

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૦૧૧ . વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પશુપદ નિષેધ-૨

વિષય ઠટ૦૫૪૩૪

पशुबध निषेध.

ए विषयपर

हिंदुस्थानना प्रख्यात पंडितोए हिंदु धर्मशास्त्र
प्रमाणे दर्शावेला मतो.

भाग २-३.

छपावी प्रसिद्ध करनार.

श्री जैन श्वेतांबर कॉन्फरन्स:

मुंबई.

“हिंदुप्रकाश” स्टीम प्रेस

विक्रम सं. १९६३

इ. स. १९०७.

ગ્રંથાલય વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ગોપીરાઈટ-સંગ્રહ

૨૦૧૧

૬૮૦૫૪૨૪

भाग २ जो.

अनुक्रमणिका.

नंबर	नाम	पृष्ठ.
१	मुंबईवासी शास्त्री कहानजी जीवणरामनो अभिप्राय	१
२	आर्यसमाजवाला मि. सेवकलाल करशनदासनो अभिप्राय....	१३
३	श्री रेवाथिओसोफीकल सोसायटीनो अभिप्राय	१९
४	बडोदरावाला शास्त्री राजाराम काशीनाथनो अभिप्राय	२४
५	शास्त्री बद्दीनाथ त्र्यंबकनाथनो अभिप्राय	२६
६	सुरतवाला वैद्य धीरजराम दलपतरामनो अभिप्राय	२९
७	सुरतवाला वैद्य तलखचंद ताराचंदनो अभिप्राय	३१
८	लींबडीवाला भट्ट महाशंकर गोविंदजीनो अभिप्राय	३३
९	लींबडीवाला शास्त्री करुणाशंकर गौरीशंकरनो अभिप्राय	३५
१०	लींबडीवाला दवे नीलकंठ मकनजीनो अभिप्राय	३६
११	खंवातवाला शास्त्री छगनलाल केशवलालनो अभिप्राय	३८
१२	जुनागढवाला शास्त्री गोराभाई रामजी पाठकनो अभिप्राय	४२
१३	शास्त्री हरिदत्त करुणाशंकरनो अभिप्राय	५७
१४	वैद्य एघुनाथ इंद्रजीनो अभिप्राय	६१
१५	धोराजीवाला पारेख वनेचंद पोपटनो अभिप्राय	६२
१६	धोराजीवाला पारेख पोपट मोतीचंदनो अभिप्राय	६६
१७	वेरावळवाला मि. मदनजी जुठानो अभिप्राय	६९
१८	प्रयागवाला शास्त्री भीमसेन शर्मानो अभिप्राय	७१
२०	गोंडलवाला शास्त्री केवळराम लीलाधरनो अभिप्राय	७६
२१	गुंसाई शंकरगरजी भैरवगरजीनो अभिप्राय	७८
२२	वारडोलीवाला जोशी मयाशंकर फकिरशर्मानो अभिप्राय	७९
२३	एक गामडीया पारसीनो अभिप्राय....	८१
२४	एवलावासी रजपुत शंकरसिंह छट्टसिंहनो अभिप्राय	८४
२५	लींबडीवाला शास्त्री कानजी पुरुषोत्तम भट्टनो अभिप्राय	९०
२७	जीवहिंसा हिंदुशास्त्र आधारे करवाविषे मनाइना जबाब	९८
२८	रामानुज सिद्धांतमताचार्यनो अभिप्राय	१०६
२९	अमदाबादवाला शास्त्री रामचंद्र दीनानाथ भट्टनो अभिप्राय....	११६

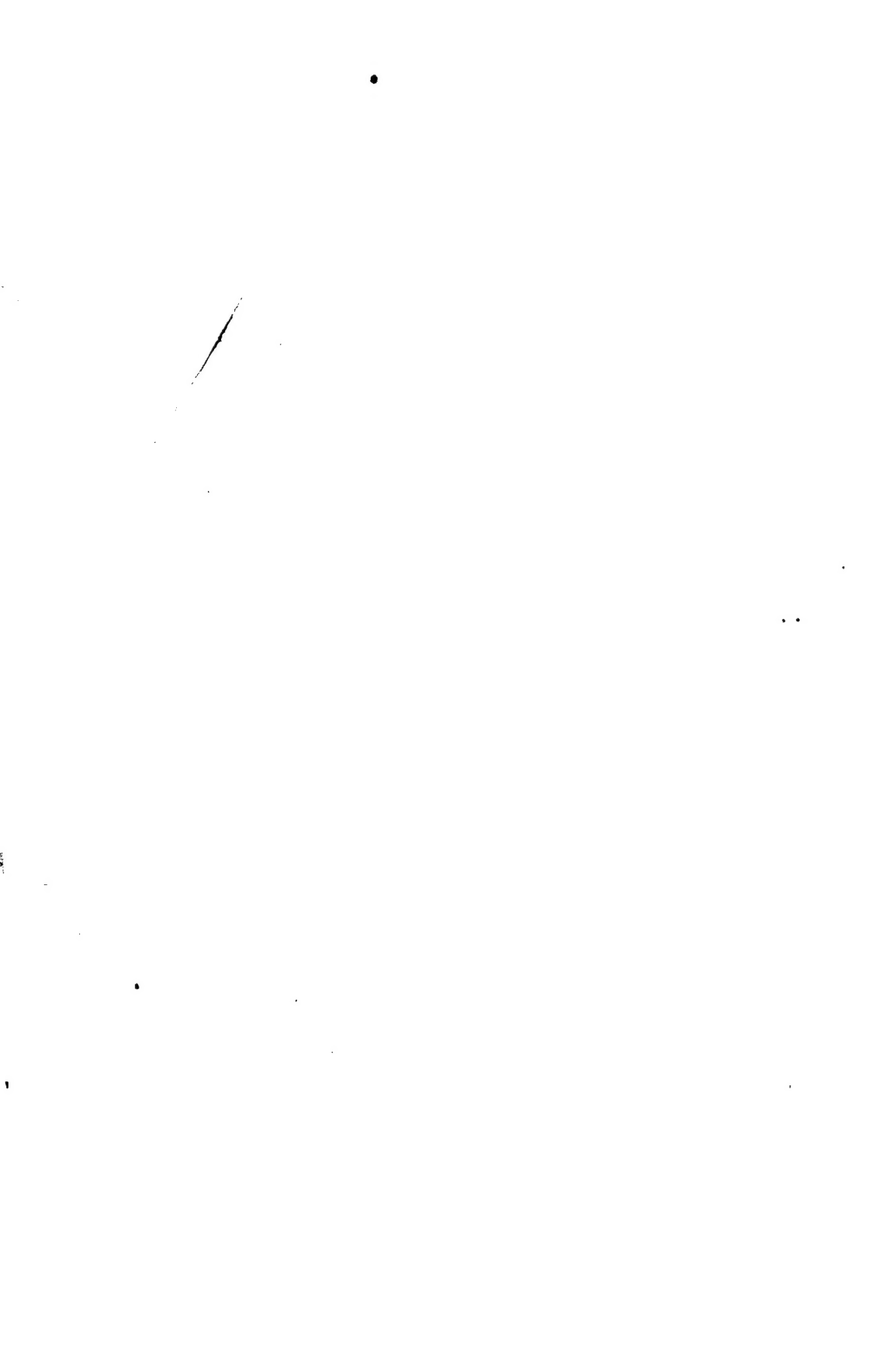
भाग ३ जो.

अनुक्रमणिका.

नंबर	नाम	पृष्ठ.
१	स्वस्थान मोरवीना ठाकोर साहेबनो उत्तर	१
२	” विजावरना महाराजा साहेबनो उत्तर	११
३	” गोंडलना महाराजा साहेबनो उत्तर	२
४	” सायलाना ठाकोर साहेबनो उत्तर	२
५	” बोविलीना महाराजा साहेबनो उत्तर	३
६	” धांगधाना ठाकोर साहेबनो उत्तर	४
७	” सूनीना महाराजा साहेबनो उत्तर	५
८	” कोटडासांगाणीना ठाकोर साहेबनो उत्तर	६
९	” वाराहीना ठाकोर साहेबनो उत्तर	७
१०	” कटोसणाना ठाकोर साहेबनो उत्तर	८
११	” लीवडीना ठाकोर साहेबनो उत्तर	९
१२	” पाटडीना ठाकोर साहेबनो उत्तर	१०
१३	” खंबातना ठाकोर साहेबनो उत्तर	११
१४	” मदीनाना महाराजा साहेबनो उत्तर	१२
१५	” वरावन् करछनना महाराजा साहेबनो उत्तर	१३
१६	” राजूलाना महाराजा साहेबनो उत्तर	१४
१	मुंबई समाचार मु. मुंबई	१५
२	अखबारे सोदागर मु. मुंबई	१६
३	अखबारे इसलाम मु. मुंबई	१७
४	जामेजमशेद मु. मुंबई	१८
५	निर्दोषी प्राणिओनो वकील सांजवर्तमान तथा अखबारे सोदागर प्रत्ये मोकलेला तेनो पत्र मु. मुंबई.	१९
६	सयाजी विजय मु. वडोदरा	२०
७	” ”	२१
८	बकरानो बली	२२

નંબર	નામ	પૃષ્ઠ,
૯	મોહિની, મુ. કનોજ	૧૯
૧૦	ગુજરાતોમિત્ર તથા ગજરાતદર્પણ મુ. સુરત	"
૧૧	દશરાત્ર દિવસે દેશી રાજ્યોમા થતો પશુવધ અને જૈન કોન્ફરન્સ	૨૦
૧૨	ગુજરાતી પંચ, મુ. અહમદાવાદ	૨૨
૧૩	જૈન, મુ. અહમદાવાદ	૨૩
૧૪	જૈન વિજય, મુ. મુંબઈ	૨૬
૧૫	ધી ઇન્ડિયન એડવર ટાઈફર, મુ. અહમદાવાદ	૨૯
૧૬	ધી કારોનેશન એડવર ટાઈફર	૩૦
૧૭	એડવોકેટ ઓફ ઇન્ડિયા, મુ. મુંબઈ.	૩૦
૧૮	ધી રંગન ગોશ્વિટ, મુ. રંગૂન	૩૧
૧૯	ધી હિંદ પ્યારિયેટ, મુ. કલકત્તા	૩૨
૨૦	પંજાવ ટાઈમ્સ, મુ. રાવલપિંડી	"
૨૧	જવલપુર પોષ્ટ, મુ. જવલપુર	૩૩

સૂચના—ભાગ બીજાનો અનુક્રમ નંબર ઓગણીસ તથા નંબર છવીસ મૂલથી રહી જવાથી તેના બદલે નંબર વીસ તથા સત્તાવીસ નામવામાં આવેલ છે.

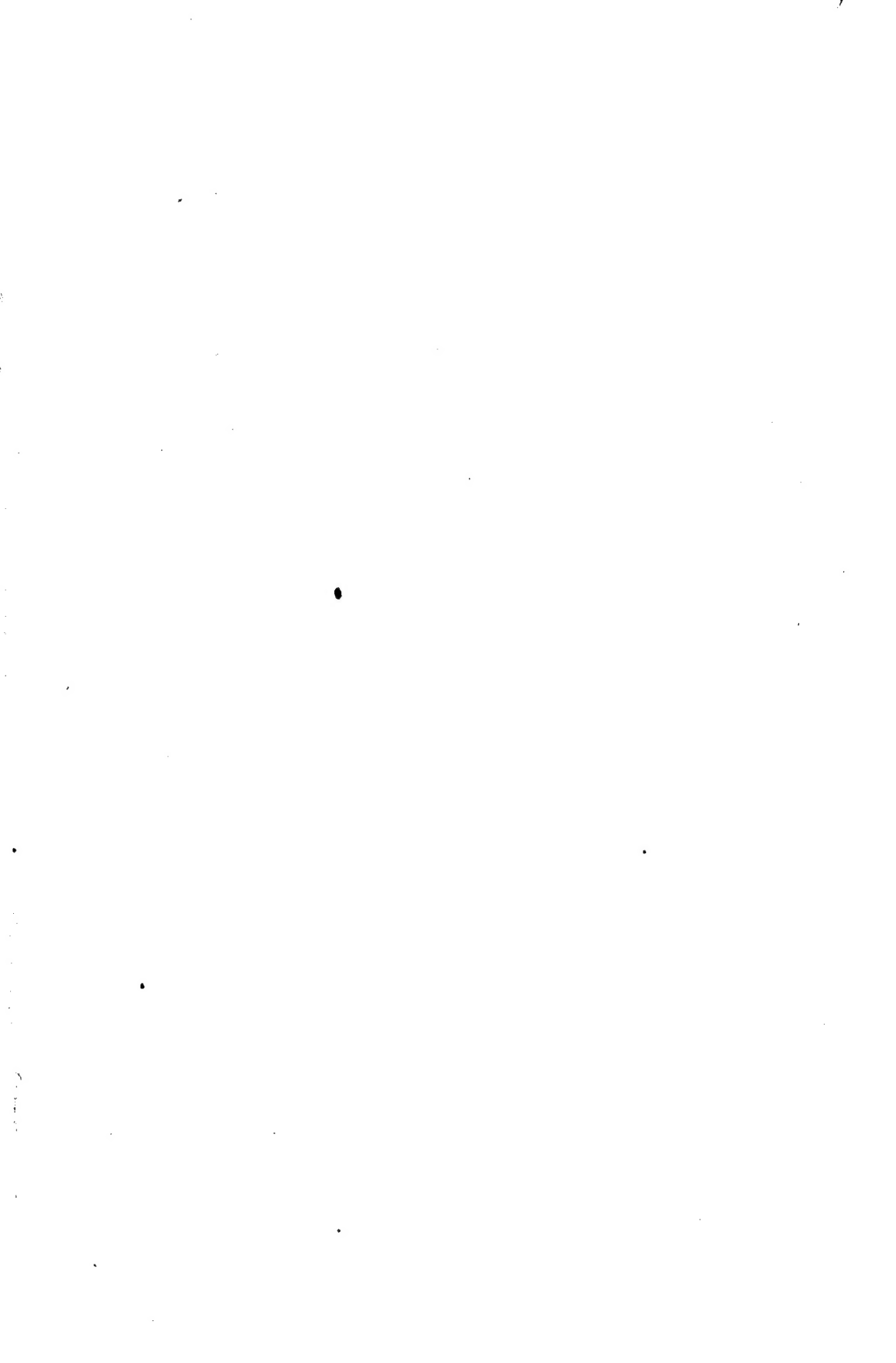

पशुवध निषेध.

भाग २ जो.

पशुवधनिषेध.

भाग २ जो.

नं. १

मुंबई वासी शास्त्री कहानजी जीवणरामनो अभिप्राय.

रा. रा. प्राणजीवन जगजीवन मेहता

चीफ मेडीकल आफीसर.

मु. धमपुर.

मुंबई बंदरथी लखनार गीरनारा काहानजी जीवनराम शर्मांनी आशीश वांचशो.

ता. २३ मी सप्टेम्बर सने १८९४ ने रवीवारना गुजराती पत्रमां तमारा तरफथी जे हिंसा बावतनुं लखाण प्रश्नरुपे छपायुं छे ते चर्चापत्र अमारा वाचवामां आवतां हवे हुं आ हिंदनी स्थिति सारी हालतमां आववी जोईए एवी आशा राखी अति हर्ष सहित यथा शक्ति तमारा प्रश्नोना उत्तर लखवा शर करंछुं.

तमारा तरफथी जे सात प्रश्न करवामां आव्या छे ते जीव हिंसा करवी के नकरवी ? करवीतो कोने करवी ? अने ते कया वजनदार शास्त्रमां लखेलुं छे ? आ विषय उपर सघळुं लखाण छे तेनो खुलासो नीचे प्रमाणे.

प्रथमतो उपरना प्रश्नोना जिज्ञासु कोणछे ? अने तेनुं खरं कर्तव्य शास्त्रोमां शुं छे ? अने ते शुं कहेवायछे ? तेनो खुलासो कर्याथी खरं कर्म स्वच्छ जणाशे. तो उपरना सवालना जिज्ञासु महाराजा पोतेज छे. ज्यारे हिंदु राजा क्षत्रिय तरीके शास्त्रमां लेखायछे त्यारे क्षत्रिओंन पण वेदमां द्विज कहाछे. ने ब्राह्मण, क्षत्रिय अने वैश्य ए त्रण जाति द्विज कहेवायछे तेने माटे नीचे प्रमाणे मनु भगवान् कहेछे.

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥

चतुर्थ एकजातिस्तु शूद्रो नास्ति तु पंचमः ॥ १ ॥

मनुस्मृति अ. १०.

અર્થ—બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ ત્રણને દ્વિજ અથવા દ્વિજાતિય વર્ણ કહેછે એટલે જેને બે જન્મ છે એવા કહેછે, ચોથી શૂદ્ર જાતિને એકજાત કહે છે એટલે તેને એકવાર જન્મ છે, પાંચમોવર્ણ નથી.

બ્રાહ્મણઃ ક્ષત્રિયો વૈશ્યઃ શૂદ્રશ્ચેતિ વર્ણાશ્ચત્વારઃ ॥ ૧ ॥
તેષામાધ્યાદિજાતયસ્ત્રયઃ ॥

વિષ્ણુસ્મૃતિ અ. ૨ જો.

અર્થ—બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એમ ચાર વર્ણ છે તેમાંના પેલા ત્રણ દ્વિજ છે. હવે દ્વિજના ત્રણ જન્મ છે તે નીચે લખું છું.

માતુરગ્રેઽધિજનનં દ્વિતીયં મૌંજિવંધને ॥
તૃતીયં યજ્ઞદીક્ષાયાં દ્વિજસ્ય શ્રુતિચોદનાત્ ॥ ૧ ॥

મનુસ્મૃતિ અ. ૨ જો.

અર્થ—પોતાની માતા થઈ થયેલો જે જન્મ તે પહેલો જન્મ. ઉપનયન [જનોઈ] સંસ્કારથી થયેલો તે બીજો જન્મ. અને યજ્ઞ દીક્ષા લીધા પછી થયેલો જે જન્મ, તે ત્રીજો જન્મ. એવું શ્રુતિનું પ્રમાણ છે.—ત્યારે હવે ઉપનયન સંસ્કાર થયા બાદ દ્વિજને માટે શ્રીવેદ-ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યું છે. ॥ અઠરઠઃસંધ્યામુપાસીત ॥

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય એ ત્રણ વર્ણોએ નિત્ય સંધ્યાદિક કર્મ કરવું જોઈએ.—૧ મંત્રથી એમજ આજ્ઞા કરી છે, માટે વેદોક્ત નિત્ય કર્મ કરવામાં ત્રણે વર્ણે પ્રમાદ કરવો નહીં જોઈએ.

અકૃત્વા વૈદિકં નિત્યં પ્રત્યવાયી ભવેન્નરઃ ॥

વેદપ્રતિપાદિત સંધ્યાવંદનાદિક નિત્યકર્મ નહિ કરવાથી દ્વિજ પાપરૂપ દોષને પામે છે, એ શ્રુતિમાં નિયત્ત કર્મ નહીં કરનારને પાપના ભાગી કહ્યા છે. એ સર્વેદા સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ કે જે સંધ્યાદિક કર્મો નથી કરતો તેને શૂદ્ર સમાન જાણવો.—ભગવાન મનુ કહે છે.

ન તિષ્ઠતિ તુ યઃ પૂર્વા નોપાસ્તે યશ્ચ પશ્ચિમામ્ ॥
સશૂદ્રવદ્વહિષ્કાર્યઃ સર્વસ્માદ્ દ્વિજકર્મણઃ ॥ ૧૦૩ ॥

મનુસ્મૃતિ અ. ૨.

અર્થ—જે દ્વિજ પ્રાતઃકાલની સંધ્યાને ઉભો રહીને કરતો નથી, અહીં સંધ્યા એ શબ્દથી ગાયત્રી જાણવી કારણ કે,—

पूर्वा संध्यां न तिष्ठेत सावित्री मर्कदर्शनात् ॥

इत्यादि मनुनुं वचन छे, अने बेसीने सायंकालनी संध्या करतो नथी तेने शूद्रना जेवो गणीने ब्राह्मण, क्षत्रिय ने वैश्यना सर्व कर्मथी दूर करी ज्ञाति बहार करवो, अने पशुना सरखो जाणी सत्कार न करवो.

अन्य स्मृतिओए पण ए विषेना संबंધमां एमज कह्युं छे के,—

श्रौतंचापितथास्मार्तं, कर्मालंब्य वसेद्द्विजः ॥

तद्विहीनः पतत्येव, ह्यालंवरहितांधवत् ॥ १ ॥

एकाहं जपहीनस्तु संध्याहीनो दिनत्रयं ॥

द्वादशाहमनग्निस्तु शूद्रएव न संशयः ॥ २ ॥

तस्मान्न लंघयेत् संध्यां सायं प्रातः समाहितः ॥

उलंघयति यो मोहात् सयाति नरकं ध्रुवम् ॥ ३ ॥

भावार्थ—શ્રુતિ તથા સ્મૃતિ કહેલાં નિત્ય કર્મોનો આશ્રય કરીને દ્વિજે રહેવું અને તે નિત્ય કર્મો વિના દ્વિજ અવશ્ય અધોગામી થાયછે. જેમકે લાકડી વિગેરેના આલંબન વિનાનો આંધલો પુરુષ ટાકામાં પડેછે તેમ. ॥ ૧ ॥ જે દ્વિજ એક દિવસ પર્યંત જપરહિતછે ત્રણ દિવસ પર્યંત સંધ્યા રહિતછે અને બાર દિવસપર્યંત અગ્નિમાં હોમ કર્યાવિનાનોછે તે દ્વિજ શૂદ્રજ છે એમા સંશય નથી ॥ ૨ ॥ સંધ્યાનું ઉલંઘન કરવાથી દ્વિજ શૂદ્ર ભાવને પામેછે, માટે દ્વિજે કદાપિ પણ ઉલંઘન ન કરતાં સાયંકાલમાં તથા પ્રાતઃ કાલમાં સાવધાન થઈને સંધ્યા વંદન કરવું. જે દ્વિજ પ્રમાદથી તે સંધ્યાનો પરિત્યાગ કરેછે તે દ્વિજ નિશ્ચય નરકને પામેછે ॥ ૩ ॥

વઢી ગાયત્રી જપવિષે શ્રી મનુભગવાન નીચે પ્રમાણે કહેછે. મનુસ્મૃતિ અધ્યાય બીજો.

સહસ્રકૃત્વસ્ત્વભ્યસ્ય વહિરેતન્નિકં દ્વિજઃ ।

મહતોઽપ્યેનસો માસાત્ત્વચેવાહિ વિમુચ્યતે ॥ ૭૯ ॥

एतदर्चा विप्रयुक्तः कालेच क्रियया स्वया ।

ब्रह्मक्षत्रियविद्योनि गर्हणां कति साधुषु ॥ ૮૦ ॥

અર્થ—જે દ્વિજ સંધ્યા વેઢા સિવાય બીજા કાલમા બહારજઈ ઓંકાર તથા ત્રણ વ્યાહ્તી સહિત ગાયત્રીનો છ હજારવાર જપ કરે તો તે કાંચઢીમાંથી સર્પની પેઢે મહાપાતક-

માંથી એક માસમાં છૂટો થાયછે. ॥ ૭૯ ॥ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યમાંથી જે કોઈ ગાયત્રીનો જપ ત્યાગ કરેછે; અને યથાકાલે પોતાની ક્રિયા કરતો નથી તેની સારા માણસોમાં નિંદા થાયછે માટે ગાયત્રીજપ અને સ્વકર્મનો ત્યાગ કદાપિ કરવો નહિ ॥ ૮૭ ॥

પ્રમાદથી સંધ્યા વંદનાદિ કરતા નથી તેની ગતિ શ્રીમરીચિરુષિ નીચેપ્રમાણે કહેછે.

સંધ્યા યેન ન વિજ્ઞાતા સંધ્યા યેનાનુપાસિતા ।

જીવમાનો ભવેચ્છૂદ્રો મૃતઃ શ્વાચાભિજાયતે ॥

ભાવાર્થ—જે દિવે સંધ્યા જાણી નથી અને સંધ્યાની ઉપાસના કરી નથી તે દિવે જીવતાં શૂદ્ર જાણવો અને મુઆપછી તે કૂતરો થાયછે. શ્રી દક્ષ નીચેના શ્લોકથી કહેછેકે સંધ્યા વગરનો દિવ સર્વ ધાર્મિક કર્મમાં કામ આવતો નથી.

સંધ્યા હીનોઽશુચિર્નિત્ય મનર્હઃ સર્વકર્મસુ ।

યદન્યત્કુરુતે કર્મ, ન તસ્ય ફલભાગ્ ભવેત્ ॥

ભાવાર્થ—જે દિવ સંધ્યાહીન છે, તે નિત્ય અપવિત્ર છે. તેથી સર્વ કર્મમાં તે દિવ કામ આવતો નથી ને તે બીજું ધર્મ સંબંધી કોઈ કામ કરે, તો તેનું ફલ તે દિવે કોઈ મળતું નથી.

હવે ઉપરના શ્લોકોથી એવો ભાવાર્થ ગુલો સમજાશે કે, સર્વ દિવે ઉપનયન સંસ્કાર તો અવશ્ય થવો જોઈએ. ત્યાર પછી સંધ્યાવંદનાદિક હોમ અને ગાયત્રીનો જપ યથાવિધિ કરવો જોઈએ. અને જેઓ પ્રમાદથી કરી શકતા નથી તેઓ અશુદ્ધભાવને પામી નરકમાં પડેછે. માટે પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે દિવે કર્મ અવશ્ય કરવાં તે બહુજ ઉત્તમ કહેવાય છે.

છઠ્ઠા શ્લોકમાં એવું કહેવામાં આવેલ છે કે, ગાયત્રી મહાપાતકમાંથી મુક્ત કરે છે. ત્યારે ગાયત્રીનો અર્થ તથા તેના મંત્રનો અર્થ જાણવો જોઈએ. ગાયત્રી એટલે ગાય+ત્રી=ગાનાર યથા-વિધિ જપ કરનાર, ને ત્રીનામ પાપથી તારે છે માટે તે ગાયત્રી કહેવાય છે. અને તેના મંત્રનો ભાવાર્થ એવો છે કે આ લોક તથા પરલોકના જે પ્રકાશ કરનાર એવા જે બ્રહ્મમયી સૂર્ય, તે અમારી બુદ્ધિને ધર્મ, અર્થ કામ અને મોક્ષમાં પ્રેરેછે, કારણ કે હે સૂર્ય ! અમો તમારું નિરંતર ધ્યાન કરીએ છીએ. માટે અમારા આ જગતને વિશે કયાં કયાં કર્તવ્ય અમારે કરવાનો અધિકાર છે તે બતાવો. ત્યારે જેમ સોય પાસે ચમકપાળ ધરવાથી જેમ પોતાની મેલેજ સોય સ્વેચ્છાઈ ચમકપાળને ચોટે છે. તેમજ આ ગાયત્રી જપ તથા સંધ્યાવંદનાદિ કર્મ કરવાથી અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય છે, ત્યારેજ ધર્મમાં અંતઃકરણ પ્રવર્તે છે, અને તેથી અર્થ શું સાધવો, તથા કામ શું કરવું તેવા સૂક્ષ્મ વિચાર કર્યાશિવાય સૂક્ષ્મજ્ઞાન પણ થતું નથી.

અને સૂક્ષ્મજ્ઞાન ઉપર ધ્યાન આપ્યા વગર ધર્મ, અર્થ, કામ ન જણાય તો મોક્ષપદ તો ક્યાંથીજ મળે. આજકાલનાં દ્વિજો પોતપોતાનું ચાલુ કર્તવ્ય પણ જાણતા નથી, કારણ કે ઉપદેશક જે બ્રાહ્મણ છે તે પણ વિચારહિત થઈ ગયા. આમ થવાનું કારણ ઇટલુંજ છે કે પૂર્વે બ્રાહ્મણ લોકોનો નિર્વાહ રાજા કે પોતાના યજમાન ચલાવતા હતા ત્યારે બ્રાહ્મણો એક સ્થળે બેસી તમામ ધર્મશાસ્ત્ર ભળીને જિજ્ઞાસુઓને ઘટતો બોધ આપતા. તેજ પ્રમાણે ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર પોતપોતાના ધર્મમાં પ્રવર્તતા હતા. અને તે દિવસ કેવા સુખી હતા તે પુરાતની ઇતિહાસો વાંચવાથી માલમ પડશે તેમાં મુખ્ય કરી આહારના પદાર્થોમાં ફરક થયો તે નીચે પ્રમાણે શ્લોકથી કહેવામાં આવે છે—ગીતાનો અધ્યાય ૧૭ મો.

કચ્છામ્લલવણાત્યુષ્ણતીક્ષ્ણરુક્ષવિદાહિનઃ ।

આહારા રાજસસ્યેષ્ઠા દુઃસ્વશોકામયપ્રદાઃ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—(અતિ) કડવા, खारा, खाटा, उना तीखा छूवा અને दाह करनार तथा दुःस्व शोक અને રોગને કરનારા एवा જે आहारो ते राजस कहेवायछे. આ ઉપરના આહારોનું બહુજ સૂક્ષ્મ (ઘણાજ થોડા) પણે ગ્રહણ કરવું જોઈએ. તેના બદલામાં અતિશય હૃદ ઉપરાંત ચાવા લાગ્યા, ત્યારે વીર્ય અતિ ઉષ્ણતા પામી ગયું જેથી મોગ વાસના વધી જેથી શરીરમાંની નાડી જડ થઈ પડી અને સ્વચ્છ અન્તઃકરણ હતું તે બંધ થઈ ગયું. અને જે જ્ઞાનઇન્દ્રિય હતી તે કર્મેન્દ્રિયને તાંબે થઈ તેથી શરીરમાં કુદરતે ચૈતન્યનો ઘટાડો થયો અને ડુંઘાળાલસમાં વધારો થયો જેથી સ્વધર્મ કર્મમાં અભાવ આવી પહોંચ્યો ને પ્રમાદથી કર્મનો લોપ કરી નાંખ્યો. જેવું ધર્મરૂપી તુંબડું ભવસાગર તરવાનું હાથમાંથી ગયું કે તરત તમોગુણરૂપી મોજાઓ તે પ્રાપ્તિને ઘેરી લીધો ને અહીંથી તહીં અથડાવા માંડ્યો. જેથી પોતાનું શરીર પોતાના હાથમાં રહ્યું નહિ. ઇટલે સાત્ત્વિકવૃત્તિ, સંતોષ પણું, અદ્રોહ, બ્રહ્મચર્ય, અહિંસા, ક્ષમા, દયા, વિગેરે જે આ શરીરને સુખ ઉપજાવનાર સાધનો તેનો નાશ થયો. ઇટલે સંતોષ વૃત્તિથી રહિત મન વિષય વાસનામાં અનેક પ્રકારે અનેક સ્ત્રીઓ આદિમાં ચોટવા લાગ્યું. જુઠાપણું, અનહદ દ્રવ્ય મેલવવાની ઈચ્છા, દયાથી રહિતપણું, સુસ્તી, મિથ્યા ભાષણ કરવામાં તથા સ્વાર્થ સાધવામાં મંડ્યા રહેવા પણું, અને અન્તઃકરણમાંથી ઈશ્વરનો અભાવ આવવા લાગ્યો, ઇટલે મતલબ એ કે વાલતે ઈશ્વરને બીજા લોકના દેવતાં સંભારે; તે લોકને દેખાડવા માટે. ત્યારે ઉપરના કહેવા પ્રમાણે આહારમાંથી પાયરી ઉતરતી જોવામાં આવે છે કેમકે ધર્મસંબંધી જ્ઞાન તેને કાંઈ રહેતું નથી. ઇટલે છી, દ્રવ્ય અને ખાસ પોતાની મતલબ સાધવામાંજ તત્પર થયો. ઇટલે જ્યારે દુઃસ્વ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તામસી દેવોનું ઇષ્ટ કરવા માંડે અને માનતાઓ કરે, કે “ મને અમુક વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય તો અમુક દેવ [ભૂત, પ્રેત, પિશાચ, માતૃકાદિ વિગેરે] ને અમુક જાતીનો જીવ બલીદાનમાં આપીશ, ” આવી રીતે મોહથી અન્ધ થયેલો મનુષ્ય સ્વકર્મનો ત્યાગ કરી

[વેદવિરુદ્ધ] દુષ્ટ કર્મોમાં પ્રવૃત્ત થઈ જીવની હિંસા કરવા તૈયાર થાય છે. પરંતુ તેને ईश्वर તરફનો ત્રાસ પળ લાગતો નથી અને ईश्वर સંબંધી જ્ઞાન પળ રહેતું નથી. ત્યારે તામસીવૃત્તિ-વાળા મનુષ્ય, નીચ દેવોનું આરાધન કરી પોતે અહિંસકના હિંસક બને છે અને અઘાજ ઘાવા માંડે છે. અને તેઓ કઈ ગતિને પામે છે તેને માટે શ્રીભગવાન નીચેના શ્લોકોથી કહે છે. ગીતા અધ્યાય ૧૭ મો. શ્લોક ૪.

भजन्ते सात्विका देवान् यक्षरक्षांसि राजसाः ।

प्रेतान् भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः ॥ ६ ॥

ભાવાર્થ—જે જનો દેવોને પૂજે છે તે સાત્વિક જાણવા. જેઓ યક્ષ ને રાક્ષસોને પૂજે છે તેઓ રાજસ જાણવા અને પ્રેત-ભૂતના સમૂહને ઇંદ્ર કે પિશાચ તથા માતૃકાદિ તથા ભૂતોના ગણ, જેવા કે કાલભૈરવ તથા મહિષાસુર વિગેરેને પૂજે છે તે પુરુષોને તામસ જાણવા ત્યારે તામસ પુરુષો જેવા જે મનુષ્ય હોય તે આહાર કેવા કરે છે ?

ગીતા અધ્યાય ૧૭ શ્લોક ૧૦

यातयामं गतरसं पृतिपर्युषितंचयत् ।

उच्छिष्टमपिचामेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥ ૧૦ ॥

શબ્દાર્થ—અર્ધ પાકેલું રસવિનાનું દુર્ગંધીવાળું [એક રાત જવાથી] ટાઢું છું અને વઢી યજ્ઞને અયોગ્ય એવું જે ભોજન તે તામસને પ્રિય છે.

હવે છું છું ભોજન કરી લીધા પછી તે ભોજન પાત્રમાં શેષ રહેલું યજ્ઞને અયોગ્ય એવું ડુંગળી, લશન, ગાજર, માંસ, મત્સાદિ અપવિત્ર વસ્તુઓ “પર્યુષિતંચ” એમાંના ચકારથી અત્યંત દુષ્ટપણથી પ્રતિદ્ધ વીજા આહારોનું પળ ગ્રહણ કરવું. અપિચ એમાંના ચકારથી વૈદક-શાસ્ત્રમાં કહેલા અપથ્ય આહારોનું પળ ગ્રહણ કરવું. આ તામસ આહાર કહેવાય છે. તેનો સાત્વિક પુરુષોએ અત્યંત દૂરથી પરિત્યાગ કરવો યોગ્ય છે.

અને નીચેના શ્લોકથી તામસનાં કર્મ કહે છે.

ગીતા અધ્યાય ૧૮ શ્રા. ૨૫

अनुबन्धं क्षयं हिंसामनवेक्ष्य च पौरुषं ।

मोहादारभते कर्म यत्तत् तामसमुच्यते ॥ ૨૫ ॥

અર્થ—અનુબંધને ક્ષયને હિંસાને તથા પૌરુષને ન વિચારીને મોહથી જે કર્મ આરંભાય છે તે તામસ કહેવાય છે ॥ ૨૫ ॥

હવે ધર્મશાસ્ત્રથી રહિત થઈ જાય છે તેનું કહે છે,

ગીતા અધ્યાય ૧૬ શ્લોક ૭.

પ્રવૃત્તિંચ નિવૃત્તિંચ જના ન વિદુરાસુરાઃ ।

ન શૌચં નાપિ ચાચારો ન સત્યં તેષુ વિદ્યતે ॥ ૭ ॥

ભાવાર્થ—આસુરજનો શાસ્ત્રે કહ્યા મુજબ ધર્મ તથા અધર્મને જાણતા નથી તેથી તેમાં શૌચ આચાર કે સત્ય એમાંનું કોઈપણ રહેતું નથી. હવે જેઓ વેદ વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ એટલે હિંસાદિક કર્મો કરે છે તેઓ કઈ ગતિને પામે છે તે કહેછે.

ગીતા અધ્યાય ૧૬ શ્લોક ૯.

एतां दृष्टिंश्च वदन्त्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ॥

प्रभवंत्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः ॥ ९ ॥

ભાવાર્થ—એ દૃષ્ટિનો આશ્રય કરીને તે નષ્ટાત્મા, અલ્પ બુદ્ધિવાળા, ઉગ્ર કર્મવાળા તથા પ્રાણીઓના શત્રુઓ, જગતના નાશને માટે વ્યાગ્ર સર્પાદિરુપે ઉત્પન્ન થાયછે.

ટીકા—તો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે વેદયાત્ર્યોથી ઊલટા વર્તી શાસ્ત્રનો પરિત્યાગ કરી હિંસાદિક કર્મો કરે છે, તો તેનો જન્મ વ્યાગ્ર સર્પાદિ જેવો ધારણ થાય છે. અને અલ્પ મૃત્યુને પામે છે.

હવે એજ બીજા શ્લોકથી નીચે મુજબ કહે છે.

ગીતા અધ્યાય ૧૬. શ્લોક ૧૬.

अनेक चित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः ।

प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥

ભાવાર્થ—અનેક પ્રકારના ચિત્તના દુષ્ટ સંકલ્પથી વિવિધ પ્રકારના ભ્રમને પામેલા મોહરૂપી જાલમાં અતિ વિંટાયેલા અને વિષય ભોગમાં અત્યંત આસક્ત તેઓ અપવિત્ર નરકમાં પડે છે.

હવે દુષ્ટ કર્તવ્યોનાં ફલનું એક શ્લોકથી વિવેચન કરી આ વિષય સમ્પૂર્ણ કરવામાં આવે છે. ॥ શ્લોક ૧૯ ॥

तानहं द्विषतः क्रूरान् संसारेषु नराधमान् ।

क्षिपाम्यजस्रमशुभानાસુરીબ્ધેવયોનિષુ ॥ ૧૯ ॥

અર્થ—દ્વેષ કરનારા, ક્રૂર, નરોમાં અધમ, નિરંતર અશુભ કર્મ કરનારા તેઓને હું નરકે જવાના માર્ગમાં ફેંકું. ત્યાર પછી અત્યંત ક્રૂર્યોનિમાં નાવું છું.

હવે ઉપર જે શ્લોક લખવામાં આવ્યા તેનું પ્રમાણ एवं છે જે વગર વિચારે [ઇટલે શાસ્ત્રના જ્ઞાન વગર] પૂર્વે જે જે લોકો જેવા હિંસાદિક કર્મો કરી ગયા તે જોઈ કોઈ પળ પુરુષોએ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ વર્તવું તે મહાપાપ છે વળી જો દેવનિમિત્તે હિંસાદિક કર્મો કરવામાં આવે છે તો દેવ કાંઈ હિંસક નથી કારણ કે ઈશ્વર કેવો છે તે જાણવું જોઈએ તો શ્રીપાતંજલમુનિ પોતાના પાતંજલ યોગદર્શન સમાધિપાદના ૨૪ માં સૂત્રમાં નીચે પ્રમાણે કહે છે—

કેશકર્મવિપાકાશયૈરપરામૃષ્ટપુરુષવિશેષ ઈશ્વરઃ ॥

ભાવાર્થ—કેશ કર્મ વિપાક અને વાસનાના સંસ્કારથી ત્રણ કાલમાં રહિત જે પુરુષ વિશેષ તે ઈશ્વર. યોગી પળ કાલે ઈશ્વર થાય છે; કારણ કે તે પળ ઈશ્વર જેવાંજ ચિન્હ ધારણ કરી વર્તે છે. વળી ઈશ્વર જગતમાં કોનાથી અધિક છે તેનો મુલાશો નીચેના શ્લોકથી થાય છે. પાતંજલિયોગદર્શન સમાધિપાદ ॥ શ્લોક ॥ ૧૬ ॥

સઽવ પૂર્વેષામપિગુરુઃ કાલેનાનવચ્છેદાત્ ॥

ભાવાર્થ—તે ઈશ્વર બ્રહ્માદિ જે પૂર્વ પુરુષ તેના પળ ગુરુ છે કારણ કે તેની અવસ્થા કાલથી પરિમિત નથી; ત્યારે જીવો વિચાર કરી જોઈએ તો આ સૃષ્ટિ બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને તેની અંદર સર્વ દેવો પ્રાણી આદિઓ વસે છે. તો તે બધા ઈશ્વર થકીજ ઉત્પન્ન થવા જોઈએ. ત્યારે તેનો નાશ પળ કાલે ઈશ્વરથી થાય છે. ત્યારે દેવો સ્વતંત્ર નથી અને પરતંત્ર છે. જ્યારે પરતંત્ર છે; તો ઉપરી [ઈશ્વર] ની ફરજો ઉપાડવાની જરૂર છે. અને તેમ ન કરે તો ગુનેગાર તરીકે ગણાય. હવે દેવદશા કોને પ્રાપ્ત થાય છે! તે કેમ આવી? તેનું વર્ણન નીચેના શ્લોકથી કહેવામાં આવે છે.

ગીતા અ. છઠો. શ્લોક ૪૧ મો.

પ્રાપ્ય પુણ્ય કૃતાંલ્લોકાનુષિત્વા શાશ્વતાઃ સમાઃ ॥

શુચીનાં શ્રીમતાં ગેહે યોગભ્રષ્ટોઽભિજાયતે ॥ ૪૧ ॥

ભાવાર્થ—યોગથી ચલાયમાન થઈને યોગી, પુણ્યવાન લોકોને પ્રાપ્ત થવાનો જે લોક તે લોકને પામીને ત્યાં ઘણા કાલપર્યંત વસી પછી પવિત્ર પૈસાદારના ઘરમાં જન્મ પામે છે.

ટીકા—સર્વ કર્મને ઈશ્વરને અર્પણ કરી યોગાભ્યાસમાં જોડાયેલા પુરુષનું યોગની સિદ્ધિ પહોંચ્યા પહેલાંજ શરીર છૂટી જાય તો અભ્યાસની શિથિલતા કે તીવ્રતાનુસાર તેને તે કાલે ભોગની કે વૈરાગ્યની વાસના સ્ફુરે છે. જે યોગભ્રષ્ટને મૃત્યુકાલે ભોગની વાસના

સ્ફુરે છે, તે અશ્વમેધાદિક યજ્ઞ કરનારાઓને પ્રાપ્ત થનારા બ્રહ્મલોકમાં જાય છે. અર્થાત્ અમ્યાસની તારતમ્યતા પ્રમાણે સ્વર્ગલોક, મહાલોક, જનલોકને પામી ત્યાં ઘણા સમય સુધી નિવાસ કરી, શુદ્ધ મા-વાપથી ઉત્પન્ન થયેલા પવિત્ર આચરણવાળા ધનવાન ગૃહસ્થને ત્યાં કે રાજાને ત્યાં જન્મ પામે છે.

ત્યારે યોગથી શું થાયછે તેનું વર્ણન થાયછે.

પાતંજલી યોગ સમાધિ ॥ શ્લોક ૨૮ ॥

યોગાંગાનુષ્ઠાનાદશુદ્ધિક્ષયે જ્ઞાનદીપ્તિરાવિવેકશ્યાતેઃ ॥ ૨૮ ॥

ભાવાર્થ—યોગનાં અંગનું અનુષ્ઠાન કરવાથી અશુદ્ધિનો ક્ષય થયે વિવેક શ્યાતિ સુધી જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય છે.

**યમનિયમાસનપ્રાણાયામપ્રત્યાહારધારણા
ધ્યાનસમાધયોઽષ્ટાંગાનિ ॥**

ભાવાર્થ—યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન, અને સમાધિ એ યોગનાં આઠ અંગો છે.

હવે એમ કોને કહે છે અહિંસાસત્યાસ્તેયબ્રહ્મચર્યાપરિગ્રહા યમાઃ

ટીકા—અહિંસા સત્ય અસ્તેય બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ યમ છે.

૩૦ પાતંજલિયોગસમાધિ ૩૧

જાતિદેશકાલસમયાનવચ્છિન્નાઃ સાર્વભૌમા મહાવ્રતમ્ ॥

ટીકા—જાતિ, દેશ, કાલ અને સમયથી તે એમનો અંગ ન થતાં જો સર્વ અવસ્થામાં તે સુસ્થિર રહે તો તે મહાવ્રત કહેવાય છે ॥ ૩૧ ॥

ત્યારે સર્વ કોઈએ શ્રીસદ્ગુરુ પાસેથી યોગ જાણવાની આવશ્યકતા અવશ્ય રાખવી. હવે આ ઉપરથી પણ પ્રત્યક્ષ જણાય છે કે દેવો પણ એક પ્રાણીતુલ્ય હતા અને મહાતપથી યોગ કરી દેવની પદવી પામ્યા તો દેવોને પણ અહિંસક થવું જોઈએ; કારણ કે તેમને પણ તપ સાધવાની જરૂર પડી. ત્યારે તપનું અંગ તે અહિંસક થવું તે છે. તે ઉપર યમના પ્રકરણમાં કહેવાયું છે; ત્યારે દેવો પોતાનું મહત્વપણું છોડી દઈ હિંસામાં ચિત્ત રાખી મૂઢયોની પ્રાપ્ત થવા આશા રાખે નહિ. તેમ દેવોનું જ્ઞાન કોઈ મનુષ્યના જેવું નથી; પણ તેને ત્રણ કાલનું જ્ઞાન છે. તે આગળના જન્મને देखે છે. માટે દુષ્ટકર્મની ઇચ્છા દેવતા કરતા નથી; પણ તેનું સ્વર્ગ કર્તવ્ય છે તેજ કરે છે. એટલે જગત્ના હિતને માટે અંતરિક્ષ રહી ઉત્તમ પ્રકારના જે જીવ મનુષ્યો તેની રક્ષા કરે છે. તેનું કારણ એટલુંજ કે મનુષ્યો પોતે ધર્મશાસ્ત્રમાં કહેલાં કર્મ કરી મોક્ષપદને પામશે; ત્યારે તેની ગણના ઈશ્વરતુલ્ય થશે. તે ઉપરથી તેમનું મહું

કરવામાં અમારું પળ કંઈ શ્રેય છે એમ વિચારી તેને અન્તરિક્ષથી થતા વિઘ્નો દૂર કરે છે. તેના વદલામાં મનષ્યે [દ્વિજે] વેદશાસ્ત્રના મંત્રસહિત દરેક દેવનું પૂજન કરવું. અને ઘૂપ-દીપ અને નૈવેદ્ય અર્પણ કરવાં તે દરેક દ્વિજનું કર્તવ્ય છે. પરન્તુ અન્ય દેવોનું ઉપાસન ન કરવું. સાથી કે તેમ કરવાથી મોક્ષ નથી મળતો પણ વારંવાર અવતાર ધારણ કરવા પડે છે. વાસ્તે વિદ્વાન્ પુરુષે હિંસાનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો, અને વગર સમજે જે હિંસાથી દેવનિમિત્ત કર્મો કરે છે તે દેવ અને કર્મ કરનારા બંને પાપ ભાગી થઈ નુકશાનીને પામે છે. જેમ કે રામકથામાં એક પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. જેમ રામ લક્ષ્મણને અહિરાવળ તથા મહિરાવળ પાતાળમાં હરી ગયા અને વગર સમજે દેવીને હિંસક બલીદાન દેવાનું શરૂ કર્યું હતું તો તે મહિરાવળના અકૃત્યનું પાપ દેવીને પણ સહન કરવું પડ્યું. કેમ કે હનુમાનજી દેવીને પાતાળમાં દાઢી તેની જમ્યાપર બેઠા ને મહિરાવળ જેવા મહાપરાક્રમી પુરુષનો પણ નાશ થઈ ગયો. પણ અ-ગાઉથીજ વિચાર કરી હિંસાદિ કર્મ ન કર્યું હોત તો વિભીષણ જેવી ઉત્તમ ગતિને પામી જાત. માટેજ પાપરૂપી તલીયા વગરના નાવમાં જે કોઈ બેસે તો પછી મળે દેવ હોય કે દાનવ અથવા રાંક કે રાજા હોય તો પણ અકાળ મૃત્યુને તરતજ પામે છે. માટે પુણ્યરૂપી નાવમાં બેસી સ્વર્કર્મરૂપી હલેસાથી હંકારવા માંડે તો ભવસાગરરૂપી સમુદ્ર સહજ તરાય છે.

દ્વિજનું શરૂ કર્મ નીચે પ્રમાણે જણાવવામાં આવે છે.

ગીતા અ. ૧૭ માં.

તદિત્યનભિસંધાય, ફલં યજ્ઞતપઃક્રિયાઃ ।

દાનક્રિયાશ્ચ વિવિધા, ક્રિયન્તે મોક્ષકાંક્ષિભિઃ ॥ ૨૫ ॥

ભાવર્થ—મોક્ષને ઇચ્છનારાઓ તત્ એ શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરીને ફળની ઇચ્છા ન રાખી યજ્ઞ અને તપરૂપ ક્રિયાઓ તથા જૂદા જૂદા પ્રકારની દાન ક્રિયાઓ કરાય છે.

. હવે તપ કેવી રીતે કરવું.

ગીતા અ. ૧૭ શ્લોક ૧૯.

દેવદ્વિજગુરુપ્રાણપૂજનં શૌચમાર્જવમ્ ।

બ્રહ્મચર્યમહિંસા ચ શારીરં તપ ઉચ્યતે ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—દેવ, દ્વિજ, ગુરુ, અને પ્રાણનું પૂજન, શરીરની પ્રવિત્રતા, સરલતા બ્રહ્મચર્ય અને અહિંસા [એ સર્વ] શરીરસંબંધી તપ કહેવાય છે.

હવે વૃત્તિ કેવી રાખવી, તે વિષે શ્રીભગવાન્ કહે છે.

ગીતા અ. ૧૨ મો.

यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नो द्विजते च यः ।

हर्षामर्षभयोद्वेगे मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ ૧૬ ॥

શબ્દાર્થ—જેનાથી કોઈ પણ પ્રાણી ઉદ્વેગ પામતું નથી. તથા જે કોઈ પ્રાણીથી ઉદ્વેગ પામતો નથી અને હર્ષ અદેહાઈ મય અને ઉદ્વેગથી મુક્ત તે મારો પ્રિય.

અને કર્મ કેવા આચરવા તે વિષે.

ગીતા અ. ૧૬

अभयं सत्त्वशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ।

दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥ ૧ ॥

अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनम् ।

दया भूतेष्वलोल्यत्वं मार्दवं ह्रीरचापलम् ॥ ૨ ॥

तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रોहो नातिमानिता ।

भवन्ति संपदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ—ઉપરના ત્રણ શ્લોકથી એવો અર્થ થાયછે કે અભય, અન્તઃકરણની શુદ્ધિ, જ્ઞાન, અને યોગમાં સ્થિતિ, દાન, અને ઇન્દ્રિયનો નિગ્રહ, તથા યજ્ઞ, અને સ્વાધ્યાય, તપ, સર-લતા ॥ ૧ ॥ અહિંસા, સત્ય, અક્રોધ, ત્યાગ, શાન્તિ, અપૈશુન, ભૂતોમાં દયા, લલુતા ન થવી, માર્દવ, અકાર્યમાં લોક લજ્જા, અચલપણું ॥૨॥ તેજ, ક્ષમા, ધીરજ, પવિત્રતા, અદ્રોહ, અત્યન્ત લઘુપણાની ભાવના, સત્ય ગુણવાલી લક્ષ્મી [દેવી] એ તમામ પામીને અંતે મોક્ષ પામે છે ॥ ૩ ॥

હવે ક્ષત્રિયોને ઉપરના ધાર્મિક કર્મો ઉપરાન્ત લૌકિક સ્વકર્મ નીચે પ્રમાણે છે.

ગીતા અ. ૧૮ મો શ્લોક ૪૩

शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम् ।

दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम् ॥ ૪૩ ॥

અર્થ—શૌર્ય, તેજ, ધીરજ, ચતુરાઈ, ને યુદ્ધમાં ન નાસવું, દાન તથા ઈશ્વર ઉપર ભાવ [એ સાત] સ્વભાવથી થઈલાં ક્ષત્રિયનાં કર્મો છે.

ટીકા—શૌર્ય—અત્યન્ત બલવાન પુરુષોને પણ પ્રહાર કરવામાં પ્રવૃત્તિ. પરાક્રમ—તેજ શત્રુઓથી અપરાધવપણું—પ્રાગલ્ભ્ય. ધૃતિ—મહાન વિપત્તિમાં દેહ હોય તો પણ ઇન્દ્રિયોને અવ્યા-કુલ રાખવી. ચતુરાઈ—અચાનક આવી પડેલાં કાર્યોમાં પણ મોહથી રહિત જે પ્રવૃત્તિ તે

અપલાયન—મહાન્શસ્ત્રોનો પ્રહાર થયા છતાં પળ પાછાં ન હઠવું તે. દાન—સંકોચથી રહિત થઈ સુવર્ણાદિક ધન બ્રાહ્મણાદિને આપવું તે. ईश्वरभावना—પ્રજાનું પાલન કરવા માટે પોતાના મૃત્યાદિક આગઠ પોતાની પ્રમુશક્તિ પ્રગટ કરવી તે. અથવા શાસ્ત્રનિષિદ્ધ માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થનારાં પ્રાણીઓનું નિયમન કરવાની શક્તિ. ए स्वभावधी रजोगुण प्रधान तथा सत्वगुणधी गौण एवा स्वभाव तथा कर्म क्षत्रिणा છે.

ઉપરનાં સ્વકર્મ ધારણ કરી હિંસાદિ કર્મથી રહિત થવું. एवो अमारो संपूर्ण मत છે. હાલમાં કેટલાક વિષયો બહાર પાડવાની જરૂર છે. પળ વીજે પ્રસંગે પાઠીશ. આવી શંકાઓ ઉત્પન્ન કરી સ્વકર્મ જાણી લેવા વિદ્વાન્ પ્રત્યે અવશ્ય પ્રશ્નો કરવાં.

અમો વહારગામ ગયા હતા જેથી બહુજ થોડી મુદત રહી ત્યારે વહારગામથી આવવું થયું અને લખતાં દશરાનો દિવસ નજીક આવ્યો. તેથી આ લખાણને જેમ બને તેમ ઉપ-યોગમાં લઈ એક પળ જીવને કશી વાતનું નુકશાન ન પહોંચવું જોઈએ. આમાં શંકા થાય તો જલદી નીચેના શિરનામાંથી લખી જણાવવું. વીજું આ લખાણ વાંચી તુરત પાછું મોકલાવવું અને તેણે હૃદયને કેટલીક અસર કરી છે, તે સંતોષકારક લખશો. વીજું આ લખાણથી ગ્રંથ ઉત્પન્ન કરવા છે, અને આવી નકલ બીલકુલ નથી માટે તુરત પાછું પહોંચતું થવું જોઈએ. આનો ગ્રંથ તમોને વધારો કરી મોકલાવશું. આ સાથે ગ્રંથ વે મોકલ્યા છે. તે સંભાળી લેશો. ઉપનયન મીમાંસા તથા માનવ કર્તવ્ય પહોંચેથી પત્ર લખવો. અશુદ્ધને શુદ્ધ કરીને વાંચવું. ઉતાવળથી લખેલ છે.

૬૦ મીરનારા કાનજી જીવણશર્મા વારભયાના મોહામાં નાગદેવીપાસે

પંજાબી મોરલીધર ઓધવજીના માલામાં.

નં० ૨.

આર્યસમાજવાલા મિ. સેવકલલ કરસનદાસનો અભિપ્રાય.

રા. રા. પ્રાણજીવન જગજીવન મહેતા.

ચીફ મેડીકલ ઓફીસર.

સંસ્થાન ધર્મપુર.

પ્રિયતમ મહાશય, નમસ્તે ॥

આપની તરફથી આપના રાજાસાહેબ નામદાર મહારાણા શ્રી મોહનદેવજી મહારાજની ઇચ્છા સમ્પૂર્ણ કરવામાટે બલેવ અને દશરાને દિવસે જે પશુવધ થાય છે; તેનો નિર્ણય કરવા માટે જે છપાયેલા પ્રશ્નો બહાર પડ્યા હતા; તેની એક નકલ અમને રા. રા. માકુમાઈ ઘેલામાઈ તરફથી તેનો પ્રત્યુત્તર મેલવવા માટે મળી હતી, તેનો નીચે લખેલો જવાબ આપના તરફ રવાના કરવામાં આવેલો અને અમને ઉમેદ છે કે તેનો ઘટતો ઉપયોગ થશે. સુઝને વધારે શું લખવું.

હું હું આપનો

કૃપાકાંક્ષી. સેવકલલ કરસનદાસ,

દેવદેવીને ભોગ આપવા નિમિત્તે થતા પશુવધ સંબન્ધી વિચાર.

આર્યોમાં ગુર્ણ કર્મ પરત્વે ચાર આશ્રમ અને ચાર વર્ણ બંધાયેલા છે. અને તેથી પણ નીચ સ્થિતિને પામેલા મનુષ્યોને ' દસ્યુ ' કહેતા હતા તેઓના પણ ઘણા ભેદો થયા છે. જેનું સવિસ્તર વર્ણન કરવાની અર્હિ કાંઈ અપેક્ષા નથી.

કેમકે સાંપ્રત સૃષ્ટિનો આરંભ થયો ત્યારે પ્રથમ સઘળી બ્રાહ્મી સૃષ્ટી હતી; એનું આપણા પૂર્વ ઋષિઓનું માનવું છે. અને તે સત્ત્વ પ્રધાની બ્રાહ્મણ વર્ણમાંથી જેઓ રાજસ ગુણને પ્રાપ્ત થયા તે ક્ષત્રિય કહેવાયા; તેમાંથી જેઓ મીરુ નીકળ્યા તે વૈશ્ય થયા અને તેથી જે જડમતિ થયા તેને સેવા યોગ્ય સમજી શૂદ્રમાં ગણ્યા અને ઉત્તરોત્તર છેક મ્લેચ્છ સુધી પરિગણના કરેલી છે.

તે ક્રમથી પુનઃ ચઢતા અને ક્રમથી પુનઃ ઉતરતા અને તે થવાના કાલનો નિર્ણય યુગાદિ ગોઠવણથી બાંધેલો જણાય છે. તેથી જુદા જુદા યુગોમાં કોઈવાર સત્ત્વ પ્રધાન, કોઈવાર રાજસ પ્રધાન અને કોઈવાર તામસ પ્રધાન પ્રકૃતિનો મોટો ભાગ મનુષ્યોનો થતો હતો. તેઓ જેમ સંસર્ગ અને આહાર વિહારના દોષથી ઉત્તરોત્તર ઉત્તરતા જતા હતા તેમજ સંસર્ગ ગુણોના યોગથી ક્રમશઃ ચઢતા પણ જતા હતા, તેથી જુદા જુદા કાલમાં પોત પોતાની પ્રકૃ-

તિઓનાં અનુકૂળ જુદાં જુદાં પુસ્તકો લખાયેલાં હોવાથી તે સઘલાં પુસ્તકો સામટા હई સામ્પ્રત કાલની સ્થિતિને બંધબેસતા કરવાની ગોટવળ કરવી; એ નહિં બની શકવા જેવું પ્રતીત થાય છે.

કેમકે જૂદા જૂદા કાલમાં જૂદી જૂદી બાબતો ઉપર પ્રકૃતિ ભેદ થયેથી અને તે સમયની પ્રકૃતિ ભેદની લાગણીથી લખાણાં પુસ્તકો ત્રણ કાલની જૂદીજૂદી લાગણીઓને અબાધ કેમ થई શકે ? સ્વરૂં કહેતાં એવા જૂદા જૂદા કાલમાં પુસ્તકો લખાई જૂદા જૂદા હજારો ધર્મમતો આપણા દેશમાં ઉભરાई ગયાછે. કેટલાક તો નષ્ટ થई ગયા કે જેઓના નામો સિદ્ધાન્તોથીજ આપણે જાણી શકીએ છીએ તેમ કેટલાક નવીન પળ ઉત્પન્ન થયાછે અને કેટલાક આગલા મતોનો ધીરે ધીરે નાશ થતો જાયછે.

તેથી સ્થિતિમાં શું ધર્મ ? અને અધર્મ ? એનો નિર્ણય કરવો, એ પઠિત ધર્મજિજ્ઞાસુ દ્વિજોને પણ શ્રમસાધ્ય થई પડ્યું છે. તો પછી અપઠિત મોટા વર્ગ માટે શું કહેવું ? અને પ્રાચીન ગ્રંથોના પઠિતોમાં પણ મોટો ભાગ એકદેશી વિદ્વાન હોયછે અને તે વલી દેશના પ્રમાણમાં ઘણો જુજભાગજ. અને તેમાં વલી સંબન્ધે વિચાર કરી નિર્ણય કરનારા થોડાજ. તેમાણે મોટો ભાગ તો યજમાન કહે તેમ કરે અને તેને રાજી રાખનારો અને આસ્તિક બુદ્ધિ રહિત અને ધનલોભી વા મિથ્યામાની તેઓનો મોટો ભાગ ગણાયછે. અને કેટલાક લોકો તો તે માંહેલા તેઓની મન શક્તિ ખીલેલી ન હોવાથી પોતે આડે રસ્તે ઉતરી યજમાનોમાં પણ પોતે અધર્મને ધર્મ સમજી જેમ વર્તે છે તેમજ ધર્મ પ્રચાર કરવાની પેરવી કરેછે. તો પછી યજમાનો કે જેઓનો સંસ્કૃત વિદ્યાર્થી અજ્ઞાત ભાગ તેઓએ ધર્મ નિર્ણય કેમ કરવો ? એ એક મોટો સવાલ ઉભો થાયછે.

કેમકે હાલ સઘલા પંડિતો તો કોઈ નહીંતર કોઈ પણ મધ્ય કાલના નવીન મતાવલંબી હોયછે. તેથી જો વહમતે કોઈ ધર્મ વિષય માનવામાં આવે તો જે મતના ઘણા પંડિતો હોય તે મત સ્વીકાર થई જવાનો ભય રહેછે. તેથી હાલ જેઓ ઘણા સ્વરા ધર્મ જિજ્ઞાસુ છે; તેઓને તો જો યથાર્થ નિર્ણય કરવો હોય તો પોતાને સુવ્ર અધ્યયન કરી જેજે વિષય જાણી લેવાની ઇચ્છા થાય તે પઠન કરી નિશ્ચય કરીલેવા જેવો સમય આવી પહોંચ્યોછે.

તે છતાં પણ જો આપણે આપણને ईશ્વરે વક્ષેલી વિચાર શક્તિ સ્વીકારી જોઈતો ઉપયોગ કરીએ તો તેથી પણ કેટલેક અંશે આપણે આપણો અમીષ્ટ વિષય જાળવાને શક્તિવાન થई શકીએ છીએ. પરન્તુ તેમ કરવામાં પાંચ પ્રકારે પરીક્ષા કરવાની અપેક્ષા ઉભી થાયછે.

તેમાં પ્રથમ ईશ્વર તેના ગુણ, કર્મ, સ્વભાવ અને તેની પ્રેરિત વેદવિદ્યા જાળવી જોઈએ. કેમકે ईશ્વર સંબંધી જ્ઞાન થયાથી તે, તેને યથાર્થ સમજી તેની ઉપસના કરવા યોગ થई શકેછે. તેથી દ્વિજોને જનોई આપતી વચ્ચે જે ગાયત્રી મંત્રનો ઉપદેશ કરવામાં આવેછે અને જે મંત્રનો સવિસ્તર અર્થ ગોપથ બ્રાહ્મણ નામના પુસ્તકમાં છે તે જો કોઈ સારા વિદ્વાન દ્વારા શ્રવણકરે અને પછી ઉપનિષદાદિમાં માહિતગાર થાય તો શું ઉપાસનીય છે ? તેનો સ્વાચ્છ તુર્ત

આવી શકે છે. ઇટલુંજ નહીં પરંતુ ઉત્તરોત્તર કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાન એ ત્રણ કાંઠાનું રહસ્ય સમજાયાથી કયાં કયાં કર્મો મોક્ષે પોચાડનાર છે તેનો પળ બોધ થવાથી મનુષ્ય જન્મની સાફલ્યતા થાય છે. વેદો તો ઘટુંની કર્ણીક જેવા છે. તે જેમ સારા મનુષ્યના હાથમાં આવે તો તેનો જેમ સારો પાક થાય છે અને મૂર્ખના હાથથી ઘડે છે તેમ વિદ્વાનો તે મંત્રમાં સમાયલી પ્રેરણાઓ સમજી તેનો સારો અર્થ ઉત્પન્ન કરે છે અને અજ્ઞો [મૂર્ખ] તેનો અર્થ પોતાની મતલબ પાર પાડવા માટે ફાવે તેમ કરે છે. તેથી વેદો એક એવી चीज ઠરે છે કે સારાને સારું ફળ આપે છે અને માઠાને માટું ફળ આપે છે. સારું કયું ને માટું કયું ફળ છે ? તેનો નિર્ણય પૂર્વના મુનિઓએ કરી મૂકેલો છે. તેથી વેદાર્થ કરતી વખતે તેનાં અંગો ને ઉપઅંગોથી અવિપરીત અર્થો જે નિષ્પન્ન થતા હોય તે ગ્રહણ કરવા અને વિપરીત અર્થનો ત્યાગ કરવો. એવે પ્રકારે વેદાર્થ જેજે આવે તેનો વિચાર કરવાથી યથાર્થ વેદાર્થ શું છે તે સમજવાને પુરતા સાધનો છે.

તેમ સાથે સૃષ્ટી ક્રમ પણ જાણવો જોઈએ. કેમકે વેદાર્થ કરવામાં સાક્ષીની અપેક્ષા ઊભી થાય છે અને વેદાને આપણે ईश्वर પ્રેરિત સ્વતઃ પ્રમાણ માનીએ છીએ. તો ईश्वरी સૃષ્ટિ વિરુદ્ધ એમાં કોઈ પણ પ્રકારનો વાધ ન હોવો જોઈએ, તેથી સૃષ્ટિક્રમના જેજે નિયમો જણાયેલા છે; તેથી વિપરીત જો કોઈ વેદાર્થ કરવાનો પ્રયત્ન કરતો હોય તો તે અમાન્ય થવો જોઈએ. કેમકે ईश्वर સૃષ્ટિક્રમ વિરુદ્ધ વેદોમાં ઉપદેશ કીધો છે, એ સંભવતું નથી.

તથા ન્યાય શાસ્ત્ર મળી વસ્તુ સિદ્ધ કરવાને જે પ્રમાણોની યોજનાઓ તેમાં સમાવેલી છે, તે જાણ્યાથી કોઈ હેતુભાસ કરી ઊલટાનું સુલટું કરી વેદાર્થ સમજાવવાની પ્રેરવી કરે તો તે સમજાઈ શકાય અને પોતાના આત્માને સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મવિષય સમજવાને યોગ કરવા માટે પ્રતિરોજ સંધ્યાવંદનાદિક પ્રાણાયામ કર્યાથી આત્મા ઊન્નત પણ થાય છે અને શુદ્ધ પણ થાય છે. ત્યારે તે પોતાના આત્માથી પણ યોગ્યાયોગ્ય સમજવાને સમર્થ થઈ શકે છે.

તેથી ઉપલા ક્રમેથી જો વિચાર કરવામાં આવે તો ધર્મના નામથી હાલ જે ગડબડા-ધ્યાય ઊભો થયો છે તે ધીરે ધીરે ઓછો થતાં આગલ જતાં મનુષ્યમાત્ર પોતપોતાના જન્મનું સાર્થક કરી શકે તેવો સંભવ છે. બાકી પક્ષપાતિક વાદવિવાદથી કંઈ ફળ ઉત્પન્ન થઈ શકતું નથી આવું અમારું મત છે.

તે છતાં જો રાજા મહારાજાઓ પોતાના અને પોતાની રૈયતના કલ્યાણ માટે જૂદા જૂદા ધર્મ વિષયો ઉપર “ જેમ હાલ આપણા મહારાણા સાહેબે ઉપાડ્યો છે તેમ ” જાહેર વિચાર માગવાની યોજના કરે અને સુજ્ઞ નિરપેક્ષ વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો મેળા કરી તેપર પોતાના તરફથી ઉપસંહાર લખાવી જાહેરમાં મૂકે અને જે નિશ્ચય થયો હોય તે આગ્રહ પૂર્વક ગ્રહણ કરી અમલમાં લાવે તો તેમાંથી આગલ જતાં સારાં સારાં ફલો થવાના સંભવો છે.

અને એજ ધોરણથી આપણા મહારાણા સાહેબ તરફથી બહેવ દશરા વગેરે પર્વોપર પાંડા, બકરા વિગેરે પ્રાણીઓનું બલીદાન ઇટલે તેઓને મારી દેવ દેવીઓને ખુશી કરવા માટે જે ભોગ આપવામાં આવેછે; તે સંબંધી રૂઢી અને ધર્મશાસ્ત્રનું પ્રમાણ મેલવવા માટે જે સાત પ્રશ્નો વર્તમાન પત્રોમાં છપાયેલાછે. તે પ્રશ્નોની એક નકલ અમને મળી છે. તેનો યથામતી ઉત્તર આપવો યોગ્ય સમર્જી તેના જવાબો અમો નીચે પ્રમાણે લખી આપ તરફ રવાના કર્યા છે અને ઉમેદ છે કે આપ અમારા પ્રત્યુત્તરો મહારાણાની હજુરમાં રજુ કરશો.

૧ એવા પ્રકારની પશુ હિંસા કરવાની કોઈ શાસ્ત્રમાં આજ્ઞા નથી કેમકે શાસ્ત્રશબ્દપર વિચાર કરતાં આપણા પૂર્વ ઋષિમુનિઓ વેદોનેજ સ્વતઃ પ્રમાણ માનતા હતા તથા સાક્ષ્યર્થ, વેદોના વિજ્ઞાનાર્થ, અને આર્થ ઇતિહાસાર્થ વેદના છ અંગો, ચાર ઉપવેદ, પદ્દર્શનો આદિ આર્થ ગ્રંથોને ગૌણ પ્રમાણમાં માનતા હતા. જે વેદાનુકૂલ હોય અર્થાત્ વેદોના પ્રમાણથીજ તેનું પ્રમાણ થતું હતું તેથી શાસ્ત્રસંજ્ઞા વેદોનેજ લાગુ પડેછે અને વીજા આર્થ ગ્રંથોની ઉપશાસ્ત્રમાં ગણના થાયછે. તેથી તેવા ગ્રંથોને સૂત્ર, દર્શન, સ્મૃતિ, આદિ નામો આપેલાં જોવામાં આવેછે અને તેથી તેઓનું એવું માનવું હતું કે “વેદ પ્રણિહિત ધર્મ અને તેથી વિપરીતતે અધર્મ, એમ માનતા હતા. મનુસ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, અને શાસ્ત્રવિધિ પ્રકારના આગમ ત્રણેથી જે વિદિત થાય ત્યારે ધર્મ શુદ્ધ કહેવાય, આર્થ ધર્મોપદેશ વેદશાસ્ત્રથી અવિરોધિ અને જેનો તર્કથી પળ નિર્ણય થાય તેને ધર્મ જાણવો તેથી એવા પ્રકારની પશુ હિંસા એ પર્વપર કરવી તે ચારે વેદોના ગૃહ્યસૂત્રોમાં કે શ્રૌત્ર સૂત્રોમાં નથી ને બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમાં ‘તેનો અર્થ વાદ, સંજ્ઞા, ગુણ, કે ચિન્હ જણાતાં નથી.’ તેમ તર્કથી જોતા એવા પ્રકારે ગરીબ પશુઓને મારી કોઈનું પળ અર્માદ થવાનો સંભવ નથી. તેથી એ બહેવ અને દશરાને દિવશે જે પાંડા અને બકરા મારવામાં આવેછે. તે અધર્મ છે અને તેવાં કર્મ કરતાં કરવતાં તેમાં ભાગ લેનારાઓને અવશ્ય પાપ થશેજ અને એ ક્રિયા વેદબાહ્ય હોવાથી તે કરવાથી મનુષ્ય દોષી થાયછે.

૨ એવી એવી ક્રિયાઓ સંબન્ધી જ્યારે જ્યારે ઇતિહાસક દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવેછે, ત્યારે ત્યારે વિચાર કરતાં વેદ શાસ્ત્રમાંતો તે જણાતી નથી. તેથી તે ક્રિયા વૈદિકની નથી. પરન્તુ આસેરીયન, ઈર્જીપશીયન, ખાલ્ડીયન, આબીસીનીયન, મેજીયન, માંગોલીયન, જુલુ વગેરે દેશોના ઇતિહાસોમાં જોઈએ છીએ. તે તેમજ એવી એવી ક્રિયાઓ કે જે શક્તિ વામ માર્ગીઓના ગ્રંથોમાં તથા તંત્રમાં જોવામાં આવેછે, તેની રૂઢી કેટલાક દેશોમાં હજુ સુધીમાં જોવામાં આવેછે અને તેની હજુ સુધી ચીન, જાપાન, બ્રહ્મદેશ વગેરેમાં અહિંસક બુદ્ધ ધર્મ માનતા છતાં ઇટલી પ્રવૃત્તિ છે કે જેની વિરુદ્ધ કોઈ એક શબ્દ પણ બોલી શકતું નથી; તેમજ એ (સેમેટીક) તાંત્રિક માર્ગ આપણા દેશમાં વામ માર્ગના નામથી ગુપ્ત ચાલેછે. કેટલીક આવી આવી ક્રિયાઓ પણ પ્રસિદ્ધ થાયછે. તેથી એવા શાસ્ત્રો આર્ય લોકોમાં માન્ય કોઈપણ કાલે ગણાયાં નથી ને ગણાઈ શકવાનાં પણ નથી.

૩ વેદ, વેદાંગ, ઉપાંગોમાં હિસા કરનારાઓ તો કોઈ દિવસ આ ભવાબ્ધિમાંથી કૂટી મોક્ષ પામી શકતા નથી એવું સ્પષ્ટ લખેલું છે. તેથી આવે પ્રકારે હિસા કરવી વા કરાવવી તે મનુષ્ય જન્મનો લાભ ગમાવી દીધા પ્રમાણે ઠેરછે અને તેના કરતા કરાવતા ઉચ્ચાચર નીચગતિને પ્રાપ્ત થાયછે.

૪ એ ક્રિયાજ ગ્યારે વેદ શાસ્ત્રમાં ગણાતી નથી તો પછી રાજા મહારાજાને એ કર્તવ્ય કયાંથીજ હોય? અને એવી ક્રિયાની પૂર્વે પ્રવૃત્તિજ નહતી ત્યારે તેનો નિષેધ બલવાન શાસ્ત્રમાં કયાંથી લખાયેલો હોય? એમાં વંધ્યા પ્રસૂતિ ન્યાય પ્રમાણે સમજવું જોઈએ. જો પ્રસૂત થઈ હોય તો વંધ્યા કહેવાય નહીં, કેમકે તેને વંધ્યા કહેવાનો સંભવ નથી. તેથી હિસા કરવામાં જે સામાન્ય દોષ વેદશાસ્ત્રમાં છે તે હિસાવાલાને લાગુ પડેછે. રાજા મહારાજાઓને રાજધર્મ પ્રમાણે ન્યાયથી જે રૈયતને તેઓના દોષો છોડાવવા માટે શિક્ષા કરવી પડેછે. જેની હૃદ પ્રાણવધ સુધી પહોંચે છે, તેવી હિસાઓ અને જંગલી દુઃષ્ટ પશુઓથી પોતાની પ્રજાને બચાવવા માટે તેનો જે વધ કરવો પડેછે, તેવી હિસાઓની છૂટ મૂકવાથી વેદોમાં પ્રેરેલી તેથી વૈદિકી હિસા હિસા થતી નથી તે વાક્યોનો લાભ લઈ કેટલેક ઠેકાણે વેદ મંત્રો પળ વાપરી વામ માર્ગીઓએ ધર્મ શાસ્ત્રથી અજ્ઞાત મનુષ્યોને આડે માર્ગે ઉતારી દીધા જણાય છે. અને તેથી બલવાન શાસ્ત્રની આજ્ઞા તૂટેછે. માટે આવા પ્રકારની ક્રિયા કરવી તેથી બલવાન શાસ્ત્રની આજ્ઞા ભંગેછે.

૫ તેવા પ્રકારની હિસાનો જો મહારાજા પોતાનો ધર્મ સમજી પરિત્યાગ કરે અને પોતાની પ્રજાને બોધ કરાવી તે છોડાવે તો રાજા અને પ્રજાને કોઈ પ્રકારની આપત્તિ ન આવતાં ધર્મવાન રાજા કહેવાય અને પ્રજાનો જય થવાનો સંભવછે. એવી હિસાનો ત્યાગ કરવાથી અને કરાવવાથી બલવાન શાસ્ત્રની આજ્ઞા પાલન કરેલી ઠેરછે.

૬ ગૃહ્યસૂત્રોમાં બલેવને દિવસે કરવાના ઉપાકર્મોદિ કેટલાક કર્મો વર્ણવેલાં છે. તે કરવાથી ધર્મલાભ થાયછે અને દશરાનો દિવસ ક્ષત્રિઓને ઉત્સવનો હોવાથી વિશેષ હોમાદિ કરી, બાહ્યણનો યથાશક્તિ સત્કાર કરી, અધારી આદિ ઉત્સાહ જનક કાર્યો કરવામાં વેદ આજ્ઞાનો કોઈ પ્રકારે ભંગ થતો નથી માત્ર આવા પ્રસંગે હોમાદિ કરી વામ માર્ગીઓનો વિધિ કર્યાથી દોષ પ્રાપ્ત થાયછે.

૭ પશુ વધ કર્યા ને બદલે તેના નાક કાનને છેકો મારવો તે વામી ક્રિયાને સાચવી રાખવાનું દોષનું કામ છે. જોકે પથરા કરતા ઈંટ નરમ હોય છે તેવુંહું. તો પણ ગ્યારે બલવાન સ્વતઃ પ્રમાણ વેદશાસ્ત્રમાં એનો વિધિજ નથી તો પછી એ કર્મપણ અયોગ્ય ઠેરછે. તેથી તેવા અયોગ્ય કર્મનું ફલ તેમાં થતા વધતા ઓછા પાપના પ્રમાણમાં ભોગવવું પડશે.

હવે ઉપસંહારમાં મારે આપને ઇટલીજ વિનંતી કરવી છે કે અમારા ઉપલા લખેલાનો સારાંશ ઇટલોજ નીકાલે છે કે, વેદોમાં એવાં કર્મો કરવાની વિધિ નથી અને વેદશાસ્ત્ર કરતાં

હિંદુઓમાં કોઈ બલવાન્ શાસ્ત્ર નથી તેથી એ કર્મો કરવાની જરૂર નથી; એટલુંજ નહિ પણ તે કર્યાથી શાસ્ત્ર આજ્ઞા ભંગ કર્યા બરાબર ગણાય છે.

હાલમાં કોઈ પંડિત વા વિદ્વાન્ આપને એ બાબત વેદમાં વિધિ છે એવું બતાવે તો આપે કૃપા કરી તેના પ્રમાણમાં બતાવેલા વેદ મંત્રો જે હોય અને તે એજ વિધિને લાગુ પડે છે, એવી સાક્ષી બતાવવા વેદોના અંગો ઉપાંગોમાંથી પ્રમાણ આપી તે મંત્રોનો અર્થ કરી બતાવે તો કૃપા કરી તે વર્તમાન પત્રોમાં આ પ્રશ્નો પ્રમાણેજ છપાવી જાહેરમાં વિચાર થવા માટે મૂકવા કે જેથી એમાં સત્ય અસત્ય શું છે? તે જણાઈ આવે અને તે વચનો જો મૂલો સ્વરાવવા માટે કોઈએ સંચિતાળ કરી અર્થાન્તર કરવાના હેતુથી વાપરેલાં હોય તો તેનો પણ રદીયો આપી શકાય.

પ્રિયમિત્રવર ! હું ક્ષત્રિય જાતિનો ધર્મજિજ્ઞાસુ મનુષ્ય છું અને એ બાબત જે મારા વિચારમાં સિદ્ધ થયેલું તે મેં આ પત્રદ્વારા આપની સમક્ષ રજુ કરી છે. તો પણ હું માનુષ્યી ધર્મ એવો માનું છું કે સત્ય પ્રહણ કરવાને અને અસત્યનો ત્યાગ કરવાને સર્વ સમજુ મનુષ્યે તૈયાર રહેવું જોઈએ. તેથી ધર્મ અધર્મના વિચારમાં હાર જીતની વાત દૂર મૂકી સત્ય પ્રહણ કરવાની નિષ્ઠા જ્યાં સુધી પ્રથમ થતી નથી ત્યાં સુધી સત્યાસત્યનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી તેથી પ્રત્યેક મનુષ્યે સુલ્લા દિલથી એ બાબત લેવી જોઈએ અને તે લડીનેજ વાદ વિવાદ કર્યાથી ફાયદો થાય. પરંતુ એ પહેલાંના ને હાલના પંડિતોમાં સર્વમાન્ય ન હોવાથી હું આવા પ્રકારના વાદમાંજ ઉતરતો નથી; પરંતુ એથી કોઈ ફલ નિષ્પન્ન થશે એમ મને જણાયું તેથી આ પત્ર દ્વારા આપને પરિશ્રમ આપ્યો છે. એ ક્ષમા કરશો અને કંઈ પ્રમાણ વેદ મંત્રોનાં એ ક્રિયાની પુષ્ટિમાં આપ તરફ આવેલાં હોય તો કૃપા કરી મને મોકલવાની કૃપા કરશો “સુત્રેષુ કિંબહુના”

કૃપાકાંક્ષી હું છું આપનો

સેવકલાલ કરસનદાસ.

નં. ૩.

શ્રી રેવા યિયોસોફીકલ સોસાયટીનો અભિપ્રાય.

મે. રા. રા. પ્રાણજીવન જગજીવન મેહેતા એમ. ડી.

ચીફ મેડીકલ ઓફીસર સાહેબ

સ્ટેટ, ધર્મપુર.

મુખ્ય મહાશય.

અમો અમારી સોસાયટી તરફથી આપના અલંકાર પ્રોફેસર કારુણાસાગર મહાશય શ્રી મોહન દેવજી એમને ઉમંગભરે ઉપાડી લીધેલા મહાકાર્ય માટે ધન્યવાદ આપતાં જણાવીએ છીએ કે આપના મહારાજા શ્રી ક્ષત્રિય કુલના મુગટમાળિ છે. ક્ષત્રિય એટલે ક્ષત્ર (ઘા) કરનારા થકી જાતા (રક્ષણ કરતા) પણ નહિ કે ક્ષત્ર (ઘા) કરનારાં. ક્ષત્રિયોનું મૂલ્ય સત્વ છે. સત્વ એ સર્વ ગુણગણમાં મસ્તકમળિ જયશ્રીને આપનાર અને સર્વ પદાર્થની સિદ્ધિ કરવામાં લોકોત્તર કામધેનુ સમાન છે. મહાપુરુષ પોતાની કાર્યસિદ્ધિ માત્ર ઉપકરણો (સાહિત્યો) થી નહિ, પણ પોતાના સત્વર્થાજ કરી શકે છે. કહેવત છે કે—જ્યાં સાહસ સત્વ) ત્યાં સિદ્ધિ. હવે જેમને સત્વગુણ પ્રાધાન્ય છે એવા ક્ષત્રિયોને (રાજાઓને) સર્વમાન્ય આર્ય વેદોમાં વિષ્ણુની (સર્વ વ્યાપક નિર્મલ પરબ્રહ્મ પરમાત્માની) ઉપાસના કરવાનું કહેલું છે; તે દેવની ઉપાસના યાવત્ મોક્ષ મુખને આપે છે. પણ કાલક્રમથી શત્રુને મારી નાંખવાની અથવા એવી બીજી કામનાઓને આધીન થઈ કેટલાક ક્ષત્રિયો (રાજાઓ) રજો અથવા તમોગુણી દેવ દેવીની ઉપાસના કરવા લાગ્યા. દેવીના ઉપાસકો શાક્તિકના નામથી ઓળખાય છે. અને તેમાં જે વામમાર્ગીઓ છે તેમને—

માંસં મયં ચ મીનં શ્વમુદ્રા મૈથુનમેવ ચ ।

પતે પંચમકારાસ્તુ મોક્ષદા હિ યુગે યુગે ॥

અર્થ:—માંસ, મય, મીન (માંછલાં) મુદ્રા અને મૈથુન એ પાંચ મોક્ષ અપનાર માનેલાં છે. શું એમના મતની બલિહારી !!! આ વામમાર્ગીઓએ જીભની લાલસાથી દેવીને માંસાદિનો બલિ આપવાનો માર્ગ પ્રવર્તાવ્યો છે; અને તે દેવીપુરાણ, મહાવિષ્ણોત્તરપુરાણ વિગેરે રજો-ગુણી પુરાણોમાં દુર્ગાદેવીના નવરાત્રીઉત્સવ વિધિમાં જોવામાં આવે છે. આ ઉપરથી હેમાદ્રિય ઉતારો કર્યો અને તે ધર્મસિન્ધુ તથા નિર્ણયસિન્ધુ એ બે ગ્રંથના કર્તાઓએ સર્વ પર્વ તિથિયો ક્યારે ક્યારે કરવી અને તેમાં શું શું કરવું એ બાબતના નિર્ણયનો સંગ્રહ કરતાં પોતાના સમયમાં પ્રવર્તમાન નવરાત્રોત્સવ વિધિ પણ તે ગ્રંથના આધારે લખાવ્યો છે. જુઓ ધર્મસિન્ધુ—સમગ્ર

ક્ષત્રિયાદિના સિંહવ્યાઘ્રનરમહિષછાગમૂકરમૃગપક્ષિમત્સ્યનકુલગોધાદિપ્રાણિસ્વગાત્રરુધિરાદિ-
 મયોબલિર્દેયઃ (કામનાવાલા ક્ષત્રિઓં સિંહાદિના ગાત્ર અને રુધિરાદિમય બલિદાન આપવું !
 શું આ વાક્ય પ્રમાણભૂત ગ્રન્થકારનો પોતાનો મત છે ? ના તેનો ખુદમત તો એક સંગ્રહકર્તા
 તરીકે માંસાદિ બલિનો વિધિ દાખલ કર્યા છતાં તેની તરફમાં જણાતો નથી. વાંચો વિચાર
 પૂર્વક ધર્મસિન્ધુ ઇટલે મારમ પડશે. ક્ષત્રિયવૈશ્યયોર્માંસાદિયુતજપહોમસહિતરાજસપૂજાયામ-
 પ્યધિકારઃ સ ચ કેવલં કામ્ય એવ ન તુ નિત્યઃ । નિષ્કામક્ષત્રિયાદેઃ સાત્વિકપૂજાકરણે મો-
 ક્ષાદિફલાતિશયઃ ॥ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એમને માંસાદિક યુક્ત જપહોમસહિત રાજસ પૂજાને
 વિષે પણ અધિકાર છે. પરંતુ તે માત્ર કામના પરત્વે છે. નિત્ય નથી. નિષ્કામ ક્ષત્રિયાદિને
 સાત્વિક પૂજા કરવા મોક્ષાદિ (મોક્ષ, સ્વર્ગ) ઋદ્ધિ વિગેરે, સુખનો અતિશય (વૃદ્ધિ) થાય છે
 વારું પણ આ વધી માંસાદિ બલિ સંબન્ધી ચર્ચા માત્ર નવરાત્ર સંબન્ધેજ થઈ એમાં તો રાજા-
 ઓને પશુવધ કરવાની આવશ્યકતા જણાતી નથી; પરંતુ પ્રશ્નાવલિના વિષયવિષે તો વલેવ કે
 દશરા હતી તો તે વિશે શો સુલાસો છે ? તે પણ જણાવાય છે. હુતાશની (હોલી) ની પ્રવૃત્તિ
 પદ્મપુરાણમાં લક્ષ્યાપ્રમાણે વસિષ્ઠ ઋષિના આદેશથી ધુંડા નામની રાક્ષસીને ચીડાવી મારવા
 વાસ્તે પ્રથમ થઈ, અથવા દન્તકથા પ્રમાણે પ્રહ્લાદને સ્ત્રીમાં લઈ અગ્નિમાં બેસી બાલી નાંખવા
 જતાં તેની ફોઈ વલી મુઈ ત્યારથી ચાલી આવી છે. વલેવ (શ્રાવણી) ૯ દિવસે ક્ષ-
 ત્રિયાદિઓં જનોઈ બદલી । યેન વદ્ધો વલીરાજા દાનવેન્દ્રો મહાવલઃ ॥ તેનત્વામપિ
 બન્ધામિ રક્ષ માચલ માચલ ॥ એ મંત્ર વડે રક્ષાબન્ધન કરવાનું છે. દક્ષરા (ત્રિયાદશમી) ૯
 દિવસે કિષ્કિંધાર્થી નિકલી રામે રાવણ સાથે યુદ્ધ કરી જય મેઢવ્યો હતો, અને પાંડવોં વૈરાટ
 નગરીમાં શમી ડપરથી શસ્ત્ર પાછાં લઈ જય મેઢવ્યો હતો. તે બે રામાયણ અને મહાભારતના
 મોટા ઇતિહાસિક મહત્વના દિવસોના સ્મરણાર્થે ॥ અપંગલાનાં શમનીં શમનીં દુષ્કૃતસ્ય
 ચ ॥ દુઃસ્વપ્નાશિનીં ધન્યાં પ્રપદ્યેહં શમીં શુભાં ॥ એ મંત્ર વડે ક્ષત્રિઓં (રાજાઓં)
 શમીનું પૂજન કરવાનું છે. એ પર્વોના દિવસોમાં અપમંગલહારી દુષ્કૃત અને પાપને વધારનારી
 ધિક્કારના યોગ્ય પશુહિંસા કરવાનું આર્યોને માન્ય કોઈ પણ શાસ્ત્રમાં નથી. ત્યારે એવો પાયા-
 વગરનો કુઠ્ઠાચાર ક્ષત્રિયોમાં (રાજાઓમાં) શા હેતુથી પેસી ગયો હશે ? એ દુષ્ટ રુઢી હજુ
 સાસ્ત્રાધાર ન છતાં કેમ પગ ઘાલી રહી શકી હશે ? વિઘ્નની શાંતિ માટે નહીં કરતા હોય ?
 ના તેમ કરતા હોય તો ભ્રમ છે.—

હિંસા વિઘ્નાય જાયેત વિઘ્નશાંત્યૈ કૃતાપિ હિ ॥

કુલાચારધિયાપ્યેષા કૃતા કુલવિનાશિની ॥ ૧ ॥

દેવોપહારવ્યાજેન યજ્ઞવ્યાજેન ચેડથવા ॥

મ્રન્તિ જંતૂન્ગતઘૃણા ઘોરાં તે યાન્તિ દુર્ગતિ ॥ ૨ ॥

હિંસા, વિગ્નની શાંતિ માટે કરીએ તોપણ વિગ્નકારીજ થાય. તેમજ કુઝાચાર બુદ્ધિથી કરીએ તો પણ કુલનો વિનાશ કર્યા વગર રહેજ નહીં. જે નિર્દય પુરુષો દેવતાના બલી અથવા યજ્ઞના મિથે પ્રાણીઓને મારે છે. તે ઘોરાન્ત દુર્ગતિને પામે છે.

આર્યોને સર્વમાન્ય વેદોમાં “મા હિંસ્યાત્ સર્વ ભૂતાનિ” (સર્વજીવોને નમારો) એવી શ્રુતિ છે. ઉપનિષદોના સારભૂત શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં અર્જુન પ્રતે શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું છે.

પૃથિવ્યામપ્યહં પાર્થ વાયાવમ્નૌજલેપ્યહં ।
 વનસ્પતિગતશ્ચાહં સર્વભૂતગતોપ્યહં ॥
 યો માં સર્વગતં જ્ઞાત્વા ન હિંસતિ કદાચન ।
 તસ્યાહં ન પ્રણશ્યામિ, સ ચ માં ન પ્રણશ્યતિ ॥

હે અર્જુન ! હું પૃથ્વીમાં, વાયુમાં, અગ્નિમાં, જલમાં, વનસ્પતિમાં અને યાવત્ સર્વ ભૂતોમાં વ્યાપ્ત છું. જે મને સર્વ વ્યાપ્ત જાણિને કદાપિ હિંસા કરતા નથી તેનો હું નાશ કરતો નથી અને તે મારો નાશ કરતો નથી.

વ્યાસકૃત પ્રસિદ્ધ મહાભારતમાં શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે—

સત્યેનોત્પત્યતે ધર્મોદયા દાનેન વર્ધતે ।
 ક્ષમયા સ્થાપ્યતે ધર્મઃ ક્રોધલોભાદ્વિનશ્યતિ ॥

અર્થઃ—સત્ય થકી ધર્મની ઉત્પત્તિ થાય છે, દયા દાનથી વૃદ્ધિ થાય છે. ક્ષમાએ ધર્મ સ્થિર થાય છે. ક્રોધ-લોભથી વિનાશ પામે છે.

વિષ્ણુપુરાણની સાક્ષી છે કે—

અહિંસા સર્વજીવેષુ, તત્ત્વજ્ઞૈઃ પરિભાષિતા ।
 इदं हि मूलं धर्मस्य, शेषस्तस्यैव विस्तरः ॥
 प्राणिनां रक्षणं युक्तं, मृत्युभीता हि जन्तवः ।
 आत्मौपम्येन जानीहि इष्टं सर्वस्य जीवितं ॥

અર્થઃ—તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષોએ સર્વ જીવોને વિષે અહિંસા કરવી એજ ધર્મનું મૂલ કહ્યું છે. બાકી સત્યાદિને તેનો (દયામતધર્મનો) વિસ્તાર માનેલો છે. પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવું યુક્ત

કે. કારણ જીવો મરણ થકી ભય પામેલાં હોય છે. સર્વે પ્રાણીઓને પોતાનાં જીવા જાળવા, સર્વને જીવિત વાહલું હોય છે.

યમક્રિકર સંવાદને વિષે યમનું વચન આપ્રમાણે છે.

નં ચલતિ નિજવર્ણધર્મતો યઃ, સમમતિરાત્મસુહૃદ્વિપક્ષપક્ષે ।
 ન હરતિ ન ચ હન્તિ કિંચિદુચ્ચૈઃસ્થિરમનસં તમવેહિ વિષ્ણુભક્તમ્ ॥
 વિમલમતિરમત્સરઃ પ્રશાન્તઃ, શુચિચરિતોઽસ્થિલસત્ત્વમિત્રભૂતઃ ।
 પ્રિયહિતવચનોઽસ્તમાનમાયો વસતિ સદા હૃદિ તસ્ય વાસુદેવઃ ॥

અર્થ—જે પોતાના આત્માના ધર્મથી ચલાયમાન થતો નથી જે પોતાના મિત્રોપર અને શત્રુઓપર સમભાવ રાખે છે, અને જે કોઈનું કંઈ હરતો નથી અથવા કોઈને હણતો નથી તેને સ્થિરમનવાળો અત્યંત વિષ્ણુભક્ત જાણવો. જેની બુદ્ધિ નિર્મલ છે, જેમાં મત્સરનો અભાવ છે, જેનો સ્વભાવ શાન્ત અને ચરિત્ર પવિત્ર છે, જે સર્વ ભૂતોપર મિત્રભાવ રાખે છે, જેનું વચન પ્રિયકર અને હિતકારી છે અને જેનામાં માન તથા માયાનો લેશ નથી, તેનાં; હૃદયમાંજ વિષ્ણુ નિરંતર વસે છે.

હવે વિશેષ પ્રમાણોથી જણાવવાનું કે—

પ્રાણિનઃ સુખમીહન્તે વિના ધર્મં કુતઃ સુખમ્ ।
 દયાં વિના કુતો ધર્મઃ તસ્માત્ તત્ર રતો ભવ ॥
 કૃપાનદીમહાતીરે સર્વે ધર્માસ્તૃણાંકુરાઃ ।
 તસ્યાં શોષમુપેતાયાં કિયન્નંદન્તિ તે ચિરમ્ ॥

પ્રાણીમાત્ર સુખની ઇચ્છા રાખે છે. પરંતુ ધર્મ વિના સુખ ક્યાંથી. અને દયાવિના ધર્મ ક્યાંથી! માટે તે દયામાંજ લીન થા. કૃપારૂપી મહાનદીને કાંઠે સર્વે ધર્મો તૃણાંકુર રૂપ છે. જો તે મહાનદી સૂકાઈ જાય તો તે તૃણાંકુર કેટલીવાર ટકે? મતલબ કે દયા પ્રદે તો ધર્મ ગયો.

હે સન્મિત્ર.—અમે ઉપર દિગ્દર્શન કરેલા વાસ્તવિક આધાર સાથે નિવેદન કરેલી હકીકતનું યથાર્થ અવલોકન કરી, આર્યશાસ્ત્રોને માન આપી સ્વતંત્ર વિચારને અમલમાં લાવી આપના મહારાજાએ આત્માનું કલ્યાણ કરવા અને વિદ્વાનોનો પ્રયાસ સફળ કરવા—
 તાંતસ્ય કૃપોયમિતિ શ્રુવાણાઃ ક્ષારં જલં કાપુરુષાઃ પિવન્તિ, કુપુરુષો આ અમારા વાપનો

કુવો છે એમ કહી સ્વારં પાળી પીએ છે, તેમની પેટે કુલાચારમાં જે આવલો છે, અને જેને શાસ્ત્રાધાર બિલકુલ નથી તેને ન વલગતાં કોઈ પળ જાતની શંકા રાહ્યા વગર પશુવધનો ત્યાગ કરવો ઉચિત છે. એમ કરવાથી અન્ય આર્ય રાજાઓ તેમના શુભ પગલાનું અનુકરણ કરશે અને તેમની નિર્મલ કીર્તિ દિગન્તમાં વિસ્તરી અમર થતાં, જેમનામાં સ્વભાવતઃ આપણા જેટલી બલ્કે તેથી પરમાત્મા જેટલી અનન્ત શક્તિ વિદ્યમાન છતાં રાહોડી દેવતાથી ઠકાઈ જાય છે તેમ પૂર્વભવના કર્મભારાદિથી હાલ ગુસ્ત થઈ ગઈ છે તે અવાચક શરણ વગરનાં મૂળાં મહિષાદિ પ્રાણીઓના અન્તરની શીતલ આશિષથી, તેમનું ઉત્તરોત્તર કલ્યાણ થશે, સર્વ પ્રકારની સુખમાં વૃદ્ધિ થશે અને પરમાત્મા શાન્તિ આપશે. એવી અમારી ઉમેદ છે. પરમ કૃપાલુ પરમેશ્વર આપના મહારાજાને તેવી સદ્બુદ્ધિ આપો.

શિવં ભવતુ.

સેક્રેટરી, રંવા થી ઓસોફિકલ્ સોસાયટી

વઢોદરા.

नं. ४.

बडोदरावाळा शास्त्री राजाराम काशीनाथनो अभिप्राय.

नवरात्रायुत्सवसंबन्धेन देवीपूजायां बाह्येतेरेषां महिषमेषा-
जादया येबलयःपुराणादिवचनैर्निर्णयसिन्धुप्रभृतिधर्मग्रन्थेषु वि-
हिताः ते मुख्यकल्पेन प्रत्यक्षतया अवश्यं कर्तव्या किं वा सौत्राम-
ण्यादौपयोग्रहवदनुकल्पेन विधातव्या इति प्रश्ने उत्तरम् यद्यपि-
निर्णयसिन्ध्वाद्यनुसारेण प्रायेण भारतवर्षे सर्वत्रमहाराजादिगृहेषु
श्रीविंध्यवासिनीप्रभृतिमहास्थानेषुच मुख्यकल्प एव प्रचारितः
परंपरागतो दृश्यते “प्रभुः प्रथमकल्पस्य योनिकल्पेन वर्तते निष्फलं
तस्य तत्कर्मैति स्मृतेः, न तथा बलिदानेन पुष्पधूपविलेपनैः ॥ यथा-
संतुष्यतेमैर्माहिषैर्विंध्यवासिनीति” हेमाद्रिनिर्णयामृतसिन्ध्वादिभू-
तभविष्यवचनाच्चशक्तैर्मुख्यकल्पत्वानुष्ठेयइतिप्राप्तम् ॥ अशक्तौ ब्रा-
ह्मणेनच कूष्माण्डादिभिर्बलिदानंकार्यमितिनिर्णयसिन्धूक्तेश्च तथापि-
तत्सकामानुष्ठानपरम् ॥ घातयन्तिपशून्भक्ष्यातेभवन्तिमहाबलाइ-
तिफलविशेषश्रवणात् निष्कामैरहिंसादियमनियमादिपूर्वकोपास-
नाज्ञानपरैः कूष्माण्डादिभिरनुकल्पो विधातव्यः ॥ न चशक्तिसत्त्वे
मुख्यकल्पाननुष्ठाने पूर्वोक्तवचनाभ्यां निष्फलतरानुष्ठानस्यभग-
वत्या असंतोषो वा भवेदिति वाच्यम् ॥ महिषादीनां किंचिन्ना-
साकर्णादि छित्वा भगवत्यै समर्पणेनापि उक्तदोषस्य सुपरिहर-
त्वात् । अश्वमेधादौ पर्यग्निकृतारण्यपशूत्सर्गवत् ॥ अतएवमधुपर्के

ગોવધોનકર્તવ્યઃ । કિંતુ પૂજાયૈ નિવેદનમાત્રંકર્તવ્યમિતિ વિજ્ઞાન
યોગિના મિતાક્ષરાયામાભિહિતમ્ । દૃશ્યતે કાશ્યાં સંકટાદેવ્યાદિષુ
તથૈવાચારઃ ॥

ઉત્તરે અભિપ્રાય.

બહેવ દશરા અને હોલી એ પર્વ દિવસોમાં પશુવધ કરવાની જે અંધ પરંપરા ચાલે છે.
તેને માટે આર્યોને માન્ય કોઈ શાસ્ત્રમાં આધાર નથી. તા.-૨૯-૯-૯૪.

રાજારામ કાશ્મિનાથ શાસ્ત્રી

મુ. વડોદરા રાજ્ય.

नं. ५

शास्त्री बर्दीनाथ त्र्यंबकनाथनो अभिप्राय.

मेहेरबान साहेब, प्राणजीवन मेहता.

चीफ मेडीकल ओफिसर साहेब एम. डी.

धर्मपूर स्टेट.

वडोदरायी ली. शास्त्री. बर्दीनाथ त्र्यंबकनाथना आशिर्वाद वांचशो. विशेष आपन्न महाराजा तरफ्ती जे सात प्रश्नना उत्तर माग्या छे, तेने माटे यथा बुद्धि नीचे लखुं छुं.

विजयादशमीने दिवसे महिषादि पशुवध करवाने शास्त्रोक्त विधि कांडपण नथी.

कुलाचार होय तोपण शास्त्रविरुद्ध कुलाचार होवाथी कहीपण पशुवध करवो नहीं.

केवल ऐहिक सुखभोगार्थे शास्त्रमां कोई दिवसे पशुवध करवाने कबो होय तोपण ते परिणामे अत्यन्त दुःखदायक छे, एम शास्त्रमां बहु ठेकाणे कछुं छे.

भागवतमां. च. स्कं. अ. २५ श्लो. ७ नारद उवाच ।

भो भो प्रजापते राजन् , पशून् पश्य त्वयाध्वरे ॥

संज्ञापितान् जीवसंधान् , निर्घृणेन सहस्रशः ॥ १ ॥

एते त्वां संप्रतीक्षन्ते स्मरन्तो वैशसं तव ॥

संपरेतमयःकूटैस्त्रिछन्दंत्युत्थितमन्यवः ॥ २ ॥

अस्यार्थः एते मारिताः पशवः संपरेतं मृतं त्वां संप्रतीक्षन्ते ततश्चायः कूटैः लोहकर्त्रमयैः शृंगेस्त्रिछन्दन्ति छेत्स्यन्ति तत्रैवाग्रे अत्रेममर्थमितिहासेन बोधयिष्य इत्याशयक अत्र ते कथयिष्येऽमु-मितिहासं पुरातन मित्युपक्रम्य अ० ११ श्लोक ११ ईजेच क्रतुभि-र्बोरेर्दीक्षितः पशुमारकैः ॥ देवान् पितॄन्भूतपतीन्, नानाकामो यथान्नवान् ॥ युक्तेष्वेवं प्रमत्तस्य कुटुंबासक्तचेतसः । आससाद स वै काले इति अत्र टीका युक्तेष्व्वात्महितेषु कर्मस्वनवहितस्येति उक्त्वा अ० १९ श्लोक ४ ९ आस्त्यर्थं दर्भैः प्रागग्रैः कात्स्न्येनक्षि-

तिमंगुलं ॥ स्तब्धोबृहद्वधात्मानो कर्मनावेषियत् परम् ॥ अत्र
टीका स्वं महासूखोऽसीत्याह ॥ आस्तीर्येतिबृहद्वधात् बहुपशुवधात्
मानी यज्वाहमित्यहंकारी अतस्तब्धो अविनीतः सन् कर्मनावेषी-
त्युपसंहृतम् ॥ पञ्चम स्कन्धे अथकदाचित् वृषलपतिः चंद्रकाल्यै
पुरुषपशुमालभता अपत्यकाम इत्युपक्रम्याथ वृषलराजपतिः पुरुष-
पशोरसृगासवेन देवीभद्रकालीं यक्ष्यमाणस्तदात्रिमंत्रितमसि-
मतिकरालं निशितमुपाददे इति मध्ये उक्त्वा सहसोच्चचाल
सैवदेवी भद्रकाली तेनैवासिना छिन्नमस्तकानामसृगासवं निपीय
मदविबुधलोच्चैस्तरांस्वपाषदैः सह जगौ ननर्त विजहार च शिरः
कन्दुकलीलया एवमेव खलु अत्रिचारक्रमः कात्सर्येनात्मानि फल-
तीत्युपसंहारेण भद्रकाल्याऽद्युपदेशेनापि अन्यर्हिंसाप्रवृत्तिमात्रमपि
स्वस्यप्राणनाशाद्युपकाराय भवतीति स्पष्टमुक्तम् । एकादशस्कन्धे
लोके व्यवयामिषमयसेवेत्यादिना न हिंस्यात् सर्वाणि भूता-
नीति श्रुत्यर्थमिप्रायसहकृतं हिंसायाः अत्यन्तनरकदायक
त्वेनाकर्तव्यत्वमेव प्रतिपादितम् तत्रैव, नहितत्रचोदनेत्यनेन वा-
क्येन धर्मत्वलक्षणानाक्रान्तत्वबोधेन ज्ञेयेनात्रिचरन् यज्ञंसेवेत
अनर्थकारित्व मेवेत्युक्तं प्रायं भवति ॥

भगवद्गीतायां अ० १८ श्लोक २५ ॥ श्लोक ॥

अनुबन्धं क्षयं हिंसामनपेक्षं च पौरुषम् ॥

मोहादारभ्यते कर्म तत्तामसमुदाहृतम्

इति । टीका—हिंसां परपीडामनवेक्ष्य यत् कर्म आरभ्यते त-
त्तामसं दुःखदायकमिति यावत् ॥ अत्र क्वचित् पूर्वोक्तस्थलेषुत्वया
ध्वरेत्यादिविशेषणादीनि अविवक्षितानि इति गृहं संमार्ष्टीतिवत्
इत्यवधेयम् ॥

हिंसाराहितयोग्यापोक्षितफलदातृणां वेदस्मृतिपुराणायुक्तकर्मणां
 बहूनां सत्त्वेन तत्करणेन सर्वफलसिद्धौ हिंसायुक्तकर्मकथनं
 केवलमसुरजनमोहनायैवेतिबोध्यमितिदिक् ॥

बहोदा आश्विन शुक्लपक्ष पञ्चमी बुधवार संवत् १९५०

भीखाचार्य बालाचार्य शास्त्री.

बद्रिनाथ त्र्यम्बकनाथ शास्त्री.

बहोदरा.

નં. ૬.

સુરતવાલા વૈય ધીરજરામ દલપતરામનો અભિપ્રાય.

મહેરબાનસાહેવ પ્રાણજીવન જગજીવન એમ. ડી.

મુ. ધરમપુર સ્ટેટ.

મહેરબાનસાહેવ આપના તરફથી સુરતમાં પ્રગટ થતાં દેશીમિત્ર નામના પત્રમાં વિજયાદશમીને દિવસે કેટલાંક રાજ્યોમાં પાઠા વિગેરે પ્રાણીઓનાં વલીદાન કરવામાં આવે છે. તેનો વિધિ શાસ્ત્રમાં છે કે કેમ ? તે ઉપર આપના તરફથી સાત પ્રશ્નો કરવામાં આવેલા છે તેનો જવાબ હું મારી મતિ પ્રમાણે આપવાની રજા લઉં છું.

૧ જેને આર્યલોકો ધર્મપુસ્તક તરીકે માને છે અને જે સર્વ માન્ય છે એવા પુસ્તકોમાં બો કોઈ પણ જાતની હિંસાનો વિધિ જોવામાં આવતો નથી. પણ વામમાર્ગીઓના તંત્ર પ્રયોગમાં એવોજ વિધિ કેટલેક ઠેકાણે જોવામાં આવે છે. પણ તેને આર્યલોકો સર્વમાન્ય કે વહુ-માન્ય ગણતા નથી જેથી તેવાં પુસ્તકોનો પ્રમાણ તરીકે ઉપયોગ થઈ શકે નહીં.

૨ આર્યલોકોના પરમ-ધર્મ તરીકે વેદ મનાતો આવેલો છે. અને તે વેદધર્મ અહિંસા-માર્ગ ફેલાવનારો છે અને તેને સઘલી આર્ય પ્રજા સર્વમાન્ય તરીકે ગણે છે. તેમજ તે માંહેલા પ્રમાણો ઉપર પુરતો વિશ્વાસ રાખી તે પ્રમાણે વર્તન કરે છે. અને કેટલાક ધર્મ પ્રચારકો વેદના નામથીજ ધર્મનો પ્રચાર કરે છે અને તેઓ સઘલા કહેતા આવ્યા છે કે “ અહિંસા પરમો ધર્મ: ” આ વાક્ય ઉપર લખવા બેસીએ તો ઘણું લંબાણ થાય માટે ટુંકમાં એટલુંજ કે આર્યના કોઈ પણ શાસ્ત્રમાં હિંસા એ શબ્દ પણ જોવામાં આવતો નથી.

૩ મનુષ્યમાત્રનું કર્તવ્ય છે કે પ્રાણીમાત્ર ઉપર દયા રાખવી ને તેથીજ ईશ્વર રાજી થાય છે તો હિંસાસિવાય બીજા એવા ઘણા ધર્મો છે કે ईશ્વર રાજી થાય છે. ને સઘલી પ્રજા તથા રાજા હમેશાં સુખચેનમાં દિવસો ગાલે છે.

૪ દશરાના તહેવાર પ્રસંગે જો પાઠા વિગેરેની હિંસા નહીં કરવામાં આવે તો તેથી રાજ્યને તેમજ રાજાને કોઈપણ પ્રકારનું કર્મબન્ધન થતું નથી પણ ઊલટું પુણ્ય થાય છે અને તેની કીર્તિ આ પવિત્ર આર્યાવર્ત્તની ભૂમિ ઉપર દિશોદિશ પ્રસરી રહે છે.

૫ જ્યારે આવી હિંસાનો વિધિ કોઈ પણ ઠેકાણે જોવામાં આવતો નથી ત્યારે સહજ સંકા ઉત્પન્ન થાય છે કે એ ધારો કેવી રીતે થયો ? અને તે પડવાનું કારણ શું ? અને તે ધારાને રાજા લોકોજ કેમ વધારે માને છે ? અને બીજા કોઈ માનતા નથી ? તેનો જવાબ આપ નિચલી કલમ વાંચવાથી ધ્યાનમાં લાવી શકશો.

૬ આગલા વસ્ત્રતમા રાજા મહારાજાઓ દશરૂને દિવસે સ્વારીઓ કાઢી, અન્ય દેશોપર ઘડાઈ કરીને દેશને પોતાના કબજામાં લઈ વિજય કરતા ઇથીજ એ તહેવારને વિજયાદશમી એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે. પોતાના રાજ્યમાંથી નિકલતી વસ્ત્રે કેટલાક શૂર સરદારો, રાજા, મહારાજાઓ, પોતાની તલવારનું પૂજન કરી પરીક્ષા કરતા કે હે સમસેર ! હું તને મારા શત્રુઓનું રુધિર પાઈશ, ત્યારેજ પાછો ગામમાં પગ મૂકીશ. એવી પ્રતીજ્ઞા લઈ વિજય કરી પાછા ફરતા. તે વધારો કાઢપરત્વે ઘસાઈ જતાં આજકાલ માત્ર ગામમાંથી સ્વારી કાઢી ગામ બહાર શમડીના જાડનું પૂજન કરી બીજા ગામની સીમમાંથી પાછા ફરે છે. આવા કારણોને ઊંધેજ ‘કોઈ માણસે રાજાઓની પૂર્વની પ્રતિજ્ઞા ધ્યાનમાં લઈ પાડા કે બકરા મારવાનો રિવાજ દાસ્તલ કરેલો જણાય છે. બાકી એ ક્રિયામાં ધર્મસંબંધી જરાપણ રહસ્ય જોવામાં આવતું નથી. માટે હવે હમેશાં રાજા, મહારાજાઓએ ન્યાય અને યુક્તિઓનો વિચાર કરી આવા અઘટીત રિવાજો અટકાવવા જોઈએ.

૭. છેવટે મારે ઇટલુંજ જણાવવું જોઈએ કે જો કોઈ માણસ એમ કહે કે એ વિધિ સશાસ્ત્ર છે. તો તે શાસ્ત્રમાં બકરાં પાડા મારવાનું કેમ લખ્યું. અને વાઘ જેવાં મર્યાદા પ્રાણીને માંટ કેમ ન લખ્યું ? તેનો પુરાવો શું કોઈ આપી શકશે ? કોઈ પણ કહી શકશે નહીં માટે મારી છેલ્લી ઇટલીજ પ્રાર્થના છે કે ईश्वर સઘલા પ્રાણીમાત્રનો કર્તા છે અને તેના નિયમની જે કોઈ વિરુદ્ધ જઈ કોઈ પણ કાર્ય કરશે તેના ઉપર ईश्वરનો પૂરે પૂરો કોપ થશે.

લી૦ વૈય ધીરજરામ દલપતરામ,

ગુજરફલીયા સુરત-બંદર.

નં. ૭.

સુરતવાળા વૈષ્ય તલકચંદ તારાચંદનો અભિપ્રાય.

શ્રીયુત મહાશય.

આપના તરફથી મહારાજા ધર્મપુરાધીશની આજ્ઞાનુસાર સુરતથી પ્રગટ થતાં દેશીમિત્ર પત્રમાં દશરાના ઉત્સવમાંજ પશુ વધને માટે ચર્ચા પત્ર છપાયેલ છે તેના જવાબમાં જણાવવાનું કે આ નીચે તેના નંબરવાર સુઝાસાવાર લખ્યું છે. તે આપને યોગ્ય લાગે તો હજુરમાં રજુ કરશો.

આપણા દેશમાં વેદ એ સમસ્ત શિક્ષા ધારીઓનો મુખ્ય ધર્મ છે અને હાલમાં જે જે ધર્મો પન્થો તથા રિવાજો આપણા દેશમાં ચાલે છે તેને માનનારા તથા તેને ચલાવનાર આગેવાનોને કબુલ કરવું પડે છે, કે અમો જે કરીએ છીએ તથા કરાવીએ છીએ તે સઘલું વેદને અનુસરીનેજ છે. ત્યારે એટલું તો સિદ્ધ થયું કે સર્વમાં માન્ય શાસ્ત્રતો વેદજ છે.

૧ એ પ્રમાણેનું વર્તન કરી પશુ હિંસા કરવાનું તંત્રગ્રન્થોમાં એટલે શાક્ત લોકોએ પ્રમાણ માનેલાં તંત્ર ગ્રન્થોમાં લખવામાં આવેલ છે.

૨ એ (શાક્તો) ના ગ્રન્થો ઘણાં છૂપ અને ગુપ્ત છે. તેથી તે સર્વે માન્ય ગણાયજ નહિ અને ગણતાપણ નથી.

૩ વેદમાં અહિંસા ધર્મનુંજ પ્રતિપાદન કરેલું છે, અને વેદ અહિંસાનેજ માને છે. તેમ વેદનું પ્રમાણ સર્વ શાસ્ત્રોમાં બલવાનું ગણાય છે. માટે વામમર્ગનાં શાસ્ત્રો પ્રણામભૂત માની શકાતાં નથી.

૪ રાજા મહારાજાઓને એ વાત એક રૂઢીરૂપ થઈ પડી છે. બાકી એ કામ કોઈ અવશ્ય કર્તવ્યનું નથી. તેમ એ કાર્ય નહીં કરે તો તેથી કોઈ શાસ્ત્રની આજ્ઞાનો ભંગ થતો નથી અને એવું કોઈપણ પ્રમાણ આર્યશાસ્ત્રમાં છેજ નહીં.

૫ તે હિંસાની 'પ્રવૃત્તિ' ન કરવામાં આવે તો તેથી રાજ્યને પ્રજાને કે તેના કોઈપણ ભાગને કોઈપણ જાતનો આપત્તિ યોગ આવતો નથી. તેમ આપત્તિ આવવા માટે કોઈ પણ સત્યશાસ્ત્રમાં લખવામાં આવ્યું નથી. માત્ર રૂઢીને માનનારા આજે થોડા દિવસ તે કાર્યને અકાર્ય ગણશે. પણ સત્યનો જય થશે. જેમ હાલમાં ઘણાં રાજ્યોમાંથી; તે હિંસા દૂર કરવામાં આવી છે. તેથી તે રાજ્યને કે તેની પ્રજાને કોઈ પણ જાતનું નુકસાન પહોંચ્યું નથી.

૬ પશુવધને બદલે પર્વનો ઉત્સવ જણાવવા અને પ્રાણીનું કત્યાણ કરવા ઇષ્ટિ કરવી જોઈએ. જેમાં બિલકુલ હિંસાની જરૂર પડતી નથી અને તે ક્રિયા સર્વમાન્ય વેદશાસ્ત્રને અનુસરી થઈ શકે છે અને તે સત્ય છે.

૭ પશુવધને બદલે તેનાં નાક કાન હેઢવાં અથવા આકાર કરવાથી તે ક્રિયા પૂર્ણ થાય એ માનવું અસંભવિત છે. કારણ કે હિંસાનો પ્રસાર પણ એવી રીતેજ દાખલ થયેલ છે, જેમ થોડું પાછંડ પૂર્વાપર જતાં મોટું રૂપ પકડે છે, તે પ્રમાણે આ રહેલી રીત પણ પાછલના બોકમાં હિંસાની પ્રવૃત્તિ કરનારું નીવડેજ.

આ પ્રશ્નોનો ટુંક સુલાશો ઉતાવળને લીધે ટુંકામાં લખ્યો છે. પણ જો કોઈ શાસ્ત્રી કે પંડિત વેદને નામે આવું હિંસા કર્મ સાબીત કરવા ઇચ્છા રાખતો હશે અને મહારાજાશ્રીની સત્યશાસ્ત્રનો શોધ કરવાની તથા સત્યનું ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા હોય તો અમારી અથવા મુમ્બઈની આર્યસમાજની સાથે સત્યતાથી શાસ્ત્રાર્થ અથવા લેખીશાસ્ત્રાર્થ અથવા જો કોઈ પેપર એ વાત ધ્યાનમાં લઈ પોતાના પત્રમાં રજા આપે તો અમારા પંડિતો તેમ કરવાને શક્તિમાન થશે. માટે ઉપર ઉપરના સ્વોટા ડંભાણથી નહીં મુંઝાતાં સત્યનું ગ્રહણ અને અસત્યનો ત્યાગ કરવા તથા પ્રયત્નો કરવા ચુકશો નહીં. અને તેમ કરી આપને મહારાજાશ્રીને અગ્રેય પાપથી દૂર રાખવા પ્રયત્ન કરશો. જેથી આપનું તથા આપના મહારાજાશ્રીનું ઈશ્વર સદા કલ્યાણ કરશે.

તથાસ્તુ.

હિ. આપનો કૃપાકાંક્ષી,

શા. તિલકચંદ તારાચંદ કૈય,

આર્યસમાજના તંત્રી સૂરત.

નં० ૮

લીંબડીવાળા મદ્ર મહાશંકર ગોવિંદજીનો અભિપ્રાય.

રા. રા. શ્રી સદાહિતકારી—પ્રાણજીવન જગજીવન મેહતા

ચીફ મેડીકલ ઓફીસર સાહેબની હજુરમાં મુ. ધર્મપુર સ્ટેટ.

લીંબડીથી લી. મદ્ર—મહાશંકર ગોવિંદજીના આશીર્વાદ. બાદ આપના તરફથી ધર્મ ઉત્તેજનનું પત્ર આવ્યું તે વાંચી અચ્ચન્ત આનંદ થયો છે. અને તેમાં સાત પ્રશ્નના માગેલ સુઝાશા હું મારી યથામતિ પ્રમાણે શાસ્ત્રના વાક્યના પ્રમાણોથી નીચે મુજબ લખું છું.

પ્રશ્ન:

૧ વેદપ્રણિહિતો ધર્મઃ અધર્મ સ્તદ્વિપર્યયઃ ॥

અર્થઃ—વેદમાં કહેલું તે ધર્મ કહેવાય છે. અને વેદ વાક્યથી ડલટું તે અધર્મ કહેવાય છે. તો વેદમાં કોઈ ઠેકાણે દેવને કે દેવીને પાડા કે બકરા વિગેરે પશુવધ કરી ચઢાવવાનું આવતું નથી. તો વેદ શાસ્ત્રનો આધાર પશુવધમાં બિલકુલ નથી.

૨ મકારાઃ પંચદુલભાઃ ॥

અર્થઃ—મદિરા—માંસ—મધુગન એ આદિ પાંચ મકાર દુર્લભ છે. ઇત્યાદિ વાક્યો તંત્ર શાસ્ત્રમાં છે. તે આર્યલોકોમાં સર્વમાન્ય નથી.

૩—તે તંત્રશાસ્ત્ર કરતાં બલવાનું સર્વ આર્ય લોકોમાં પ્રમાણ અગ્નિહોત્ર—ગવાલંબં સંન્યાસં પલપૈત્રકં । દેવરાત્ર સુતોત્પત્તિઃ કલૌ પંચ વિવર્જયેત્ ॥

અર્થઃ—૧ અગ્નિહોત્ર. ૨ દેવપૂજા વિગેરે ઓચ્છવમાં, પર્વમાં માથો વિગેરેની હિંસા. ૩ સંન્યાસ. ૪ પિત્રિના કાર્યોમાં માંસના પિંડ. દીયેર પાસેથી પુત્રોની ઉત્પત્તિ આ પાંચવાનાં કલયુગમાં ન કરવાં એમ છે.—તેમાં યાવત્ વર્ણવિભાગઃ સ્યાત્ યાવત્ વેદાઃ પ્રવર્તેતે ॥

અર્થઃ—જ્યાં બ્રાહ્મણાદિ ચાર વર્ણ છે, જ્યાં સુધી વેદના ધર્મ છે, ત્યાં સુધી કલિયુગમાં અગ્નિહોત્ર અને સંન્યાસ એ બે વાનાં થાય તેમ નીકળે છે. પણ ત્રણ વાંનાં નીકળતાં નથી. દેવને અર્થે ગૌઆદિની હિંસા—પિતૃને અર્થે માંસના પિંડ—દીયરથકી પુત્રની ઉત્પત્તિ આ ત્રણ વાંનાંની કલિયુગમાં ચોલ્લી મનાઈ છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

૪—ઉપલાં વાક્યોપરથી ધર્મવાનું નિષ્કામી પોતાનું તથા પ્રજાઓનું મહું ઇચ્છનાર સાત્વિક ધર્મવાનું રાજાઓને દેવીને માટે પશુવધનું અવશ્ય કર્તવ્ય નથી. તેમ આગઢ સાત્વિક જનક રાજા વિગેરે કોઈ ઠેકાણે પશુવધ કર્યો એમ નીકળતું નથી. અને પોતાનું તથા પ્રજાનું

સાચું થયું છે તો શાસ્ત્રના આધારથી તથા આવા રાજાઓના દૃષ્ટાન્તથી પશુવધ ન કરવો સિદ્ધાન્ત છે.

૫ અહિંસા પરમો ધર્મઃ ॥

અર્થઃ—જેમાં પશુવધ વિગેરે હિંસા ન થાય તે સર્વોત્તમ ધર્મ છે. આ વાક્યોપરથી પશુવધ નહીં કરવાથી રાજાઓને તથા પ્રજાઓને આપત્તિ આવે નહીં. તેમ અકાર્ય કર્યું એમ ગણાય નહિ એમ ઉપર લખેલ વાક્યનું શાસ્ત્ર પ્રમાણ છે.

૬ છાગાભાવેતુ કૂષ્માઢં ॥

અર્થઃ—દેવી તથા ને માટે પશુવધમાં વકરાં તથા પાડાની હિંસાને બદલે સાકર કોલું વધેરી તેનું બલીદાન આપવું. આવી રીતે સાકર કોલાનું બલીદાન આપવું તે બલવાન શાસ્ત્રની આજ્ઞા તોડી ગણાય નહીં.

૭ વકરાં તથા પાડાઓની હિંસાની જરૂર રહેતી નથી. કારણ કે સાકરકોલું વધે રવાથી કામ ચાલે છે. તથા પશુનાં કાન વિગેરે કાપવા કાંઈપણ જરૂર રહેતી નથી. ક્ષત્રી શબ્દનો અર્થ એવો છે કે પ્રાણીઓને ભયથી વચાવવું.

ઉપર મુજબ સાત પ્રશ્નના મુલાસા છે. આ પ્રસંગમાં મારે આટલું વિશેષ નિવેદન કરવાનું કે આનો જવાબ લખવાને ઘણી લાંબી મુદત જોડીએ કે જેથી ઘણા શાસ્ત્રનો આધાર જોઈ શકાય. આતો મર્ડ કહે મને પત્ર મળ્યો છે તો આજ તાવની વિમારી છતાં જવાબ લખ્યો છે. આમાંતો સ્વાર્થ વતાવ્યો છે. પણ આવા કામમાંતો વિન સ્વાર્થે શ્રમ કરવા યત્ન છે. માટે આટલું વિવેચન વધેરે નિવેદન કરેલ છે. એજ

દા. મટ્ટ. મહાશંકર ગોવિંદજી શાસ્ત્રી. લીંબડી.

નં० ૯.

લીંબડીવાલા શાસ્ત્રી કરુણાશંકર ગૌરીશંકરનો અભિપ્રાય.

રા. રા. પ્રાણજીવન જગજીવનની પવિત્ર સેવામાં

મુ. ધરમપુર સ્ટેટ.

લીંબડી થી લી. આપના સદા શુભેચ્છક કરુણાશંકર ગૌરીશંકરના આશીર્વાદ વાંચશે. વાદ લખવાનું કે આપના મહારાણા તરફથી વર્તમાન પત્રમાં અહિંસા વાવત સાત પ્રશ્નો વાંચવામાં આવ્યા છે. તેના જવાબ મારી યથામતિ નીચે લખું છું.

સવાલ ૧ જાનો જવાબ—આવું લખવું કદાપિ હોય તો કોઈ મતપ્રબંધવાળા ગ્રંથમાં હશે.

સવાલ ૨ જાનો જવાબ—સમસ્ત આર્ય ધર્મમાં ધર્મશાસ્ત્રજ માન્ય ગણાય.

સવાલ ૩ જાનો જવાબ—ધર્મશાસ્ત્રમાં કલિયુગાપવાદાદિક વિચારતાં નિષેધ કર્યો છે એમ નીકળી આવશે.

સવાલ ૪ થાનો જવાબ—ત્રીજા સવાલનો જવાબ નક્કી ઠરે તો પાંચમા સવાલના અનુસંધાને આનો જવાબ વાકીમાં રહેતો નથી.

પાંચમા સવાલનો જવાબ—ચોથાને ત્રીજામાં અનુસંધાન રહે છે.

છઠ્ઠા સવાલનો જવાબ—કલિ અપવાદે ધર્મશાસ્ત્રના ઘણા ગ્રંથોમાં પ્રતિનિધિ લખાવેલા છે.

સાતમાં સવાલનો જવાબ—શુદ્ધ પ્રતિનિધિ તેમજ કોઈ પશુના નાક, કંઠ, હૃદય કે કાંઈ સ્થિતિ લેવું એનો પણ પ્રતિનિધિમાં આવેશ થાય છે પણ તે શુદ્ધ પ્રતિનિધિ અમને માન્ય છે.

પ્રમાણ વાક્યોનો સારભૂત યથાર્થ ગુજરાતિમાં લખ્યો છે તેનાં આધાર વાક્યો છે.

કરુણાશંકર ગૌરીશંકર રાવલ સહી

લીંબડી.

नं. १०.

लीवडीवाळा दवे नीलकंठ मकनजीनो अभिप्राय.

रा. रा. प्राणजीवनदास जगजीवन चिफमेडिकल ऑफिसर

मु. धरमपुर.

लीवडीथी ली. दवे नीलकंठ मकनजीना प्रणाम. बाद लखवानुं के आपना महाराणा तरफथी अहिंसा बाबत काठीयावाड टाईम्समां सात प्रश्नोना उतर बाबत खबर आपेली छे तो ते टाईम्स आज मने मळेळुं छे. अने तेमानां सात प्रश्नो वांची अत्यंत आनंद पाय्यो छुं. के जेथी करी धर्मपुर आज दिवसथी पोतानुं खरुं नाम धारण करशे, माटे ते सवालोनो उत्तरो संक्षेपमां मारी यथाबुद्धि लखुंछुं.

अथ कलियुगे वर्ज्यपदार्थानाह ॥

समुद्रयात्रास्वीकारः कमंडलुविधारणं द्विजानामसवर्णासु क-
न्यासूपयमस्तथा देवराच्च सुतोत्पत्ति र्मधुपर्के पशोर्वधः मांसदानं
तथा श्राद्धे वानप्रस्थाश्रमस्तथा दत्ताक्षतायाः कन्यायाः पुनर्दानं
वरस्यच दीर्घकालं ब्रह्मचर्यं नरमेधाश्वमेधकौ महाप्रस्थानगमनं
गोमेधश्च तथा मूत्रः इमान्धर्मान्कलियुगे वर्ज्यानाहुर्मनांषिणः ॥
इत्युक्तं धर्मसिंधौ शारदनवरात्रादौ होमप्रसंगेन क्षत्रियादीनां
निष्कामनाप्रसंगेन व्याघ्रमहिषमेषमत्सादिवधश्च तद्वलिनांगि-
कृतः इत्यप्युक्तं धर्मादौ ॥ १ ॥

लीवडी.

द. दवे नीलकंठ मकनजी.

નં. ૧૧.

શંખાતવાળા શાસ્ત્રી છગનલાલ કેશવલાલનો અભિપ્રાય.

તા. ૨૮-૯-૯૪ માદરવા વદી ૧૪.

પ્રશ્ન ૧ નો ઉત્તર.

એવા પ્રકારની પશુહિંસા કરવાનું ચંડીપાઠ તથા દેવીપુરાણ વિગેરેમાં કહ્યું છે તે વિષે સ્થલ ચંડીપાઠનો અધ્યાય બારમાં શ્લોક ૧૯ માં તથા કવચ ૧૮ ને અધ્યાય ૧૬ વિગેરેમાં જુઓ.

પ્રશ્ન ૨ નો ઉત્તર.

જે શાસ્ત્રમાં પશુવધ વિગેરે અયોગ્ય કરવાનું કહ્યું હોય તે શાસ્ત્ર આર્યલોકમાં સર્વમાન્ય ગણાય નહીં, તેમ બહુમાન્ય પણ ગણાય નહીં. કારણ કે તેવા દુષ્ટ લોકોએ તે માન્ય ગણેલાં છે. ઇટલુંજ નહીં પણ એવાં શાસ્ત્ર જાણે તેવાજ પુરુષોએ તેવા રાગથી બનાવેલ છે. એમ નીચેના વચનો સ્પષ્ટ કરે છે. માટે તેને સર્વમાન્ય અથવા બહુમાન્ય કેમ ગણાય.

સર્વમાન્ય બહુમાન્ય ન ગણાય તે વિષે આધાર નીચે.

ધર્મસિન્ધુ પરિચ્છેદક પત્ર ૧૧૯ પૃષ્ઠ ૧ પંક્તિ ૨ માં મધ્યભક્ષાદિપ્રતિપાદકવામાયાગ-મસ્યતુનમાન્યતા એ વચન મધ્ય ભક્ષાદિક કેનાર શાસ્ત્રને તથા વામમાર્ગના શાસ્ત્રને પ્રમાણતા કબુલ કરતું નથી તો ચંડીપાઠના ૧૮ માં કવચમાં શ્લોક ૨૮ માં રુધિરા એ વચન માર્કંડેયપુરાણનું નથી કારણ કે રહસ્ય માર્કંડેયપુરાણમાં છે નહીં, માર્કંડેયપુરાણમાં તો કત્ત ૧૩ અધ્યાય છે. માટે તે રહસ્ય તાત્ત્રિક છે તે બલિષ્ઠ ગણાય નહીં અ. ૧૨ શ્લો. ૧૯ માં પશુપુષ્પાર્ધ એ વચન પણ પશુવધ કરવાનું કહેતું નથી. એ તો એમ બતાવે છે કે એવા ઉપચારથી એક વરસ દિવસ સુધી પૂજન કરે ને દેવી પ્રસન્ન થાય તે પ્રસન્નતા ચંડીપાઠ એક-બાર સાંભળે તેથી થાય તે આગલ સ્વલ્લં લક્ષ્યું છે કે સક્રુદુચરિતેશ્વરે અને તે શ્લોકનો સંબંધ પણ ત્યાં સુધીજ છે. માટે તે વચનનો તાત્પર્ય સ્તુતિ શ્રવણ કરવામાં છે. વળી આગ્રહથી તેવાં વચનોને ન સ્વીકાર કરવા સારુ પ્રમાણો—

મોક્ષધર્મે ભારતે અ. ૨૬૫ પ. ૧૩૧.

અવ્યવસ્થિતમર્યાદૈર્વિમૂઢેર્નાસ્તિકૈર્નરૈઃ ॥ સંશયાત્માભિરવ્યક્તૈ
હિંસાસમનુવર્ણિતા ॥ સર્વકર્મસ્વહિંસાં હિ ધર્માત્મામનુરબ્રવીત્ ॥
કામકારાદિહિંસંતિ બહિર્વેયાં પશૂન્ નરાઃ ॥ ટીકા ॥ બહિર્વેયા-

मिव सवकमसु ज्योतिष्टोमादिष्वपि नराः कामकारादेव पशून्
हिंसन्ति न तु शास्त्रात् ॥ अ० २६५ श्लोक ८ प० १३१ यदि
यज्ञांश्च वृक्षांश्च यूपांश्चोद्दिश्य मानवाः ॥ तृथा मांसानि खादन्ति
नैष धर्मः प्रशस्यते ॥ सुरांमत्स्यान्मधुमांसमातृवं कृशरौदनं धूर्तैः
प्रवर्तितं ह्येतत् नैतद्वेदेषु कल्पितं ॥ मानान्नोहाच्च लोभाच्च लौल्य-
मेतत्प्रकल्पितम् भागवते ॥ हिंसाविहाराद्यालब्धैः पशुभिः स्वसु-
खेच्छया ॥ यजन्ते देवता यज्ञैः पितृन्भूतपतीन् स्वलाः स्कं०
११ अ० ५ श्लोक ८ यजंत्यसृष्टान्नविधानदक्षिणं वृत्यै परं घृति
पशूनतद्विदः ॥ श्लोक० १४ ॥ पशून्द्रुह्यन्ति विश्वव्याः प्रेत्य
खादन्ति ते च तान् स्कन्ध ॥ ५ ॥ ये स्विह वै दांभिका यज्ञेषु
पशून्वावशंसन्ति तान् ॥

अगर हिंसा मान्य होततो विशेष वचन बतावत चंडीमाठना अध्याय १३ ना श्लोक ९ मामां
चन्द्रवृत्ति टीकामां लक्ष्युं छे के तपश्चरण कालमां परनी हिंसार्थी द्वाप मानी सुरथ राजा ए
पोताना गात्रथी रुधिर काढी बलि प्रोक्षण करी अर्पण कर्युं तेथी एम जणाव छे के तेणे ज्यारे
परनी हिंसार्थी तपनुं फल नहीं थाय एम जाणी परहिंसा न करी तो नवरात्रावत ते शुं तपय्या
नहीं अने ते तपश्चर्गा पर हिंसार्थी न करवी अने कळीयुगमां एवां कर्मथी दुर रहेवुं एम धर्म-
सिधुमां तथा निर्णयमिन्धुमां कलिवर्ज्य प्रकरणमां चोखो निषेध बताव छे. अने युगना भेद
धर्मनो भेद स्वीकारो ते मोक्ष धर्ममां कह्युं छे. युगभेदेन धर्म भेद इति बली नाचिनां वचनो
जुओ के अवश्यतानो आप्रहजाय.

देवी भागवत टीकायां कालिकापुराणवाक्यं

सिंहव्याघ्रादिकं दत्त्वा चात्महत्या भवाप्नुयात् ॥

मय्यं दत्त्वा बाह्यणस्तु ब्राह्मण्यादेव हीयते ॥ १ ॥

अवश्यं विहितो यत्र बलिस्तत्र द्विजः पुनः ॥

पिष्टेनापि घृतेनापि निर्मितस्तु समर्पयेत् ॥ २ ॥

धर्मसिंधौ परिच्छेदबीजो पत्र ३१ पृष्ठ २ पंक्ति २

**તત્ર વિપ્રેણ જપહોમાન્નથલિનૈવેયૈઃ સાત્ત્વિકી પૂજા કાર્યા નૈવે
યૈશ્ચ નિરામિષૈઃ મદ્યં દત્વા બ્રાહ્મણશ્ચ બ્રાહ્મણ્યાદેવ હીયતે મદ્યમપે-
યમદેયમિત્યાદિ નિષેધાન્માંસમદ્યાદિયુતરાજસપૂજાયામનધિકારઃ**

એ વચનો જોતાં સાત્ત્વિક પૂજામાં નિષેધ બતાવ્યો છે તે જરૂર હોય તો ન બતાવે. કેદેશો
હે બ્રાહ્મણને તે નિષેધ હો પરંતુ ક્ષત્રીને તેવો નિષેધ નથી, તેથી તે કરે તેમ કેદેશો તો ઉપર
લખેલું વચન અવશ્ય નહિ ઠરે કેમ કે એમાં દ્વિજ પદ પડ્યું છે, તેથી ક્ષત્રિને વૈશ્ય લેવાય છે ત્યારે
ક્ષત્રિને પણ અવશ્ય ન ઠર્યું ને અવશ્ય માનવો હોય તો પિટ્ટાદિકથી કરે તેમ જળાધે છે વઢી ધર્મસિંધુની
ઉપરની લખેલી પંક્તિઓની નીચે જળાબ્યું છે કે સર્વે પ્રાચીન તથા નવીન નિવંધધારો નિવંધમાં
પશુ હિંસાની મનાઈ લખે છે વઢી હાલ નવીન ભામુરાય વીગેરે પણ ચંડીપાઠની ટીકા
વૈગેરેમાં પ્રાચીન ગ્રંથને મઝતા થઈ પ વધ નિષેધ કરે છે અને સભામાં પણ તે મત શ્રેષ્ઠ
ગણાયો છે તેમ છતાં પશુવધરૂપી અન્યથા કર્મના કરનાર દુર્દૈવ્યથી પતિત થયા છે કે યું તે
વિગેરે બતાવ્યું છે તે જાઓ. માટે અવશ્ય નથી.

પ્રશ્ન ૫ માનો ઉત્તર.

પ્રજા કે રાજાને અંગે કોઈ પણ પ્રકારનો યોગ આવે નહીં અને અકાર્ય કર્યું એમ ગણાય
નહીં. કારણ કે તેના પ્રતિનિધિથી તે કરવાથી સામી આપત્તિ નાશ થાય છે. તો આપત્તિ
આવશે નહીં. આધાર

ધર્મસિંધુ પરિ. ૨ પ્રત ૩૩ પૃષ્ઠ ૧ પં.

કૂપ્માઢો બલિરૂપેણ મમ ભાગ્યાદવસ્થિતઃ

પ્રણમામિ તતઃ સર્વરૂપિણીં ચંડિકાં પ્રતિ ॥

દાનેન દાતુરાપદ્વિનાશનં—

એ વચનમાં છેલ્લું આપદ્વિનાશનં એમ લખ્યું છે. તેથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે પશુ
બલી આપવા કરતાં કૂપ્માઢ (કોલું) બલી આપે તેની આપત્તિ દૂર થાય અને દેવી પ્રસન્ન થાય
એવું કરવાથી અકાર્ય કર્યું એમ કેમ કહેવાય કિં તુ શાસ્ત્રની આજ્ઞા પાલી એમ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૬ નો ઉત્તર.

પશુ વધને બદલે બીજી કોઈ હિંસા રહિત ક્રિયા કરી તે આરાધવામાં આવેલે તેથી
શાસ્ત્ર આજ્ઞા ભંગ થઈ એમ કહેવાય નહીં. શાસ્ત્રકારે પશુવધ ન કરવો ને તે જગ્યાએ તેને બદલે
બીજું બલીદાન આપવાનું બતાવ્યું છે.

આધાર—નિર્ણયસિન્ધુ પરિ ૨ પત્ર ૧૦ પૃષ્ઠ ૧ પંક્તિ ૧ તદુક્ત કાલિકા પુરાણે

કૂષ્માઢમિક્ષુદંડં ચ માસં સારસમેવ ચ

એતે બલિસમાઃ પ્રોક્તાસ્તૃતૌ છાગસમાઃ સદા

રુદ્રયામલેઽપિ । છાગાભાવે તુ કૂષ્માઢં શ્રીફલં વા મનોહરં

વચ્ચસંવેષ્ટિતં કૃત્વા છેદયેત્ છુરિકાદિના

અવશ્યંવિહિતો યત્ર બલિસ્તત્ર દિજઃ પુનઃ

મોક્ષધર્મ અ૦ ૨૭૨

ટીકાશયઃ ગુહ્યે ચ—અથશ્વોભૂતેષ્ટકાઃ પશુના સ્થાલિપાકે

શ્લોક ૧૩-૨૦

ન વેતિ પશુસ્થાને વિધાનમવગંતત્વં તસ્માન્ન હિંસાયજ્ઞઃ શ્રેયાન્

॥ ધર્મ૦ કૂષ્માઢો વલિ૦ ॥

એ વચ્ચનો જોતાં પશુ વધની જગ્યાએ કૂષ્માઢ વધ શ્રીફલ વધ વિગેરે કરવાથી તેને તુલ્યજ થયું એમ કહેવામાં કોઈ વાંધો નથી કેમકે છાગસમાઃ એમ સુલ્લં લખ્યું છે. ઉપર પળ અવશ્ય બલિની જગ્યાએ અવશ્યં વિહિતોયત્ર એ શ્લોકમાં પિષ્ટ-ઘૃત-શ્લુદંડ વીગેરે બતાવ્યાં છે તે તેની તુલ્ય જાણવાં અને કૂષ્માઢો બલિરૂપેણ એમાં બલિરૂપે મારા ભાગ્યથી મને કૂષ્માઢ મલ્યો અને તે કૂષ્માઢ સર્વરૂપે છે. એમ સુલ્લં બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૭ નો ઉત્તર.

પશુવધ કરવાને બદલે તે પશુને તે દેવની આગલ લાંબી પ્રદક્ષણા કરાવી પૂજા કરી રમતો કોઈવી જગ્યાએ મુકી દેવો પળ મારવો નહીં. અને તે કરવાથી તે ક્રિયા પરિપૂર્ણ થઈ શુ ગણવામાં કોઈ પળ વાંધોજ નથી તે વિષે આધાર.

મોક્ષધર્મ અ૦ ૨૭૨ શ્લો૦ ૧૩

સત્યેન સ પરિષ્વજ્ય સંદિષ્ઠો ગમ્યતામિતિ ॥ ટીકાયાં સત્યસંજ્ઞ અયાચત માગ્નો પ્રક્ષિપેતિ પ્રાર્થિતવાન્ તતો હિંસાયા દોષપર્યગ્નિ-કૃતાનારણ્યાનુન્સૃજન્તિ ઇતિ શાસ્ત્રદ્રષ્ટ્યા સત્યેન સ મૃગાન્પરિ-ષ્વજ્ય એતેન આલંભાદિ પર્યગ્નિકરણાન્તં લક્ષ્યતે—ભાગવતે સ્કન્ધ ૧૧ અ૦ ૫ શ્લો૦ ૧૩—તથાપશોરાલભનં ન હિંસા—

એ વચનમાં કહ્યું છે કે સઘનામે યજ્ઞ કરનારાને પશુએ પોતે કહ્યું કે તું મને અગ્નિમાં હોમ તો પળ તે કરવું અયોગ્ય માની હિંસા કરવી તે દોષ છે, એમ શાસ્ત્રદષ્ટિએ તપાસી પશુને અગ્નિ ઉપર ફેરવી સ્પર્શ કરી મુકી દીધું પળ માર્યું નહીં. તેથી તે યજ્ઞનું ફલ પામ્યો. માટે પશુ મારવાનું જ્યાં કહ્યું હોય ત્યાં પળ તેને સ્પર્શ કરી છોડી દેવું તેજ યોગ્ય છે. કિંવા તે પશુની જગ્યા બદલ ઉપર બતાવેલાં કૂષ્માંડ વિગેરે બલિદાન આપવાં. વલી નાક, કાન છેદવાં તે પળ યોગ્ય નથી કારણકે તેવું કરવું કાંઈ કહ્યું નથી અને દયયા સર્વભૂતેષુ તથા પરેષુત્રાસ જનની એ વિગેરે ભાગવતાદિકનાં વચનો જોતાં દયા છોડી તે પશુને ત્રાસ આપવાં એ યોગ્ય નથી. છૂટાં મુકી દેવાં તે ઉત્તમ છે. વધારે શાસ્ત્રાર્થ મોક્ષધર્મમાંથી જાજલી-તુલાધાર-વિચલ્યુ વિગેરે પ્રસંગમાં જુઓ તથા મીમાંસામાં-શેનયાગનું ફલ નરક કહ્યું છે તે જુઓ.

ઉપર લખેલાં પ્રશ્નોના ઉત્તરો ઘળા સચિસ્તર લખી જણાવત પરંતુ વલત નથી જેથી બે પહોરમાં કેટલુંક લખી શકાય માટે સંક્ષેપમાં પ્રમાણ સાથે લખ્યાં છે. તે યોગ્ય જણાય તો લખેલું ઇનામ આપવા મેહરવાની કરશો વલી એવા સવાલો નીકળે તો અમારા તરફ મુદત પહેલાં જલદી મોકલવા જેથી ઉત્સાહ પુરો થાય. મુદત પૂરી થઈ ગયેલી તો પળ સદ્ગૃહ-સ્થોથી ઇનામ મલવાના લોભથી એકદમ શ્રમથી એક દિવસમાં શાસ્ત્રાર્થ खडोकरी માકેલ્યો છે. માટે મુદતનો વાંધોલેવો યોગ્ય નથી તે નહીં લો એવી આશા છે.

લિ० શાસ્ત્રી—છગનલાલ કેશવલાલ—સંવાત.

નં. ૧૨.

જુનાગઢવાળા શાસ્ત્રી ગોરાભાઈ રામજી પાઠકનો અભિપ્રાય.

મંગલાચરણમ્

શિખિરિણીવૃત્તમ્

પરપ્રાણત્રાણપ્રણિહિતધિયાં ધર્મજનની
દયૈવૈકા લોકે સકલજનની જીવિતસુધા
અસામાન્યં પુણ્યં મુનિભિરુદિતં જ્ઞાનજવનૈ
રહિંસા સંસારે સ્વપરકુશલશ્લાઘ્યસરણિઃ ॥ ૧ ॥

શ્રી ધર્મપુરના રાજ્યમાં બલેવ તથા દશરા વિગેરેમાં દેવી-દેવને માટે થતી હિંસા કરવામાં આવે છે. તે શાસ્ત્રમાં કોઈ ખુલાસો હશે તો ધર્મપુરના રાજા નામદાર મહારાણા સાહેબની એવી ઇચ્છા છે કે બલેવ દશરાને દિવસે થતી હિંસા બંધ કરવી તે વિચારના આધારથી- ધર્મપુરના ચીફ મેડીકલ ઓફીસર- રા. રા. પ્રાણજીવન જગજીવનદાસે સરક્યુલર કાઢી કેટલાક વિદ્વાનોથી ખુલાસો લેવા સાત સવાલો કાઢેલા છે. ઇત્યાદિ લખાણની સાથે તે સવાલો કાઠીયાવાડ ટાઈમ્સમાં તા. ૧૬ સપ્ટેમ્બરમાં બહાર પડતાં તા ૧૮ મીએ મારી દૃષ્ટિગોચર થયા તેજ ડા० સાહેબ ત્રિભોવનદાસ તરફથી પળ તેજ-તારીખે તેવા મતલબનું બીજું છાપું અમારા તરફ આવેલું હતું. તેના અમારા તરફથી તે સવાલોના પ્રત્યુત્તર પ્રમાણ-વચનો સાથ ક્રમવાર લખવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૧ લો.

ઉત્તર—બલેવ દિવસે રાજાએ પશુહિંસા કોઈ દેવર્થ કરવા કોઈ શાસ્ત્રમાં લખેલું નથી. એટલે મૂલશાસ્ત્રા ન્યાયથી તે બલિ વિગેરે કરવા કોઈ પણ શાસ્ત્રવિધિ નથી એટલે તે સંબંધી શાસ્ત્રમાં વચનો નથી. હવે દશરાને દિવસે પણ તે દશરાના તહેવાર નિમિત્ત કોઈ પણ હિંસા કરવા લખેલું નથી. પણ રાજાએ પોતાના હાથી, ઘોડા તથા ખડ્ગ વિગેરે હથિયારોની મંત્રથી પૂજા કરવી. અને વિજય મુહૂર્તે ઘળાજ ઉત્સાહથી ગામ બહાર અપરાજિતાદિ અષ્ટ દેવીનું પૂજન કરી શમીના વૃક્ષનું પૂજન કરવું. બલિ કોઈ જગોએ પિછની શત્રુની પ્રતિમા કરી તેને મારી બલિદેવા લખેલું છે. એવી રીતે જય માટે દિશા પૂજન સાથે વિજય કરવા વિષે લખેલ છે.

હવે દશરાને દિવસે પશુહિંસા કરવાની કેટલાક રાજ્યમાં જે રીત ચાલે છે તે મહાન્ નવમીના દેવીના બલિદાન લેવા માટેની છે. દશરાને દિવસે થોડો ભાગ નવમીનો હોવા સંભ-
વથી દશરાનો દિવસ તે પશુવધ કરવા સમાચાર થયો હશે એમ જણાય છે. તે હિંસા
કરવા દેવીપુરાણમાં તથા રહસ્યમાં કહેલું છે. તે પળ આસુરી-કામ્ય-તામસ કર્તાને માટે
તામસ કામ્યકર્મ લેખેલું છે.

રુધિરાક્તેન બલિના માંસેન સુરયા નૃપ ।

એવા તાંત્ર શાસ્ત્રોમાં વામવાર્ગના આગમમાં તે વિધિ કહેલો છે. તેમ નિર્ણયસિન્ધુમાં
દેવીપુરાણનું પ્રમાણ આપ્યું છે. તો તે છુલાસા નિચેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરથી થઈ જશે એટલે વધારે
વિવેચન કરવાની જરૂર નથી.

પ્રશ્ન ૨

ઉત્તર—શાસ્ત્ર પ્રમાણમાં સર્વમાન્યમાં મુખ્ય શ્રુતિ એટલે વેદ અને તે પછી સ્મૃતિ
એટલે મન્વાદિ ધર્મશાસ્ત્ર—તે પછી સૂત્રો તે પછી પુરાણ ને વારાહિ વગેરે તંત્રના ગ્રંથો તેમાં
ઉત્તરોત્તર પ્રશસ્ત ગણાય છે. જ્યાં શ્રુતિ પ્રમાણ હોય ત્યાં સ્મૃતિ વચ્ચનો સામાન્ય ગણાય છે.
અને જે જગો શ્રુતિ-સ્મૃતિકારના વચ્ચનોનો પરસ્પર વિરોધ આવે ત્યાં શ્રુતિ બલવાન્ ગણાય છે.

સ્મૃતિ:

શ્રુતિસ્મૃતિવિરોધે તુ શ્રુતિરેવ બલિયસી

શ્રુતિ વચ્ચનો જે કર્મ કરવા વારતાં હોય તો સ્મૃતિપુરાણ વચ્ચનો નિર્બલ ગણાય છે. શ્રુતિ
પ્રબલ અને સામાન્ય માન્ય ગણાય છે.

ન હિંસ્યાત્સર્વભૂતાનિ મા હિંષિ પરમે વ્યોમન્ ।

માગામનાગામદિતિં વધિષ્ઠ—

અર્થ—સર્વ પ્રાણીની હિંસા ન કરવી. પશુનો વધ કરવો નહીં—અનપરાધે પશુને
મારવું નહીં. એમ શ્રુતિ વચ્ચનના પ્રાબલ્યથી દેવિપુરાણ વામવાર્ગના આગમનું સામાન્ય પળ
ગણાય નહિ તો બહુમાન્યતો શેનુંજ ગણાય એટલું નહિ પણ ધર્મસિન્ધુમાં કાલવર્જ પ્રકર-
ણમાં એવા મઘ માંસાદિ આગમ વામવાર્ગનાં શાસ્ત્રો માન્ય કરવાં નહીં એમ ચોક્કસ લેખેલું છે.

મઘમધ્યાદિવામાઘાગમસ્ય તુ ન માન્યતા

મીમાંસા દ્વિતીય સર્વશિષ્ટૈશ્ચ તદનાદરાત્ ॥

અર્થ—બલિદાનમાં પશુહિંસાદિ તથા મઘ આપવું તે વામવાર્ગના શાસ્ત્રમાં છે ને તે
શાસ્ત્રમાં માન્ય નથી. મીમાંસામાં તથા ઇષ્ટશ્લોકિ, આચાર્યોએ તેનો અનાદર કરેલો. તો સાલ્ધિક

પૂજા કરનારા-ક્ષત્રિય-વિગેરે તેવાં પશુ હિંસાના વગર વેદના પ્રમાણનાં વચ્ચનને મામતા નથી તેમ ગણતા પણ નથી. કદિ શ્રુતિ ઉદિત હિંસા કોઈ સોમાદિકમાં કહેછે, પણ શ્રુતિમાં નથી કહેતા. બીજા શાસ્ત્રોક્ત હિંસામાં દોષછે. તેથી તે શાસ્ત્ર સામાન્ય પણ ન ગણાય તો બહુ માન્યતો શેનુંજ ગણાય.

પ્રશ્ન ૩

ઉત્તર—જે ઉપર બતાવેલા દેવીપુરાણાદિ રહસ્ય જેમાંકે પશુ હિંસાદિ બલિદાનનો વિધિ બતાવેલો છે. તે શાસ્ત્રો વામી માર્ગનાં હોવાથી તેથી શ્રુતિ, સ્મૃતિ તથા ઇતિહાસ પુરાણનાં વચ્ચન બલવાનું ગણાય તે વલવાનું શાસ્ત્રમાં ઘળી જગોઈ હિંસાનો નિષેધ કરેલો છે.

પ્રથમં શ્રુતિવાક્યાનિ.

ન હિંસ્યાત્ સર્વં ભૂતાનિ માગામનાગામદિતિં વધિષ્ઠ, નમાંસં ભક્ષયેત્ ॥ ઇમમૂર્ણાયું વરુણસ્ય નાભિત્વચં પશૂનાં દ્વિપદાં ચતુષ્પદંગાત્વષ્ટુઃ પ્રજાનાં પ્રથમં જનિત્રમગ્રેમાર્હિષિ પરમે વ્યોમન્ ॥ શતપથશ્રુતિઃ । પશૂનાં નાશિતવ્યં હ્યપક્રામંતમેધા એતે પશવઃ

અર્થ—સર્વં એટલે દેવતાર્થે અથવા અગ્નિમાં હોમવાને માટે કદી પશુહિંસા કરવી નહીં. ને તે પશુ અનપરાધ છે. માટે અનપરાધિ પ્રાણીને મારવાં એ કેવલ મૂર્ખાઈ છે.—યજુર્વેદના ૧૩ માં અધ્યાયમાં અજમેપ (ચક્રં) તે વરુણની નાભી છે. માણસ તથા જાનવરને તેના ઉત્તરના ધાબલા વિગેરે થવાથી એક જાતની તેની બીજી ચામડી છે. તે ત્વષ્ટા વિશ્વકર્માએ ૫ જુએ પાંચ પાલેપડુ છે. માટે તેવા પશુને મારીશ માં. પશુનું માંસ ખાવું નહીં. કેમકે તેમાંથી હાલ સાર નીકળી ગયેલો છે. અને અંગિકાર કરવાનો યજ્ઞસાર નીકળી ગયો છે.

સ્મૃતિવાક્યાનિ

મનુભગવાનું કહે છે.

યાવન્તિ પશુરોમાણિ તાવત્કૃત્વેહ મારણં ॥

વૃથા પશુઘ્નઃ પ્રાપ્નોતિ પ્રેત્ય જન્મનિ જન્મનિ ॥

અર્થ—સોમાદિક યજ્ઞમાં-વેદમાં કહેલછે. તે સિવાય એટલે યજ્ઞસિવાય બલિદાન વિગેરેમાં જે પશુ મારેછે તે પશુહત્યા કરનારો જેટલાં રુવાડાં પશુનાં હોયછે તેટલા જન્મ સુધિ તે મારણાની ક્રિયા કરનારો થાયછે.

**મેઘાતિથિવ્યાખ્યા—તાવતી જન્મના માવૃત્તિર્મારણં પ્રાપ્નોતિ વૃથા
પશુઘ્નઃ શ્રુતિસ્મૃત્યોરચોદિતં પશુવધં યઃ કરોતિ તચ્ચ પ્રકરણાન્મ-
હાનવમ્યાદિષુ લૌકિકૈર્યત્ ક્રિયતેપશુઘ્ન ઇતિ કપ્રત્યયે છાંદસરૂપમ્**

અર્થ—મેઘાતિથી એવીરીતે ઉપલ્યા અર્થની વ્યાખ્યા કહેછે. સ્મૃતિ શ્રુતિમાં કહેલ નહીં
એવો પશુવધ કરે છે એટલે તે નવમી દશરાને દિવસે બલિના પ્રસંગે વેદમાં નહીં કહેલી હિંસા
કરનાર અંધપરંપરાથી વામમાર્ગથી ચાલતી આવેલી લૌકિક હિંસા કરનારા પશુઘ્ન
કહેવાય છે.

તે માટે મનુ કહેછે કે વેદમાં નહીં કહેલી હિંસા આપદ્ કાલમાં પળ કરવી નહિ.

**ગૃહે ગુરાવરણ્યે વા નિવસન્નાત્મવાન્દ્વિજઃ
નાવેદવિહિતાં હિંસામાપયપિ સમાચરેત્ ॥**

અર્થ—ગૃહસ્થાશ્રમમાં બ્રહ્મચર્ય આશ્રમમાં—તથા વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં ન કહેલી હિંસા
આપદ્ કાલમાં પળ કરવી નહીં.

**યો બંધનવધક્લેશાન્ પ્રાણિનાં ન ચિકીર્ષતિ
સ સર્વસ્ય હિતપ્રેપ્સુઃ સુખમત્યન્તમશ્રુતે ॥**

જે પ્રાણિને બંધન તથા વધ વિગેરે ક્લેશ નથી કરતા તે સર્વ હિત ઈચ્છનાર
અત્યન્ત સુખ પામે છે.

**નાકૃત્વા પ્રાણિનાં હિંસાં માંસમુત્પદ્યતે કચિત્
ન ચ પ્રાણિવધઃ સ્વર્ગ્યસ્તસ્માન્માંસં વિવર્જયેત્**

પ્રાણીની હિંસા કરીને જ માંસને પામેછે ને હરેક પ્રાણી વધ છે તે નરકપ્રાપ્ત કરનારો
છે. માટે માંસજ ત્યાગ કરવું.

**અનુમન્તા વિશસિતા નિહંતા ક્રયવિક્રયી
સંસ્કર્તા ચોપહર્તા ચ खादकश्चेति घातकाः**

હિંસા કરનારને ટેકો આપે તે તેનાં અંગ નોખાં કરનાર, હણનાર, વેચનાર તથા વેચાતું
લેનાર, પકાવનાર, હરણ કરનાર, खानार એ દોષભાગીછે. નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા વેદમાં કહેલી
અથવા બીજી સઘલી હિંસામાં દોષ રહેલો છે, તો તેથી નિવૃત્તિ પામવી એજ મોટું પુણ્યનું ફલ છે.

इतिहासवाक्यानि महाभारते

अव्यवस्थितमर्यादैर्विमूढैर्नास्तिकैर्नरैः ॥

संशयात्मभिरव्यक्तैर्हिंसा समनुवर्णिता ॥ १ ॥

सर्वकर्मस्वहिंसां हि धर्मात्मा मनुब्रवीत् ॥

कामकाराद्विहिंसंतिबहिर्वેધ્યાં પશુન્નરાઃ ॥ ૨ ॥

तस्मात्प्रमाणतः कार्यो धर्मः सूक्ष्मो विजानता ॥

अहिंसा सर्वभूतेभ्यो धर्मेभ्यो ज्यायसी मता ॥ ૩ ॥

અર્થ—વેદની મર્યાદા ન જાણતા એવા નાસ્તિક મૂઢ પુરુષ જેને આત્મા અનાત્માનું જ્ઞાન નથી, તેણે હિંસાદિ શાસ્ત્ર પ્રવર્તમાન કર્યું છે. પણ ધર્માત્મા મનુએ સર્વ કર્મમાં અહિંસાજ કરવી એમ કહેલું છે. તે નહિં માની કામનાપરત્વ મનુષ્ય હિંસા કરે છે. માટે ધર્મે પણ સૂક્ષ્મ છે. ન્યાયાન્યાય વિચારી ધર્મ કાર્ય કરવું. સઘળા ધર્મમાં પ્રાણિની હિંસા ન કરવી એ વધારે મોટો ધર્મ કહેવાય છે.

છેલ્લા શ્લોકની ટીકાકાર આ રીતે વ્યાખ્યા કરેછે.

सर्वकर्मसु ज्योतिष्टोमादिषु अपि नराः कामकारादेव पशुं हिंसति
न तु शास्त्रात् यतः धर्मात्मा मनुः सर्ववेदार्थतत्त्ववित् अहिंसा-
मेवाब्रवीत् शशंस सर्वथाप्यज्ञानानां कामकारकृता हिंसाकरणे
प्रवृत्तिः इति सिद्धम्

અર્થ—જે કોઈ કર્મ એટલે સોમાદિયાગમાં પણ તથા બલિદાનમાં પણ પુરુષો પોતાના કામના પરત્વ પશુને મારેછે. કોઈ શાસ્ત્રાધારથી મારતા નથી. કેમકે મનુ ચોખું કહેછે કે નિવૃ-
ત્તિસ્તુ મહાફલા એવી રીતે અહિંસાજ વચાણે છે માટે સર્વથા મનુષ્યો અજ્ઞાનથીજ હિંસા કર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે એ સિદ્ધાન્ત છે.

अहिंसा सकलो धर्मो हिंसाधर्मस्तथाहितः

सत्यं तेऽहं प्रवक्ष्यामि न धर्मः सत्यवादिनाम् ॥

વ્યાસ—અહિંસાજ સકલ ધર્મ છે -હિંસા અધર્મ છે. તેમાં ધર્મજ નથી તેથી સત્ય કહું છું કે હિંસાયુક્ત, ધર્મ, કર્મ, સત્યવાદિ (સારા માણસ) નું નથી.

दानधर्मे

इज्यायज्ञश्रुतिकृतैर्यો मार्गैरबुधो जनः ॥

हन्यात् जंतून् मांसगृही स वै नरकभाक् भवेत् ।

બાળે વિગેરે નૈવેદ્યાદિ દ્વારા અજ્ઞાનિ જન માંસસાહં પશુને મારી નાંખે છે. તે નરક ભાગી થાયછે.

પુરાણવચનાનિ શ્રીમદ્ભાગવતે

હિંસા વિહારાહ્યાલુબ્ધાઃ પશુભિઃ સ્વસુખેચ્છયા
યજંતે દેવતાયજ્ઞૈઃ પિતૃભૂતપતીન્ સ્થલાઃ

અર્થ—હિંસા કરવામાં જેને પ્રીતિ છે અને માંસ खाવામાં ઘણા લોલુબ્ધ છે તેઓ યજ્ઞ નૈવેદ્યાદિકે કરીને યજ્ઞમાં હોમે છે અને દેવતા અને પિતૃ ભૂતનું બાનું કાઢી પશુની હિંસા કરેછે.

વૃત્યૈ પરં ઇંતિ પશૂનતદ્વિદઃ

પશુ મારવામાં મોટો દોષ છે એમ વિચાર ન કરનારા પોતાની શ્રુતિ ચલાવવા પશુને મારેછે.

નારદપંચરાત્રે

શ્રુતિર્વદતિ વિશ્વસ્ય જનની વ હિતં રુષા ॥

કસ્યાપિ દ્રોહજનકં ન વક્તિ પ્રભુતત્પરા ॥

હિંસાવિધિસ્તુ હિંસાયા નિવૃત્ત્યર્થોસ્તિ સર્વદા ॥

આત્મવત્ સર્વભૂતાનિ તેન પश्येच्च नान्यथा ॥

અર્થ—શ્રુતિછે તે જગની માતા છે ને તે સૌનું હિત કરનારી છે. ને કોઈને પણ દ્રોહ કરતી નથી જે હિંસાના વિધિની શ્રુતિ આપણને હિંસા નહીં કરવાનો અર્થ બતાવે છે. જેમકે જેવો પોતાનો આત્મા વહાલો છે, તેવી સઘલા પ્રાણી ઉપર દૃષ્ટી કરવી આ વિગેરે નિષેધોનાં ઘણાં વચનો છે. પણ પ્રંથનું મહત્વ ધવાથી લક્ષ્યાં નથી.

પ્રશ્ન ૪ થો.

ઉત્તર—રાજાએ દેવીને મહાનવમીને દિવસે હિંસા કરી બલિદાન દેવું એ વેદોક્ત અવશ્ય કર્મ નથી. કર્મ ત્રણ પ્રકારનાં છે. નિત્ય-નૈમિત્તિક અને કામ્ય તે ન કરે તો શાસ્ત્રની આજ્ઞા તોડી ગણાય ને તેમાં દોષ પણ છે માટે જરૂર નિત્ય કરવાં. તેમ નૈમિત્તિક કર્મ પણ અવશ્ય કરવાં પણ સ્મૃતિ શ્રુતિ વિહિત કરવાં, પણ વામમાર્ગ શાસ્ત્રનાં પ્રમાણવાલાં તથા પુરાણમાં કહેલાં હિંસાવાલાં કામ્યકર્મ મહાનવમીને દિવસે બલિદાન નિમિત્ત પશુવધ વિગેરે

ન કરે તો તે બલવાન શાસ્ત્રની આજ્ઞા તોડી એમ ગણાય નહીં કેમકે તે શાસ્ત્રથી ન હિંસ્યાત્ સર્વ ભૂતાનિ ॥ એ શ્રુતિથી પણ પ્રાણીને ન મારવું એમ સિદ્ધ થાય છે. વાલિ ઉપર કહી ગયેલા મનુવાક્યથી તથા મેઘાતિથિની વ્યાખ્યાપ્રમાણે મહાનવમી બલિદાનને શાસ્ત્રમાં લૌકિક ક્રિયા ગણી છે. તેથી શાસ્ત્ર ભંગનો દોષ આવતો નથી. આ ક્રિયા કહેવી છે કે ચાલતી આવેલી વિરુદ્ધ કુલાચાર ક્રિયા છે ને તે શાસ્ત્રાચાર નથી એમ વ્યાસે ભારતમહાત્મ્યમાં કહેલ છે. અંધપરંપરાથી ચાલતી આવેલી રીત અद्याપિ ચાલતી આવે છે. તો હિંસા ન કરવી તે ઉત્તમ છે.

મહાભારતમાં કહ્યું છે કે

મહાકુલેષુ યે જાતા વૃદ્ધા પૂર્વતરાશ્ચ યે
તેષામપ્યસુરોભાવો હૃદયન્નાપસર્પતિ ॥ ૧ ॥
તસ્માત્તેનાનુભાવેન સાનુષંગેણ પાર્થિવાઃ
આસુરાણ્યેવકર્માણિ ન્યસેવન્ ભીમવિક્રમાઃ ॥ ૨ ॥
પ્રત્યજિષ્ઠશ્ચ તેષ્વેવ તાન્યેવ સ્થાપયંત્યપિ
ભજંતે તાનિ ચાઘ્યાપિ યે વાલિશતરા નરાઃ ॥ ૩ ॥
તસ્માદહં બ્રવીમિ ત્વાં રાજન્સંચિંત્ય શાસ્ત્રતઃ
સંસિદ્ધાદિગમં કુર્યાત્ કર્મ હિંસાત્મકં ત્યજેત્ ॥ ૪ ॥
ધર્મશીલો નરો વિદ્વા નીહકો નીહકોપિ વા
આત્મભૂતં સદા લોકે ચરેદ્ભૂતાન્યહિંસયા ॥ ૫ ॥

અર્થ:—મોટા કુલવિશે ઉત્પન્ન થયેલા મહારાજાઓ, વૃદ્ધો, પૂર્વજો તે સઘળા આસુરિ ભાવના થયેલા છે કુલવાલા હોવાથી તેમના હૃદયમાંથી આસુરિભાવ ખસતો નથી. તે માટે તેના ચાલતા આવેલા જેમ તેના સલાઓ પણ વિચાર કર્યા શિવાય તે પણ આસુરિ કર્મ કરે છે, ઇટલુંજ નહિ પણ તેને મજબુત કરે છે. તે પરંપરા સ્થાપના માટે પોતે આસુરિ કર્મ કરે છે. ને અજ્ઞાનથી આજ પણ તેનો કોઈ તપાસ કર્યા વિના અન્ધપરંપરા કરે જાય છે. માટે વ્યાસ દેવ નામના રાજાને કહે છે. કે હે રાજન્! હું શાસ્ત્રથી વિચાર કરી કહું છું કે પોતાના મનમાં ન્યાય અન્યાય વિચારી સિધાન્ત કરી હિંસાત્મક કર્મો ત્યાગ્ય કરવાં. ધર્મશીલ વિદ્વાને આત્માની પેઠે સૌની ઉપર દૃષ્ટી કરી પ્રાણીની હિંસા ન થાય તેમ કરવું.

બઢી આ મહાનવમી બલિદાન છે તે તામસ વા રાજસ કર્મ છે ઇટલુંજ નહીં પણ તે કામ્ય કર્મ છે.

ગીતાયાં ત્રિવિધં કર્માસિ
 નિયતં સંગરહિતમરાગદ્વેષતઃ કૃતમ્
 અફલપ્રેપ્સુના કર્મ યત્તત્સાત્વિકમુચ્યતે
 યત્તુ કામેપ્સુના કર્મ સાહંકારેણ વા પુનઃ
 ક્રિયતે બહુલાયાસં તદ્રાજસમુદાહૃતમ્
 અનુબંધં ક્ષયં હિંસામનપેક્ષ્યં ચ પૌરુષમ્
 મોહાદારભ્યતે કર્મ તત્તામસમુદાહૃતમ્

અર્થ—જે નિત્ય સંધ્યાવંદનાદિ જેમાં કામનાનો સંગ નથી. જેને કાંઈ પણ જાતની ઇચ્છા નથી તેનું નામ સાત્વિક કર્મ કહેવાય.

જેમાં કામમા રહી છે, તથા અહંકાર અભિમાન સાથે જેમાં ઘણી મહેનત રહિ છે તે રાજસ કર્મ કહેવાય.

જે કર્મનો નાશ થયો છે, જે કર્મમાં પશુહિંસા થાય છે, અને જે પોતાનું બલતપાશ્યા વગર અભિમાન ધરીને માનથી આસુરિ સંપત્તના મોહ માટે ઇદં મદ્યમયાલબ્ધં ઇત્યાદિવાલું તે તામસ કર્મ કહેવાય.

તે કર્મ મહાનવમીમાં તથા દશરાને દિવસ પશુવધ એ તામસ કર્મ છે અને કામ્યકર્મ છે તો તે ન કરવાથી શાસ્ત્રાજ્ઞા ભંગ થતી નથી. કેમકે ધર્મસિન્ધુમાં લખ્યું છે કે જે મહાનવમી એ પશુવધ બલિદાનનો રાજાને અધિકાર છે તે કેવલ કામ્યજ છે.

ધર્મસિન્ધુઃ । પત્ર ૩૧ ॥

કેવલં કામ્ય એવ નતુ નિત્યઃ નિષ્કામક્ષત્રિયાદેઃ
 સાત્વિકપૂજાકરણે મોક્ષાદિફલાતિશય ઇતિ

અર્થ—વામાગમના પ્રમાણે ક્ષત્રિવૈશ્યને માંસસહિત દેવીને બલિદાન પૂજાનો અધિકાર છે. પણ તે કેવલ કામ્ય છે, નિત્ય નથી. તો નિષ્કામ ક્ષત્રિયે સાત્વિક પૂજા એટલે પશુહિંસા-વિના પણ પૂજા કરવાથી ઊલટું મોક્ષાદિ મોટું ફલ મળે છે. માટે હિંસા નિત્યકર્મ નહીં હોવાથી તે ન કરે તો શાસ્ત્રની આજ્ઞા તોડ્યાનો દોષ પ્રાપ્ત થતો નથી પણ સાત્વિક પૂજાથી હિંસારહિત કર્મ કરવાથી મોક્ષ મળે છે.

મનુ કહે છે:—

इन्द्रियाणां निरोधेन रागद्वेषक्षयेण च
 अहिंसात्वं च भूतानाममृतत्वाय कल्पते ॥

अर्थ—इन्द्रियनो जय करी राग द्वेष क्षये करीने कोई प्राणीनी हिंसा न करे तो मोक्ष पामे छे. माटे श्रुति प्रतिपादित होवार्थी ते हिंसावाला पुराणागमना वचनो प्रबल नथी माटे ते न करे तो शास्त्राज्ञानो भंग थतो नथी.

प्रश्न ५ मो.

उत्तर—आ उपर्या वचनोथी हिंसात्मक कर्म तामसिक ने काम्य ए वेदोदित छे. ए तो प्रत्यक्ष जणावेळुं छे. तो ते महा नवमीनुं बलिदान पशु मारी न करे तो अमुक प्रत्य-वाय लागे—एम् कोई स्मृति वा पुराणनुं वचन नथी. एटलुंज नहीं पण होलिका पूजन विगेरेमां राष्ट्र दहन विगेरे काळ भेदे प्रगट वामोए निषेध करेलो छे. तेथी आमां कांई बलिदान न करे तो अमुक दोष कोई शास्त्रमां नथी. केमके आ काम्य कर्म छे. कारण के वाराही तंत्रमां नवरात्रना विषयमां मांसादि होम, बलि, मारणक, उच्चाटन कामना भेदे होम करवो तेम वाराही तंत्रमां कह्युं छे.

धर्मार्थकामसंवृद्धौ मोक्षार्थी पायसं हुवेत्
मारणे मोहने चैव तथोच्चाटनकर्मणि ॥
हुवेत् प्रदीपने वन्हौ तिलधानादितंदुलान्

अर्थ—धर्म अर्थ कामना वालाए तिल-यव-ने चोखा विगेरेनो होम करवो, मोक्षने माटे दूधपाक, मारण मोहन उच्चाटनमां मांस होम बलि करवां तो महानवमी बलि पशुवध अवेदोदित तथा काम्य छे. तेम कोई जगोए न करतां अमुक राजा प्रजा उपर भार एम लखेलुं नथी.

प्रश्न ६ ठो.

उत्तर—पशु हिंसाने बदले यज्ञमां तथा बलिदानमां बीजी क्रिया शास्त्रमां लखेली छे ते पशुजगोए पिष्टनी प्रतिमा वा कूष्मांड ने श्रीफळ लई ते पशुने ठेकाणे कल्पी तरवारथी कापि बलि देवा कहेलुं छे.

श्रीनिर्णयसिन्धौ

दुर्गे देवि समागच्छ सान्निध्यमिह कल्पय
बालिं पूजां गृहाणत्वमष्टभिः सह शक्तिभिः
सहेत्यावाह्यपूर्वोक्तमंत्रेण षोडशोपचारैः
संपूज्य माषभक्तबलिं कूष्मांडादिबलिं दद्यात्.

તેમજ તેજ પ્રન્યોમાં કાલિકાપુરાણમાં તેજ જગો માંસ પ્રમાણે કૂખ્માંડ અને શેરડીથી માંસ પ્રમાણે આપે.

**કૂખ્માંડમિશ્નુદંડં ચ માંસં સારસમેવ ચ
પતે બલિસમાઃ પ્રોક્તાસ્તૃતૌ છાગસમાઃ સદા**

અર્થ—કોહું-શેરડી-સારસનું માંસ એ તમામ બલિની બરોબર છે ને તેથી દેવી તૃપ્ત થાયછે. ઇટલુંજ નહીં પણ તે પશુ મારવાના વિધિપ્રમાણે પશુવત્ કોલાને તથા શ્રીફળને વસ્ત્રથી વીંટી છરીથી કાપી બલિદાન દેવા પશુ સ્થાને યોજના કરી છે.

**છાગાભાવે તુ કૂખ્માંડં શ્રીફલં વા મનોહરં
વસ્ત્રસંવેષ્ટિતં હત્વા હેઘ્યેચ્છુરિકાદિભિઃ ॥**

આ શ્લોકનો ભાવ ઉપર આવી ગયો છે. તથાપિ અહીં લખું.

અર્થ—બકરાને ઠેકાણે કોલાં તથા શ્રીફળ એ વસ્તુઓને વસ્ત્રથી વીંટી છરીથી કાપી ને તેને બલિદાનને ઠેકાણે આપવાં, આ ઉપરથી તંત્રનો વિધિ પણ સાત્વિક કર્તોએ પશુવિના કોલા વિગેરેથી કહેલો છે. ઇટલે રુદ્રયામલ—કાલિકા પુરાણ કહેતું હોય તો તેવી ક્રિયા કરવાથી પશુ નહીં મારી તે જગોએ કોલા વિગેરેથી વિધિ કરે તો આજ્ઞા ભંગ શાસ્ત્રનો ગણાય નહીં.

તેમજ મહાભારતમાં યજ્ઞાદિમાં બલિદાનમાં પશુવધ નહિ કરતાં બીજો વિધિ કરવો એમ કહેલ છે.

મહાભારતે

લોકો યઃ સર્વભૂતેભ્યો દદાત્યભયદક્ષિણાં
સસર્વેભ્યોવિજાનઃ પ્રાપ્નોત્યભયદક્ષિણાં ॥ ૧ ॥
ન ભૂતાનામર્હિસાયા જ્યાયાન્ધર્મોઽસ્તિ કશ્ચ ન ॥
યસ્માન્નોદિજતે ભૂતં જાતુ કિંચિત્કથંચ ન ॥ ૨ ॥
સોભયં સર્વભૂતેભ્યઃ સંપ્રાપ્નોતિ મહામુને ॥
યસ્માદુદિજતે લોકો રૂપાદિશ્મગતાદિવ ॥ ૩ ॥
ન સ ધર્મમવાપ્નોતિ ઇદ્લોકે પરત્ર ચ
અકારણો હિ નૈવાસ્તિ ધર્મઃ સૂક્ષ્મોહિ જાજલે ॥ ૪ ॥

**ભૂતરક્ષાર્થમેવેહ ધર્મપ્રવચનં કૃતં
સૂક્ષ્મત્વાન્નતુ વિજ્ઞાતું શક્યતે બહુ વિગ્નતઃ
ઉપલભ્યાંતરાચારાચારીનવબુદ્ધ્યત ઇતિ ॥ ગચ્ચ**

અર્થ—લોકને વિશે અભય-દક્ષિણા દેનાર અભય પામે છે. અને અહિંસા યજ્ઞન કરનાર પણ અભય પામે છે. પ્રાણીની હિંસા સમાન વિધિ ધર્મને માટે નથી. જેથી કોઈ પણ પ્રાણી ઉદ્વેગ પામે નહીં તે અભય થાય છે. જેથી પ્રાણી ત્રાસ પામે છે તે આ લોકમાં ને પરલોકમાં સારી ગતિ પામતો નથી. હે મુને! સઘળા સંપ્રદાય મતનું નામ ધર્મ પાડેલું છે. પણ તે ધર્મ સૂક્ષ્મ છે. તે ધ્રુવેથી કોઈ જાણી શકતું નથી. કેમકે તેમાં ઘણાં વિગ્નો આવે છે તેથી કોઈ જાણી શકતું નથી.

॥ અત્ર નીલકંઠ ધ્યાત્વ્યા ॥

ઉપલભ્યેતિ ઉક્ષાણં વા વેહ તં વીક્ષદન્તે મહોક્ષં વા મહાજં વા શ્રોત્રિયાય નિવેદયેત્ ઇતિ સ્મૃતિશ્રુતિવિહિતો ગવાલંભ એકાચારઃ માગામનાગામદિર્તિ વધિષ્ઠ ઇત્યત્ર લિંગાય ગતો ગવોત્સર્જવાધિ તદ્ધિરુધોઽન્ય આચારસ્તત્ર અનાગામિતિ વિશેષણાત્ કૃત્વા હિંસા વિધેરહિંસાવિધિર્જ્યાયાન્ ઇતિ ગમ્યતે । પ્રજાપત્યાદિપશુષ્વપિ તુલ્યસ્વાદિત્યાસ્તાં તાવદિતિ

ભાવાર્થ—મધુપર્કમાં શ્રુતિસ્મૃતિમાં કહેલો એક આચાર છે. બીજી તરફથી તેની વિરુદ્ધ ઋગ્વેદમાં અનપરાધિ બલદ તથા ગાયો મારવી નહીં. એવો વિધિ બતાવ્યો, બીજું ગાયોને છોડી દેવી એ આચાર છે. તે બાબતમાં વિચાર ન કરતાં અનપરાધિ પશુ યજ્ઞમાં તથા બલિમાં સરખાં છે. માટે હિંસા ન કરતાં યજ્ઞ કરવો ને અહિંસા બલિ આપવાં એ વિધિ શ્રેય છે. એમ નીલકંઠનો અભિપ્રાય છે.

તેમજ શ્રુતિઓમાં તથા વેદમાં સોમયાગાદિ પ્રયોગમાં પણ જે પશુહોમ કહેલા છે. તે જગો પાકસંસ્થામાં શ્રૌતસ્માર્તકર્મમાં પણ તે પશુસ્થાને પુરોહિત તથા ચરુ-આમિષ વિગેરે કહેલા છે. તો આ લૌકિક તાત્ત્વિક્રિયામાં પ્રતિનિધિ કૂષ્માંઢાદિ કરવામાં કોઈ શાસ્ત્ર બાધ કરતું નથી, પણ વિશેષ અન્યુદય છે.

મહાભારતે

તસ્ય તેનાનુભાવેન મૃગહિંસાત્મનસ્તદા
તપોમહત્સમુચ્છિન્નં તસ્માદ્દિંસ્યા ન યજ્ઞિયા
અહિંસા સકલો ધર્મો હિંસાધર્મસ્તથાહિતઃ ॥ ઇત્યાદિ

અત્રાલ્યાયિકાતાત્પર્યં પશુકાર્યેશ્યામાકાદિવિકારાંશ્ચરુપુરો-
ડાશાદીનકુર્યાત્ ઇતિ ગમ્યતે તથા ચ ગૃહે અથશ્વોભૂતેષ્ટકાઃ પશુના
સ્થાલિપાકેનવેતિ । પશુસ્થાને સ્થાલિપાકો વિધીયતે એવમન્યત્રપુરો-
ડાશામિક્ષાનાં પશુસ્થાને વિધાનમવગંતવ્યં—તસ્માદ્હિંસાનયજ્ઞિયા ॥

ભાવાર્થ—પશુની જગોમાં તે કાર્યમાં સામો—દૂધપાક વિગેરે અન્ન વિકાર સપુરોડાશા-
દિક કરવા કહેલું છે. માટે પશુસ્થાને દૂધનો પદાર્થ વા માષાન્નાદિ કરવા લખે છે. માટે
હિંસાયજ્ઞ કરવા તેથી અહિંસાયજ્ઞ કરવા તે વધારે સારું. ઇટલુંજ નહિ, [બહિ ભારતાદિકમાં
કહેલું છે કે,] ધૂતારા વામી ઓકોળ, માંસ, મદિરા પૂજાને બાંને પોતાને ખાવા માટે કહેલું છે.

મહાભારતે

યદિ યજ્ઞાંશ્ચ વૃક્ષાંશ્ચ યૂપાંશ્ચોદ્વિશ્ય માનવાઃ
વૃથા માંસં ન ભક્ષંતિ નૈષ ધર્મઃ પ્રશસ્યતે ॥ ૧ ॥
સુરા મત્સ્યા મધુર્માસમાસવં કૃશરૌદનમ્
ધૂતૈઃ પ્રવર્તિતં હ્યેતત્ ન વૈ વેદેષુ કલ્પિતં ॥ ૨ ॥
માનાન્મોહાઞ્ચ લોભાઞ્ચ લૌલ્યમેવ પ્રકીર્તિતમ્
વિષ્ણુમેવાભિજાનંતિ સર્વયજ્ઞેષુ બ્રાહ્મણાઃ ॥ ૩ ॥
પાયસૈઃ સુમનોભિશ્ચ તસ્યાપિ યજનં સ્મૃતં

અર્થ—યજ્ઞીય વૃક્ષ ગોયૂપાદિ કરી પશુને બાંધી યજ્ઞદ્વારા માંસ થવાથી વૃથા નથી ખાતા
એ કોઈ ધર્મ નથી. તેમજ સુરા, મત્સ્ય, મધુ, માંસ, આસવ, લીમડી વિગેરે પદાર્થો વેદમાં
નથી એ સઘળું ધૂતારાઓ પોતાના મોહ, લોભથી પ્રવર્તમાન કરેલું છે. જે વિષ્ણુને જાણે છે
તે સઘળા બ્રાહ્મણ પુણ્યાદિકથીજ દેવનું પૂજન કરે છે.

આ હિંસાચાલ પશુહિંસાનો ત્રેતાયુગથી વધારે બલવાન થયો છે. એમ મહાભારતમાં
તથા ઇતિહાસમાં છે. તે નીચે—

इत्यर्थं निर्मिता वेदा यज्ञाश्चौषधिभिः सह एभिः सम्यक्प्रयु-
क्तैश्च प्रीयन्ते देवताक्षितौ । इदं कृतयुगं नामकालश्रेष्ठःप्रवर्तितः ।
अहिंसा यज्ञपशवो युगेऽस्मिन्नतदन्यथा तत् त्रैतायुगं नाम त्रयी
यत्र भविष्यति ॥ प्रोक्षिता यज्ञपशवो बंधं प्राप्स्यन्ति वै मखे ।
तत्तस्तिष्ये चरुं प्राप्ते युगे कलिपुरस्कृते ॥

एकपादस्थितोधर्मो यत्र तत्र भविष्यति
यत्र यज्ञाश्च वेदाश्च तपः सत्यं दमस्तथा

अहिंसाधर्मसंयुक्ताः प्रचरेयुः सुरोत्तमाः । रुचोदेशः सेवितव्यो
मावोधर्मः पदास्यशेत् ॥

भावार्थ—वेદ સાથે ઔષધિ થઈ છે માટે ઔષધિથી બલિ વિગેરેથી દેવી પ્રસન્ન થાય છે.—મગવાન્ કહે છે—હાલ સત્વયુગમાં પશુવધ નથી. ત્રેતાયુગમાં તેનું પ્રબલ થાશે. જ્યારે કલિ આવશે ત્યારે બંધ થશે તો તમારે જે જગો અહિંસા વિધિ ધાય તે જગોઈ રહેવા જવું.

બલી કલીયુગમાં ધર્મેસિધુમાં હિંસાવિધિ મધુપર્કાદિકમાં મને કરી છે. મધુપર્કેપશો-
ર્વધઃ શ્રાદ્દેમાંસપ્રદાનંચ વર્જ્ય ॥ ઇત્યાદિ શ્રુતિસ્મૃતિમાં હિંસાવિધિ પળ નિષેધ કરેલો છે. તો તાત્રોનો વિધિ પશુવધ વર્જ્ય હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય.

બલિ કેટલીક જગો વાસ્તુ નૈવેદમાં બલિદાનમાંપણ અડદનો લોટ લઈ તેનો પશુ કરી બલિ આપવા કહેલ છે.

શાંતિસારે.

जयंताय ध्वजं पीतं पैष्टं कर्म च संत्यजेत्

એમ વાસ્તુ બલિમાં પળ પિષ્ટનાં પશુ કહેલ છે. તેમજ ચાતુર્માસ્યાદિકમાં પળ હાલ પિષ્ટનાજ થાય છે. તેમજ શ્રુતિમાં જે જગો વસાનુંલંબન કહેલું છે. તે જગોઈ કાત્યાયને પોતાના સૂત્રોમાં (પયસ્યાવા) એમ પશુસ્થાને પયસ્યા કરવા લખેલું છે.

स्मृत्यंतरे.

पशुस्थाने पुरोडाशं निर्वपेत् पशुदैवतं
आमिषामथवा कुर्यात् पूर्णाहुतिमथापि वा

પશુસ્થાને પુરોહાશ તે દેવતાનો કરવો વા દૂધની આમિષ દહિં નાંખી કરવી વા પૂર્ણાહુતિ કરવી.

તે મનુષ્ય પણ પશુસ્થાને પિષ્ટપશુ કહેલ છે.

યજ્ઞે પિષ્ટપશું કુર્યાત્ સંગે ઘૃતપશું તથા

યજ્ઞમાં બલિમાં પિષ્ટનો વા ઘૃતનો પશુ કરવો વૃથા પશુ કરી બંધ વિધિ કરવો તેમાં કોઈ શાસ્ત્રનો બાધ નથી.

પ્રશ્ન ૭ મો.

પશુવધ કરવાને બદલે તેના નાક કાનનો છેકોકરી તે પ્રાણીને છુટું મેલી દેવામાં આવે તો ક્રિયા કરી થઈ ગણાય કે કેમ ?

ઉત્તર ૭ મો.

પશુવધ કરવાને બદલે તેના અંગને છેદન કરી પ્રાણીને છૂટો મૂકવાનો લેખ કોઈ જાહેલો નથી. પરંતુ ॥ રુધિરાક્તેન બલિના માંસેન સુરયા નૃપ ॥ એવા વચનથી તે પશુ માંહેના એક દેશના રુધિર સહિત અન્યથી બલિદેવાય તેમાં પ્રત્યવાય નથી કેમકે બલિના વિકલ્પમાં પોતાના અંગનું રુધિર માત્ર લેખેલું છે. અને વધના રુધિરથી પણ તૃપ્તી થાય છે. માટે પોતાનો નિષ્ક્રય પશુ સાથે કરી તેના અંગનું રુધિર અને ઓદન ધરી તેને છૂટું મુકવા હરકત નથી. સોમાદિ યજ્ઞમાં ત્વષ્ટા નામના પશુને યજ્ઞસ્તંભે બાંધી પર્યાગ્નિકૃત પશુને પ્રદક્ષિણા કરાવી નહીં મારી છૂટી દેવા લેખ છે. તેમજ અશ્વમેધાદિકમાં આરણ્ય પશુનું આલંબન કરી છોડી દેવા લેખ છે. તેમજ આમ ચાલતો રીવાજ મધુપર્કમાં ગૃધ્રપ્રમાણે ચાલે છે.

યજમાન કહે છે -ગૌઃ ગૌઃ ગૌઃ એમ કહી બલિને પ્રહણ કરે છે. તે માતા રુદ્રાણાં ઇત્યાદિ મંત્ર ભળીને કહે છે કે-ઉત્સૃજત નૃણ્યાયતુ-એમ કહી તે પશુનું ઉત્સર્જન કરવા કહેલું છે. તો પશુનો ઉદ્દેશ દેવીતરફ કરે તેના અંગભંગથી રુધિર-ઓદનથી બલિ દેવામાં કોઈ હરકત નથી. તથાપિ કૂષ્માંડાદિની પૂજા કરી ધર્મસિન્ધુમાં કહેલો વિધિ વધારે પ્રશસ્ત છે.

તે રુદ્રયામલ પ્રમાણે કૂષ્માંડ તથા નાલીયેરને વસ્ત્ર બિંટિ તેની પૂજા કરી ધર્મસિન્ધુમાં કહેલા વિધિપ્રમાણે બલિ આપવો.

કૂષ્માંડો બલિરૂપેણ મમભાગ્યાદિત્યાદિ

ઇત્યાદિ વિધિથી કૂષ્માંડથી બલિ પશુ સ્થાને દેવું. આ વિધિ યજ્ઞમાં ઘણી જગાયે છે. તેમ આ પશુબલિ વેદોદિત નથી એટલે પ્રત્યવાય ન કરે.

ઉપસંહાર તાત્પર્યાર્થ.

દશરાને દિવસે મહાનવમી નિમિત્ત દેવતા બલિ વેદોદિત નથી.—ન હિંસ્યાત્ સર્વભૂતાનિ
 એવી શ્રુતિથી હિંસા કરવા સૌ પ્રાણીને મનાઈ કરી છે. કદાપિ દેવીપુરાણમાં તથા ચંડિપાઠ
 વિગેરેમાં વલિદાનમાં પશુ લેખેલો છે. પરન્તુ ॥ નાવેદવિદિતાં હિંસામાપદ્યપિ સમાચરેત્ ॥
 એમ મનુએ કહેલું છે. હિંસા આપદ્ કાલમાં પળ ન કરવી એમ કહેલું છે. ॥ સર્વથાન્નં યદા
 ન સ્યાત્ તદૈવામિષ માશ્રયે ॥ આવી રીતે કહેલું છે. ॥ કલૌ મનુપરાશરૌ ॥ એવા લેખથી
 કલિયુગમાં મનુ તથા પરાશર વેદ માન્ય ગણાય છે. વઢી અનપરાધિ પ્રાણીની હિંસા ન
 કરવી એમ વેદ કહે છે. ॥ અસ્વર્ગ્યં લોકવિદ્વિષ્ઠં ધર્મમપ્યાચરેત્ ન તુ ॥ મનુએ પશુવધ
 અસ્વર્ગ્ય કહેલો છે. લોકવિદ્વિષ્ઠ પળ છે. માટે પશુની જગ્યાએ કૂષ્માંડાદિ બલિ આપવું એ
 શ્રેષ્ઠ છે. તથાસ્તુ.

આપનું લખાણ અમારી પાસે ઘણું મોઢું આવવાથી ઘણો શોધ થઈ શક્યો નથી તેથી
 સંપૂર્ણ ચુલાશા નથી.

તા. ૨૦—૧—૧૪.

પાઠક. ગોરાભાઈ રામજી,

જુનાગઢ કન્યાશાળાપાસે.

ન. ૧૩.

શાસ્ત્રી હરિદત્ત કરુણાશંકરનો અભિપ્રાય.

આસ્તિકવર્ગ વિભષણ રા. રા. પ્રાણજીવન, ચીફ મેડિકલ ઑફિસર

ધર્મપુર સ્ટેટ.

આપનું છાપેલું પત્ર તા. ૧૪-૯-૯૪ ને રોજ રવાના કરેલું મને તા. ૧૭-૯-૯૪ ને રોજ સાયંકાલે મળ્યું છે. આપની અહિંસા ધર્મમાં સારી રુચિ જાણી ચિત્ત પ્રસન્ન થયું છે. આપના લખેલા પ્રશ્નોનું ઉત્તર સવિસ્તર આપવા અધિક કાલની અપેક્ષા છે. તથાપિ આપે સત્વર ઉત્તર આપવા જણાવેલું છે. માટે ટુંકી મુદતના પ્રમાણમાં ટુંકામાં પણ ખુલાસાવાર આપના પ્રશ્નોનો અનુક્રમે ઉત્તર આપું છું. તે ઉપર લક્ષ આપશો.

૧—આ પ્રકારની હિંસાનું પ્રતિપાદન દેવીભાગવત, કાલિકાપુરાણ, રુદ્રયામલ તથા હામરતંત્ર આદિ તંત્રગ્રંથો તથા દુર્ગાભક્તિરંગીણીઆદિ શાસ્ત્રગ્રંથોમાં છે.

૨—આ જાતિના ગ્રંથો દુર્ગાના ઉપાસનાઓમાં માન્ય ગણાય છે. સર્વ આર્ય પ્રજામાં માન્ય ગણાતા નથી. કારણ કે આ એક પોતપોતાનો કુલાચાર છે. માટે જેઓના કુલમાં ઉપાસ્ય સ્વદેવ દુર્ગા છે, તે કુલના પુરુષોને ઉપરના ગ્રંથો પ્રમાણભૂત છે. દેવીના ભક્તો પણ બે પ્રકારના છે. એક વામમાર્ગી તથા બીજા દક્ષિણમાર્ગી; તેમાં વામમાર્ગી લોકો મહાનવમીની સમાપ્તિમાં સાક્ષાત્ પશુ મહિષાદિનો દેવીની સન્મુખ વધ કરે છે. તેમજ મધ્યપાન પણ કરે છે. પરંતુ જે દક્ષિણમાર્ગી છે, તેઓ કૂળ્માંડ [કોલું] વા શ્રીફલ આદિનો પશુને સ્થળે ઉપયોગ કરે છે. માટે શક્તિ ભક્તીમાં પણ કેવલ વામમાગાઓને જ હિંસાપ્રતિપાદક ક્રિયાપ્રધાનગ્રંથો માન્ય છે. સકલ આર્યજનોને એ ગ્રંથ સર્વથા માન્ય નથી.

૩—ધર્મસિન્ધુ, નિર્ણયસિન્ધુ આદિ સર્વમાન્ય ગ્રંથોમાં ઉપરની ક્રિયાના સંબંધમાં આપ્રમાણે લખ્યું છે.

વિપ્રેણ યવહોમાન્નબલિનૈવેયૈઃ સાત્વિકીપૂજા કાર્યા
નૈવેયૈશ્ચ નિરામિષૈઃ ॥ મયં દત્વાબ્રાહ્મણસ્તુ બ્રાહ્મ-
ણ્યાદેવ હીયતે ॥ મધ્યમપેયમદેયમિત્યાદિનિષેધાનાં
માંસમધ્યયુત પૂજાયાં બ્રાહ્મણસ્ય નાધિકારઃ સ ચ

કેવલં કામ્ય એવ ન નિત્યઃ ॥ નિષ્કામક્ષત્રિયાદેઃ
સાત્વિકપૂજાકરણે મોક્ષાદિફલાતિશયઃ ॥ (ધ૦
સિં૦ દ્વિ૦ પ૦ પત્ર ૬૬).

અર્થઃ—જવ હોમ, અન્ન બલિ તથા નૈવેદ્ય વડે સાત્વિક પૂજા કરવી, માંસરહિત નૈ-
વેદ્ય સમર્પવું. મદ્ય અર્પણ કરવાથી બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મત્વથી ભ્રષ્ટ થાયછે, મદ્ય પીવું નહીં તેમ આપવું
પણ નહીં इत्यादि નિષેધ વાક્યો છે. માટે માંસ, મદ્ય સહિત પૂજાનો બ્રાહ્મણને અધિકાર નથી.
ક્ષત્રિયને માંસ મદ્યયુક્ત જપ હોમાદિ સહિત રાજસપૂજામાં પણ અધિકાર છે. આ સ્થલે અપિ
શબ્દનું ગ્રહણ કરેલું છે. તે ઉપરથી તેનો સાત્વિકપૂજામાં પણ અધિકાર છે. આ કામ્ય-
કર્મ છે. નિત્યકર્મ નથી માટે કામ્યકર્મ ન આચરવાથી કોઈ પ્રકારની હાનિનો સંભવ નથી.
મુમુક્ષુ પુરુષને તો કામ્ય નિષેધનું વર્ણન યોગ્ય છે. નિષ્કામ ક્ષત્રિય આદિને સર્વોત્તમ ફલની
પ્રાપ્તિ થાય છે.

નિર્ણયસિન્ધુના દ્વિતીય પરિચ્છેદમાં લઘ્યું છે કે,—

અશક્તૌ બ્રાહ્મણેન ચ કૂષ્માન્ડાદિભિર્બલિદાનં કાર્યં ।

ઉક્તં ચ કાલિકાપુરાણે

કૂષ્માન્ડમિશ્વદન્ડં ચ માંસં સારસમેવ ચ
એતે બલિસમાઃ પ્રોક્તા સ્તૃપ્તૌ છાગસમાસ્તથા
છાગાભાવે તુ કૂષ્માન્ડં શ્રીફલં વા મનોહરં
વસ્ત્રસંવેષ્ટિતં કૃત્વા છેદયેચ્છુરિકાદિના

અર્થઃ—ક્ષત્રિય તથા વૈશ્યે તથા બ્રાહ્મણે કૂષ્માન્ડ વિગેરેથી બલિદાન આપવું. કાલિકા-
પુરાણમાં કહ્યું છે કે—કૂષ્માન્ડ, શેરડી સાંઠો, સારસનું માંસ એ બલિતુલ્ય સમજવાં, તેથી
દેવીને બકરા બરોબર તણિ થાય છે. રુદ્રયામલમાં પણ કહ્યું છે કે,—

છાગને અભાવે કોલું અથવા સંદર શ્રીફળને વસ્ત્ર વડે ઘીંટીને છરી વિગેરેથી
તેને કાપવાં—

ઉપરના વાક્યમાં એમ લઘ્યું છે કે અશક્ત ક્ષત્રિયાદિયે કૂષ્માન્ડાદિનો બલિ આપ્યો તો
દયાવાન્ રાજર્ષિની આર્વા કરકર્મમાં અપ્રવૃત્તિને અશક્તિરૂપે ગણવામાં કશો બાધ નથી.

ધર્મસિન્ધુમાં બલિદાન પ્રકરણમાં લખ્યું છે કે,—

**સકામેન ક્ષત્રિયાદિના સિંહવ્યાઘ્રનરમહિષચ્છાગસુકરમૃગ-
પક્ષિમત્સ્યનકુલગોધાદિપ્રાણિસ્વગાત્રરુધિરાદિમયો બલિર્દેયઃ**

અર્થ:—ક્ષત્રિ જો કામના વિશેષ યુક્ત હોય તો તેણે સિંહ, વ્યાઘ્ર, નર, મહિષ, છાગ, સુકર, મૃગપક્ષિ, મત્સ્ય, નોલિયું, ઘો વિગેરે પ્રાણીનો તથા પોતાના રુધિર વિગેરેનો પણ કામનાનુસાર બલિ આપવો. આથી તુચ્છ કામનારહિત ક્ષત્રિયને આ હિંસા પ્રધાનકર્મ આદરવા યોગ્ય નથી એજ સ્પષ્ટ સમજાય છે. વલી મદ્યમાંસાદિ વડે આરાધન વામાચાર ગણાય છે, અને વામમાર્ગને અનુકૂળ શાસ્ત્રો કલિયુગમાં પ્રમાણભૂત નથી. એમ ધર્મસિન્ધુકાર કલિવર્જ-પ્રકરણમાં કહે છે.

મદ્યભક્ષાદિ વામાધ્યાગમસ્ય તુ ન માન્યતા

મદ્ય માંસાદિ ભક્ષણનું પ્રતિપાદનકરનારા વામમાર્ગના શાસ્ત્રો કલિમાં પ્રમાણભૂત નથી.

મા હિંસ્યાત્સર્વભૂતાનિ કોઈ પણ પ્રાણિની હિંસા કરવી નહીં. અહિંસા પરમો ધર્મઃ કો ધર્મોભૂતદયા ઇત્યાદિ શ્રુતિસ્મૃતિ તથા આત્મપુરુષના વાક્યો અહિંસા પ્રતિપાદક અનેક છે. પરંતુ વચ્ચે તેમાં જગાના સંકોચને લીધે આ સ્થળે સર્વ લખ્યાં નથી.

૪—સર્વ રાજાઓને તે અવશ્ય કર્તવ્ય નથી. તેમ ન કરવામાં આવે તો કોઈ પ્રબલશાસ્ત્રની આજ્ઞાનો ભંગ થતો નથી. વલી સાત્વિકી ક્રિયા કરવાથી એ એકદેશીશાસ્ત્રનું માન પણ રહે છે.

૫—જો દેવી પોતાના પ્રધાન ઉપાસ્ય દેવ હોય તો તેની યોગ્ય સમયે આરાધના ન થવાથી હાનિનો સંભવ ધરો પરંતુ સાત્વિકી પૂજાવડે શ્રીજગદંબાનું શ્રદ્ધા ભક્તિપૂર્વક રૂઢે પ્રકારે આરાધન થઈ શકે છે. માટે હિંસા પ્રધાનક્રિયા ન કરવામાં કશો પણ બાધ નથી.

૬—આ પ્રશ્નનું સમાધાન ઉપરના પ્રશ્નોના ઉત્તરથી થઈ ગયેલું આપને જણાશે માટે તે વિશે અધિક લખવા પ્રયોજન જણાતું નથી.

૭—એવી રીતે છેકો દેવા કરતાં એ તામસક્રિયા નજ કરવી એ અતિઉત્તમ માર્ગ છે.

ઉપસંહાર.

આપના મહારાજાશ્રીને આ પ્રકારની વૃત્તિ થઈ છે, તેથી તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે. આપ ઢલોહો તેવી વૃત્તિ એમની હોય તો खरेखर રાજધિપદને યોગ્ય છે. ડ્યારે આ પ્રકારે તેની વૃત્તિનું વલણ અહિંસા તરફ છે. તો તેઓ શિકારને બદલે પળ બિચારાં નિરપરાધિ મૃગાદિ પશુઓનો પળ વધ નહીંજ કરતા હોય, જે સર્વ પ્રકારની હિંસાથી નિવૃત્ત છે. તેણે બલિનિમિત્ત પળ હિંસા કરવી ઉચિત નથી. સઘલા ભરતખંડના રાજાઓની શ્રીધર્મપુરના રાજાના સરખી વૃત્તિ થાઓ. એમ અમે શ્રીપરમાત્મપાસે યાચના કરિએ છીએ.

**યોધર્મપુરભૂપાલઃ સદ્ધર્મનિરતઃ શુચિઃ
હિંસાપ્રધાનં સ કથં ધર્માભાસં સમાચરેત્**

લિ૦ હરિદત્ત કરુણાશંકર.

જુનાગઢ સં૦ પાઠશાલાના શાસ્ત્રીના આશીર્વાદ

નં. ૧૪.

વૈય રઘુનાથ ઇંદ્રજીનો અભિપ્રાય.

હિંસા ન કરવાથી સારું છે, એવાં વાક્ય શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા તથા શ્રીભાગવતમાં છે. જેને મોટા મોટા આચાર્યો પ્રમાણ માને છે. અને જેની ઉપર ટીકાકારે ગીતાજીમાં અહિંસાસત્યમસ્તે-યમિત્યાદિ વાક્યો લખ્યાં છે, ને શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ એકાદશ સ્કંધમાં વિભૂતિ અધ્યાયમાં લખે છે જે વૃતાના મવિહિંસનં ને જે ઉપર આજ કાયદા ચાલે છે, તે સ્મૃતિમાં પણ અહિંસા પરમોધર્મ: લખે છે માટે હિંસા ન કરવાથી શ્રેય છે. ને હિંસા કરવાનું દેવીપુરાણ અથવા કાલિકાપુરાણ એમાં લખ્યું હશે, તે કોઈ સદાચાર કે આર્યધર્મમાં માનવા લાયક છે નહીં. તેના ઉપાસક તેને માને છે. ને જે પાડા, વકરાનો વધ કરે છે, તે રુદિથી કરતા હશે. કારણકે કોઈ સારા ગ્રંથમાં એવું લખ્યું નથી. જે હિંસા ન કરવાથી નુકસાન થાય પણ હિંસા જેને વાલિ છ તેવાં કેટલાંક મનુષ્ય વહેમ નાંખે છે. જે દરસાલ કરતા હોય તે ન કરવાથી નુકસાન થાય એ વહેમથી મનુષ્ય ડરતાં હશે. પણ કોઈ સારા ગ્રંથમાં હિંસા ન કરવાથી નુકસાન થાય એવું અમારા જાણવામાં આવ્યું નથી.

લિ. જુનાગઢના.

વૈય, રઘુનાથ ઇંદ્રજી પ્રશ્નોરનાગર.

નં. ૧૫.

ધોરાજીવાલા પારેલ બનેચંદ પોપટનો અભિપ્રાય.

રા. રા. પ્રાણજીવન જગજીવન, ચીફ મેડીકલ ઑફિસર.

મુ. ધર્મપુર.

ધોરાજીથી લિ. પારેલ, બનેચંદ પોપટના જુહાર વાંચશો. બાદ આજ રોજ આપના મહારાણા તરફથી સાત પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યા છે. તો તેનો જવાબ હું યથામતિ આપું છું તે સ્વીકારશો.

અહિંસાનિષેધપ્રકરણમ્

પ્રાણિમાત્રહિંસાનિષેધનામિષાશનનિષેધઃ ॥

તત્ર મહાભારતે દેવાન્ પ્રતિ મહર્ષિવચનમ્ ॥

વીજૈર્યજ્ઞેષુ યદ્યવ્યમિતિ વૈ વૈદિકી શ્રુતિઃ ॥

અજસંજ્ઞાનિ વીજાનિ છાગં નો હન્તુમર્હથ ॥

અર્થઃ—કોઈ જીવ પ્રાણીમાત્રની હિંસા ન કરવી તથા માંસ ભક્ષણ ન કરવું. તેના પ્રતિપાદન કરનારા શ્લોકનો અર્થ—મહાભારતને વિશે દેવતાઓપ્રત્યે મહર્ષિનું વચન ક, હે દેવો ! યજ્ઞમાં ધાન્યના વીજે કરીને હોમ કરવો એ વેદની શ્રુતિ કહે છે. ને અજે કરીને હોમ કરવો એમ પણ વેદની શ્રુતિ છે. તો અજ એટલે ન ડગે એવાં ધાન્યનાં વીજ સમજવાં પણ અજ એટલે બકરો ન સમજવો. માટે બકરાને મારવા તમો યોગ્ય નથી.

શ્રીમદ્ભાગવતે ચતુર્થસ્કંધે, પ્રાચીનમહર્ષિપ્રતિ નારદવાક્યં.

વાયુમત્સ્યપુરાણયોર્દેવેન્દ્રં પ્રતિ મહર્ષિવાક્યમ્ તથા ચ ।

યજ્ઞો વીજૈઃ સુરશ્રેષ્ઠ યેષુ હિંસા ન વિચિતે ॥

ત્રિવર્ષપરમં કાલ મુપૈતૈ રપ્રરોહિભિઃ ॥

અર્થઃ—વાયુપુરાણ તથા મત્સ્યપુરાણમાં દેવેન્દ્રપ્રત્યે મુનિયે કહ્યું છે. હે દેવેન્દ્ર ! ત્રણ વર્ષ સુધી પડતર રહેલ ને વાવતાં ડગે એવાં ધાન્યનાં વીજથી યજ્ઞ કરવો [કારણ કે આવાં ધાન્યને વિશે હિંસા નથી અને ડગે એવા ધાન્યથી યજ્ઞ કરવાની શાસ્ત્રમાં મનાઈ છે. તો દેવને કેમ રાજી કરાય ? નજ કરાય.] માટે હિંસારહિત કામ કરવાં એજ વેદનું મત છે.

મો મો પ્રજાપતે રાજન્ પશૂન્પશ્ય ત્વયાધ્વરે સંજ્ઞાપિતાન્ જીવસંઘાન્ નિર્ઘૃણેન સહસ્રશઃ

અર્થ:—હે પ્રજાપતિ રાજન્ ! દયારહિત એવો તું તેણે યજ્ઞમાં માર્યા જે હજારો પશુ તથા તે યજ્ઞમાં માર્યા જે બીજી જાતના કેટલાક જીવસમૂહ તેને મારા બતાવવાથી નજરે જો.

ણતે ત્વાં સંપ્રતીક્ષ્યન્તે સ્મરંતો વૈશસં તવ સંપરેતમયઃકૂટૈશ્છિદંત્યુત્થિતમન્યવઃ

અર્થ:—યજ્ઞમાં માર્યા જે પશુઓ તથા બીજા જીવના સમૂહો તે સઘલાં તારા વૈરને સં-
ભારતા તારી વાટ જોઈને ડભા છે. આ દેહનો ત્યાગ કરીને પરલોકમાં ગયો જે તું તેને
દેખીને જેઓને ઘણો ક્રોધ થયો છે. એવાં સર્વ પશુઓ તથા બીજા જીવના સમૂહો હોઢાને
કુવાડે કરીને તને છેદશે (કાપશે).

નારદપંચરાત્રવચનમ્.

શ્રુતિર્વદતિ વિશ્વસ્ય જનનીવ હિતં સદા કસ્યાપિ દ્રોહજનકં ન વક્તિ પ્રભુતત્પરા

અર્થ:—સમર્થ પરમ દયાલુ મૂર્તિ ईશ્વરને પ્રતિપાદન કરનારી જે શ્રુતિ તે માતાની પેટે
નિરંતર જગતના હિતનેજ કહે છે. પણ કોઈ જીવનો દ્રોહ થાય, તેવું વચન નથી બોલતી.
માટે વેદમાં હિંસા કરવાનું કોઈ જગાએ કહ્યું નથી.

ન તચ્છાસ્ત્રં તુ યચ્છાસ્ત્રં વક્તિ હિંસા મનર્થદામ્ યતો ભવાતિ સંસારઃ સર્વાનર્થપરંપરઃ

અર્થ:—અનર્થને આપનારી હિંસાનું જે શાસ્ત્ર પ્રતિપાદન કરતું હોય. તો તે શાસ્ત્ર
માન્ય ગણાતું નથી. સમગ્ર દુઃખની પરંપરાવાલો જે સંસાર તેમાં વારંવારજ મૃત્યુરૂપી પ્રવાહ
જીવની હિંસાથી થાય છે. જે શાસ્ત્ર હિંસાનું પ્રતિપાદન કરતું હોય તેને તો શાસ્ત્રજ માનવું નથી.

ભારતે भीष्મવચનમ્.

સર્વકર્મસ્વઽહિંસાં વૈ ધર્માત્મા મનુરબ્રવીત્ કામકારાદ્વિહિંસંતિ બહિર્વેયાં પશૂન્નરાઃ

અર્થ:—ધર્માત્મા મનુ તે સર્વ કર્મમાં કોઈ પ્રાણિની હિંસા કરવી નહીં, એમ કહેતા આવ્યા
છે. માંસના ખાનારા માંસ ખાવાની ઇચ્છાથી યજ્ઞશાલાની બહાર પશુઓને મારે છે, તે કેવલ
રસાસ્વાદ માટેજ છે. પણ શાસ્ત્ર પ્રતિપાદ્ય નથી.

તસ્માત્ પ્રમાણતઃ કાર્યો ધમઃ સૂક્ષ્મો વિજાનતા અહિંસા સર્વભૂતેભ્યો ધર્મેભ્યો જ્યાયસી મતા

અર્થઃ—માટે વિશેષે કરીને સર્વ શાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તને જાણનારો જે પુરુષ તેણે સર્વ શાસ્ત્રના પ્રમાણથી અહિંસારૂપ જે સૂક્ષ્મધર્મે તેજ કરવો કેમ જે સર્વ ભૂતની જે અહિંસા તે સર્વ ધર્મથી શ્રેષ્ઠ માની છે.

વૃદ્ધપરાશરેણોક્તમ્

યસ્તુ પ્રાણિવધં કૃત્વા દેવાન્ માંસેન તર્પયેત્
સોઽવિદ્વાંશ્ચંદનં દગ્ધ્વા કુર્યાદંગારલેપનમ્

અર્થઃ—જે પુરુષ પ્રાણીની હિંસા કરીને દેવતાઓને માંસ વડે તૃપ્ત કરે છે. તે મર્લ્લ પુરુષ સારું સુગંધિવાળું ચંદન વાલીને તેની રાખનું પોતાને શરીરે લેપન કરે છે. માટે કોઈ કામમાં પ્રાણીની હિંસા કરવી નહીં.

મહાભારતે યુધિષ્ઠિરં પ્રતિ ભીષ્મવચનમ્

પ્રોક્ષિતાભ્યુક્ષિતં માંસં તથા બ્રાહ્મણકામ્યયા
નિર્દોષં સર્વથા માંસં વિદ્યતે નૈવભૂતલે

અર્થ—હવે માંસ ભક્ષણના નિષિદ્ધ વાક્યો કહેવામાં આવે છે. મહાભારતમાં યુધિષ્ઠિર-પ્રત્યે ભિષ્મપિતાએ કહ્યું છે, કોઈ કપુરુષે દેવતાને નિવેદન કર્યું તથા પિત્રિયોને નિવેદન કર્યું એવું જે માંસ તેના ભક્ષણ વિશે મોટો દોષ છે, બ્રાહ્મણની આજ્ઞા કરીને માંસ ભક્ષણ કરવું તેને વિશે પણ દોષ છે. માટે કોઈ પ્રકારે માંસ નિર્દોષવાળું નથી. તેથી તેનું ભક્ષણ ક્યારેય ન કરવું.

સતર્પયો વાલ્કિલ્યાસ્તથૈવ ચ મરીચયઃ ॥

અમાંસભક્ષણાન્ રાજન્ પ્રશસાંતિ મનીષિણઃ ॥ ૧૧ ॥

અર્થઃ—અહિંસા ધર્મયુક્ત છે. રુડીબુદ્ધિવાળા એવા જે વસિષ્ઠાદિ સાત ઋષિઓ તથા સૂર્યના કિરણ ને સૂર્યના મંડળને વિશે રહેનારા જે સાત હજાર વાલ્ક્યલીલ્ય નામે ઋષિઓ માંસ ભક્ષણ નથી કરતા. તેના વચ્ચાણ કરે છે. ને માંસ ભક્ષણ કરે છે. તેની સૌ માણસ નિંદા કરે છે. માટે માંસ ભક્ષણ ન કરવું.

પૂર્વં તુ મનસા ત્યક્ત્વા તથા વાચા ચ કર્મણા
ન ભક્ષયતિ યો માંસં ત્રિવિધ સો વિમુચ્યતે

અર્થ:—હે રાજન્ ! જે પુરુષ પ્રથમ તો મને કરીને પછી વાળીથી પછી દેહે કરીને પછી કર્મે કરીને જે માંસને નથી ખાતો તે અનેક પ્રકારના સંસારના દુઃખથી મુકાય છે. ને સુખ પામે છે. તેથી માંસ ભક્ષણ ન કરવું.

**ન હિ માંસ તૃણાત્કાષ્ઠાદુત્પલાદ્વાપિ જાયતે
જંતુઘાતાન્નવેન્માંસં તસ્માદ્દોષોપિ ભક્ષણે**

અર્થ:—હે રાજન્ ! માંસ યજ્ઞથી ઉત્પન્ન નથી થતું તથા કાષ્ઠથી ઉત્પન્ન થતું નથી તથા પાષાણથી થતું નથી. માંસ તો જંતુઓના ઘાતથી થાય છે. માટે માંસ ભક્ષણ વિષે મોટો દોષ છે.

**ઋષિભિઃ સંશય પૂઠો વસુશ્ચેદિપતિઃ પુરા
અભક્ષ્યમપિ માંસં સપ્રાહ ભક્ષ્યમિતિ પ્રભો ॥ ૧૪ ॥
આકાશાત્ પતિતઃ સઘો ભૂમૌ સ નૃપાતસ્તદા
એતદેવ પુનશ્ચોક્તા વિશેષે ધરણીતલમ્ ॥ ૧૫ ॥**

ભાવાર્થ:—હે સમર્થ યુધિષ્ઠિર રાજા—પૂર્વે વિશ્વતનામે ઇન્દ્ર થયો તેણે પશુઓની હિંસાયુક્ત યજ્ઞ કરવા પ્રારંભ કર્યો હતો. તે યજ્ઞસ્થાનમાં મહાત્મા સનકાદિકો આવી ચઢ્યા. તે મહાત્માઓએ ઇન્દ્રાદિ દેવગણોને કહ્યું કે હિંસાયુક્ત યજ્ઞ કરવાની વેદમાં મનાઈ છે. અને તમો દેવતા થઈને હિંસામય યજ્ઞ કરીને માંસ ભક્ષણ કરો છો. તે તમોને ઘટતું નથી એવી રીતે ઋષિનો ને દેવગણોનો વિવાદ ચાલ્યો તે વખતમાં ચેદી નગરીનો રાજા ચરવવસુ મહા ધર્મવાન ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં ઋષિમહાત્માઓએ કહ્યું કે હે રાજન્—અમારો ને આ દેવતાઓનો સંવાદ તેમાં તમો મધ્યસ્થ થાઓ અને યથાર્થ કહો. ત્યારે વસુરાજાએ ઇન્દ્રને પક્ષપાતે કરીને કહ્યું કે વેદમાં હિંસામય યજ્ઞકરીને માંસ ભક્ષણ કરવાનું કહ્યું છે. એવું અસત્ય વચન બોલતાં તત્કાલ આકાશ થકી પૃથ્વીમાં પડ્યો ત્યારેવલી વસુરાજાને મહાત્માએ કહ્યું કે સાચું તું બોલ. ત્યારે તે રાજા પ્રથમની પેટે બોલ્યો. એટલે તુરત પૃથ્વી ફાટી એટલે તે વસુરાજા પાતાલમાં પડ્યો ને મહદ્ દુઃખને પામ્યો. એવી રીતે પશુને મારીને માંસ ખાવું આટલું બોલ્યો તેથી પાતાલમાં પડ્યો. માટે જે પશુનો વધ કરે ને માંસ ખાય તેને પાપ લાગે છે માટે પશુઓ મારવાં નહીં ને માંસ ખાવું નહીં. એ શ્રુતિમાં તથા સ્મૃતિમાં સિદ્ધાંત છે.

પારેશ્વ, ચનેશ્વંદ પોપટ મોતિચંદ,

મુ. ધોરાજા.

નં. ૧૬.

ધોરાજીવાળા પારેશ્વ, પોપટ મોતિચંદનો અભિપ્રાય.

ધોરાજી તારીખ ૧૮ સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૪.

સદા મહેરબાન રાજમાન્ય રાજશ્રી પ્રાણજીવનદાસ વિ. જગજીવનદાસ મહેતા. ધર્મ-પુરના ચીફ મેડીકલ ઑફીસર સાહેબ મુ. ધર્મપુર ધોરાજીથી લી. શા. પોપટ મોતીચંદ તથા વકીલ જગન્નાથ વાશળજીના યથાયોગ્ય ઘણા માન્યની સાથે કબુલ કરશો.

લખવાને ઘણી ખુશી ઉપજે છે કે તા. ૧૮ સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૪ ના મુંબઈ સમાચારમાં આપની આગેવાની નિચેનો એક આર્ટિકલ અમારા વાચકોમાં આવ્યો તેમાં દશરા બલેવ વિગેરે તહેવારને દિવસે ધર્મપુરમાં દેવીને કે દેવને ભોગ આપવા માટે પાડા વકરા ને વીજા પ્રાણીઓનો વધ કરવામાં આવે છે. તે શાસ્ત્રવિહીત છે કે નિષેધ છે. તે વાત સાત સવાલો કાઢી તેનો વિદ્વાનો પાસેથી ખુલાસો મેળવવાની રૂઝડક રાખેલી હોય એમ જણાય છે. અમો આશા રાખીએ છીએ કે, આવા સાહસીક કામમાં આપને પૂરતા ખુલાસા મળી જશે. વખત ઘણો થોડો હોવાથી અમે અમારી ઉમેદમાં સંકોચાઈને પણ જણાવવાની રજા લઈએ છીએ. આપના તરફથી થયેલા સવાલોમાંથી ૩ ત્રીજા સવાલનો ખુલાસો આપવાની અમો અમારી અલ્પબુદ્ધિ પ્રમાણે ઘણી અગત્યતા જોઈએ છીએ. દેવી દેવને નામે હિંસા કરવાની રૂઝડક જુની બુદ્ધિના ઓછી સમજણવાળા ચલાવી હોય એવા વામીમાર્ગીઓએ અર્થનો અનર્થ કરી આ રસ્તો ચલાવ્યો છે. આપના સવાલમાંનો ત્રીજો સવાલ નીચે પ્રમાણે છે.

તે શાસ્ત્ર કરતાં પણ જે શાસ્ત્રનું પ્રમાણ વધારે બલવાન ગણાતું હોય એવાં કોઈ શાસ્ત્રમાં તે હિંસાનો નિષેધ કર્યો છે કે કેમ ?

આતો જગત્ પ્રસિદ્ધ છે કે, ભાગવત એ પ્રમાણ કરવા યોગ્ય શાસ્ત્ર છે. તેથી વીજા કપોલકલ્પિત પુસ્તકોના મુકાબલામાં પ્રમાણ કરવા યોગ્ય ગણાય નહીં. વઢી વેદનું પ્રમાણ સર્વોપરી ગણાય છે. વિષ્ણુવાવા બ્રહ્મચારી નામના મહાન્ વિદ્વાન્ અનુભવી મુક્ત પુરુષે વેદોક્ત ધર્મપ્રકાશ નામનો એક ગ્રન્થ લોકહિતાર્થે બાહાર પાડ્યો છે. જેનાં ૧૮૬ મે પાને નવમી કલમમાં દર્શાવ્યું છે કે:—

પુરુષં વૈ દેવાઃ પશુ માલભંત તસ્માદાલબ્ધાન્મેધ ઉદક્રામત્ ॥

સોઽશ્વં પ્રાવિશત્ તસ્માદશ્વોભવદથૈનમુત્ક્રાંત સ કિં પુરુષોન્નવત્

રુગ્વેદની આશ્વલાયન શાખાના વીજી પાંચિકા માંહેલા આઠમાં પંક્તિમાં લખ્યું છે કે—
છપરના શ્લોકનો ભાવર્થ—ઘોડા, ડેર, ગાય, બોકડો, સરખ, ભગ્ગેંડાદિ સર્વ પશુઓ

અમેચ્ય છે. કારણ તેમાંથી મેધ નીકળી ગયો છે એ વિચાર કર્યો તેથીજ રહેલો જે પશુદેહ તે અમેચ્ય છે.

“તસ્માદેતેષાં નાશ્રીયાત્ ન યજેત્” વાસ્તે સર્વ પશુઓ જે તેઓને ખાવા નહીં તથા જેઓને ખાવા નહીં તેઓનો હોમ પળ કરવો નહીં એવું—

ન અશ્રીયાત્ ન યજેત્ એટલે ખાવા નહીં તથા તેનો હોમ પળ કરવો નહીં એટલે અમેચ્ય પશુઓ જે સર્વચરપ્રાણીઓ તેઓને ખાવાં નહીં, અને તેનો હોમ પળ કરવો નહીં, એમ સૂચવ્યું છે.

એજ પુસ્તકના પાને ૧૯૧ મે પ્રાચીન બર્હિરાજા ક્ષત્રિય છતાં યજ્ઞના નિમિત્તથી પશુ મારી ખાવાનું તેને હિંસાકર્મ થયું એ નારદના વાક્યથી સિદ્ધ છે તથા યજુર્વેદમાં હિરણ્યકશા-ખાના બ્રાહ્મણગ્રન્થ માંહેલા ત્રીજા અષ્ટકના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં ત્રીજા અનુવાક મધ્યે—

પ્રાચિનં બર્હિઃપ્રદિશા પૃથિવ્યાઃ વસ્તોરસ્યાતૃજાતે અગ્રે અન્હાં ॥

એ વિવાદરૂપી કથા છે, તો ન્યાયથી સિદ્ધ થાય છે કે પશુ મારી ખાવામાં ક્ષત્રિયોને પળ પાપ છે. પછી હાલમાં જે ક્ષત્રિયો છે, તે કુલધર્મોના ઢોંગથી અથવા જીભની લાલ-ચથી માંસ ખાય છે. તે પ્રાચીન બર્હિરાજાની રીતને મળતા ક્ષત્રિયો હશે. તા તેઓને માંસ ખાવાની લજ્યાથી પાપ-ભીતી નારદે પ્રાચીન બર્હિને બતાવી છે. તેનું સ્મરણ કર્યું છતાં પાપ લાગશેજ લાગશે. અને તે માંસ ખાવું જરૂર છોડીદેશે.

વલી એજપ્રમાણે કે:—શ્રીમદ્ભાગવતના ચતુર્થ સ્કંધમાં ૨૬ મા અધ્યાયમાં સાતમા આઠમા શ્લોકમાં નારદજીએ પ્રાચીન બર્હિને હિંસા કરવાની ના પાડી છે. ને હિંસાનો ભય દેખ્યાડો છે. તે વિશે નિષેધના બે શ્લોકો

નારદ ઉવાચ

ભો ભો પ્રજાપતે રાજન્ પશૂન્ પश्य ત્વયાઽધ્વરે ॥

સંજ્ઞાપિતાન્ જીવસંઘાન્ નિર્ઘૃણેન સહસ્રશઃ ॥ ૭ ॥

એતે ત્વાં સંપ્રતીક્ષંતે સ્મરન્તો વૈશસં તવ ॥

સંપરેતમયઃકૂટૈશ્છિન્દંત્યુત્થિતમન્યવઃ ॥ ૮ ॥

પશુબધ કરવાનો રિવાજ કપોલકલ્પિત ઘણે ઠેકાણે ચાલતો હતો પણ અત્યારે આ-પના તરફથી આજના સુધરેલા જમાનાને માન આપવા માટે જે સમયસૂચકતાનો પ્રસંગ લીધો છે. તે પ્રમાણે મોરબી તલપદમાં તથા મોરબી તાબાના ગામ સાપરમાં દશરાને દિવસે મોરબાનાં

માતાને નિમિત્ત ઘેટાનો બલી ભોગ આપતા, અને સાપરમાં દેવીને પાઠા તથા ઘેટાનો બલિ ભોગ દેતા, અને તેની હિંસા કરતા એ અમારા વકીલ મોતીચંદ રતનસી પારેખે મોરબીના મહારાજા સર વાઘજી બાહાદુરની હજુર આવી આવા જંગલી રીવાજને કાઢી નાંખવા, અને તેની બધી જવાબદારી પોતાને શિર રાખી તે બોકડા તથા પાઠાને માતાનાં મંદિર પાસે બાંધવામાં આવેતો અમે તેને છોડી જાવા તૈયાર છીએ. એમ વિનંતિ કરતાં મહારાજાએ તે પ્રમાણે કરવા કબુલ કર્યું. અને વચન આપ્યું કે તેમ કરવામાં આવશે તો કોઈ દિવસ એ હિંસાના પગલા પછીથી ભરવામાં આવશે નહીં. તે પ્રમાણે ફરમાન થતાં માતાના મંદિર પાસેથી એવા જાનવરો અમરા તરફથી છોડી લઈ જાવામાં આવ્યાં છે. અને સં. ૧૯૩૪ ની સાલમાં આ ઇન્ટેબાબ બન્યો ત્યારથી એ હિંસાનો ચાલ બંધ પડી ગયો છે. અને આ પ્રસંગમાં કેટલાએક લાગતા વળગતા જુની બુદ્ધિના અજ્ઞાન અને વહેમી માણસોએ ઘણી તરેહથી મહારાજા સાહેબને ભ્રમ નાંખવા માંડ્યો. પણ તેઓ નામદારે આપેલું વચન નહીં ફેરવવાનો નિશ્ચય કરી ત્યારથી એવું અઘોર અને કમકમાટ ઉપજાવનારું કૃત્ય બંધ કર્યું છે. ત્યારથી તેઓ નામદાર સાહેબની રાજનાતિ આબાદી અને ચઢતી કલા દિન પરદિન વધારો થતો આવે છે. એ સર્વે આપણે જાણીએ છીએ.

આવોજ એક બીજો દાખલો વઢવાળ શહેરમાં મોગાવાને કાંટે માતાના મંદિરપાસે પાઠાને વધ કરવામાં આવતો તે પણ ત્યાંના મહારાજા સાહેબે વર્ષ પાંચ થયાં એ ચાલ બંધ કર્યો છે. તેઓ નામદાર સાહેબની કીર્તિ ચઢતી રહીતિ ધરાવે છે. તેને મઠતાપણું કરવા આપના નામદાર મહારાજા સાહેબ સઘલા વહેમોને દૂર કરવાની ઇન્ટેજારી ધરવતા હોય એમ જણાય છે. તેથી અમારો તેમના પ્રત્યે તેઓ નામદાર સાહેબની ચઢતી કલામાં ઉમેરો થવા આશિર્વાદ છે. અને આશા છે કે તેઓ નામદાર સાહેબ એ ચાલ હરહમેશને માટે રિવાજ પાઢશે.

આ અમારો પત્ર ત્યાં આ સંબંધી નિમાયેલી કમીટીમાં મહેરબાની કરી વંચાવવા તસ્દી લેશો તેથી અમો આપના આભારી થઈશું.

નામદાર મહારાજા સાહેબની અને કમીટીની મરજી એમ થતી હોય કે માતા પાસે એવા જાનવરો ભોગ દાખલ બાંધવામાં આવે અને તેને છોડી લઈ જાય અને માતાજિનો કોપ થાય તો તેનું જોખમ પણ અમે લેવા તૈયાર છીએ. કે તે માટે ખાસ અમારા ઘરનું માણસ તે પાઠા-ઘેટા ધિગેરે છોડી જાય તેમ કરવા મરજી હોય તો અમને તાર મારફત ખબર મલબી જોડીએ કે તે દિવસ અમારા તરફની હાજરી થાય. ને તે જનાવરો છોડી લેવામાં આવે પણ અમને ખાલી ફેરો ન થાય. એવી ખાત્રી પ્રથમથી મલબી જોડીએ તો આ કાગલનો જવાજ તુરત લખશો.

દા. પોપટ મોતીચંદના જુહાર

મુ. ધોરાજી.

નં. ૧૭.

વેરાવલવાલા મિ. મદનજી જુઠાનો અભિપ્રાય.

મહેરવાન રા. રા. પ્રાણજીવન જગજીવન ચીફ મેડીકલ ઑફિસર.

મુ. ધર્મપુર.

વેરાવલથી લિ૦ મદનજી જુઠાના પ્રણામ. બાદ અત્ર આપના તરફથી સાત પ્રશ્નો અ-
હિંસા બાબત બહાર પાડવામાં આવ્યા છે. તો તેનો જુલસો એ છે જે, આપણા શાસ્ત્રોમાં છે
તેની વિગત નીચે મુજબ—

વિપાક નામે સૂત્રમાં બીજા ભાગમાં દુઃખવિપાક નામના દશ અધિન છે. તેમાં પાંચ-
માં અધિનમાં જીતશત્રુરાજાની પાસે માહેશ્વરદત્ત નામનો બ્રાહ્મણ હતો તેણે 'રાજાની શાંતિ
માટે પંચેન્દ્રીવધ દનાવી પ્રાણીનો વધ કર્યો તો અંતે નરકમાં ગયો.

જીવોપંગસૂત્રમાં વસુરાજાનું સિંહાસન ડુંચું દેવતાઓ ધારણ કરતા હતા તો તે રાજાનું
સિંહાસન એક પર્વત નારદજીના સંવાદમાં અજ શબ્દનો અર્થ બોકડો કહ્યો ને તે અસત્ય
બોલ્યો તેથી દેવોએ તે સિંહાસન પડતું મૂક્યું કે તરત નરકમાં ગયો.

વલી પ્રમાણ જુઓ.

શ્લોક.

ધ્રુવંપ્રાણિવધો યજ્ઞે નાસ્તિ યજ્ઞસ્ત્વહિંસકઃ

તતાઽહસાત્મકઃકાર્યઃ સદા યજ્ઞો યુધિષ્ઠિર ॥

અર્થઃ—યજ્ઞને વિશે પ્રાણનો વધ કરવો, તે અહિંસા યજ્ઞ ન કહેવાય. માટે દે
યુધિષ્ઠિર અહિંસા યજ્ઞ કરવો તેજ શ્રેષ્ઠ છે.

શ્લોક.

મહતામપિ દાનાનાં કાલેન ક્ષીયતે ફલમ્

ભીતાભયપ્રદાનસ્ય ક્ષયપ્વ ન વિચ્યતે ॥

અર્થ:—મોટામાં મોટું દાનોનું ફલ કાલે કરીને નાશ થઈ જાય છે. પણ અમરદા-
નના ફલનો નાશ ક્યારે નથી થતો.

શ્લોક.

પશૂનાં યે તુ હિંસન્તિ યે યદ્વા ઇવ માનવાઃ

તે મૃતા નરકં યાન્તિ નૃશંસાઃ પાપપોષકાઃ

અર્થ:—ગૃધ્રના જેવા જે મનુષ્યો પશુની હિંસા કરે છે. તે નઠારા ને પાપી પુરુષો
મરીને નર્કને વિશે જાય છે.

શ્રીરસ્તુ.

नं. १८.

प्रयागवाळा शास्त्री भीमसेनशर्मानो अभिप्राय.

कोविधः पशुहिंसाविधिः कस्मिन् शास्त्रे उक्तः

सिंहादयो निर्बलप्राणिघातकाः प्रजापीडकाः पशवादया प्रजा-
रक्षायै क्षत्रियै राजपुरुषैर्हन्तव्या इति वेदादि सर्वशिष्टानुमतशा-
स्त्रेषु विहितम् । यश्च मधुपर्के च यज्ञे च पितृदैवतकर्मणि ॥ अत्रैव
पशवो हिंस्या नान्यत्रेत्यब्रवीन्मनुः इत्यादिना शिष्टानुमतमन्वादि
प्रणीतधर्मशास्त्रेषु पशुवधो विहित इव लक्ष्यते स च नायं पशुवध-
विधिरपि तु विध्याभास एव । न हीदृशानि वचांसि मन्वादि
महर्षिप्रणीतान्यपि तु पश्चात्कैश्चित्स्वार्थिभिः प्रक्षिप्तानीत्यनुमीयते ॥

तथाचोक्तं ॥ महाभारते मोक्षधर्मपर्वणि

अव्यवस्थितमर्यादैर्विमूढैर्नास्तिकैर्नरैः

संशयात्मभिरव्यक्तैः हिंसा समनुवर्णिता ॥ १ ॥

सर्वकर्मस्वहिंसां हि धर्मात्मा मनुरब्रवीत्

अहिंसा सर्वभूतेभ्यो धर्मेभ्यो जायसी मता ॥ २ ॥

सुरामत्स्याः पशोर्मांसमासवं कृसरौदनं

धूर्तैः प्रवर्तितं ह्येतन्नैतद्वेदेषु कल्पितं ॥ ३ ॥

मानान्मोहाच्च लोभाच्च लौल्यमेतत्प्रकीर्तितम्

विष्णुमेवाभिजानन्ति सर्वयज्ञेषु ब्राह्मणाः ॥ ४ ॥

तस्य तेनानुभावेन मृगहिंसात्मनः सदा

तपोमहत्समुच्छिन्नं तस्मात् हिंस्या न यज्ञियाः ॥ ५ ॥

एतेन स्पष्टमेव निस्सरति—यज्ञेष्वपि पशुवधो वेदादिसच्छा-
 खानुकूलो नास्तीति देवीदेवतोद्देशेन च शिष्टसम्मतवेदादि
 शास्त्रेषु पशुवधः काथ कर्तव्यत्वेन विहितो नैव दृश्यते प्रत्युत निषे-
 धस्तु निस्सरति । तद्यथा यक्षरक्षःपिशाचान्नं मद्यं मांसं सरा-
 सवम् । इति ब्रुवता मनुना मद्यमांसादिकं देवान्नं नास्तीति स्पष्टमेव
 विज्ञाप्यते । पुनर्देवतोद्देशेन क्रियमाणः पशुवधः शास्त्रविरुद्ध एवेति
 निश्चितम् नहि हविर्भुजो देवा मद्यमांसादक खादन्ति न ते देवाः
 किन्तु मद्यमांसभुजो राक्षसादयो हविर्भुजो देवाः ।

(२)—येषु मार्कण्डेयपुराणादिषु देवतोद्देशेन पशुवधः प्रति-
 पाद्यते न ते ग्रन्थाः शिष्टायसम्मताः । शिष्टार्याश्च वेदानेव सर्वथा
 प्रमाणीकुर्वन्ति न तु वेदविरुद्धान् । अतः सर्वशिष्टार्यत्याज्या
 हिंसास्तीति मन्तव्यम् ॥

(३) मनुस्मृत्यादिषु सर्वसम्मतशास्त्रेषु जीवहिंसानिषेधो बहु-
 प्रकारेण दृश्यते । हिंसा सर्वपातकानां मलमहिंसा च सर्वधर्माणां
 प्रधानो धर्म इति मानवधर्मशास्त्रसिद्धान्तः । सजीवश्च मृतश्चैव
 न क्वचित्सुखमेधते ॥ अतो महिषवर्करादिहिंसकानां प्राणिनां
 हन्तारोऽपि न कदाचित्सुखमाप्स्यन्तीति स्पष्टमायाति ॥

(४) विजयादशम्याद्युत्सवेषु राज्ञां पशुविधानं कापि सच्छा-
 स्त्रेषु नास्ति ।

(५) अरिष्टत्यागाद्विघ्नं किमपि न भवति । मंगलं तु सर्वदा
 भविष्यति इत्यनुमीयते ।

(६) यदा च पापजनकः पशुवधः पुनस्तत्प्रतिनिधिकार्येऽप्य
 निष्ट मेवास्ति ।

(७) महिषवर्करादीनां कर्णनासाद्यंगच्छेदोऽपि नैव कर्तव्यः
न च स कापि विधीयते दुःखजनकत्वात्तदपि कर्म कथमप्यधर्म-
जनकमेवास्ति ।

अतो मदनमतौ महाराज धर्मपुराधीशेन विजयादशम्याद्यु-
त्सवेषु महिषादीनां वधोऽवश्यं त्याज्यो महिषादिभ्योऽप्यभयदानं
दातव्यम् ॥ धर्मपुरे महिषादिहिंसनेन येषां मनुष्याणां मांसा-
दिनां कथमपि किमपि भक्ष्यमुपलब्धं भवति तत्प्रतिदाने पक्वा-
न्नादिकं भोज्यं विभागेन ततोऽप्यधिकं महाराजेन प्रदातव्यं ।
एवं कृते महाराजो महापुण्यात्मा भविष्यति । एवं सत्यमेव
धर्मदुरं नामान्वर्थं भविष्यति । यदि कश्चिच्छास्त्रार्थं कर्तुमिच्छे-
त्तदाहं तत्परोस्मि । किंवहुना—राज्ञोऽमात्यवर्गस्य चेष्टचिन्तको
भीमसेनशर्मा—

उत्तर १.

भावार्थः—निर्बल प्राणीयोंके मारनेवाले प्रजाके पीडक सिंहादि महान् अनुपकारी पशु
प्रजाकी रक्षाके लिये क्षत्रिय और राजपुरुषोंको मारने योग्य है. यह वेदादि और सब शिष्टोंसे
अनुमत शास्त्रोक्त सिद्धान्त है. और जो “ मधुपर्क यज्ञ ” और पितृदेवत कर्ममें ही पशु
मारने चाहिये ऐसा मनुजीने कहा है. इत्यादि वचनोंसे शिष्टानुमत मन्वादिप्रणीत धर्म-
शास्त्रोंमें पशुवध विहितसे लक्षित होता है. सो यज्ञ पशुवध विधि नहीं है. किन्तु विध्या-
भास है. ऐसे वचन मन्वादि महर्षिप्रणीत नहीं. किन्तु पीछेसे किन्ही स्वार्थियोंने धर्म-
शास्त्रादिमें मिला दिये हैं. ऐसा अनुमान होता है, मर्यादाका उल्लंघन करनेवाले संशयात्मक
मूर्ख नास्तिक पुरुषोंने छिपकर ऋषिप्रणीत धर्मशास्त्रादिमें हिंसाविधायक वचन मिला दिये हैं.
साधारण विशेष सब कार्योंमें पशुवध न मारना है, धर्मात्मा मनुजीने कहा है, अहिंसा-
धर्म सब धर्मसे बड़ा है. मद्य, मत्स्य, पशुमांस, आसव और खीचडी, भात आदिमें मांस
मिलाकर खाना-पिना वा यज्ञमें चढ़ाना धूर्तोंने प्रवर्तित किया है, वेदादि सच्चास्त्रोंमें इनके
यज्ञमें चढ़ाने वा खाने पीनेकी कहींभी आज्ञा नहीं. मान, मोह और लोभादिसे अधर्मात्मा-
ओंने यज्ञादिमें पशु हिंस्य तथा मांस भक्ष्य है ऐसी कल्पना करली है, वेदादिके आश रोंको

जाननेवाले धर्मात्मा तो यज्ञादि सर्वोत्तम कार्योंमें विष्णुके आराधनकोही कर्तव्य समझते हैं. नयी तमो वर्द्धनी सर्व सच्छास्त्र प्रतिपिद्धा हिंसाको किसी ऋषिने किसी यज्ञमें मृगहिंसा की थी, उस हिंसाको करनेसे उस ऋषिका महातप नष्ट होगया, इसलिये हिंसा यज्ञमें करने योग्य नहीं. ३० वचनोंसे स्पष्ट सिद्ध होता है. यज्ञादिमेंभी पशुका मारना. वेदादि सच्छास्त्रों के अनुकूल नहीं और देवी देवताके उद्देशसे पशुवध शिष्ट सम्मत वेदादि शास्त्रोंमें कहींभी कर्तव्यतासे विहित नहीं है. प्रत्युत निषेध तो निकलता है जैसा कि मद्य, मांस, मुरा और आसव ये यक्ष राक्षस और पिशाचोंका खाना है. इस वचनको कहते हुये मनुजिने स्पष्ट बतलाया है कि मद्यमांसादि देवताओंका खाना नहीं फिर देवताके उद्देशसे किया हुआ पशुवध सर्वथा शास्त्र विरुद्ध है. ऐसा जानना चाहिये. हविका भोजन करनेवाले देवता मद्यमांसादि नहीं खाते. और जो खाते हैं वे देवता नहीं क्यों कि मद्यमांसादि खानेवाले राक्षस और हवी खानेवाले देवता होते हैं.

(२) मार्कण्डेय पुराणादिमें देवताके उद्देशसे जो पशुवध प्रतिपादित किया है सो ठीक नहीं. क्योंकि मार्कण्डेय पुराणादि ग्रन्थ शिष्टार्थ सम्मत नहीं है शिष्टार्थ लोग वेद और वेदानुकूल ग्रन्थोंहीका प्रमाण करते हैं वेद विरुद्धोंका नहीं. इससे सिद्ध हुआ हिंसा सब शिष्टार्थोंको त्याग करने योग्य है.

(३) मनुस्मृत्यादि सर्व सम्मत शास्त्रोंमें जीवहिंसा निषेध बहुत प्रकारसे किया है. मानवधर्म शास्त्रका सिद्धान्त है कि हिंसा सब पापोंका मूल और अहिंसा सब धर्मोंमें प्रधान धर्म है जो अहिंसक प्राणीको अपने सुखकी इच्छासे मारता है. वह जुवताहुआ तथा मरकरभी कभी कहीं सुख नहीं पाता इसलिये अहिंसक महिष-बकरादि प्राणीयोंको मारनेवालेभी कभी सुखको प्राप्त न होंगे यह स्पष्ट शास्त्रोंमें लिखा है.

(४) दशरानां उत्सवमें राजाओंको पशु मारनेका विधान कहींभी सच्छास्त्रोंमें नहीं लिखा.

(५) शास्त्रनिषेध अनिष्ट कार्यके त्यागसे कोई विघ्न नहीं होता, पशुवध न होनेसे सर्वदा मंगल होगा ऐसा अनुमान क्या जाता है.

(६) जब पशुवध पापभाक् है तब उसके प्रतिनिधि कर्मसं कार्य निकालनाभी अनिष्टही है.

(७) महिष-बकरा आदिको कान नासिकादि अंगका छेदन न करना चाहिये. कौ के कर्ण नासिकादि अंगका काटना शास्त्रविहित नहीं; और कर्णादि छेदन दुःखजनक होनेसे बड़ा पाप नहीं तो छोटा पाप अवश्य है. इस लिये मेरी सम्मतिमें महाराज धर्म-

पुराधीशको विजयदशमी आदि उत्सवोंमें महिष, बकरूँ आदि दानपशु न मारने वा मरवाने चाहिये. महाराजाको चाहिये कि महिषादि गरीब पशुकों अभयदान देवे, और धर्मपुरमें महिषादिके मारनेसे जीव मनुष्योंको मांसादिसे किसी प्रकार, दूध भक्ष्य उपलब्ध होता है तो महाराजको चाहिये कि उन मनुष्योंको उसके बदलेमें उसमें अधिक मोदकादि उत्तम भोज्य विजयादशमी आदि उत्सवोंमें देवे. अभयदान देनेसे महाराज इहलोकमें पुण्यात्मा कहाकर उस लोकमें अवश्यमेव सुखके भागी हो बैठे—जब धर्मपुरमें पशुवध बन्ध होजायगा तब धर्मपुर नाम यथा नाम तथा गुणवाला होगा. यदि कोई पंडित इस विषयमें शास्त्रार्थ करना चाहेतो हम शास्त्रार्थ करनेको बद्धपरिकर है कि वहना.

राज्ञोऽमात्यवर्गस्यचेष्टचिन्तको-भीमसेनशर्मा,

मु. प्रयाग.

નં० ૨૦.

ગોંડલવાલા શાસ્ત્રી કેવલરામ લીલાધરનો અભિપ્રાય.

સૌજન્ય સુધાસાગર રા. રા. ભાઈ શ્રી.—પ્રાણજીવન જગજીવન મહેતા,

મુ. ધર્મપુર.

મહારાજા સાહેબ નામદાર મહારાણા શ્રી મોહનદેવજી મહારાજની હજુરમાં શાસ્ત્રી—કેવલ-
રામ લીલાધરના આશિર્વાદ માન્ય કરશો.

૧ પ્રશ્નનો ઉત્તર—

તંત્રમાં વામ દીક્ષાવાલાને મચ-માંસનું વલિદાન વિહિત છે.

૨ પ્રશ્નનો ઉત્તર—

ન હિંસ્યાત્સર્વભૂતાનિ—અહિંસા પરમો ધર્મઃ ॥ ઇત્યાદિ વાક્યો વેદમાં તથા શાસ્ત્રમાં
અનેક છે. તે વાક્ય હિંસાનો નિષેધ કરે છે.

૪ પ્રશ્નનો ઉત્તર—

તંત્ર શાસ્ત્રનાં દીક્ષાવાલા રાજાને તે શાસ્ત્રના વિધિપ્રમાણે વર્તવું.

૫ પ્રશ્નનો ઉત્તર—

એવી હિંસા ન કરવાથી અકાર્ય કર્યું ગણાય નહીં. તેમ રાજાને અથવા તેની પ્રજાને
આપત્તિ યોગ આવે એવું અહીં કે કોઈ ઉપલબ્ધ નથી.

૬ પ્રશ્નનો ઉત્તર—

પશુવધને વડલે સહસ્રચંડી ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે દેવીનું આરાધન છે. તે સૌ વિદ્વાનો-
ના જાણવામાં છે.

૭ પ્રશ્નનો ઉત્તર—

પશુનાં નાક કાન કાપવાથી તે વિધિ પુરો થાય એમ અમારા વાંચવામાં આવ્યું નથી.

ધર્મશાસ્ત્રની—ભાગવતાદિક પુરાણની સ્મૃતિઓમાં ઘણાં વાક્યો હિંસાની નિંદા કરનારાં
છે. તેમ કરવાથી પ્રત્યવાયથી તેમના પ્રાયશ્ચિત્તો પણ લખે છે. માટે અશાસ્ત્ર હિંસા ન કરવી એ
ઉત્તમ પક્ષ છે. વાસ્તવિક વિચાર કરતાં જે જે ક્રિયા રાગથી પ્રાપ્ત છે. તે નિવૃત્તિ માટે કોઈ

કોઈ સ્થલ તે ક્રિયાનાં વિધિવાક્ય ઉપલબ્ધ છે. પણ તે ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ માટે નથી એ તાત્પર્ય ભાગવતના એકાદશ સ્કંધના ૫ મા અધ્યાયમાં.

લોકે વ્યવાયામિષમદ્યસેવા નિત્યાસ્તુ જંતોર્ન હિ તત્ર નોદના

એના અર્થથી તથા તેની બેચાર ટીકા છે. તે જોવાથી વધારે સુલાસો મળશે જે હિંસા ન કરવી એજ.

આપનું પત્ર મને ભાદ્રપદમાસની ત્રીજને દિવસ મળ્યું. તેથી તે તે સ્થલમાં જોઈ વાક્યો-સહિત સવિસ્તર ઉત્તર લખવાનો વખત મળ્યો નથી. શુભં ભવતુ ॥ ભાદરવા વદિ ૫ બુધવાર.

શાસ્ત્રી કેવલરામ લીલાધર, ગોંડલ સં. પા. અ.

न० २१.

गुसाई शंकरगरजी भैरवगरजीनो अभिप्राय.

स्वस्ति श्री धरमपुर महाशुभस्थाने पूज्याराधे सर्वोपमालायक राजमान्य राजश्री महाराणा श्री मोहनदेवजी नारणदेवजीनी चिरंजीवी घणी हजो. एतान् श्री जलालपुरथी लि० गुसाई शंकरगरजी भैरवगरजीना जय स्वामीनारायण वांचशो. अत्र सौ आनंदमां छे. ने आपना राजनी चढती कला थाओ तेम ईश्वरपासे मागीए छीए. बीजुं श्री धरमपुरना महाजने श्रीजलालपुर गुरु उपर कागळ मोकल्यो ते वांची समाचार जाण्या, ते माटे दशरा उपर हवनमां पशुवध न करवो. तेम गुरुजीनी आज्ञा छे. हवेथी माफ राखवुं जोईए तेम गुरुजी लखे छे. बीजुं गुरुना शिष्य भवानीगरजी धरमपुर थोडा दिवसमां आववाना छे. थोडुं लख्युं ते विशेष करी मानजो.

बीजुं कपुरचंद भाईने जय नारायण कहेवा. अमारी उपर हेत राखो छो तेथी विशेष राखशो. संवत् १९५० ना आशो शुद्ध १ वार रवी.

दा० रतीगर भवानीशंकरना जय नारायण.

નં. ૨૨.

બારડોલીવાળા જોશી મયાશંકર ફકિર શર્માનો અભિપ્રાય.

અखंड राज्यश्रीया विराजित् राजासाहेब नामदार महाराजाश्री ६ महाराज मोहन देवजी महाराजनी पवित्र सेवामां निर्णय पत्र पहोंचे.

जोतिर्विद् मयाशंकर फकिर शर्मा सम्मतम्.

विराजराजपुत्रार्येयन्नामचतुरक्षरं
पूवाद्ध तव शत्रूणां पराद्ध तव वेश्मनि ॥

इत्यादि आशिषस्तु ॥

કામ્યકર્મ.

૧—શાસ્ત્રમાં કોઈ પણ કામના વગર પશુહિંસા કરવાનું નથી.

૨—કામનાયુક્ત પૂર્વાચાર્ય કરતા હતા. પણ આર્યલોકોમાં એ બલવાન્ પક્ષ ગણાતો નથી.

૩—નિષેધ માટે બ્રહ્મોત્તરખંડમાં પશુવધનું વચન બલવાન્ નિષેધ દર્શાવ્યું છે.

૪—એ કાર્ય માટે પશુવધની અવશ્યકતા નથી. અનિત્ય છે, માટે ઉપવીતવાલાને એ યોગ્ય નથી. એ ઘણે મતે છે. તેમજ આજ્ઞા તોડી છે, એમ ગણાતું નથી યજ્ઞોપવિતના અધિકારે બલવાન્ નિત્ય છે.

૫—એ પશુહિંસા ન કરવાથી રાજ્યને તથા પ્રજાને અડચણ નથી પણ તેને બદલે બીજાં બલિદાન કરવાનાં કહ્યાં છે. તે ન કરીએ તો પછી હિંસકપણું રાજસપૂજા પ્રમાણે કરવા કેષિત્ મત છે.

૬—પશુવધને બદલે બીજી ક્રિયા કરવાને નિષેધ શાસ્ત્રનાં વચનો છે.

૭—નાક, કાનને છેકો મારવાથી ઉલટું વિશેષ બંધન થાય છે. એમ પ્રાયશ્ચિત્ત મયૂલાદિમાં નિષેધ પ્રત્યક્ષ લક્ષ્યો છે.

श्रीगणेशाय नमः

उपर लखेली प्राकृत लिपिकाना प्रमाण निचेप्रमाणे छे.

उक्तंच रुद्रयामले—कालिकापुराणे डामरतंत्रेऽपि ॥

कूष्मांडमिक्षुदंडं च मांसं सारसमेव च

एते बलिसमाः प्रोक्तास्तृप्तौ छागसमाः सदा
रुद्रयामलेपि—छागाभावे तु कूष्मांडं श्रीफलं वा मनोहरं
वस्त्रसंवेष्टितं कृत्वा छेदयेच्छुरिकादिना ॥
श्रीफलं वा सुराधीश छेदं नैव तु कारयेत्

अर्थः—सुराधीशः चंद्रगुप्तः

छेदेविकल्पः ब्रह्मोत्तरखंडे—

रथमितलघुजीववधे अजवधतच्छतसमानवृषहननं ॥

शतवृषवधसम गोवध तच्छतिते द्विजवधे हि

अघजननेति कीर्तनमालायामपि एवमस्ति ॥ ३ ॥

निर्णयसिन्धुधर्मसिन्धावपि

क्षत्रियवैश्ययोर्मांसादियुतजपहोमसहितराजसपूजायामप्यधि-
कारः स च केवलं काम्यएव न तु नित्यः निष्कामक्षत्रियादेः
सात्विकपूजाकरणे मोक्षादि फलातिशयः ॥ नित्यनैमित्तिकयोर्मध्ये
नित्यं बलवान् ॥ इति न्यायेपि ॥ राजसपूजायामपि छेदेविकल्पः
अशुवधः वधाभावे कूष्मांडं दद्यात् इति ॥ इत्यलं ॥

लि. जोशी मयाशंकर फकिरशर्मा.

बारडोली.

નં. ૨૩.

एक गामडीआ पारसीनो अभिप्राय.

મેહરબાન ધરમપુરના ચીફ મેડિકલ ઑફીસર સાહેબ.

મુ. ધરમપુર.

જત વિનંતિકે ગઈ કાલના મુંબઈ સમાચારપત્રમાં આપણા તરફથી વલેવ દશરાના તહેરવાર પર પાડાના વધ કરવા બાબતના વિચારો જાણી સામાન્ય પ્રજાસાથ હું સંતોષ પામ્યો છું.

મારી ખુશાલી જણાવતાં આ પત્ર માર્ફત મહારાજા સાહેબને તથા આપણે આજ્ઞા રાજ્ય તરફથી મુબારકવાદી આપું છું. સાહેબજી હું ધરમપુરનો એક છેડતુ રૂ. ૪૦૦ ચારસોનો સરકારી મેહસુલ ભરનારો છું. તેથી આપણી પ્રજાની તેમજ એ રિવાજની બાબતમાં એક અમળ માણસ છું વિચારે છે. તે આપ મારો સાધારણ અનુભવ ધ્યાનમાં લેશે.

આપણી પ્રજા હાલમાં અનાચારને લીધે ખૂબે મરતી સ્થિતિમાં આવી પડી છે. તો તમારા ગઈ કાલના પ્રશ્નોથી તેઓને પણ લાભ થાય એમ હોવાથી હું પોતે બે શબ્દ કહેવાને લલચાઉં છું.

એ સવાલની ચારવણી હું ઘણા વર્ષ થયાં કરતો આવ્યો છું ને કેટલાક વરસની વાત પર (ગુજરાત મિત્ર) એ બાબત વિશે મેં ઘણાં વર્ષો સુધી ચર્ચાપત્રો છપાવેલાં છે. તેના ઉત્તરમાં લખું છું કે, પાડાનો વધ કરવાનું કર્તવ્ય ધર્મરિવાજ નીતિને અનુસરતું નથી. તેનું કારણ હાલમાં લખવાની જરૂર નથી. તમો સાહેબે હિન્દુ વિદ્વાનોનાં વિચાર માગવાથી બદ્દા ખુલ્લું જણાસે. ને હું તો એક જંગલી ગામડીયો પારસી છું. મારા ચર્ચાપત્ર ઉપરથી મારા મહેરબાન શેઠ મંછારામ ઘેલાભાઈ મારી સલાહથી એ બાબત પર દરવર્ષે આટીકલો લખતા આવ્યાં હતા. તે ટીકાઓથી કેટલાક રાજાઓએ છોટો રિવાજ કહાડી નાંખ્યો છે. છતાં આપણા રાજ્યમાં હજુસુધી મહાપાપી રિવાજ ચાલુ રહેવા પામ્યો તેના અંગનાં કારણ કંઈ ગમે એવાં મજબુત હશે પણ દીલગીરી થવા યોગ્ય છે. હમણા મહારાજા સાહેબ એ ઘાતકી રિવાજ તદન કાઢી નાંખવો જોઈએ. જુવો સાહેબ ! હાલની પ્રજાને એ રિવાજ સાધારણ જેવો લાગે છે. પણ આપણી ભવિષ્યની પ્રજા હવે પછી એ રિવાજની હસતી સમજીને આપણા વિશે ડંચા અભિપ્રાયની નોંધ તો નહીંજ લેશે. પણ આપણે કેટલા બધા જંગલી હતા તે વિશે પણ તેવો વિચાર કરશે. કારણ કે હાલમાં આપણે અને મુસલમાન કોમને સાથે કામ લેવું છે. ને એ લોકો પોતાની કુરબાની કરવાના હક્ક વિશે કુહરાન અને સરીફમાંથી ધર્મનાં ફરમાનો ટાંકી પોતાના હક્કમાં દાખલા બતાવે છે. ને તેની વિરુદ્ધમાં તેઓનાં પુસ્તકોમાંથી

આપણા હિંદુ પંડિતો તેમના હક્ક વિરુદ્ધ વિદ્વત્તા ભરેલા દાખલા બતાવે છે. એવા વ્યક્તિમાં મારા માનીતા તથા માનપામેલા પારસી વિગેરે સર્વ કોમના માત્રાપ જેવા રાજ્યમાં એ રિવાજ હસતી ભોગવે એ મુસલમાન કોમને આંગળી દેવાડ્યા જેવું છે. એટલુંજ નહીં પણ ગૌરવશ્વક મંડલીના આપણા મેંબરોને આ રિવાજ કહાડી નાંખવાની બહુ હોંસ છે. એ મંડલીમાં મોટા મોટા મહારાજાઓ ને મોટા મોટા શેઠીયા સામેલ છે. એ મંડલીને હાલમાં સારી રીતે માન આપે છે. તે સારી પેટે જાણો છો, કે શીંગડાવાળાં પશુનું રક્ષણ કરતાં મુધારક શેઠ લક્ષ્મીદાસ સ્ત્રીમજી કેટલું વધું દુઃખ પામે છે. ને સરકારની ઇતરાજીમાં તેઓ પણ આવ્યા છે. તેનું કારણ કે માત્ર પરમેશ્વરને પોતાનાં કર્તવ્યનો જવાબ આપવા માટેજ. તેઓ લક્ષ્મપતિ શેઠીયા હોવાથી તેમણે નામ કહાડવાની કે પૈસા કમાવવાની મૂલ્ય નથી. વળી એ પાડાની સંખ્યા ૧૩ ની દશરાપર થવા જાય છે. ને બલેવના જૂદા છે હવે ત્રિચારો સાહેબ કે દરસાલ આટલી મોટી સંખ્યા વિના કારણે મારી નાંખવામાં આવે તેથી રાજ્યની આબાદી કેટલી વધી ઓછી થાય? સેતી માટે આપણે ત્યાં વલદ-પાડા-ની બહુ ઓછી થઈ છે. પાંચ દશ વર્ષપર વલદ પાડાની એટલી વધી અછત નહોતી, હાલમાં ઘેડુઓને માણું આપતાં વલદ પાડા મળતા નથી. ને હાલ વગર હાથે કરીને બરાબર સેતી થઈ શકતી ન હોવાથી સેંકડો ગરીબો મૂલ્ય વેટે છે. તે આપ જાણતા હશે. વળી આ મોટી સંખ્યાના પાડાનો વચાવ કરવામાં આવે તો રાજ્ય પ્રજાની આબાદી વધશે. કારણ કે એ પાડાની કિંમતના રૂપૈયા ધર્મપુર રઈયતપર પાલો નાંખવામાં આવે છે. તેઓના મુખીયો ગરીબ લોકો પાસે પાડાની કિંમતથી વધુ રૂપૈયાનો પાલો નાંખી બાકીના રૂપૈયાનો પોતે ઉપયોગ કરે છે. ને એકાદ નાનું પાણું લાવે છે. મતલબ કે એમાંથી ગરીબોનું મરણ થાય છે. તે દાખલો હું જાતે જાણું છું. તેથી લખ્યો છે.

અમારા નામદાર ગરીબની ઉપર દયા લાવનારા મહારાણાશ્રીનો આ પશુહિંસા બંધ કરવાનો વિચાર બહુજ માન ભરેલો છે. આપ સાહેબની આજી દનિયામાં આ રિવાજ બંધ કરવાથી કીર્તિ વધશે. ધર્મપુરના લવાળા વિગેરે વેપારીઓ એ રિવાજથી બહુ કંટાળેલ છે; દરેક સમજૂ માણસ એ રિવાજથી વિરુદ્ધ છે. આપણો સાતમો પ્રશ્ન બહુ વાંધા ભરેલો છે. તેમ કરવાથી આપણી અર્ધી કીર્તિ અર્ધે રસ્તે અટકી પડશે, ને જે નિયમ રાખવામાં આવે છે, તે ડંધો વલશે. એટલે કે સાતમાં સવાલમાં વર્તવાથી રાજાને કે પ્રજાને લાભ શું? પ્રજાને માથે તો તેનો તેજ ભાર રહ્યો. જાનવરોપર ઘાતકીપણું ગુજરનારી મંડલી જે ગુન્હા માટે માજી-છેટ આગલ ઉભો કરીને શીક્ષા કરાવે છે. તેજ ગુન્હાના કરવા જેવું આપ વિચાર કરો એ નીતિથી ડલટું થશે. ને તમામ હિન્દુ પ્રજા રાજી થશે નહીં, માટે હું ઘણાજ માન સાથે વિનંતિ કરું છું કે સાતમા પ્રશ્ન પ્રમાણે વર્તવાનો વિચાર કદી પણ કરશો નહીં. અમારા પારસીઓનાં ધર્મપુસ્તક, તમારા વેદ એકજ છે. પારસીધર્મ ને હિન્દુધર્મ બહારથી જુદાં રૂપમાં દેખાવ દે છે. પણ બારીકાઈથી જોશો તો એકજ છે. અવસ્તા ને વેદ ભાઈ-બેન જેવાં છે. જે ધર્મ-

ક્રિયા પારસીઓ કરે છે, તેજ ધર્મ વેદ છે. તે માટે વિદ્વાનોએ ચોકસ નક્કી કર્યું છે, તે પરથી હું ખાત્રી સાથે કહું છું કે વેદમાં પશુહિંસા કરવાનું કાંઈ ફરમાન નથી. ^{૧૬} એ રિવાજ ધર્મનીતિ માળસાઈ સમજથી ઝલટો છે.

અસલના રાજાઓ લઢાઈ કરવા જતા ત્યારે દેવને ભોગ આપવાનો રિવાજ પાડેલો જણાય છે. અથવા બીજાં ઘણાં કારણો છે. પણ તે લેખવાની જરૂર જોતો નથી. (જે કામ કરવાથી રાજા, પ્રજા ખુશી થાય તે કર્તવ્ય કરનારને આ દુનિયામાં ને સ્વર્ગમાં સુખ મળે છે એવા સરસ બીજું કર્તવ્ય તે શું હોય ?

ઘટલી દીલગિરી છે કે, મારું સ્વરૂં નામ આપવાની મારી હિંમત ચાલતી નથી.

લિ૦ રાજ્યનો વિશ્વાસુ ને આપણો તથા રાજ્યનો તબેદાર વેચ હાથ જોડી નમું છું.

લિ૦ ગરીબ ગામડીઓ પારસી.

नं. २४.

एवलावासी रजपूत शंकरसिंह छट्टसिंहनो अभिप्राय.

श्रीमत् सकलगुणालंकृत अखंडितराज्यलक्ष्मी विराजमान महाराजश्री १०८ महाराजा मोहन देवजी संस्थान धर्मपुर.

आपके प्रश्नोंके उत्तर और सारासार विचार सारांश कहा है सो कृपाकटाक्षसे निष्पक्ष-पातसे निरीक्षण करिए.

प्रश्न १ का उत्तर—

पशुहिंसा करनेका कोई वेदमें वा शास्त्रमें कथा नहीं है, जो विद्यापद्धति, लीलापद्धति, श्रीपद्धति, आदी शास्त्रोंमेंकी साकही है. लेकिन, पशुहिंसा सत्यशास्त्र और उक्त नहीं है.

प्रश्न २ का उत्तर—

जो शास्त्रमें हिंसा कही है, जो मतवादी वो शास्त्रके अनुयायी है उनीकुं मान्य है और किसीकुं मान्य नहीं है.

प्रश्न ३ का उत्तर—

सर्व प्रकारके शास्त्र, और नीश्वास, वेद, इनसबसे श्रेष्ठशास्त्र, जो श्वासत्पद कृष्ण परमात्माके वाक्य, अर्थात् भगवद्गीता है उसमें हिंसाका निषेध करके स्वधर्म प्रतिपादन किया है. गीताध्याय ३ श्लोक ३९.

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।

स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥

अर्थात् जो आपना स्वधर्म है. और उसमें गुणहीन कर्म है, तोभि कल्याणकारक होता है. और परधर्म गुणयुक्त है, तोभी करना नहीं. भयका कारण है. ये रीतीसे हिंसा और अहिंसा प्रतिपादन कथा है. और देखो जो भगवानने कहा है की, ईश्वर निमित्त हिंसा घडती है. उसके बास्ते वैश्वदेव करनेका कहा है; तो हिंसा करने कैसे कहेंगे. ईश्वर निमित्त पंचसूना दोषकी स्मृति.

कंडनी पेषणी चुल्ली उदकुंभी च मार्जनीः

पंच सूना गृहस्थस्य ताभिः स्वर्गं न विंदति ॥

इस रीतीसे स्वधर्म प्रतिपादन करके हिंसाका अत्यन्त निषेध श्रीकृष्णपरमात्मा कहता है ॥ ३ ॥

प्रश्न ४ का उत्तर—

राजाका खरा कर्तव्य ये है के आपणे शत्रुके जितणेंका उद्यम करना, और स्वधर्म युक्त कर्म करके सर्वकर्म करके ईश्वरार्पण करना, कर्म फलमें आसक्त न होना, साक्षीभूत रहेके और अद्वैत जानके, सर्वदा, सर्व प्रकार, सर्वकाल, सत्स्वरूपमें स्थीत रहना और प्रजाके व्यवहारका गुणदोष आपणे सीर नहीं मानलेना. सत्यवत् अद्विष्ट रहना और यथाप्राप्त जो स्वधर्माचार है सो ऐसा कर्तव्य जो करे उसने श्रेष्ठशास्त्र और सर्व शास्त्रोंकी आज्ञा पाली ऐसा सिद्धान्त है. प्रमाण गीता अ० ३ श्लोक १७.

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पुरुषः

प्रश्न ५ का उत्तर—

ये हिंसा न करनेसे राजाकुं या प्रजाकुं कोई तरेहकी उपाधी उत्पन्न न होवेंगी. क्यों की ये हिंसा बेद उक्त नहीं है करीकें तुमने प्रजाके नैमित्तिक व्यवहार के गुण दोष आपने माथे मार ले के भय रखना नहीं. और हिंसा न होनेसे शास्त्रब्राह्म आचरण हुवा ऐसा त्रिकाल होनेका नहीं ये सिद्धान्त है.

प्रश्न ६ का उत्तर—

दशराकें निमित्तसे जो हिंसा करते है वो, महामूर्ख है. क्योंकी आश्विन शुद्ध १० मीकुं दशरथका पितामह जो रघुराजा सो ब्राह्मणकी दाक्षिणा दिने निमित्त अमरावती जीतनेको नीकला. तो इन्द्रने घबराके कुबेरकुं कहकर आयुध्यामे सुवर्णका वर्षाव कीया तब युद्ध न होके रघुराजा जय लेके आया. उस दिनसे विजयादशमी चली है. ये आपकु संक्षिप्तका संक्षिप्ते एसा दशरेका महिमा सुनाया है. और दुसरा कारण विजयादशमीका नहीं है. एसा होकर इस रोज जो हिंसा करते है सो मूर्ख है. ओर जो फलाचारके निमित्तसे, और न-बसके निमित्तसे, और सप्तस्मार्त यज्ञ निमित्तसे जो हिंसा न करे भातके कणका पशु बनावे; और इसका शेष प्रसाद खावे और सबे पशुका आलभ न करे अर्थात् हृदयका स्पर्शमात्र करे तो ऐसी क्रिया करनेसे सब क्रिया बरोबर होती है और बेदकी आज्ञा पाली जाती है.

प्रमाण—ऋग्वेदमें आश्वलायन शास्त्रके दुसरे पंचककें आठमे खंडमे मेध्यअमेध्यका विचार करके शाल्योदनका यज्ञके उसका पुरोडाश (शेष प्रसाद) लेना ऐसा कहा है ॥

श्रुति:

स वा एष पशुरेवालभ्यते यत्पुरोडाशस्तस्य यानि किं-
 शारूणि तानि रोमाणि ये तुषा सा त्वग्ये फलीकरणाः तद-
 सृगतपिष्टं किन्कसास्तनमांसं यत्किञ्चित्कं सारं तदस्थी
 स वेषां वा एष पशुनां मेधेन यजते यः पुरोडाशेन यजते
 तस्मादाहुः पुरोडाशसत्रं लोकथमिति ॥

टीका—इसका विचार ऐसा की पशु संज्ञासे मनुष्यादिक सब प्राणीमात्र है। लेकिन इनके शरीरभाग अमेध्य अर्थात् अपवित्र है। इसके वास्ते यज्ञ निमित्तसे उसपर वाद लिखके मुख्य पुरोडाश ग्रहण करनेकुं मेध्य होना सो, सोलमे सपडा करके, श्रुतिमें कहा है की भात कणके उपरके कुसल ओई रोम है। और तुष अर्थात् जो छीलपट सोई चर्म है। इस तरहसे जो मेध्य अर्थात् पवित्र पशु तो भातकण है। करके उस भातका पशु बनाके उसे यज्ञ करना, और यज्ञका शेष भाग खाना, इसतन्हेसे बेदमें पशुहिंसा करनेका कहा नहीं है। मांस खानेका कहा नहीं है।

दुसरा प्रमाण—ऋग्वेदमें आश्वलायन शाखाके दुसरे पचकके आठमें खंडमें मेध्य और अमेध्य इसका विचार करके आलंभनका विचार कहा है।

अतिः—पुरुषं वै देवाः पशमालभंत तस्मादालब्धाम् मेध उदक्रामत तस्मात् एतेषां नास्तीयात् इसका विचार ऐसा की, जहां अमेध्यका और यज्ञोका विचार दीखाया है, उस ठिकाने सर्व जीवोंका आलंभन करनेका कहा है तो, कोई ही तिवारकुं जो पशुहिंसा करते है। और यज्ञो निमित्त जो हिंसा सो न करके लिखी हुई माफक क्रिया करे तो सब क्रिया बरोबर होती है अन्यथा नहीं होती ये सिद्धान्त है। ॥ ६ ॥

प्रश्न ७ का उत्तर.

पशुका आलंभन करनेसे अर्थात् हृदयका स्पर्शमात्र करनेसे सबकीया बरोबर होती है। अन्यथा नहीं होती ये सिद्धान्त है। प्रश्नके उत्तर खलास हुवें है।

सारासार विचारका सारांश देखीये—आपके प्रश्न देखकर बहोत आनंद हुवा, क्यों की जो पुरुष वेद और शास्त्रोंकी मर्यादा त्यागनेका भय मानता है, सो पुरुष श्रेष्ठ है। लेकिन जो दुसरेके दोष आपणे सीर मानके उससे भयदायक होना। अर्थात् राज्यके व्यवहार, या प्रजाके व्यवहार या मंत्रीआदि लोकोके व्यवहारका गुण-दोष आपणे सीरमानके भयदायक रहना. सो अर्ध प्रबुद्धपणा है। तो आपणे आपके कर्तव्यकर्मके गुणदोषका विचार

करके सत्यस्वरूप जो परम उदारपद, ऐसा जो ब्रह्मपद उसमें स्थित होना। ये प्रबुद्धपणा है ऐसा रहनेसें सर्व कर्मपर मेख मारी जाती है। अर्थात् उस पुरुषके सर्वकर्म सहेज ईश्वरार्पण होते। ये विष्णु होकर विष्णुकी आराधना करे तब पूजा सफल होती है। और आपण आपका विचार करके ब्रह्मपद जाना नहीं और विष्णुकी पूजा करता है। और फल ईश्वरार्पण करता है। तो उसके कर्मपर मेख नहीं मारे जाती है। उसकुं पितृलोक प्राप्त होता ये वेदकी श्रुति कहेती है।

कर्मणा पितृलोकः—अर्थात् ईश्वरकुं ना जानके, जो कर्म ईश्वरार्पण करता है। उसकुं पितृलोक प्राप्त होता है। कित्येक काल पीछे फेर गिरते हैं। और जन्मसे जन्मांतर मटके रहते हैं। कभी राजा बनता है। कभी रंक बनता है कभी पशु बनता है। ऐसा घटीयंत्रकी नाई भ्रमता है। और जो आपणे आपका विचार करके, सत्यस्वरूप आत्माके जानके उस आत्माके अनुसंधानसे कर्म करता है। तो उस पुरुषकुं कर्म बंधायमान नहीं होते। उसकुं परमपद जो अविनाशी पद है सो प्राप्त होता है। जन्ममरण कृपियंत्रमें आता नहीं। ये सिद्धान्त है। तो ईश्वरकुं जानना कैसे होता है सो कहते हैं, की आपना आप विचार करनेसें। ईश्वर जाना जाता है। और न तप करी, न दान करी, न यज्ञ करी, न पुत्र धन करी, न होमादि क्रिया करी, न वर करी, न शाप करी आत्मा जाननेमें आता है। केवल आपना आप विचाररूपी पुरुषार्थ करके आत्मा जाननेमें आवता है। अर्थात् मैं देहे हुंकी मनरूप हुंकी बुद्धिरूप हुं कीचित् अहंकार रूप हुं के और कोई हुं ऐसा विचार करनेसें ये सब असत्य और जड दिखते हैं। और एक चैतन्य-स्वरूप सत्य है ऐसा सिद्धान्त होता है। जब ऐसे सत्यस्वरूप आत्माकुं जानके जो पुरुष उसमें स्थित हुवा है तो उस पुरुषके स्वक्रिया कर्म, स्वधर्म, परधर्म, सत्य, असत्य, आस्ति, नास्ति, शुभ, अशुभ, सुख, दुःख, हर्ष, शोक, भला, बुरा, पाप, पुण्यादि सर्व कर्म मिथ्या असत्य हो जाते हैं। क्यों की दृश्य, अदृश्य रूपीजगत, है नहीं। तो जगतके कर्म कांह। सत्यस्वरूप आत्माके ठीकाने जग है नहीं। ए असत्य भांतिरूप है तो हे राजा, तुम भी आपने स्वरूपकुं जानके सब पदार्थ ते नीराग हो जो वस्तुहीन होवे तिसकी आस्था करनी क्या है यह प्रपंच जो दृष्ट आता है। इसके भासने और न भासनेमें तुमकुं क्या खेद है। तुम निर्विघ्न होकर आत्मतत्त्वमें स्थित रहो। ऐसा जानो की जगत है भी और नहीं भी, यह निश्चय करी तुम असंग रहो। यह चल अचल दृष्टि आनेमे तुमकुं क्या खेद है। तुम तो सत्य-स्वरूप चेतन तत्वही है। राजा, यह जगत न आदि है, न अनादि है। केवल चेतनका जो चित संचित मनरूप है तिसके कूरेण करीके भासता है। वास्तवमें कछु नहीं यह जगत किसी कर्ताने कीया नहीं न कीसी अकर्ताने कीया नहीं। केवल आभासरूप है। आभासमें कर्ता अकर्ता पदकुं प्राप्त भया है। ए कृत्रिमरूप है कीसीका कीया तो नहीं। इस साथ

तुमकु संबन्ध मत होवे. यह भावना हृदयमें धारो जो है कछु नहीं. काहे तेजो कीसी कर्ता करी हुवा नहीं. आत्मा सर्व इन्द्रियाते अतीत है. जडकी नाई अकर्ता रूप है तिसकु कर्ता कैसे कहीये. यह कोहेना नहीं बनता. ये जगत जाल कुर आई है. सो आभासरूप है. जो अकस्मात् उपजाती सबीषे आसक्त होना क्या है. यह असत् भ्रांति-रूप है. इसमे आस्था मूढबालक करते हैं. बुद्धिमानतो नहीं करते. स्वरूप ते कछु जगत उपजा नहीं और नासभी कछु होता नहीं निरंतर दृष्टिमें आता है. अज्ञान करके बारंबार भावना होतीहै. तोभी जगत कछु होवा नहीं, न पाछे होवेगा, न आगल होवेगा. तुम विचार करके देखो जो अवस्थास्थान कहां जाते है, और कहां जाते है और कहां गये है तो तुम सब इन्द्रियोंसे अतीत जो आत्मतत्त्व अकर्ता रूप है, तीसीमें स्थित होना. वास्तव ते जगत कछु बन्या नहीं आभास सत्तामे बन्या भासता है. तुमने आभास सत्तामे नित्यदृष्ट होना. जगत जैसे हुवा है तैसेई है. विपर्यय नहीं होता. जो जो तुम जगतकु असत्य जान्या और आपकु सत्य जान्या तोभी जगतके पदार्थकी वांछा नहीं संभवती. और असत्यकु असत्य जो, भावना करनीका है. और जो आपकु और जगतकु सत्य जानतेहो तोभी वांछना नहीं संभवती. क्यों कीं, जो असत्य अद्वैत आत्मा है तिसके समीप कछु द्वैतवस्तु नहीं है. तुमतो एक अद्वैतहो. वांछा कीसकी करते होतो तुम कीसी पदार्थकी इच्छा अनीच्छा नहीं बनती है. हेयोपादेयेतर रहित केवल स्वस्थ होकर आपने स्थित होना. अर्थात् आप करी आपनी आराधना करो. आप करी आपणी अर्चना करो आप करी आपकु देखो. आपसे विचारसे आपमें स्थित रहो. कैसा है आत्मतत्त्व जो सबका कर्ता है और सर्वदा अकर्ता है. कदाचित् कछु किया नहीं, उदासीन कोई नाई स्थित है. जैसे दीपक सर्व पदार्थोंकू प्रकाश कर्ता है, और कीसीकी इच्छाद्वारा अर्थ सिद्ध करने निमित्त नहीं प्रवर्तता. स्वाभाविकही प्रकाशरूप है तैसे आत्मतत्त्व सबका कर्ता है. तिसका कर्ता कोई नहीं. जैसे सूर्य सबकी क्रियाकू सिद्ध करता है, और आप किसी क्रियाके आश्रय नहीं, क्यों कि जो आपही प्रकाशरूप है चलता है, और कदाचित् चलायमान नहीं भया. और जो सूर्यका प्रतिबिंब चलता भासता है. सो प्रतिबिंबका चलना सूर्यमें नहीं, तैसे तुमारा स्वरूप आत्मा सदा अकर्ता अचल है, तिसमें स्थित होना. जे ना कछु जगत भासता है, तिसमे विचारना परन्तु भावना करके इसमें बंधायमान नहीं होना. अर्थात्—बोलीये, चालीये, खावे, पीवे, दान देईये लईए. युद्ध करना होवे तो करीए. शब्द, स्पर्श, रूप, रस, गंध यह जो पांच विषय इंद्रियो कही सो सब अंगिकार करीए. लेकीन इनके जाननेवाला जो अनुभव आकाश है, तिसमें स्थित होना. तेरा स्वरूप वोही चिदाकार है, तिसमे स्थित होना. तेरा हे राजा, यद्यपि प्रत्यक्ष आदि प्रमाण करके जगत् सत् भासता है तोभीही नहीं. स्वस्थ चित्त होकर आपक विचार, और आपने आपमे स्थित

हा तब जगत कछु नहीं भासेगा. यह जगतके गुणदोष आपने शिर क्यों मानता है. सूर्यवत् अलित रहो. हे राजा, अंतरते भाव पदार्थकी आस्था लक्ष्मीकुं त्यागकर, और बाह्य लीलाकर ते बिचारना अन्तरके अकर्ता पदमें स्थित होना. ये राजादि सर्व मनुष्य वा स्त्रियादिकोंका मुख्य कर्तव्यकर्म है. इस कर्तव्यकर्मसे जो आत्मतत्त्वमें स्थित हुवा है उसने वेद वा भगवद्गीतादि सत्य शास्त्रोंकी आज्ञा उल्लंघन करी ऐसा नहीं बनता. तिस आत्मामें जो स्थित हुवा है अर्थात् सत्यस्वरूपकुं जो पाया है और जो ऐसे स्वरूपकुं नहीं पाया, सो कछु नहीं पाया. हमकुं ज्ञानकी वार्ता करते ज्ञानवानकुं देखी करी लज्जा कछु नहीं आती. हे राजा, जो तीस ज्ञानकी वार्ता तेभी मुख्य है और यद्यपि महाबाहो होवे तोभी गर्दवत् है. और जो बडे ऐश्वर्य करी संपन्न होवे और आत्मपदते विमुख है तिनकुं विद्याके कीटसेभी नीच जाण ये सिद्धान्त है. हे राजा हमने ईतनी समज दीहै सो कछु अर्थकी उपेक्षा करी नहीं दीहै कवल तेरेपर कृपा करके दीहै सो दत्तचित्तसे अर्थ ग्रहण करना. और जो यथार्थ न जाननेमें आव तो सन्तजनकुं शरण जाकर समझ लेना. और शांतास्थित उदारसम संयुक्त रहेना. समाप्त.

उपरके सात प्रश्नोंके उत्तर सिद्धान्त ठैरे तो इसका इनाम जो आपके नगरमें ब्रह्मनिष्ठ अद्वैतज्ञानीका मठ होवे. उसकुं हमारे तरफसे देना और हमकुं उत्तर भेजना. और जो उत्तर सिद्धान्त न ठैरे तो नीचे लखेला हुवा सारासार बिचारके अर्थका ग्रहण करना. हिंसाके वादमे हमारा जो सिद्धान्त है, सो प्रश्नोंके उत्तर यथार्थ कहा है येही सत्य है. अब विश्राम लेताहुं.

हमारा ठेकाणा ब्रह्मांडरूपी खपर है सो अनंत है. लेकिन उसमे जो जंबूद्वीप है, उसमें कोई अंशमें मुंबई इलाखा होई, उस इलाखेके अंकअंशमे नाशिक जिल्हा है, उस जिल्हेके अंकअंशमें येवला तालुका है, उस येवलेमें एक तरफकी गल्लीमें रहते है. नाम गुरु धनानंद इनके शिष्य रजपूत शंकरासिंग छटुसिंग ऐसा देहका नाम है.

शंकरसिंग छटुसिंग.

लीबडीवाला शास्त्री कानजी पुरुषोत्तम भट्टनो अभिप्राय.

अथ सप्तप्रश्नोत्तराणि तथा

१. तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः संभृतं पृथ्वदाज्यं पशुस्तां चक्रे वाय-
व्यानारण्यान्ग्राम्याश्चये इत्यादि वेदवाक्यानि ॥ सहयज्ञाः प्रजाः
सृष्ट्वा पूरोवाच प्रजापतिः ॥ अनेन प्राविष्यध्वमेषवोस्त्विष्टकामधुक् ॥
देवान् भावयतानेन ते देवा भावयंतु वः ॥ परस्परं भावयंतः
श्रेयः परमवाप्स्यथेति गीतोक्तेश्च ॥ तथा च मैमांसकानां सूत्रं ॥
आम्नायस्य क्रियार्थत्वात् आनर्थक्यमसदर्थानां तस्मादनित्यमु-
च्यते सूत्रं १ तत् भूतानां क्रियार्थं न सामान्नाऽयोऽर्थस्य तन्नि-
मित्तत्वात् सूत्रं २ तत्र तत्र जैमिनिना वेदस्य क्रियापरत्वाभिधा-
नादुपनिषदाभपि तदेव युक्तमित्यादि ॥ कालिकापुराणे च ॥
उत्तराभिमुखो भूत्वा बलिं पूर्वमुखं तथेत्यादि ॥ भविष्यपुराणे
च ॥ तस्यां ये ह्युपयुज्यन्ते प्राणिनो महिषादयः ॥ सर्वे ते स्वर्गतिं
यान्ति घृतां पापं न विद्यते इत्यादि ॥ दशमे उत्तरार्धे च ॥
एकदा रथमारुह्य विजयो वानरध्वजमित्याद्यन्ते ॥ तत्राविध्यच्छरै-
र्व्याघ्रान् सूकरान्महिषान् रुरुन् इत्यादीनि बहुशः संतीति
संक्षेपः ॥ १ ॥

२ जे शास्त्रमां कहुं होय ते शास्त्र आर्यलोकोमां सर्वमान्य गणाय छे के केम वा
बहुमान्य गणाय छे के केम ?

२. पशुहिंसादिकर्मफलस्य सांतत्वसातिशयत्वनिश्चयात् ॥ य-
दुक्तं तस्मादित्यादिवाक्यानां चार्यलोके सर्वमान्यं घटते विकल्पा-
सहत्वात् प्रवृत्तिधर्मपरत्वाच्च तत्कर्मफलस्य सांतत्वसातिशयत्व-

निश्चयात् ॥ तथा हि ॥ ननु अक्षय्यं ह वै चातुर्मास्ययाजीनः
सुकृतं भवति अपाम सोमममृता अभूम यत्र चोक्तं न च शीतं
स्यात् न प्राणिनाप्नोत इत्यादीनि तद्यथेह कर्मचितो लोकः
क्षीयते एवमेवामुत्र पुण्यजितो लोकः क्षीयते अंतवदेवास्य तद्भवति ॥ न ह्यधुवैः प्राप्यते ध्रुवं नास्त्यकृतः कृते न गवा ह्येते
अट्टा यज्ञरूपा इत्यादीनि च परस्परविरुद्धप्रकारेण वाक्यानि
सामान्यतो दृष्ट्वा जातसंशयो विशेष्यो निर्णेतुं मुनीश्वरस्तन्नि-
वृत्तये धर्मजिज्ञासायां प्रवृत्तस्तया सम्यक् निर्णीतकर्मस्वरूपमनु-
ष्ठानप्रकारतत्फलकश्चेति संक्षेपः क्षीणे पुण्ये मृत्युलोके वसन्ति ॥
आब्रह्मलोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुनेतिस्मृतेश्च ॥ अहिंसकधर्मज्ञानस्य
च निरतिशयानंतफलकत्वनिश्चयात् यद्येवं तर्हि किमेत्येके पशु-
हिंसां कुर्वन्ति इत्यत्र भागवतवाक्यं च एकादशे वदन्ति तेऽन्यो-
न्यमुपाश्रिताः स्त्रियो गृहेषु मैथुन्यसुखेषु चापिशः ॥ यजंत्यसृष्टान्न-
विधानदक्षिणं वृतौ परं घ्नन्ति पशून्तद्विदः ॥ न सृष्टा न संपादिता
अन्नविधानदक्षिणा यथा तथा यजन्ति तदा च दस्यै जीविकार्थं
परं पशून् घ्नन्ति अतद्विदः हिंसादोषानभिज्ञाः इति श्रीधरटीकायां
चोक्तं ॥ सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा इत्यादिवाक्यानामेवमाशयः या-
मिमां पुष्पितां वाचमित्यादिना श्रेयो गीतोक्तं ज्ञेयः यच्चोक्तं मैमांस-
कसूत्रे तस्यायमाशयः एतेन विधिना त्वेकवाक्यत्वात् स्तुत्यर्थेन
विधिना स्यु रिति द्वितीयपादोक्तसूत्रसिद्धांतेन तत्त्वमस्यादिवाक्या-
नां यजमानस्तुतिद्वारा क्रियापरत्वं न संगच्छेत् अष्टांगमयो योगो
यथा ब्रह्म एकं स्वजातीयभेदशून्यं यजमानस्य हि सजातीया
बहवो यजमानास्तिष्ठन्ति अद्वितीयं विजातीयभेदशून्यं यजमानस्य
हि विजातीयाः शूद्रादयो बहवस्तिष्ठन्ति ब्रह्म व्यापकं यजमानो हि
परिछिन्नः ब्रह्म विज्ञानं चिन्मात्रं यजमानो हि चिञ्जहग्रंथहंकार-

वत्वेन ज्ञानाज्ञानमात्रः ब्रह्म हि आनन्दमात्रं यजमानो हि दुःखा-
त्मकपशुहननादिकर्मकरणादिहान्यत्रातिदुःखी ब्रह्म हि चक्षुः
श्रोत्रादिशून्यं तस्य हि तत् शून्यत्वे अंधबधिरत्वादिदोषोपपत्त्या
यज्ञानधिकारात् यजमानत्वमेव हीयते तस्मात् क्षुद्रफलकं हि न
कर्म त्यक्त्वा भगवत्तोषणं और्वोक्तं चोच्यते ॥ वर्णाश्रमाचारवता
पुरुषेण परः पुमान् विष्णुराराध्यते पंथा नान्यत्तोषकारणम् परप-
त्तिपरद्रव्यपरहिंसासु यो मतिं न कुरुते पुमान् भूयः तुष्यते तेन
केशवः ॥ न ताडयति नो हंति प्राणिनोन्यांश्चदेहिनः यो मनुष्यो
मनुष्येन्द्र तोष्यते तेन केशव श्रेतिसंक्षेपः यच्चोक्तंस्फुटतया पशु-
हननं कालिपुराणे भविष्येच तदादिपुराणस्मृतिनां च राजसता-
मसत्वनिरूपणान्नसर्वमान्यं न बहुमान्यं चेति यच्चोक्तं दशमे
उत्तरार्धे एकदा रथमारुह्यैतस्यायमभिप्रायः लोकेव्यवायामिषमद्य-
सेवा नित्यास्तु जंतोर्न हि तत्र नोदनेत्यादिना तेजीयसां न
दोषोस्तीति संक्षेपः ॥ २ ॥

३. शास्त्रयोनित्वादिति सिद्धांतसूत्रं शास्त्रलक्षणं छांदोगो तत्र
नारदवाक्यं यथा इतिहासपुराणपंचममिति तत्रैव सनत्कुमारवाक्यं
इतिहासपुराणपंचममिति ऋग्यजुःसामाथर्ववाक्यं भारतपंचरात्रकं
मूलरामायणं चैव शास्त्रमित्यभिधीयते यच्चानुकूलमेतस्य तच्च
शास्त्रमतं परं अतोऽन्योग्रंथविस्तारो नैवशास्त्रं कुर्वत्येतत् इत्यादि
पाद्मे वैष्णवं नारदीयं च तथा भागवतं शुभं गारुडं च तथा
पाद्मे वाराहं शुभदर्शने षडेतानि पुराणानि सात्विकानिमित्तानि
मे पाद्मोत्तरखंडे ब्रह्मांडं ब्रह्मवैवर्तं मार्कंडेयं तथैव च भविष्यं च
तथा ब्राह्मं राजसानि निबोध मे मात्स्यं कौम्यं तथा लिंगं शैवं
स्कादं तथैव च आग्नेयं च षडेतानि तामसानि निबोध मे ॥
तथैवस्मृतयः प्रोक्ता ऋषिभिस्त्रिगुणान्विताः सात्विका राजसा

श्रैव तामसा शुभदर्शने वाशिष्टं चैव हारीतं व्यासं पारशरं तथा
 भारद्वाजं काश्यपं च सात्विका मोक्षदाः शुभाः वामनं याज्ञवल्क्यं
 च आत्रेयं दाक्ष्यमेव च कात्यायनं वैभवश्च राजसाः स्वर्गदाः
 शुभाः गौतमं बार्हस्पत्यं च सांवर्त्तं च यमस्मृतं सांख्यं चोशनसं
 देवी तामसा निरयप्रदाः सात्विका मोक्षदाः प्रोक्ता राजसाः
 स्वर्गदाः शुभाः तथैव तामसा देवी निरयस्यासिहेतवः तथाह मनुः
 या वेदबाह्याः स्मृतयो याश्च काश्च कुट्टष्टयः ताः सर्वो निःफलः प्रेत्य
 तमोनिष्ठाहि ताः स्मृताः शांतिपर्वणि मोक्षधर्मे मरीचिरंगिरात्रिश्च
 पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः वशिष्ठ इति सप्तैते मनसा निर्मिता हि ते
 एते वेदविदो मुख्या लोकाचार्याः प्रकीर्त्तिताः प्रवृत्तिधर्मिणश्चैव
 प्राजापत्ये प्रकल्पितः सनकसनत्सुजातश्च सनकश्च सनंदनः
 सनत्कुमारः कपिलः सप्तमश्च सनातनः सप्तैते मानसाः प्रोक्ता
 ऋषयो ब्रह्मणः सुताः स्वयमागतविज्ञाना निवृत्तिधर्ममास्थिताः
 एते योगविदो मुख्या लोकाचार्याः प्रकीर्त्तिताः तथैव विष्णुपुराणे-
 पीति संक्षेपः ॥ प्रजाश्चतेवमेव तदुक्तं गीतायां महर्षयः सप्त पूर्वं
 चत्वारो मनवस्तथा मद्भावा मानसा जाता येषां लोके इमाः
 प्रजाः प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च द्विविधं कर्म वैदिकं आवर्तते प्रवृत्तेन
 निवृत्तेनाश्रुतेमृतं ॥ प्रवृत्तमेव निर्दिशति हि स्तं इव मयं काम्य
 मग्निहोत्राद्यशांतिदंदर्शश्च पौर्णमासश्च चातुर्मास्यं पशुसुताः
 रातदिष्टं प्रवृत्ताख्यं हुत प्रहुत मेव च ॥ पूर्त्तं सुरालयारामकुपाजी-
 व्यादिलक्षणं द्रव्यसूक्ष्मविपाकश्च धर्मोरात्रिरपक्षयः अयनं दक्षिणं
 सोमो दर्शऔषधि वीरुधः अन्नं रेत इति त्वेश पितृयान् पुनर्भवः
 ॥ कैकत्येनानुपूर्वे भूत्वेह जायते ॥ यां वै साधनसंपत्तीति निवृत्ति-
 कर्मपुनर्भवः ॥ ३ ॥

४ राजाओने अवश्य कर्तव्यज छे अने ते न करवामां आवे तो बलवान् शास्त्रनी आज्ञा तोडी गणाय एवुं कोई स्पष्टप्रमाण छे के केम ?

प्रथमस्कंधे ॥ त्यक्त्वा स्वधर्मचरणांबुज हरेर्भजं न पक्वोऽथपते-
त्ततो यदि यत्र क या भद्रमभूदमुष्य किं को वार्थ आसो भजतां
स्वधर्मतः निगमकल्पतरोर्गलितं फलमित्युक्तयास्य च फलत्वे-
नातिश्रेष्ठतमत्वात् निवृत्तिधर्मपरत्वाच्च मोक्षस्य तु भक्त्यैकसा-
ध्यत्वमिति श्रुतेश्च ॥ महाभारतस्यापि तथात्वं भागवते भारत-
व्यपदेशेन ह्याम्नायार्थश्च दर्शित इति वचनात्तु शांतिपर्वोक्तं
प्रदृश्यते भीष्म उ० श्रूयतां धर्मसर्वस्वं श्रुत्वा चैवा वधार्यतां
आत्मनः प्रतिकूलानि न परेषां न समाचरेत् अहिंसा सत्यमस्त्येयं
त्यागो मैथुनवर्जनं पंचस्वतेषु धर्मेषु सर्वे धर्माः प्रतिष्ठिताः
अहिंसालक्षणो धर्मः अधर्मः प्राणिनां वधः तस्माद्धर्मार्थिर्भिलोके
कर्तव्या प्राणिनां दया लोभमायाभिभूतानां नराणां प्राणिनां
घ्नतां येषां प्राणिवधे धर्मो विपरीता भवन्ति ते यदि प्राणिवधे
धर्मः स्वर्गश्च खलु जायते संसारमुंचकानां तु कुतः स्वर्गोभि-
धास्यते ध्रुवं प्राणिवधो यज्ञे नास्ति यज्ञस्तु हिंसकः ततोऽहिंसा-
त्मकः कार्यः सदा यज्ञो युष्टिधिर इन्द्रियाणि पशून् कृत्वा
वेदीं कृत्वा तपोमयीं अहिंसा माहुतिं कृत्वा आत्मयज्ञं यजाम्यहं
ध्यानाग्नौजीवकुंडस्थे दममारुतदीपिते असत्कर्मसमित्क्षेपे अग्नि-
होत्रं कुरुत्तमं यूपं कृत्वा पशून् हत्वा कृत्वा रुधिरकर्दमं यद्येवं
गम्यते स्वर्गे नरकं केन गम्यते ॥ ४ ॥

५ ते हिंसानि प्रवृत्ति जो न करवामां आवे तो तेथी राजाने प्रजाने के राजना अंगे कोई पण प्रकारनो आपत्तियोग आवे अथवा अकार्य कर्तुं गणाय एवुं कोई बलवान् शास्त्रमां कहुं छे के केम ?

तथा चोक्तं ॥ वशिष्टपंचरात्रकुंडमालमववाणवंशकथाप्रसंगे

यस्तु संसारकूपे हि पतंतं प्राणधारिणं धारयत्यतिवेगेन तस्माद्धर्मो
 निगद्यते आत्मवत् सर्वभूतानि परद्रव्याणि लोष्टवत् मातृवत्
 परदारांश्च यः पश्यति स धर्मभाक् धर्मः कल्पद्रुमो लोके धर्म-
 श्रितामणिर्नृणां धर्मः कामदुग्धाधेनुः धर्मश्चितितवस्तुदः धर्मपा-
 थेयवान् पांथो न यतो भयसीदति संसारे भूः प्रमाणोयं सर्वत्रापि
 सुखी भवेत् ॥ ग्रहभूतपिशाचाश्च शाकिन्यः पन्नगादयः पराभवन्ति
 यं दृष्ट्वा धर्मसंसक्तमानसं सुपुत्रं चक्रवर्त्तित्वं बलं बलवतां तथा
 तेजः कांतिरक्षयायुष्यं धर्मात्सर्वं समाप्यते अनेकभूमिसंपन्नाः
 प्रसादाः सुमनोहराः धनधान्यादिकं चापि लभ्यते धर्मसेवनात्
 कामिन्यः सुंदराकाराः सत्पुत्राः सत्सहोदराः गजाश्चस्यंदना-
 श्रैव धर्मान्नाक्ति लभन्ति हि सागरस्यांतरस्थं यत् यच्च देशातरे
 स्थितं तत्तद्धर्मप्रभावेण निजगेहे समाप्यते तेनधर्मप्रभावेण राज-
 राजस्य धीमते श्रीपतेस्तनयो राजन् पृथियत् इति श्रुत्वा इत्यादि
 अधर्मफलं चतुर्थस्कंधे प्राचीनबर्हिषं नृपं प्रति नारदवाक्यं
 भो भो प्रजापते राजन् पशून् पश्य त्वयाध्वरे संज्ञापितान् जीव
 संघान्निर्घृणेन सहस्रशः एते त्वां संप्रतीक्षन्ते स्मरन्तो वैशसं तव
 संपरेतमयःकूटैश्छिदंत्युत्थित मन्यवः इत्यादि ॥ शान्तिपर्वणि च न
 ग्राह्याणि न देयानि षट्पदस्तूनि च पंडितैः अग्निं मधुं त्रिपं शस्त्रं
 मय्यं मांसं तथैव च घातकश्चानुमंता च भक्षकः क्रयविक्रयी
 लिप्यन्ते प्राणिघातेन पंचाप्येते युधिष्ठिर ॥ विष्णुपुराणे यो ददाति
 सहस्राणि गवामश्च शतानिच अभयं सर्वसत्त्वेभ्यस्तद्दानमिति
 चोच्यते कपिलानां सहस्राणि यो द्विजेभ्यः प्रयच्छति एकस्य
 जीवितं दद्यात् न च तुल्यं युधिष्ठिर दत्तमिष्टं तपस्तप्तं तीर्थसेवा
 तथा श्रुतं सर्वेभ्यभयदानस्य कला नार्हति षोडशीं हेमधेनुधरां
 दानं दातारः सुलभा भुवि दुर्लभाः पुरुषाः प्रदानस्य क्षय एव न

विद्यते ॥ महाभारते च ॥ यो दद्यात्काचनं मेरुं कृत्स्नां चैव वसुंधरां
 एकस्य जीवितं दद्यात् न च तुल्यं युधिष्ठिर ॥ यादृशी वेदना
 तीव्रा स्वशरीरेयुधिष्ठिर तादृशी सर्वभूतानामात्मनः शुभ मिच्छतां ॥
 अहिंसा परमो धर्मस्तथाहिंसा परं तपः ॥ अहिंसा परमं ज्ञानम-
 हिंसापरमं पदं अहिंसा परमं दानं अहिंसा परमोदमः अहिंसा
 परमो यज्ञस्तथा हिंसा परं पदं ॥ ५ ॥

ते पशुवधने बदले बीजुं कोई हिंसारहित किया कराने पर्व आराधवामां आवे तो तेथी
 काई बलवान् शास्त्रनी आज्ञानो भंग कर्यो गणाय के केम ? तेवी हिंसारहित कई कई किया
 बराबर गणाय. ॥ ५ ॥

एकादशे वदन्ति तेन्योन्यमुपाश्रितस्त्रियो ग्रहेषु मैथुनसुखेषु
 चाशिवः ॥ यजंत्यसृष्टान्नाविधानदक्षिणं वृत्यै परं घ्नन्ति पशून्त-
 द्विदः ॥ न सृष्टा न संपादिता अन्नविधानदक्षिणा यथा तथा
 यजन्ति तदा च वृत्यै जीविकार्थं परं पशून् घ्नन्ति अतद्विदः हिंसा-
 दोषानभिज्ञा इति श्रीधरटीकायामुक्तं ॥ तथा च श्रुतयः ॥
 एषह्येव साधु कर्म कारयति तं यमेभ्यो लोकेभ्यउन्नीय लोकेभ्य
 नीयन्ते एव एवासाधुकर्म कारयति तं यमेभ्यो लोकेभ्योऽधो
 निनीयते इत्यादि ॥ ६ ॥ ७ ॥

तृतीयप्रश्ने सर्वशास्त्रेषूपनिषत् शिरोभागस्तद्वाक्यप्रमाणतमं यथा ॥

तत्र तत्र जैमिनिना वेदस्य क्रियापरत्वाभिधानादुपनिषदामपि
 तदेव युक्तं तत्रतत्र यत्रयत्र वेदस्य क्रियापरत्वं न दृश्येत
 तत्रतत्र उपनिषदामपि तत्त्वमस्यादिवाक्यानामपि तदेवक्रियाप-
 रत्वमेव ॥ एतेन विधिना त्वेकवाक्यत्वात् स्तुत्यर्थे विधिना
 स्युरिति द्वितीयपादोक्तसूत्रसिद्धांतेन उपनिषदां तत्त्वमस्यादिवा-
 क्यानानैराक्याः नृणं वयं कर्मकराः कथं स्याम इत्याकांक्षाराहि-
 त्यकेन प्रकारेण व्याख्यातमिति अपेक्षायां प्रकारमाह कृत्वथप्रति-

पादनेन कृत्वर्थो यज्ञांगरूपो यः कर्त्ता यजमानस्तस्य यत्प्राति-
पादनं इश्वराभेदेन स्तुत्या वर्णनं तेन प्रकारेण यथादित्योग्रुपः
प्रस्तरोयं यजमान इत्यादौ यूपः स्तुत्या पशुनियोजनादि क्रिया-
यामन्वेति तथा उपनिषद्वाक्यैरीश्वरभेदेन स्तुत्या पशुनिक्रिया-
यामन्वेति यजमानोपि कर्त्तृत्वेन क्रियामन्वेति इति भावः ॥ एतेन
विधिना त्वेकवाक्यत्वादित्यादिपूर्वोक्तसूत्रस्यायमर्थः तत्र शब्दः पूर्व-
पक्षव्यावृत्त्यर्थः ॥ आम्रायस्य क्रियार्थत्वात् आनर्थक्यं असदर्थानां
तस्मादनित्यमुच्यत इति भैमांसकानां सूत्रे यदुक्तं आनर्थक्यं
अतदर्थानां तन्न विधिना स्वस्य प्रयोजनवदर्थपर्यवसायित्वं गमयि-
तामह ॥ एकवाक्यत्वात् वाक्यानि स्तुत्यर्थेन स्तुत्यंगत्वेन विधीनां
स्यः विधिशेषाणि भवन्तीतिसंक्षेपः ॥ तत्त्वमस्यादिवाक्यानां यजमा-
नस्तुतिद्वारा क्रियापरत्वं न संगच्छेत् ॥ एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म
विज्ञानमानंदं ब्रह्म अचक्षुरश्रोत्रमित्येतद्विपरीतात्मप्रतिपादनात् ॥
अस्यायमर्थः ॥ एकमेवेत्यादिश्रुत्यैवं तद्विपरीतात्मप्रतिपादनात् ॥
तस्मात् त्वदभिमतत्वात् यजमानः सकाशात् विपरीतस्य श्रुद्धात्मन-
प्रतिपादनाद्धेतोः अवैपरीत्यमेव स्फुटीकरोति ब्रह्म एकं सजातीय
भेदशून्यं यजमानस्य हि सजातीया बहवो यजमानास्तिष्ठन्ति
अद्वितीयं विजातीयभेदशून्यं यजमानस्य हि विजातीयाः शूद्रादयो
बहवस्तिष्ठन्ति ब्रह्म व्यापकमित्यादिप्रथमपत्रे उक्तमितिसंक्षेपः ॥

ली. भट्ट कानजी पुरुषोत्तम

मुकाम लीबडी द. पोताना.

નં. ૨૭.

જીવહિંસા હિંદુશાસ્ત્ર આધારે કરવા વિષે મનાઈના જવાબ.

૧. એવાં અથવા કોઈ કાર્ય કરવામાં જીવહિંસા સર્વે હિંદુ તથા મુસલમાનોના ધર્મ-શાસ્ત્રોમાં પણ બિલકુલ મનાઈ કરેલી છે.

૨. હું તથા સર્વે આર્ય હિંદુશાસ્ત્ર માનનારા આર્યજન વિદ્વાનોના સર્વમાન્ય તથા વહુ-માન્ય શાસ્ત્રમાં જીવહિંસા પશુવધ કરવા સહ્યત મનાઈ પ્રાચીન મહાને પૂર્વે કરેલી છે.

૩. ચાલતાં ક્રિયાણશાસ્ત્ર તથા ચાલતાં હિંદુપુરાણો એવાં સર્વે શાસ્ત્રોમાં મુખ્યત્વપણું ધરાવનારા ચોર વેદમંત્રમાં તથા શ્રુતિમાં તથા જૈન શાસ્ત્રોમાં સર્વોપરિ સિદ્ધાંત શ્રી ભગવતીજિ તથા પનવળાજિ તથા આચારંગજિ તથા ઉપાંશંગદસાજિ વિગેરે જૈનધર્મ વત્રીશ સિદ્ધાંત કહેલ છે. તેમાં સર્વથા પ્રકારે એકંદ્રિથી પંચેન્દ્રિ જીવોની હિંસા તથા વધ કરવાની મના કરી છે તે તમામ સિદ્ધાંતના સર્વે અધ્યયન તથા અધ્યાયમાં પ્રાણાતિપાત એટલે પ્રાણિના ઘાત કરવા સર્વથા નિષેધ છે. ઉપરનાં સર્વે શાસ્ત્રો બલવાન્ ગણાય છે. તથા પ્રમાણિક પણ છે તેમ આર્યજનો સર્વે માને છે.

૪. નીતિધર્મ પાલનારેં તથા પ્રતાપી રાજાઓ પુરેપુરા ન્યાયવંત રાજા તથાપિ અકૃત્ય કર્મ પ્રાણિયોને વધ કરે તો બલવાન્ શાસ્ત્ર, વેદ, શ્રુતિ, સ્મૃતિ, સૂત્રની આજ્ઞા તોડી તેમ ગણાય તેનું સ્પષ્ટ કારણ આ પ્રમાણે નીચેના શ્લોકથી જાણવું.

સૂત્ર ૩ મેલાંછે

અહિંસા સત્યમસ્તેયં ત્યાગો મૈથુનવર્જનં

પંચસ્તેતેષુ ધર્મર્મેષુ સર્વે ધર્માઃ પ્રતિષ્ઠિતાઃ ॥ ૧ ॥

યો દદ્યાત્ કાંચનં મેરું કૃત્સ્નાં ચૈવ વસુંધરાં

એકસ્ય જીવિતં દદ્યાત્ ન ચ તુલ્યં કદાચન ॥ ૨ ॥

મનમલ છાંડે સોઈ જ્ઞાન જીવ રક્ષે સોઈ દાન ॥

જ્ઞાનતત્ત્વ અભ્યંતરધરના નિર્મલ એહીજ ધ્યાના ॥ ૩ ॥

અર્થ નીચેપ્રમાણે છે.

હિંસા કરવી નહીં. સત્ય તજવું નહીં અસત્ય આચરવું નહીં, પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો એટલે ઉપર માયાનો ત્યાગ, પરસ્ત્રી તથા નીતિવિરુદ્ધ મૈથુનનો ત્યાગ કરવો. ૧ કંચન કહેતાં

સોનાનો મેરુપર્વત જેવડો ઢગલો કરી દરરોજ અઘંડ દાન આપે તોપણ એક જીવને હળતા મુકાવવો તે અભયદાન કહેવાય, તો તે ઉપરના સોનાનું દાન અભયદાનની લેશ પણ ગણત્રીમાં આવતું નથી. ૨ મનનો મેલ મૂકે તેનેજ સ્નાન કરવું કહેવાય. પ્રાણિજીવોની રક્ષા કરવી તેનેજ દાન કહેવું, જ્ઞાનરૂપી તત્ત્વ અંતરઆત્મામાં ધારણ કરવું, નિર્મલ એટલે ચોરૂં એનેજ ધર્મ તથા ધ્યાન કહેવાય છે ૩॥

૫—તેવી હિંસાની જો પ્રવૃત્તિ કરવામાં ન આવે તો રાજાને કે પ્રજાને અથવા તો રાજાને અંગે કાંઈપણ પરાભવ ન થતાં ઘણોજ લાભ તથા રાજની વૃદ્ધિ તથા લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ પુત્ર પૌત્રાદિ વૃદ્ધિ તથા તે રાજા ઘણાજ પ્રતાપી તથા નીતિવંત ગણાયાછે. તેમ રાજા અંગે આરોગ્યતા રહે આફત ન આવે એવું વલ્લવાન્ શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે તેવિધે આધાર કૃષ્ણ યજુર્વેદના તૈત્તિરિયારણ્યકના દશમા પ્રપાઠકના ૬૩ માં અનુવાકમાં કહ્યું છે કે.

સૂત્ર ૪

**ધર્મો વિશ્વસ્ય જગતઃ પ્રતિષ્ઠા લોકે ધર્મિષ્ઠં પ્રજા-
નુપસર્પતિ ધર્મેણ પાપમનુવિંદતિ ધર્મે સર્વં પ્રતિષ્ઠિતં
તસ્માદ્ધર્મં પરમં વદન્તિ ॥ ૧૫ ॥**

ધર્મ સર્વ પ્રાણિને આશ્રય છે. જગતમાં ધર્માધર્મ જાણવા માટે લોકો ધર્મિષ્ઠની પાસે જાયછે ધર્મે કરી પાપને ટાલેછે ને ધર્મમાં સર્વ રહ્યું છે. માટે ધર્મને શ્રેષ્ઠ કહેલછે પણ એ ધર્મ શું છે. તે સર્વ મનુષ્યે જાણવું અવશ્ય છે. માટે આપસ્તંબ ધર્મસૂત્રના પ્રથમપ્રશ્નના સાતમા પટલમાં કહ્યું છે કે—

સૂત્ર ૫

યં ત્વાર્યાઃ ક્રિયમાણં પ્રશસન્તિ સ ધર્મો યં ગર્હતે સોઽધર્મઃ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—જે આચરણને આર્યપુરુષો વચ્ચાણે તે ધર્મ અને જેને નિંદે તે અધર્મ કહેવાય છે. ને વલી વૈશેષિક દર્શનના પેહેલા અધ્યાયના પ્રથમ આન્ટિકમાં કહેલ છે કે.

સૂત્ર ૬

યતોભ્યુદયનિઃશ્રેયસસિદ્ધિઃ સ ધર્મઃ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—જેનાથી ઉદય તથા કલ્યાણ થાય તેજ ધર્મ.

૬—આપણા આર્ય હિંદુશાસ્ત્રને વિષે જે પર્વો આવેલાં છે તે સર્વે ઘણાજ ઉત્તમ દિવસ છે માટે તે પર્વ આરાધવાને દિવસે ત્રણ શબ્દ કહ્યા છે તે આરાધવાં (દયા, દાન અને દમન) એ ત્રણ શબ્દ મૂળધર્મ શાસ્ત્રથી ઉત્પન્ન થયા છે. તેનો અર્થ એવો છે કે, સર્વ જીવો.

ઉપરે દયા કરવી, સુપાત્ર જનોને દાન આપવું, તથા અભયદાનને કોઈપણ પ્રાણીને સહાય થઈ રક્ષા કરવી તથા કરાવવી. તે તથા આ દેહની ઇન્દ્રિયો કુકર્મ કરવા ઉન્મત થઈ દેહને ડોલાવતી હોય તો ઇન્દ્રિયવડે મન દૃઢ રહેવા સારું તપશ્ચર્યા કરી દેહદમન કરવું તેથી દેહની શુદ્ધિ થાય છે. તથા મુસલમાન ઇટલે યવન લોકોના મૂલ પ્રમાણિક શાસ્ત્રોમાં પળ ધર્મ વિષે મૂલ શબ્દ ત્રણ છે. (ખેર, મહેર ને વંદગી) એવા ત્રણ શબ્દ છે તો તેનો પળ ભાવાર્થ એવો છે કે ખેર ઇટલે અન્ન વિગેરે સુપાત્રે દાન દેવું. મહેર ઇટલે સર્વે પ્રાણિયો ઉપર દયા રાખી મહેર કરવી રક્ષા કરવી. વંદગી તે સુદાની ભક્તિ કરવી એવો અર્થ છે પણ પ્રાણિયોની હિંસા કરવી એ અશક્ય છે.

૭. કોઈ પળ નિમિત્ત દિવસે પ્રાણિને વધ કરવા લાવેલા અબોધ મનુજ હોય તે પાસેથી લઈ કોઈ પળ નિર્ભય સ્થળે તે પશુનું કોઈ પળ અંગને યંડન કર્યા સિવાય મુકવું ને તે પૂર્ણ સુખવૃત્તિમાં રહે તેવા ઠેકાણે મુકવાથી સર્વોત્તમ ક્રિયા સંપૂર્ણ થાય છે એમ ધર્મશાસ્ત્રોમાં માનેલું છે.

સૂત્ર ૭

વિષય હિંસા ન કરવી તે માટે વિશેષ આધારો ॥

અથ ॥ પાતંજલયોગદર્શનશ્રાદ્ધનપાદશ્રુતિસૂત્રં ૩૦ મું ॥

અહિંસા સત્યાસ્તેયબ્રહ્મચર્યાપરિગ્રહા યમાઃ ૩૦

અહિંસા ૧ સત્ય ૨ અસ્તેય ૩ બ્રહ્મચર્ય ૪ અપરિગ્રહ

૫ એતે યમાઃ—

હિંસા ઇટલે કોઈપણ પ્રાણિનો દ્રોહ કરવો તથા વધ કરવો તાડતર્જના કરવી તે દ્રોહ તેથી વિમુક્ત ઇટલે નિષેધ તે અહિંસા તેના ૧ પ્રકાર છે. તો તેમાં પળ પ્રથમ શબ્દનો અર્થ પ્રાણિનો દ્રોહ તથા વધ કરવું તે મહાજ મોટું પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે. તે હિંસાનાં ૮૧ ભેદ કહ્યાં છે. (હિંસા) કૃત, કારિત, અનુમોદિત એ ત્રણ ભેદ છે તે શબ્દનો અર્થ, કરવું કરાવવું કરતાંને ભલું જાણવું એવાં ત્રણ ભેદ થયાં. લોભ ૧ ક્રોધે ૨ મોહે ૩ થી કરવું કરાવવું કરતાંને ભલું જાણવું એમ એક એકના ત્રણ ત્રણ ભેદ ઇટલે થાય છે. વઢી તેમાં પળ ૩ ત્રણ ભેદ કહેલ છે તે મૃદુ, મધ્ય, અતિમાંત. અર્થ મૃદુ ઇટલે થોડું મધ્ય તે સાધારણ અતિમાંત તે ઘણું જ દરેકના ૩ ભેદ વઢી ૨૭ થાય છે. તેના પળ ૩ ત્રણ ભેદ તે મૃદુ મૃદુ મૃદુ મધ્ય મૃદુ તીવ્ર અર્થ થોડામાં થોડું થોડામાં મધ્યભાગ થોડાથી ઘણું ઇટલે ૨૭ ને ત્રણ ત્રણ કરતાં ૮૧ ભેદ થાય છે. તેમાંનો સૂક્ષ્મ ભેદરૂપ પળ જો કોઈ પ્રાણિની હિંસા તથા વધ તથા કોઈપણ દુઃખરૂપ કાર્ય પોતાના સાધનને અર્થે કરીયે તો મહર્થિક પ્રાયશ્ચિત્ત બંધાય છે. માટે સર્વથા પ્રકારે આર્ય જનોનાં

મૂઠ પ્રમાણિક શાસ્ત્ર જોવાથી પ્રણાતિપાત ઇટલે પ્રાણિનો વધ કરવો ઇરૂપી હિંસાનો સર્વ કાર્યોમાં નિષેધ કરેલછે.

સૂત્ર ૮

યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિના આચારાધ્યાયમાં કહ્યું છે કે.

અહિંસા સત્યમસ્તેયં શૌચર્મિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ॥

દાનં દયા દમઃ ક્ષાન્તિઃ સર્વેષાં ધર્મસાધનમ્ ॥ ૧૨૮ ॥

અર્થ:—અહિંસા, સત્ય, ચોરી ન કરવી, પવિત્રતા, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, પરોપકાર, દયા, મનનું દમન તથા ક્ષમા એ નવ સર્વે, ધર્મનાં સાધન છે:—૧૨૮ વચ્ચી શ્રી મહાભારતાંતર્ગત શાંતિપર્વના ૧૬૨ મા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે:—

સૂત્ર ૯

અદ્રોહઃ સર્વભૂતેષુ કર્મણા મનસા ગિરા

અનુગ્રહશ્ચ દાનંચ સતાં ધર્મઃ સનાતનઃ ૧૨૯

અર્થ:—મન, વાણિ તથા કર્મે કરી પ્રાણિમાત્રનો દ્રોહ ન કરવો દયા રાખવી તથા ઉપકાર કરવો એ સત્પુરુષોનો સનાતન ધર્મ છે. ॥ ૧૨૯ ॥ તેમજ વચ્ચી પળ શ્રીમદ્-ભાગવતના પ્રથમ સ્કંધમાં કહ્યું છે કે જીવો જીવસ્ય જીવનમ્ ॥ ૧૩૦ ॥ અર્થ:—જીવ જીવનું જીવન છે. ॥ ૧૩૦ ॥ ચાણાક્ય નીતિમાં કહ્યું છે કે:—

સૂત્ર ૧૦

આહારનિદ્રાભયમૈથુનં ચ સામાન્યમેતત્પશુભિર્નરાણામ્ ॥ ઇકો વિવેકો હ્યધિકો મનુષ્યે વિવેકહીનાઃ પશુભિઃ સમાનાઃ ॥ ૧૩૧ ॥

અર્થ:—આહાર, નિદ્રા, ભય તથા મૈથુન એ ચારે પશુ તથા મનુષ્યોમાં સામાન્ય છે. પણ ઇક વિવેકજ મનુષ્યમાં અધિક છે માટે કૃત્ય અકૃત્ય ન જાણે તે અવિવેક તેવા અવિવેકી મનુષ્યો હોય તે પશુસમાન જાણવાં. ૧૩૧ તો તેથી વિવેક વિચારી પ્રાણિયોના શરીરનો ઘાત કર્યા વગર અન્નાદિ વનસ્પતિથી મનુષ્યે પોતાના જીવનો નિર્વાહ કરવો યોગ્ય છે એ વિષે વિષ્ણુશર્માએ કહ્યું છે કે—

સૂત્ર ૧૧

યોત્તિ યસ્ય યદા માંસમુભયોઃ પશ્યતાન્તરમ્ ॥

ઇકસ્ય ક્ષણિકા પ્રીતિરન્યઃ પ્રાણૈર્વિમુચ્યતે ॥ ૧૩૨ ॥

અર્થ—જ્યારે જે કોઈ જેનું માંસ ખાય છે ત્યારે તે બંનેનો અંતર જુવો, તો खानારને પેટ भरवा जेटलो क्षणिक हर्ष થાય છે ને બીજાના પ્રાણ જાય છે. ॥ ૧૩૨ ॥

સૂત્ર ૧૨

મર્તવ્યમિતિ યદુઃખં પુરુષસ્ય પ્રજાયતે
શક્યસ્તેનાનુમાનેન પરોઽપિ પરિરક્ષિતુમ્ ॥ ૧૩૩ ॥

અર્થ—પુરુષને મરણસંબંધી જે દુઃખ થાય છે તે અનુમાનથી અન્ય પ્રાણી તારણ કરવા યોગ્ય છે. ॥ ૧૩૩ ॥ આ ઉપરના બે શ્લોક વિષ્ણુશર્મા એ કહેલ છે—વઢી પળ શ્રીમહાભારતાંતર્ગત અનુશાસન પર્વના ૧૧૫ તથા ૧૧૬ માં કહેલ છે કે—

સૂત્ર ૧૩

પ્રાણા યથાત્મનોઽભીષ્ટા ભૂતાનામપિ વૈ તથા
આત્મૌપમ્યેન મંતવ્યં બુદ્ધિઃ કૃતાત્મભિઃ ॥ ૧૩૪ ॥

અર્થ—જેમ પોતાનાં પ્રાણ પોતાને પ્રિય છે તેમ પ્રાણિયોને પણ હશે એમ પોતાની ઉપમા ને બુદ્ધિમાન્ જ્ઞાનિઓએ વિચારવું. ॥ ૧૩૪ ॥

સૂત્ર ૧૪

સ્વમાંસં પરમાંસેન યો વર્ધયિતુમિચ્છતિ ॥
નાસ્તિ હુદ્રતરસ્તસ્માત્ સ નૃશંસતરો નરઃ ॥ ૧૩૫ ॥

અર્થ—જે પારકા માંસે કરી પોતાના માંસને વધારવા ઇચ્છે છે તેનાથી વધારે કોઈ અધમ નથી ને જે અતિકાર છે. ॥ ૧૩૫ ॥

સૂત્ર ૧૫

ન હિ પ્રાણાત્પ્રિયતરં લોકે કિંચન વિદ્યતે
તસ્માદ્વયાં નરઃ કુર્યાદ્યથાત્મનિ તથા પરે ॥ ૧૩૬ ॥

અર્થ—જગતમાં પ્રાણથી અધિક પ્રિય બીજું કંઈ નથી માટે મનુષ્યે પોતાની પેઠે બીજાની ઉપર દયા રાખવી. ॥ ૧૩૬ ॥

સૂત્ર ૧૬

પ્રાણદાનાત્પરં દાનં ન ભૂતં ન ભવિષ્યતિ
ન હ્યાત્મનઃ પ્રિયતરં કિંચિદસ્તીહ નિશ્ચિતમ્ ॥ ૧૩૭ ॥

અર્થ—પ્રાણદાનથી બીજું શ્રેષ્ઠ દાન થયું નથી તેમ થશે પણ નહીં. કેમકે લોકમાં આત્માથી અધિક પ્રિય બીજું કાંઈ નથી એ નિશ્ચય છે. ॥ ૧૩૮ ॥

સૂત્ર ૧૭

અનિદ્યં સર્વભૂતાનાં મરણં નામ ભારત ॥

મૃત્યુઃ કાલે હિ ભૂતાનાં સદ્યો જાયતિ વેપથુઃ ॥ ૧૩૯ ॥

અર્થ—પ્રાણિમાત્રને મરણ અપ્રિય છે કારણ મરણ સમય તેમને તત્કાલ કંપ થાય છે. ઉપરના ૧૩૫ થી તે ૧૩૯ સુધીના શ્લોક મહાભારતમાં છે. હવેથી ચાળાક્યનીતિ લઘુચાળાક્યના લઘુ અધ્યાયનો શ્લોક ૧ મો.

સૂત્ર ૧૮

ધર્મસ્ય મૂલં રાજાનસ્તપોમૂલં ઋષીશ્વરાઃ ॥

ઋષીશા યત્ર પૂજ્યંતે તત્ર ધર્મઃ સનાતનઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ—ધર્મનું મૂલ બીજા રાજાઓ છે, તપનું મૂલ ઋષિઓ છે; જ્યાં ઋષીશ્વરની સાધુની નતા હોય તે સ્થળ સનાતન ધર્મનું સ્થાન સમજવું.

સૂત્ર ૧૯

રાજે ધર્મિણિ ધર્મિષ્ઠાઃ પાપે પાપા સમે સમાઃ ॥

લોકાસ્તદનુવર્ત્તંતે યથા રાજા તથા પ્રજાઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—રાજા ધર્મી હોય ત્યાં પ્રજા પણ ધર્મિષ્ઠ હોય. રાજા પાપિષ્ઠ હોય છે તે પ્રજા પણ પાપી થવાનો સંભવ થાય છે તુલ્યોતુલ્ય હોય છે. સેવક રાજાના વર્તણુક પ્રમાણે જ ચાલે એવો સદૈવ નિયમ છે જેવો રાજા તેવી જ પ્રજા થાય છે. ॥ ૬ ॥ હવે શ્રી મહાભારતના અનુશાસન પર્વના ૧૧૬ મા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

સૂત્ર ૨૦

અહિંસા પરમો ધર્મસ્તથાહિંસા પરો દમઃ ॥

અહિંસા પરમં દાનમહિંસા પરમં તપઃ ॥ ૧૪૪ ॥

અર્થ—અહિંસા એ ઉત્તમધર્મ, ઉત્તમદાન, ઉત્તમદમ, તથા ઉત્તમતપ છે. ॥ ૧૪૪ ॥ બહી વિષ્ણુશર્માએ કહ્યું છે કે—

સૂત્ર ૨૧

માતૃવત્ પરદારેષુ પરદ્રવ્યેષુ લોષ્ટવત્ ॥

આત્મવત્ સવભૂતેષુ વીક્ષંતે ધર્મબુદ્ધયઃ ॥ ૧૪૬ ॥

અર્થ—ધર્મબુદ્ધિવાલા મનુષ્ય પારકી છાંને માતાસમાન, પારકા કાંચનને માટીસમાન અને સર્વ પ્રાણિને પોતાના સમાન જુએ છે. ॥ ૧૪૬ ॥ વઢી શુક્રનીતિના ત્રીજા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

સૂત્ર ૨૨

एणो गजः पतंगश्च भृंगो मीनस्तु पंचमः ॥

शब्दस्पर्शरूपगंधरसैरेते हताः खलु ॥ ૧૪૮ ॥

અર્થ—હરણ, હસ્તિ, પતંગ, ભ્રમર તથા પાંચમું મત્સ્ય એ ક્રમથી શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, ગંધ અને રસે કરી નાશ પામે છે. એક ઇંદ્રિનો વિષય બેકાવવાથી તો મનુષ્ય પાંચે ઇંદ્રિ મોકલી રાખી વિસર્પ બેકાવેતો તથા હિંસારૂપ અકાર્ય કરે તો નાશ પામી તેને નર્ક પ્રાપ્ત કેમ ન થાય. તે જ્ઞાની પુરુષોએ વિચારવું જરૂર છે ॥ ૧૪૮ ॥ વઢી વિષ્ણુ શર્માએ કહ્યું છે કે—

સૂત્ર ૨૩

न गोप्रदानं न महीप्रदानं न वान्नदानं हि तथा प्रधानम् ॥

यथा वदंतीह बुधाः प्रधानं सर्वप्रदानैरभयप्रदानम् ॥ ૧૫૬ ॥

અર્થ—આ લોકમાં પંડિતો સર્વ દાનમાં જે રીતે અભયદાનને મુખ્ય ગણે છે તે રીતે ગોદાન, ભૂમિદાન તથા અન્નદાનને મુખ્ય ગણતા નથી. તે કયું દાનકે પ્રાણિની રક્ષા કરવી કરાવવી તથા પ્રાણિને ભય થકી મુકાવવો એજ અભયદાન કહેવાય છે. ॥ ૧૫૬ ॥ આ પ્રમાણે મુદ્રિત કરી હવે નિચે ભાષણરૂપ ભાષણ કરી વ્યાખ્યા કરવામાં આવે છે. તથા એ કથા કે નારદઋષિ તથા વસુરાજ તથા પર્વત બ્રાહ્મણની આપવામાં આવે છે તે કયા પ્રંથની છે, એમ હાલમાં ઘણો શ્રમ લેતાં સિદ્ધ થયું નથી પણ અનુમાનથી તથા એકથી બે બ્રાહ્મણોને પુછવાથી એમ માનવામાં આવ્યું છે કે તે કથા મહાભારત ધર્મશાસ્ત્ર અથવા રામકથાની છે પણ તે તો અમારી જૈન રામાયણમાં આવેલી છે. પાને ૩૮ થી તે ૪૮ પાના સુધીમાં તેનો સંક્ષેપ માત્ર જાણવારૂપ યોગ્ય લઈ અત્રે દાખલા કહેલ છે. તે પણ આપને ધ્યાનમાં લીધા જેવું માલમ પડશે એમ જણાય છે. તેથી નીચેપ્રમાણે દાખલ કરેલી છે તથા હવે આપેલાં ભાષાંતર જવાબમાં આવેલા સૂત્ર શ્લોક ૨૪ તે એક ૧ સત્રને અંતે જે આવેલ આંક છે તેટલામો તે પ્રંથમાં

બતાવેલાં પ્રકરણ તથા અધ્યાયનો શ્લોક છે એમ જાણવું તેની હકિકત વિસ્તારી કહું છું. તે
 ધ્યાન આપી સૌથી પ્રથમના જે મેલ્યા ૩ શ્લોક છે તે પ્રસ્તાવિક છે, એમ હાલમાં માનવામાં
 આવેલું છે, પણ તે કોઈક ગ્રંથના હોવાજ જોઈએ એમ અનુમાન પણ થાય છે. કારણ કે તેનો
 પણ અર્થ આ આપેલા શાસ્ત્રોના ભાવાર્થમાં મળે છે, જેથી હવે તે ૩ પ્રસ્તાવિક છે એમ માન્યું
 છે. તથા ત્યારપછીના આંક ૪-૫-૬ એમ ૭ શ્લોક પ્રમાણસહસ્ત્રીનાં આચાર પ્રકરણના પાના
 ૫ માંથી લીધેલા છે. ત્યાર પછી આંક ૭ માનો શ્લોક ૧ પાતંજલ યોગદર્શન સાધન
 પાદ શ્રુતિ સૂત્ર ૩૦ મું છે તે તે ગ્રંથમા જોવાથી જાત્રી થશે. તથા આંક ૭ માં બીજાનો તથા
 આંક ૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨-૧૩-૧૪-૧૫-૧૬-૧૭-૧૮-૧૯-૨૦-૨૧-૨૨-
 ૨ એમ ૧૫ પ્રમાણસહસ્ત્રી નામના ગ્રંથના આચાર પ્રકરણના પાના ૩૨ થી ૪૧ થ
 લીધેલાં છે. તે ગ્રંથ જોવાથી તથા આપેલા જુદા ગ્રંથોના પ્રમાણ છે તેને સૂત્રોના મથાળા
 ઉપર તે પ્રમાણે તે ગ્રંથો જોવાથી જાત્રી થશે. તથા આંક ૧૮ થી ૧૯ ના શ્લોક બે લઘુ
 ચાળાક્ય રાજનીતિના બીજા અધ્યાયના છે તે ગ્રંથ જોવાથી જાત્રી થશે. સર્વે એક્ય મ
 સૂત્ર ૨૪ થાય છે. તેમાં સાત સાત આંકના બે સૂત્ર છે. તેમ પ્રથમનાં ૩ આંક તો સૂત્ર
 પાતંજલ યોગ દર્શન સાધન પાદ ગ્રંથનું સૂત્ર ૩૦ મું છે, ત્યાર પછી બીજા ૭ માના આંકનું
 સૂત્ર છે, તેમ પ્રમાણ સહસ્ત્રીનું છે; હવે પ્રમાણ સહસ્ત્રી એ એક છાપેલો ગ્રંથ છે જેમાં વધા પ્રકરણમાં
 આવેલા એક હજાર પ્રમાણ છે. તે ગ્રંથ રચી છપાવનાર યજુર્વેંશી ઠાકરશી સુત પ્રાગજીન
 નામથી મુંબઈ નિર્ણયસાગર છાપખાનામાં છાપ્યો છે.

नं० २८.

रामानुजसिद्धांतमताचार्यनो अभिप्राय.

श्रीमते रामानुजाय नमः

उपवीतनम् ऊर्ध्वपुंड्रवतम् त्रिजगत्पूर्णफलं त्रिदंडहस्तं शरणा-
गतसार्थवाहमीडे शिखया शेखरीणाम् पतिम् यतीनाम् यस्मिन्
जगति जगदुपादानकारणभूतम् श्रियः पतिम् परं परमपुरुषा
उपासन्ते ॥ तदुपासनयैवापवर्गश्रेणीमहमाहमित्याब्रह्मस्तम् भो आं-
तर्गता अधिरो हन्ति ब्रह्मादयः ॥ कारणाद्यंतरा कार्याद्यनुपपत्ते-
रितिन्यायस्य प्रत्यक्षानुभवत्वेनैककायत्वावच्छिन्नं प्रत्यनेकपदार्थ-
त्वावच्छिन्नत्वस्य प्राग्भावापत्तियोगित्वात् न केषामपि तत्र प्र-
वृत्तिः । प्रवृत्तेऽपि फलाभाव इति चेन्न प्रकृतविषयेकार्यकारणभा-
वस्यासंगतत्वेऽपि प्रयोज्याप्रयोजनभावेनोपपत्तौ ॥ सर्वप्रसमंजसं
तथा च मोक्षप्रयोजकीभूतमपंक्तिप्रपत्यादीनामधिकारिणः एतत्
प्रमाणं बोधयामि ॥ १ ॥ श्रीरंगलक्ष्मणमुनीश्वरकृतप्रबंधगूढार्थ बो-
धनकृतसमभूयदात्मा ॥ श्रीरंगराजगुरुवर्यकृपात्तबोधम् गोपालव-
र्यगुरुशेखरमाश्रयध्वम् ॥ २ ॥ त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो
भवार्जुन ॥ मात्स्यं कौर्म तथा लिंगं शैवं स्कांदं तथैव च ॥
आग्नेयं च षडेतानि तामसानि निबोध मे ॥ ब्रह्मांडं ब्रह्मवैवर्तं
मार्कंडेयं तथैव च ॥ भविष्यं वामनं ब्राह्मं राजसानि निबोध मे ॥
वैष्णवं नारदीयं च तथा भागवतं शुभम् ॥ गारुडं च तथा पाद्मं
वाराहे शुभदर्शने ॥ सात्विकानि पुराणानि विज्ञेयानि शुभानि
वै ॥ सात्विका मोक्षदाः प्रोक्ता राजसाः स्वर्गदाः शुभाः ॥ तथैव
तामसा देवि निरयप्राप्तिहेतवः ॥ तथैव ऋषिभिः प्रोक्ताः स्वतप-

સ્વગુણાન્વિતાઃ ॥ સાત્વિકા રાજસાશ્ચૈવ તામસાઃ શુભદર્શને ॥
 વાસિષ્ઠં ચૈવ હારીતં વ્યતિં પારાશરં તથા ॥ ભારદ્વાજં કાશ્યપં ચ
 સાત્વિકા મોક્ષદાઃ શુભાઃ ॥ માનવં યાજ્ઞવલ્ક્યં ચ આશ્રેયં દાક્ષ-
 મેવ ચ ॥ કાત્યાયનં વૈષ્ણવં ચ રાજસાઃ સ્વર્ગદાઃ શુભાઃ ॥ ગૌતમં
 બાર્હસ્પત્યં ચ સાંવર્તં ચ યમઃ સ્મૃતમ્ ॥ સાંખ્યં ચોશનસં દેવિ
 તામસા નિરયપ્રદાઃ

અર્થ:—મત્સ્યપુરાણ, કૂર્મપુરાણ, લિંગપુરાણ, શિવપુરાણ, સ્કંદપુરાણ અને અગ્નિ-
 પુરાણ, આ છ પુરાણો તમોગુણી છે. બ્રહ્માંડ, બ્રહ્મવૈવર્ત, માર્કેંડેય, મંવિષ્ય, બ્રહ્મ અને વામન
 પુરાણ એ રજોગુણી છે. અને વિષ્ણુ, નારદ, ભાગવત, ગરુડ, પદ્મ અને વરાહ એ છ પુરાણો
 સાત્વિક છે; વસિષ્ઠ, હરિત, વ્યાસ, પરાશર, ભરદ્વાજ અને કાશ્યપ એ છ સ્મૃતિયો સત્વગુણી છે.
 મનુ, યાજ્ઞવલ્ક્ય, અત્રિ, દક્ષ, કાત્યાયન અને વિષ્ણુસ્મૃતિ એ રજોગુણી છે. અને ગૌતમ,
 બૃહસ્પતિ, સંવર્ત, યમ, શંખ અને ડશનસસ્મૃતિ એ છ તમોગુણી છે. સત્વગુણી મોક્ષ આપે છે.
 રજોગુણી સ્વર્ગ આપે છે. અને તમોગુણી નર્ક આપે છે. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચાર
 વર્ણોના નામ છે. જે દેવીના ઉપાસકો ભક્તો છે તેમના બે પ્રકાર છે (બે પ્રકારના મત છે).
 એક વામમાર્ગી અને બીજો દક્ષણાયન માર્ગી છે. એ પૈકી વામ માર્ગીઓના પ્રમાણ કહું છું.

નિર્ણયસિંધુમાં વલિ ॥

તસ્યાં યે હ્યુપયુજ્યંતે પ્રાણિનો મહિષાદયઃ ॥

સર્વે તે સ્વર્ગતિં યાંતિ ઘ્રતાં પાપં ન વિદ્યતે ॥ ૧ ॥

અર્થ:—નિર્ણયસિંધુ નામના ધર્મશાસ્ત્રવિષે બલિદાન પ્રકરણમાં કહ્યું છે. અર્થ—
 નવરાત્રીના ઉપવાસ કરનાર જે વામમાર્ગી તેઓએ તેનો પુરાણહુતી દશરાત્રી દહાડે મહિષ પાડો
 અથવા અજ વોકડો તેનું પૂજન કરવું. અને પૂજન કરીને દેવીનું આવાહન કરવું. આવાહન
 કરતાં પાડાદિકનું શરીર કાપે તો ખંજે કરીને તેને મારવો ન કાપે તો તેને ખંજ
 અડકાડીને છોડી મૂકવો.

યાવન્નચ્ચાલયેદ્યત્રં પશુસ્તાવન્ન હન્યતે ॥

ન તથા બલિદાનેન પુષ્પધૂપવિલેપનૈઃ ॥

યથા સંતુષ્યતે મૈષૈર્મહિષીર્વિંધ્યવાસિની ॥

एवं च विंध्यवासिन्या नवरात्रोपवासतः ॥ ૩ ॥

એ મરનાર પુરુષને દોષ લાગતો નથી ને પશુ સ્વર્ગમાં જાયછે. જેમ પશુવધ કરીને વિંધ્યવાસિની દેવી પ્રસન્ન થાયછે તેમ ધૂપદીપ વિગેરે વીજાં નૈવેદ્ય કરીને પ્રસન્ન થતી નથી. એ વચન વામમાર્ગીઓને લાગુ છે એ ગૌણ વચન છે.

મિતાક્ષરના ટીકાનેવિષે મનુસ્મૃતિનું વચન છે તે નીચે પ્રમાણે:—

સિતાક્ષરા—યજ્ઞાથ બ્રાહ્મણૈર્વધ્યાઃ પ્રશસ્તા મૃગપક્ષિણઃ ॥

મૃત્યાનાં ચૈવ વૃત્યર્થમગસ્યો હ્યાચરેત્પુરેતિ મનુસ્મરણાત ॥ ૩ ॥

અર્થ:—યજ્ઞના અર્થે ત્રણે વર્ણને પળ પશુનો વધ કરવો. શામાટે કે પોતાના ઘરનાવિષે શૂદ્ર ચાકર હોય તેને માટે આ ત્રણે વર્ણે પરંતુ માંસ ભક્ષણ ન કરવું. એનું પળ તાત્પર્ય એ છે કે તે પાપ છે. માટે પશુને સ્વદ્વંદ્વ અડકાડીને છોડી દેવું.

મિતાક્ષરાનેવિષે વીજું વચન યાજ્ઞવલ્ક્ય મહારાજે કહયુ છે તે નીચે:—

વસેત્સ નરકે ઘોરે દિનાનિ પશુરોમાભિઃ ॥

સંમિત્તાપિ દુરાચારો યો હંત્યવિધિના પશૂન ॥ ૪ ॥

અર્થ:—અવિધિ પૂર્વક જે કોઈ પશુની હિંસા કરેછે તે મનુષ્યને જેટલાં સ્વાડાં પશુને વિષે રહેલાંછે તેટલાં વર્ષ હજાર પર્યંત નર્ક ભોગવીને એટલાં વર્ષ હજાર પર્યંત પશુનો અવતાર થાયછે.

મિતાક્ષરાની ટીકાને વિષે મનુસ્મૃતિમાં સ્વયંભુમનુનું વાક્ય છે—

મનુ ॥ હંતીત્યષ્ટવિધો વિઘાતકો ગૃહ્યતે અનુમંતા

વિશસિતા નિહંતા ક્રયવિક્રયી સંસ્કર્તા ચોપહર્તા

ચ સ્વાદક શ્વેતિ ઘાતકાઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ—ઘાતક શબ્દનો અર્થ આઠ પ્રકારનો છે અનુમંતા કહેતાં જે અનુમાન કરીને માર્યું તે જેમકે મૂરું કોણું તેને કોઈ પળ પશુ કલ્પિને મારતું તથા કાંઈ પળ અડદનું પુતલું અગર મનુષ્ય કલ્પીને મારવું. તે અનુમંતા, વિશસિતા એટલે વિશ્વાસ કરીને કોઈ દેવીને ત્યાં મોકલ્યું અથવા પોતાને ઘરેજ કંઈ પશુ હોય તે કોઈ સ્વાદકી રૂપાદિકને વેચીને આપવું તે પળ વેચનાર પુરુષ મારનાર બરોબર છે. અનિહંતા જે જાતે મારે છે તે, ક્રયવિક્રય જે કેવલ પોતે પશુલાવીને સ્વાદકીઓને આપે છે તે પુરુષ પળ મારનાર બરોબર છે. અને બીજો જે પશુ છે એમ દેવીને અર્પણ કરવાને વાસ્તે અર્ચાર ગુલાલ વિગેરે કરીને પૂજન (પશુ) નું કરે છે, તે પળ પૂજન કરનાર અને પૂજન કરાવનાર એ પળ મારનાર બરોબર છે. અને ઉપકર્તા કહેતાં

કે જે પશુને લાવીને મારનારના હાથમાં આપે છે, અને સ્વઙ્ગ મંત્રીને મારનારના હાથમાં આપે છે અને સ્વઙ્ગનો સ્પર્શ કરીને જે છોડી દે છે એ પણ મારનાર વરોવર છે. અને એ પશુના માંસને જે ખાય છે એ પણ મારનાર છે, એવા આઠ પ્રકારના હંતા પુરુષ જાણવા. હવે દાક્ષાયન માર્ગના દેવિભક્તો છે તેમનાં પ્રમાણ.

**અથ વલિદાનં બ્રાહ્મણેન માષાદિમિશ્રાન્નેન કૂષ્માં-
ડેન વા કાર્યં ॥ યદ્વા ॥ ઘૃતમયં યવપિષ્ઠાદિમયં વા
સિંહવ્યાઘ્રનરમેષાદિકં ॥ ૬ ॥**

ધર્મસિંધુના વીજા પરિચ્છેદમાં કૌસ્તુભ પ્રંથના વાક્યો છે.

**કૃત્વા સ્વઙ્ગેન ઘાતયેત્ ॥ બ્રાહ્મણેન પશુમાંસમદ્યાદિ-
વલિદાનાત્ બ્રાહ્મણ્યતો શ્રષ્ટતા ॥ સકામેન ક્ષત્રિયા-
દિના સિંહવ્યાઘ્રનરમહિષછાગસૂકરમૃગપક્ષિમત્સ્યન-
કુલગોધાદિપ્રાણિસ્વગાત્રરુધિરાદિમયો વલિર્દેયઃ ॥ ૭ ॥**

અર્થ—બ્રાહ્મણે દેવીને વલિદાન આપવું હોય તો તેને મૂંઝૂં કોઠું અથવા અડદ બાફીને અથવા અડદનું પૂતળું કરીને અથવા ઘી ઝાંડ મેઝવીને લોટનો અથવા દૂધપાકનો મહિષ, અજ વનાવીને તેનું વલિદાન આપવું. પરંતુ જીવતા પશુનો બ્રાહ્મણે વધ ન કરવો, કરે તો શ્રષ્ટ થાયછે. ક્ષત્રીયોમાં જે સકામીક ક્ષત્રી છે અને વામમાર્ગમાં રહેલાછે એને જીવતા પશુનું વલિદાન આપવું એ વાક્ય વૈષ્ણવ ધર્મમાં નથી. તે જે દેવનો ભક્ત છે તેને લાગુછે. પરંતુ મુખ્યવાક્ય તો ક્ષત્રીએ કાન નાક છેદીને પશુને છોડી દેવો એ છે. હિંસા કરવી એ નથી. એ વાક્યો દેવીના ઉપાસકના છે ને તે મુખ્યવાક્ય નથી.

વેદના જે મુખ્યવાક્ય એટલે તાત્પર્ય છે તે કહુંછું. એ ઉપરના જે વાક્યો છે તે શામટે કહેલાં છ કે માંસમક્ષણ કરવાને જીવની જે આસક્તિ છે તે છોડાવવાને વાસ્તે છે. તનો દૃષ્ટાંત જેમ કોઈ પોતાના દીકરાને કરમીનો વ્યાધિ થયો હોય તો બાપ પોતાના દીકરાનો રોગ મટાડવા સારુ એમ કરેછે કે હે પુત્ર એ લીમડાના રસનો વાડકો તું પીશ તો હું તને ઝાંડેલો લાડુ આપીશ. ત્યારે દીકરો રસનો વાડકો પી જાયછે તો કહેછે કે લાડુ તો હાડ લેઈ ગયો ને લાડુ દીકરાને આપતો નથી. એજ પ્રમાણે વેદ કહેછે કે પશુનું વલિદાન આપનારને પાપ નથી એ વચન ઝાંડના લાડુ જેવું છે. અને પશુહિંસા ન કરવી એ લીમડાના રસ જેવું છે. એટલે ગુણકારી છે માટે પશુહિંસા ન કરવી.

યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિમાં તેના રાજનીતિના પ્રકરણ વિષે જે પ્રમાણે છે તે પ્રમાણે કહું છું.

અસ્કન્નમઘ્યથં ચૈવ પ્રાયશ્ચિતૈ રદૂષિતં ।

અગ્નેઃ સકાશાદ્વિપ્રાગ્નૌ હુતં ભ્રષ્ટમિહોચ્યતે ॥ ૮ ॥

અર્થ:—બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિ, વૈશ્ય જે યજ્ઞ કરેછે અને એ યજ્ઞ થકી જે ફળ થાયછે તેનાં લક્ષણ કહું છું. અગ્નિને વિષે એ પ્રકારની આહુતી આપી હોય તો શ્રેષ્ઠફલ થાય છે. કેવો હુત પદાર્થ જોઈએ આસ્કંદનામ રુધિરની ધારારહિત હોય અને કોઈ જીવની હિંસા થઈ ન હોય અને પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને અદૂષિત હોય તો એ ફલ પ્રાપ્ત થાયછે. એટલે એ શ્લોકનો તાત્પર્ય એ છે કે દુધપાક, તલ, જવ, ઘી એની આહુતી આપી હોય તો ફલ થાયછે. પશુની આહુતી આપી હોય તો ફલ થતું નથી.

યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિનું વાક્ય છે તે નીચે પ્રમાણે.

સર્વાન્કામાનવાપ્નોતિ હયમેધફલં તથા ॥

ગૃહેપિ નિવસન્વિપ્રો મુનિર્માસવિવર્જનાત્ ॥ ૯ ॥

અર્થ:—વિપ્રનામ બ્રાહ્મણ, મુનિનામ ક્ષત્રિ, વૈશ્ય, શૂદ્ર એ ચાર વર્ણોમાં જે કોઈ માંસ પશુહિંસા કરીને અથવા બલિદાન આપીને (માંસ) ખાતો નથી. અથવા બલિદાન આપતો નથી એવા પુરુષ જે કામના મનમાં ધારેછે તે બધી સિદ્ધ થાયછે. તેને કોઈ વિગ્ર થતું નથી અને હયમેધયજ્ઞ કરવાનું ફલ થાયછે. એટલે એ ઠેકાણે વેદનો કહેવાનો તાત્પર્ય એ છે કે પશુ-હિંસા રહિત યજ્ઞ કરવો.

યાજ્ઞવલ્ક્યની ટીકાનેવિષે સ્વયંભુ મહારાજનું વાક્યછે.

મનુ ॥ યદ્વ્યાયતે યત્કુરુતે રતિં બધ્નાતિ યત્ર ચ

તદવાપ્નોત્યવિન્ધેન યો હિનસ્તિ ન કિંચન ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—જે કોઈપણ પ્રકારની હિંસા કરતો નથી અથવા કોઈપણ પ્રકારનું બલિદાન આપતો નથી. તો તે પુરુષો મનમાં જે ધ્યાન કરે છે, અને કાંઈ કર્મ કરે છે, અને જે કર્મને વિષે રતિ પ્રીતિ કરે છે નામ યજ્ઞાગ્નિક કરે છે તો તે પુરુષને યજ્ઞ વિગ્રરહિત થાય છે. એટલે એ ઠેકાણે વેદનો કહેવાનો તાત્પર્ય એ છે કે યજ્ઞ કરવો તો તે યજ્ઞને વિષે પશુહિંસા ન કરવી. દુધપાક આપવો એટલે કોઈપણ પ્રકારની બલિદાનમાં હિંસા ન કરવી એ તાત્પર્ય છે.

બીજુંપણ મનુમહારાજનું વાક્ય મિતાક્ષરા મધ્યેનું છે તે નીચેપ્રમાણે—

વર્ષે વર્ષેશ્વમેધેન યો યજેત શતં સમાઃ ॥ માંસાનિ ચ

ન શ્વાદેચ્છાસ્તયોઃ પુણ્યફલં સમમિતિ મનુસ્મરણાત્ ॥૧૧॥

અર્થ—ઘટલે જે કોઈ પુરુષોએ એવો નિયમ કર્યો હોય છે કે જ્યાં પર્યંત જીવનું ત્યાં સૂધી દરવર્ષે અશ્વમેધ યજ્ઞ કરવો પરંતુ માંસ ન ખાવું ઘટલે અશ્વનું બલિદાન ન આપવું દૂધ-પાકનું બલિદાન આપવું. જે પુરુષો અશ્વનું બલિદાન આપે છે તેના કરતાં જે નથી આપતા તેને અધિક ફાટ થાય છે. ઘટલે, એ ઠેકાણે વેદનું તાત્પર્ય શું છે કે જે અશ્વમેધ યજ્ઞ કરવો તે અશ્વને સ્પર્શ કરીને છોડી દેવો દૂધપાક વિગેરેનું બલિદાન આપવું.

શ્રીમદ્ ભાગવત એકાદશ સ્કંધને વિષે કહેલું છે કે—

**लोके व्यवायामिषमद्यसेवा नित्यास्तु जंतोर्न हि तत्र चोदना ॥
व्यवस्थितिस्तेषु विवाहयज्ञसुराग्रहैरासु निवृत्तिरिष्टा ॥ १२ ॥**

અર્થ—ઘટલે વેદ શું કહે છે લોકોને વિષે વિવાહને વિશેષ સુખ છે આમિષ જેમાં ભક્ષણ કરે છે અને મદ્યસેવા અને મદિરા પીવી એજ પ્રકારના જે જીવો છે તે ધર્મી નિત્યમુક્ત કહેતાં જે ભગવાનના પાર્ષદ અને જિવનમુક્ત કહેતાં જે જડભરત, મુકદેવલ્લ શનકાદિક તે અને મુમુક્ષુ કહેતાં જગત્માં રહીને જે ઇચ્છા કરે કે મારો મોક્ષ થાય એ મુમુક્ષુ જાણવો. અધમનાં લક્ષણ ઇન્દ્રિયસુખ ભોગવવું હિંસા કરવી અને ભૂતપ્રેતની ઉપાસના કરવી. પામરના લક્ષણ જે મનુષ્યદેહ પરમાત્માએ કેવલ ભજન સ્મરણ કરવા આપેલ તે પરમાત્માને છોડીને ભૈરવ ને ચંડીની ઉપાસના કરે છે. અને નાના પ્રકારનાં બલિદાન આપે છે એ પાછલા બેડ જીવો અધમ અને પામર તેમને એ પ્રકારે વેદ કહે છે. શું કહે છે? લગ્ન કર્યા વગર જે વિષયસુખ ભોગવશે તેને દોષ લાગશે. યજ્ઞ કર્યા વગર જે પશુને મારશે તેને પણ દોષ લાગશે. અને સુત્રામણિયજ્ઞ વગર જે મદિરા પીશે તેને દોષ લાગશે. એ શામાટે વેદ કહે છે કે અધમ પામર જીવોની વિષયસુખ થકી, માંસભક્ષણ થકી, મદિરાપાન થકી નિત્યની રુચિ છોડવવા સારું કહ્યું છે.

શ્રીમદ્ ભાગવતના એકાદશ સ્કંધમાં બીજું વાક્ય છે તે—

**धनं च धर्मैकफलं यतोज्ञानं सविज्ञानमनुप्रशांति
ग्रहेषु युजंति फलो वरस्य मृत्युं न पश्यन्ति दुरंतवीर्यम् ॥ १३ ॥**

અર્થ—ધનરક્ષા કરવાનું સુફળ એ છે કે ધર્મ કરવો. વિજ્ઞાનસહ વર્તમાન જ્ઞાનનું ફળ શું છે કે સર્વ જીવવધ થકી નિવૃત્તિ પામો. ભગવત ભક્તી કરો એ કરતા નથી કેવલ સંસારને વિષે શરીરને લગાડે છે. તે દુરંત વીર્યરૂપી એવા સંવત્સરરૂપી કાલરૂપી પરમાત્મા જે ભક્ષણકરી રહ્યા છે તેને જોતા નથી. એવા ભાવાર્થનું વેદનું વાક્ય શુકદેવ મહારાજ પરીક્ષિતિ પ્રત્યે અને શ્રીકૃષ્ણ ઉદ્ધવજી પ્રત્યે અને નવયોગેશ્વર નીમીરાજા પ્રત્યે કહેલું છે. કે એ જીવ સમાન બીજો અધમ નથી.

શ્રીમદ્ ભાગવત વિષે શ્લોક છે તે નીચે પ્રમાણે—

**યત્ વ્રાણમક્ષોવિહિતઃ સુરાયાસ્તથા પશોરાલભનં ન હિંસા
એવં વ્યવાયઃ પ્રજયા ન રત્યાએવં વિશુદ્ધં ન વિદુઃ સ્વધર્મ ॥૧૪॥**

અર્થ—શુકદેવજી પરીક્ષિતિ રાજા પ્રત્યે કહે છે કે હે રાજન્ વેદનો કહેવાનો તાત્પર્ય
એવો છે કે તે સુત્રામણિ યજ્ઞને વિષે મદિરાને સુંધી લેવી. પળ પીવી નહીં. યજ્ઞને વિષે પશુને
ખજ્જ અડકાડીને છોડી દેવું મારવું નહીં. ‘ક્રતુ સમયના અંતને વિષે માર્યાના (છી) અંગિકાર
કરવો. વીજા દિવસે જાય તો ઈશ્વર સ્મરણ કરવું પટલે સંતાન થયા પછી ઈશ્વર ભજન કરવું.
એવો ઉત્તમ મનુષ્યદેહ પામીને શુદ્ધ ધર્મવેદ કહે છે તેને છોડીને વિપરીત ચાલે છે એ વાસ્તે
નરકમાં જાવું પડે છે. અને જે મનુષ્ય જીવની હિંસા કરે છે તે પશુ અવતારને પામે છે.

શ્રીમદ્ ભાગવતનો શ્લોક નીચે પ્રમાણે—

**દ્વિપંતઃ પરકાયેષુ સ્વાત્માનં હરિમીશ્વરં ॥
મૃતકે સાનુબંધેઽસ્મિન્વદ્ધસ્નેહાઃ પતંત્યધઃ ॥ ૧૫ ॥**

અર્થ—શુકદેવ પરીક્ષિતિ રાજા પ્રત્યે કહે છે કે સર્વ જીવોને વિષે સાક્ષાત્ પરમાત્મા
વાસ કરીને રહ્યા છે. જડ પદાર્થો જે દેવી ભૈરવાદિકને બઝિદાન આપે છે ને માંસાહાર કરીને
ચોતે રહે છે તે ઘ્યારે મરે છે ત્યારે તેના કુટુંબ સહિત નરકમાં પડે છે.

શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કહ્યું છે.

**યેત્વનેવં વિદોઽસંતઃ સ્તવ્ધાઃ સદભિમાનિનઃ
પશૂન્દ્રુહ્યંતિ વિસ્તવ્ધાઃ પ્રેત્ય યદાંતિ તે ચ તાન્**

અર્થ—એ પ્રકારના જે પામર જીવો છે. અને વેદના અભિપ્રાય ને જાણતા
નથી. તે આ પ્રમાણે માષણ કરેછે. આપણે સ્વર્ગમાં જઈ યજ્ઞકરીને ત્યાં અપ્સરા
જોડે વિહાર કરીશું. તેઓ આ પ્રમાણે પરસ્પર વાતો કરેછે. અને પશુહિંસાના યજ્ઞો કરેછે.
ઘ્યારે તે યજ્ઞ કરનારા મરેછે ત્યારે તેને પશુરૂપ ધારણ કરવું પડે છે. તે વખતે તે પશુ
જમરાજ પુરીને વિશે તેનું વેર છે છે.

શ્રીમદ્ ભાગવતના ચતુર્થસ્કન્ધમાં પચીસમા અધ્યાયમાં પ્રાચીનબર્હિરાજા પ્રત્યે નારદ
મુનીનું વાક્ય છે.

**મા ભો પ્રજાપતે રાજન્ પશૂન્પશ્ય ત્વયાઽધ્વરે ॥
સંજ્ઞાપિતાન્ જીવસંઘાન્ નિર્ઘૃણેન સહસ્રશઃ**

નારદ મુનિ કહેછે કે હે રાજન્ રાજ્ય કર્તા જે જે દેવને પશુનું બલિદાન આપે છે અને યજ્ઞ કરતાં જે જે પશુયજ્ઞ કરેછે દયારહિત જે હજારો જીવની હિંસા કરે છે. ઇત્યાદિ.

હારીત સ્મૃતિને વિશે હારીત ઋષિ અમરીશ રાજા પ્રત્યે કહેછે.

તસ્માત્તુ વૈષ્ણવો ભૂત્વા વૈદિકં વૃત્તિમાશ્રિતઃ

કુવાતિ ભગવન્પ્રાત્યૈ કુર્યાદાદિકર્મ યત્

અર્થ:—હે અમરીશ રાજા તમો વૈષ્ણવીક્ષા ધારણ કરીને વૈદિકવૃત્તિ તેને કરો અને પશુહિંસા રહિત યજ્ઞ કરો. ભગવાનની પ્રીતિને માટે એવું કરશો તો તમારા કુટુંબ સહવર્તમાન તમો મોક્ષ પામશો.

વૃદ્ધ પારાશરીને વિશે પારાશર ઋષિ પ્રત્યે કહેછે.

વૃદ્ધાન્સાધૂન્ દ્વિજાન્મૌલાન્યાનાલં માનયેન્નૃપઃ

પીડાં કરોતિ ચાભીષ્ઠા રાજા ક્ષિપ્રં ક્ષયં વ્રજેત્

અર્થ:—પારાશર કહેછે. જે રાજા યદ્દને વૃદ્ધને મહા પુરુષોને ને બ્રાહ્મણને માનતા નથી. ને આમિષ (માંસ) ને ખાટે પશુને પીડા કરેછે. એટલે પશુને મારીને જે બલિદાન આપે છે એ રાજા તત્કાલ નાશ પામે છે.

એતે ત્વાં સંપ્રતીક્ષન્તે સ્મરંતો વૈશસં તવ

સંપરેતમયઃ કૂટૈશ્ચિલ્લંદત્યુત્થિતમન્યવઃ ॥

અર્થ:—નારદ કહેછે. હે રાજન્ દ્રષ્ટિ કરીને તું ઉપર આકાશ માર્ગમાં જો. તારી વાટ પશુ જુએ છે કે ક્યારે એ રાજા મૃત્યુને પામે તો અમારું વેર લોઢાના શીંગડા વડે કરીને છર્ડે. એ પ્રકારે નારદ મુનિએ બ્રહ્મસ્પતિ રાજા પ્રતી કહેલું છે. હે રાજા, કોઈ યજ્ઞ જીવહિંસા રહિત કરવો એથી બીજું શ્રેષ્ઠ શું છે. કે તે પોતાના હૃદયરૂપી કુંડ નિર્માણ કરીને ભક્તિ જ્ઞાનરૂપી અગ્નિ પ્રગટ કરીને કામ ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ મત્સરરૂપી જ્વલન અને ઇન્દ્રિયરૂપી જે ઘોડા અને વૃત્તિરૂપી જે અજ (બોકડા) એ સર્વની આહુતિ હૃદયરૂપી કુંડમાં સાક્ષાત્ ચતુર્ભુજરૂપી જે ભગવાન રહ્યાછે તેને એ ઇન્દ્રિયરૂપી પશુ બલિદાન આપ. એટલે સર્વ ઇન્દ્રિયો પરમાત્માને વિશે લગાડો એ યજ્ઞ સમાન બીજો યજ્ઞ નથી. તેમ ઇન્દ્રિયરૂપી પશુના બલિદાન શિવાય બીજું બલિદાન નથી. અને બુદ્ધિરૂપી બીજી કોઈ દેવી નથી. એ દેવીને પ્રસન્ન કરીને પરમાત્માને વિશે લગાડવી એ સમાન બીજું દેવીનું પૂજન પણ નથી.

શ્રીમદ્ ભાગવતમાં ચતુર્થ સ્કન્ધનેવિશે કહ્યું છે.

યથા તરોર્મૂલભિષેચનેન તૃપ્યંતિ તત્સ્કંધભુજોપશાખાઃ ।

પ્રાણોપહારાચ્ચ યથેન્દ્રિયાણાં તથૈવ સર્વાહણમચ્યુતેજ્યા

અર્થ:—હે બ્રહ્મસ્પતિ રાજન્ જેમ ઝાડના મૂલીનેવિશે પાળી રેંડે તો બધી શાખા તૃપ્ત થાયછે. જેમ પ્રાણ વાયુને આહાર આપે બદ્ધીંદ્રિઓ તૃપ્ત થાયછે. એજ પ્રમાણે ભગવાનનું પૂજન (ભક્તિ) કરે તો સર્વ દેવના પૂજનનું ફલ મળેછે. બીજા દેવને પૂજવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી. આ વચનથી જે ઠેકાણે ભૈરવને બલિદાન આપેછે. તે ઠેકાણે રાજાને શું કરવું કે પોતાના શહેર બહાર દશરાને દિવસે જઈને ચારે દિશાઓ છે તે દિશાઓના જે સોઠ ભગવાનના પાર્શ્વદ છે તેસહિત ભગવાનનું મંત્રવાહન કરીને, અને ભગવાનના જે આયુધ શંખ-ચક્ર-ગદા-પદ્મ-એ નામવડે કરી આવાહન કરવું. અને ષોડશોપચારે કરીને પૂજન કરવું. અને નાના પ્રકારનો દૂધપાક તથા ઘડુનો પદાર્થ વિગેરેનું ભગવાનના પાર્શ્વદને નૈવેદ્ય ધરાવી વૈષ્ણવ બ્રાહ્મણ હોય તેને ભોજન કરાવવું. ને ભોજન કરવ્યાપછી સુદર્શન મહારાજાના મંત્રવડે કરીને શહેરની ચારે દિશાઓમાં હવન હોમ કરવો. ન પછી ગાજતે વાજતે શમી (સ્ત્રીજડી) નું પૂજન કરવું. સમડી પૂજનને ઠેકાણે તે દેવનિમિત્ત પૂજનકરવું. અને ગાજતે વાજતે શહેરમાં આવવું. અને દાન દક્ષિણા પળ આપવી. આ રીતે જે રાજા દરવર્ષે કરેછે, તેના નગરને વિશે કોઈ પ્રજા દુઃખ ભોગવતી નથી. આ વિધિ સત્યયુગને અમરીપ રાજાએ કરેલો છે. તે વિધિના પ્રતાપે દુર્વાસાઋષિએ અગ્નિ પ્રગટ કરીને અમરીપને બાઢવામાટે મોકલીને વૈશ્રવી અગ્નિનામ સુદર્શન મહારાજા કોટી સૂર્યનો પ્રકાશ કરીને, સાંભલી અગ્નિને વારીને દુર્વાસા મુનિને મહાનુ દુઃખ દીધું છે. એ વાર્તા શ્રીમદ્ ભાગવતના નવમસ્કન્ધને વિશે પ્રસિદ્ધ છે. શિવાય અનેક શાસ્ત્ર, સ્મૃતિ, પુરાણ, ઇતિહાસ અને વેદના મત છે કે જીવહિંસા ન કરવી. એ વચન સમાન બીજું કોઈ વચન બલવાનું નથી. ઉપર પદ્મપુરાણના શ્લોક લખ્યાં છે. તંત્ર સહવર્તમાન વેદોક્ત પ્રયોગ છે. હારીતસ્મૃતિ અને વેદનાં પુરુષસૂક્ત, વિષ્ણુસૂક્ત, લક્ષ્મીસૂક્ત વગેરેનાં પ્રમાણો છે. મહા-દેવે પાર્વતી પ્રત્યે કહ્યું છે કે હે પાર્વતી અઢારપુરાણ અઢારસ્મૃતિ એમના મધ્યે છ સાત્વિક, છ રાજાસી, છ તામસી પરન્તુ જે સાત્વિક શ્રુતિસ્મૃતિના વચનો છે તે બલવાનું છે. વિગેરેનો જે તે વાતનો નિર્ણય કરવો હોય તો વડોદરાના પૂર્વભાગની મળી દશગાઉ ઉપર ધાણોલથી નર્મદા જતાં સાત ગાઉ વેગલે ડબોઈ કરીને શહેર છે. તેમાં વડોદરા તરફની દિશામાં બદરી નારાયણનં મંદીર છે. તેને વિષે વિશિષ્ટાદ્વૈતમત સ્થાપન કરનાર શ્રી ગોપાલાચાર્ય ગુરુ ચેતનાચાર્ય મહારાજ છે તેમને પૂછેથી ખુલાસો મળશે.

શુભમસ્તુ

આ જે શ્લોકની વ્યાખ્યા ગુજરાતીમાં લખી છે. તેનું કારણ એ છે કે રાજાને સંસ્કૃત જ્ઞાન ન હોવાથી લખ્યું છે. અને જો કોઈ વિદ્વાનને સંસ્કૃત વ્યાખ્યાની ઇચ્છા હોય તો સંસ્કૃતમાં લખી મોકલીશું. જે કોઈની એવી ઇચ્છા હોય કે જીવહિંસા નહીં કરવી એ બાબત પુરાવો શું તો તેનો પ્રતિઉત્તર આપવાને વાસ્તે રામાનુજસિદ્ધાન્તમતના આચાર્ય છે તે સિદ્ધાન્ત કરી આપવા સમર્થ છે. અને કલીને વિશે ગવાલંભ (યજ્ઞ) કરવાનું નિષેધ છે. અને દીયર થકી દિકરા ઉત્પન્ન કરવાનું તથા સન્યાસ નિષેધ છે. એ વિગેરેના વીજા હારીતસ્મૃતિને વિશે તેમજ મિતાક્ષરાને વિશે મનુસ્મૃતિને વિશે નિષેધ છે. એ વચન આપ્યાં નથી. તેનું કારણ કે ગ્રંથમાં પ્રસિદ્ધ છે.

સમાપ્ત

યાદૃશં પુસ્તકં દ્રષ્ટં તાદૃશં લિખિતં મયા

યદિ શુદ્ધમશુદ્ધં વા મમ દોષો ન દીયતાં ॥

આ કાપીની અસલની કાપી મહારાજા મોહનદેવજી નારણદેવજી સ્વસ્થાન ધર્મપુરના તરફથી મંગાવી ઉતારો કરેલ છે. ઉતારો કરનાર ભટ બદ્રીનાથ કેશવરામ ગામ વારણના.

ભટ કેશવરામાત્મજબદ્રિનાથ શર્મણઃ સમ્મતિરત્ર.

નં. ૨૯.

અમદાવાદવાળા શાસ્ત્રી રામચંદ્ર દીનાનાથ મદનનો અભિપ્રાય.

મેહેરવાન સાહેવ પ્રાણજીવનભાઈ જગજીવન મહેતા.

મુ. ધર્મપુર.

અમદાવાદથી શાસ્ત્રી રામચંદ્ર દીનાનાથના આશીર્વાદ વાંચશો વિશેષ આપની તરફથી અંગેલા સાત પ્રશ્નોના ઉત્તરો નીચેપ્રમાણે—

૧—અહિંસાપરમોધર્મ:—ન હિંસ્યાત્ સર્વભૂતાનિ—અહિંસા એ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ છે કોઈ જીવ પ્રાણિમાત્રની હિંસા ન કરવી. ઇત્યાદિક અનેક સ્મૃતિનાં પ્રમાણ છે. તથા સ્કંદપુરાણ, વાયુપુરાણ, અગ્નિપુરાણ, માર્કંડેયપુરાણ ઇત્યાદિક પુરાણોમાં પણ હિંસાનો નિષેધ કરવામાં ઘણા મોટા ઇતિહાસ વર્ણન કર્યા છે, તથા મનુસ્મૃતિ, યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ, ગર્ગસ્મૃતિ, વશિષ્ઠસ્મૃતિમાં પણ હિંસાનો નિષેધ કર્યો છે. નવરાત્ર વૃત્તમાં તથા તેને એટલે દશરાત્ર દિવસ તો સર્વથા હિંસા ન કરવી, એમ શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે. તે દિવસ તો પશુનું પૂજન કરી દેવતાને સમક્ષ તે પશુને અભયદાન આપવું એમ કહ્યું છે. તેને વદલે દુષ્ટ અધર્મી અસુર લોકોએ પશુની હિંસા કરવાનું પ્રવર્તાવ્યું છે તે કેવલ અંધપરંપરા છે. વિચાર વિનાના લોકો ગાડીરીઆ પ્રવાહ પ્રમાણે વર્તે છે, પણ એટલો વિચાર નથી કરતા કે દશરાત્ર પર્વ શ્રીરામચંદ્રજીથી આરંભીને પ્રવર્ત્યું છે એમ દશરા માહાત્મ્યમાં કહ્યું છે. ત્યાં ઘી, સાકર, દુધપાક, પક્વાન વિગેરેનું નૈવેદ્ય કરી બ્રહ્મા ભોજન કરાવી ઘણાં દાન આપ્યાં છે અને ઘણાં જીવોને અભયદાન આપ્યું છે.

સારા વૃત્તને ધારણ કરનાર એવા સનત સમત વિગેરે ઋષિયો પ્રત્યે ધર્મરાજાએ આશંક કરી પૂછ્યું ત્યારે તેમણે આ પ્રકારે કહ્યું છે તેમાંના કેટલાક શ્લોક.

કુલાચારોપપન્નં નો નવરાત્રવ્રતં મુને ॥

તત્ર કચિત્કચિદ્દિંસા સુરાપાનં ચ દૃશ્યતે ॥ ૧ ॥

દત્ર યુક્તં તદ્બ્રૂહિ ત્વં હિ ધર્મપ્રવર્તકઃ ॥

ઇત્યુક્તસ્તેન ભગવાનિદં પ્રોવાચ યુક્તકૃત્ ॥ ૨ ॥

રાજસા સ્તામસા દેવાઃ સુરામાંસાશનં નૃપ ॥

કુર્વતે સાત્વિકા નૈવ દેવા દેવ્યશ્ચ કર્હિચિત્ ॥ ૩ ॥

पार्वती सात्विकी देवी तथा लक्ष्मीश्च वेदसूः ॥
 धर्मज्ञानतपोयोगवैराग्यादिगुणोर्जिता ॥ ४ ॥
 अस्माकं सा तु पूज्यास्ति शंकरप्राणवल्लभा ॥
 नवरात्रव्रतं तस्या भवतीत्यवगम्यतां ॥ ५ ॥
 सात्विकानां तु देवानां देवीनां च नराधिप ॥
 व्रतार्चादिविधातव्यं नेतरेषां तु कर्हिचित् ॥ ६ ॥
 पार्वत्या न प्रिया हिंसा सह पत्या तयोरतिः ॥
 तदग्रेपि च तां ये तु कुर्युस्ते ह्यसुरा नराः ॥ ७ ॥
 अतः तस्या व्रते राजन् मद्यमांसार्चनान्वितः ॥
 कुलाचारः क्वचित्स्याच्चेत्तं त्वधर्ममवेहि च ॥ ८ ॥
 जीवहिंसा भवेद्यत्र सुरापानं च यत्र वा ॥
 व्याभचारो भवेद्यत्र त्याज्यो धर्मः स दूरतः ॥ ९ ॥
 धर्माभासो ह्यधर्मो सौ तत्यागे नास्ति पातकम् ॥
 त्यागोस्य परमो धर्मः सच्छास्त्रप्रमितोऽनघ ॥ १० ॥
 क्षुद्रा देवाश्च देव्यश्च येस्युर्मद्यामिषप्रियाः ॥
 तामसानां न कर्त्तव्यं व्रतं तेषां च पूजनम् ॥ ११ ॥
 अधर्मस्य प्रिया हिंसा ह्यहिंसा धर्मवल्लभा ॥
 अधार्मिकाणामाद्येष्टा धार्मिकाणां तथेतरा ॥ १२ ॥
 तामसेभ्यो न भेतव्यं भक्तैः कृष्णस्य कर्हिचित् ॥
 यतः स कालमायादेरप्यस्त्येव नियामकः ॥ १३ ॥

२-उत्तरः—जे शास्त्रमां हिंसा करवानुं कहुं होय ते शास्त्रनी पंक्तिमां गणातुं नथी. तो ते ग्रंथ आर्यलोकोमां सर्वमान्य अथवा बहुमान्य गणायज क्यांथी.

शाक्त लोकोए मद्य मांसतुं भक्षण करवा रचेला आधुनिक ग्रंथो जेवा के कुलार्णव, शाक्त, संगम, तंत्रसार, देवीपूजापद्धति विगेरे अनार्यलोकोमां बहुमान्यता पामेलाछे.

अने ते ग्रंथोमां पोतानी मतिकल्पित वचनो पण घणां लख्यां छे ते आर्य लोकोने कदापि काळे मान्य थतांज नथी. वळी तेने ग्रंथोमां वेदनी श्रुतिना जेवुं डोल करी लोकने भूलमां नांखवाने पंचमकारनुं प्रतिपादन कर्युंछे ते तो बुद्धिमान् दैवीजीवोने जणाया विना रहेतुंज नथी.

एवा-ग्रंथना करनार तथा माननार द्विज कहेतां ब्राह्मण, क्षत्रिय ने वैश्य तेमनी पंक्तिमां गणाता नथी तेतो केवल अधमाधम नीच शूद्रज गणाय छे.

ते उपर प्रमाणरूप स्मृतियोना वचनो घणां छे. तेमां हेमाद्रीनामा सूरिए पोताना सर्वमान्य ग्रंथमां लखेलां केटलांक वचन नीचे प्रमाणे छे.

ब्रह्मपुराणे

न जातिर्न कुलं राजन्न स्वाध्यायः श्रुतं न च ॥

कारणानि द्विजत्वस्य वृत्तमेव तु कारणम् ॥ १ ॥

किं कुलं वृत्तहीनस्य करिष्यति दुरात्मनः ॥

कृमयः किं न जायंते कुसुमेषु सुगंधिषु ॥ २ ॥

नैकमेकांततो ग्राह्यं पठनं हि विशां पतेः ॥

वृत्तमन्विष्यतां तात रक्षोभिः किं न पद्यते ॥ ३ ॥

बहुना किमधीतेन नटस्येव दुरात्मनः ॥

तेनाधीतं श्रुतं वापि यः क्रियामनुतिष्ठति ॥ ४ ॥

कपालस्थं यथा तोयं श्वट्तौ च यथा पयः ॥

दूष्यं स्यात्स्थानदोषेण वृत्तं हीनं तथा श्रुतम् ॥ ५ ॥

बहुनेत्यस्य टीका—नटस्येव वेषमात्रेण ब्राह्मणस्य दुरात्मनो हिंसादिपापमनसः बहुना प्रचुरेण अधीतेन शास्त्राध्ययनेनापि किं न किमपीत्यर्थः अतो यो ब्राह्मणः क्रियां अहिंसासत्यादिसदृशं अनुतिष्ठत्याचरति तेन ब्राह्मणेन श्रुतं शास्त्रं अधीतं वा पठितमेव ॥

तस्माद्विद्धि महाराज वृत्तं ब्राह्मणलक्षणम् ॥

चतुर्वेदोपि दुर्वृत्तः शूद्रादल्पतरः स्मृतः ॥ ६ ॥

सत्यं दमस्तपो दानमहिंसेन्द्रियनिग्रहः ॥

दृश्यन्ते यत्र राजेंद्र स ब्राह्मण इति स्मृतः ॥ ७ ॥

यमः ॥

अहिंसानिरतो नित्यं जुह्वानो जातवेदसम् ॥

स्वदारनिरतो दाता स वै ब्राह्मण उच्यते ॥ ८ ॥

सत्यं दानं सदाशीलमानृशस्यं दया घृणा ॥

दृश्यन्ते यत्र लोकेस्मिस्तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ ९ ॥

यमशातातपौ ॥

तपो धर्मो दमो दानं श्रुतं शौचं सत्यं घृणा ॥

विद्या विनयमस्तेयमेतद् ब्राह्मणलक्षणम् ॥ १० ॥

वशिष्ठः ॥

त्यागस्तपो दया दानं सत्यं शौचं दया घृणा ॥

विद्या विनयमस्तेयमेतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥ ११ ॥

ये क्षांतदांताश्रुत पूर्णकर्णा जितेंद्रियाः प्राणवधान्निवृताः ॥

प्रतिगृहे संकुचिताग्रहस्तास्ते ब्राह्मणास्तारयितुं समर्थाः ॥ १२ ॥

भविष्यत्पुराणे ॥

क्षांतिर्दांतिर्दया सत्यं दानं शीलं तपः श्रुतम् ॥

एतदृष्टांतमुद्दिष्टं परमं पात्रलक्षणम् ॥ १३ ॥

याज्ञवल्क्यः ॥

न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रता ॥

यत्र वृत्तामिमेचोभे ताद्धि पात्रं प्रकीर्तितम् ॥ १४ ॥

आ प्रकारनां शास्त्र वचनोपी जे हिंसानु प्रतिपादन करे छे तेने ब्राह्मण जाणवाज नहीं. हिंसक ब्राह्मणोने खाटकी जाणवा.

વેદમાં પશુહિંસા કરવાનું કહ્યું છે એવું બોલવાથી વસુરાજા મોટી અધમગતિને પામ્યો છે. તેનું સવિસ્તર વૃત્તાન્ત સ્કંદપુરાણમાં રહેલા વાસુદેવ મહાત્મ્યના છઠ્ઠા અધ્યાયથી જુઓ.

ए उपरी वसुराजानुं वृत्तांत केवळ स्कंदपुराणमां छे एमजन जाणवुं. वायुपुराणमां छे, मत्स्यपुराणमां छे तथा भारतादि इतिहासना ग्रंथमां पण छे.

अन्नैर्त्रीह्यादिभिर्यज्ञः पयोदधिघृतादिभिः ॥

रसैश्च क्रियतां तेन तृप्तिं यास्यन्ति देवताः ॥ ૧ ॥

सात्विका देवता प्रोक्तास्तामसा असुरास्तथा ॥

રાજસા મનજાઃ શાસ્ત્રેઽપ્યૂર્ધ્વાધો મધ્યવાસિનઃ ॥ ૨ ॥

मद्यमांसप्रिया दैत्यास्तामसत्वाद्भवन्ति च ॥

देवास्तु सात्विका ब्रह्મन्नाज्यादिरसप्रियाः ॥ ૩ ॥

૩-પ્રશ્ન—તે શાસ્ત્ર કરતાં (હિંસક શાસ્ત્ર કરતાં) પણ જે શાસ્ત્રનું પ્રમાણ વધારે બલવાન્ ગણાતું હોય એવાં કોઈ શાસ્ત્રમાં તે હિંસાનો નિષેધ કર્યો છે કે કેમ.

૩-ઉત્તર—હિંસાસૂચક ગ્રંથથી અતિશે વધારે પ્રમાણરૂપ બલવાન્ ગણાતા શાસ્ત્રમાં અતિશે હિંસાનો નિષેધ કર્યો છે.

સર્વોપારિ વેદનું પ્રમાણ છે તે વેદનો અર્થ અતિશે ગહન છે. કેમકે તેના અર્થમાં મોટા પુરુષોને પણ મોહ ઉત્પન્ન થયો છે માટે તે વેદનો અર્થ મોટા પુરુષોએ સ્મૃતિઓમાં આપ્યો છે. તે સ્મૃતિયોનું પણ અનેકાંતપણું થવાથી વેદ પ્રવર્તક શ્રી વેદવ્યાસઋષિએ અતિશે શ્રેષ્ઠ શાસ્ત્રોનું રહસ્યરૂપ શ્રીમદ્ભાગવત નામે પુરાણ કહ્યું તેનું વાક્ય.

નિગમકલ્પતરોર્ગલિતફલં વેદરૂપ કલ્પવૃક્ષથી આ શ્રીમદ્ભાગવત નામે ફલ ઉત્પન્ન થયું છે.

તે ભાગવતમાં તો યજ્ઞમાંપણ હિંસા ન કરવી. એવું તાત્પર્ય જણાવવા સારું પ્રાચીન બર્હિષી વિગેરે રાજાઓનું સવિસ્તર વૃત્તાન્ત લખ્યું છે.

બઠી હિંસા કરવી એવું વેદનું વાક્ય નથી. પણ નિરંતર જે હિંસા કરેછે તેના સંકોચને અર્થે રાજસી તામસી જીવોને કહ્યું છે કે યજ્ઞમાં હિંસા છે તે યજ્ઞ આ કાઠમાં થવો ઘણોજ કઠણ છે. કેમકે એક બલવાન્ પુરુષ હાથમાં ધનુષ્બાણ લઈને ચાર દિશાઓમાં બાણ ફેંકે તથા ડાબે પણ ફેંકે એટલો ડાબો લાંબો ફયોલો દ્રવ્યનો ઢગલો કરી વાપરે ત્યારે એક યજ્ઞ કર્યો કહેવાય, એટલું દ્રવ્યતો આ કાઠમાં કોઈ મોટા રાજાને ઘેરપણ નથી. તો બીજાને ઘેર હોયજ ક્યાંથી ? તે માટે ભાગવતનાં વાક્યો.

भागवतैकादशस्कंधे अध्याय ५ श्लोक ११

लोके व्यवायामिषमद्यसवा नित्यास्तु जंतोर्न हि तत्र चोदना ॥

व्यवास्थितिस्तेषु विवाहयज्ञसुराग्रहैरासु निवृत्ति रिष्टा ॥

परोक्षवादो वेदोयं बालानामनुशासनम् ॥

कर्मे मोक्षाय कर्माणि विधत्ते ह्यगदं यथा ॥

भागवतचतुर्थस्कंधे अध्याय २५ श्लोक ७-८

नारदो प्राचीनबर्हिषभूपं प्रति ॥

भो भो प्रजापते राजन पशून् पश्य त्वयाऽध्वरे ॥

संज्ञापिताजीवसंघान् निर्वृणेन सहस्रशः ॥

एते त्वां संप्रतीक्षन्ते स्मरन्तो वैशसं तव ॥

संपरेतमयःकूटैच्छिदंत्युत्थितमन्यवः ॥

तथा च

पुरंजननृपेण ॥

तं यज्ञपशवो तेन संज्ञता येऽदयालुना ॥

कुठारैश्चिच्छिदुः क्रुद्धाः स्मरन्तोऽमीवमस्य तत्

पापं पुरंजनस्य स्वहननरूपं

बळी देव सात्विक छे दैत्य दानव राजस छे ने राक्षसादिक तामस छे. तेमां राक्षस प्रकृतिवाळा जीवोने मद्य मांस प्रिय छे.

भागवतमा पृथुराजाए सर्धने प्रेरणा करी के पोत पोताने जे प्रिय वस्तु होय ते आ गायरूप थयेली पृथ्वीमांथी दोहन करील्यो त्यारे

कृत्वा वत्सं सुरगणा इंद्रं सोममदूहहन् ॥

हिण्मयेन पात्रेण वीर्यमोजो बलं पयः ॥ १ ॥

दैत्ययो दानवा वत्सं प्रह्लादमसुर्षभम् ॥

विधायादुदुहन् क्षीरमयःपात्रे सुरासवम् ॥ २ ॥

यक्षरक्षांसि भूतानि पिशाचाः पिशिताशनाः ॥

भूतेशवत्सादूढुहुः कपाले क्षतजासवम् ॥ ૩ ॥

દેવતાઓએ અમૃત દોહન કરી ઊંધુ દૈત્ય લોકોએ સુરાનું દોહન કર્યું અને રાક્ષસોએ રુધિરનું દોહન કર્યું. માટે દેવતાને મધ માંસનું નૈવેદ્ય કરવું તે યોગ્ય નથી એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે. અને માંસ છે તે વૃક્ષાદિક થકી ઉત્પન્ન થતું નથી. જીવહિંસા કરે સ્વારેજ ઉત્પન્ન થાય છે. માટે હિંસા ન કરવી એમ ભાગવતશાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે.

વલી ભારતને વિષે તથા વાલ્મિકિરામાયણાદિકને વિષે હિંસાની વાતો લખીને છેવટ સિદ્ધાંત એવો દેખાડ્યો છે કે (અહિંસા પરમો ધર્મઃ) ન હિંસા કરવી એજ ઉત્કૃષ્ટો ધર્મ છે.

વલી દેવીરહસ્ય ગ્રંથમાં દેવીની પૂજા માંસે કરીને કરવી એવું કોઈ જગાએ દેખાય છે તે રહસ્યગ્રંથ માર્કંડેય પુરાણમાં નથી. કોઈનો કસ્પેલી નથી પરંતુ તેમાં પણ છેવટ એમ લખ્યું છે કે—સુરામાંસાદિપૂજેયંવર્જ્યામયોદિતા

દેવીની સુરા માંસે કરીને પૂજા કરવાની જે મેં કહી છે તે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય તેમને વર્જીને જાળવી.

महाभारते

औद्दालकिश्चेतकेतुर्निषिषेध च तच्छृणु ॥

मांसं तु सर्वथा नैव कस्यचित् जंतोपि वै ॥ ૧ ॥

भक्षणार्हमनुष्ठાणा મિતિ ઘંટાપથઃ કિલ ॥

यज्ञशेषस्य मांसस्य भक्षणेपि द्विजन्मनः ॥ ૨ ॥

महान् दोषोस्ति निर्दोषं मांसं नास्त्येव कर्हिचित् ॥

यजुषा संस्कृतं मांसं निवृत्तो मांसभक्षणात् ॥ ૩ ॥

न भक्षयेद्વથા માંસં ષષ્ટમાંસં ચ વર્જયેત્ ॥

अस्यार्थष्टीकायाम् ॥ માંસભક્ષણાન્નિવૃત્તો ભવેત્પુરુષઃ યજુષા યજુર્વેદવિદા અધ્વર્યુણા સંસ્કૃતં યજ્ઞિયમપિ માંસં ન ભક્ષયેત્ તથા વૃથા માંસં અસંસ્કૃતં ષષ્ટમાંસં શ્રાદ્ધશેષં ચ વર્જયેત્

હિંસાવિના માંસ થતું નથી માટે માંસના નિષેધની જોડે હિંસાનો નિષેધ પણ આવી ગયો.

आ प्रमाणे महाभारतमें पण एवो सिद्धांत छे के मनुष्योए कोई जीव प्राणीमात्रनुं मांसभक्षण न करवुं. कारण के जे जीवनी हिंसा करे छे ते जीव जन्मांतरे तेनुं बैर छे छे. ते उपर मनुस्मृतितुं वचन नीचे प्रमाणे छे.

मनुस्मृतौ अध्याय ५ श्लोक ५५

मांसभक्षयिताऽमुत्र यस्य मांसमिहाव्यहम् ॥

एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ५५ ॥

जेनुं हुं मांसभक्षण करूं छुं ते प्राणि परलोकमां मांस भक्षण करशे ए प्रकारे मांस शब्दनुं मासपणुं छे. एटछे मांस भक्षयिता तेनो अर्थ मां केतां मने स केतां ते भक्षयिता केतां भक्षण करशे एवो अर्थ एज वाक्यमां रह्यो छे एम मोटापुरुष कोह छे.

महाभारते मोक्षधर्मे अध्याये २६५

अव्यवस्थितमयीदेर्विमूढेर्नास्तिकैर्नरैः ॥

संशयारमभिरव्यक्तैर्हिंसा समनुवर्णिता ॥ १ ॥

सर्वकर्मस्वर्हिंसां हि धर्मात्मा मनुरब्रवीत् ॥

धूर्तैः प्रवर्तितं ह्येतन्नैतद्देवेषु कल्पितम् ॥ २ ॥

मानान्मोहाच्च लोभाच्च लौल्यमेतत्प्रकल्पितं ॥

पायसैः सुमनोभिश्च तस्यापि यजनं स्मृतम् ॥ ३ ॥

यज्ञियाश्चैव ये वृक्षश्च वेदेषु परिकल्पिताः ॥

श्रीमद्भागवतस्यापि सिद्धांतोस्त्ययमेव हि ॥ ४ ॥

आहुर्धूम्रधियो वेदं सकर्मकमताद्विदः ॥

अग्निमुग्धा धूमतांताः स्वं लोकं न विदन्ति ते ॥ ५ ॥

मानिनः कृपणा लुब्धाः पुष्पेषु फलबुद्धयः ॥

पशून् द्रुहन्ति विस्त्रब्धाः प्रेत्य खादन्ति ते च तान् ॥ ६ ॥

न दद्यादामिषं श्राद्धे न चाद्याद्धर्मतत्त्ववित् ॥

मुन्यन्नैः स्यात्पराप्रीतिर्यथा न पशुहृतया ॥ ७ ॥

વઢી શ્રીમદ્ભાગવતનો પળ એજ સિદ્ધાંત છે કે પશુહિંસા ન કરવી. વેદના અભિપ્રાયને ન જાણનાર એવા મલીન પુરુષો વેદધર્મને પ્રધાન કહે છે તે પુરુષો અગ્નિસાધ્ય કર્મે કરીને નાશ પામ્યો છે વિવેક જેમનો એવા થઈને ધૂમ્રમાર્ગે કરીને ગતિ કરે છે. પળ પોતાના ધરા તત્ત્વને જાણી શકતા નથી.

અને વલી માની, શઠ અને લોભી એવા પુરુષોજ વેદનું રહસ્ય જાણ્યાં વિના પશુનો દ્રોહ કરે છે તે પશુ પાછા જન્માંતરમાં વેર લે છે માટે, દેવતાના પૂજનમાં માંસ ન આપવું. દેવતામાત્રને જેવી પ્રીતિ સુંદર અન્નવડે થાય છે તેવો પ્રીતિ કોઈ કાલે પશુહિંસાવડે થતીજ નથી.

સપ્તર્ષિ તથા સૂર્યના રથની આગઠ ચાલનાર વાલ્કિલ્યાદિ મુનિ તથા મરીચિ આદિ મુનિ એ સર્વે અહિંસક પુરુષોની પ્રશંસા કરે છે.

પોતાના માંસને ઇટલે શરીર તે પરમાંસ વડે ઇટલે પશુ આદિકના માંસ વડે જે વધારવાની ઇચ્છા કરે છે. નિશ્ચે અતિષે કષ્ટ પામે છે એમ નારદસ્મૃતિનું વાક્ય છે. જે પુરુષ માંસ ભક્ષણ નથી કરતો તથા પશુની હિંસા કરતો નથી તથા કરાવતો નથી તે સર્વ ભૂત પ્રાણી-માનને પૂજ્ય છે. એમ આયમુનિ કેતાં સ્વયંભૂ મનુનું વાક્ય છે. જે પુરુષે મધ્યમાંસનો ત્યાગ કર્યો છે તે દાતા છે. તેજ પુરુષે યજ્ઞ કર્યો ઇટલે દેવપૂજન કર્યું એમ જાણવું, તથા તે પુરુષને તપસ્વી જાણવો એ પ્રકારનું વૃહસ્પતિસ્મૃતિનું વાક્ય છે.

ભીષ્મપિતા યુધિષ્ઠિર રાજા પ્રત્યે કહે છે કે જે પુરુષ અશ્વમેધયજ્ઞ કરીને મહાન્ મહાન્ દેવપૂજન કરે છે. અને જે માંસ ભક્ષણ નથી કરતો એ તે પુરુષતુલ્ય છે. ઇટલે જે પુરુષ અહિંસક છે તેને પ્રતિમાસે અશ્વમેધ યજ્ઞનું પુણ્ય થાય છે.

જે પુરુષ પ્રથમ અજ્ઞાનથી માંસભક્ષણ કરીને પછી નિવૃત્તિ પામે છે ઇટલે ત્યાગ કરે છે, તે પુરુષ જો ફરીથી માંસભક્ષણ ન કરે તો માંસભક્ષણથી સદા નિવૃત્તિ પામેલા પુરુષોને જેવું ફળ થાય છે તેવું તેને પણ થાય છે.

જે વિદ્વાન્ પુરુષ સર્વ ભૂતપ્રાણિમાત્રને નિરંતર અભયદાન આપે છે તેજ વિદ્વાન્ માનવા યોગ્ય છે, તથા વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય છે તથા તેનો ક્યારે પણ પરાભવ ન કરવો.

જેવો પોતાનો પ્રાણ પોતાન પ્રિય છે તેવો બીજાનો પણ પ્રિય છે એમ જાણવું. માટે સર્વ દેહધારિને મૃત્યુસમાન બીજું દુઃખ નથી. બ્રહ્મસ્વરૂપ નિષ્ઠ એવા ત્યાગિમુનિને પણ પોતાના વધકાલને વિષે પ્રસન્નતા થતી નથી. ઇટલે દેહધારી જેવો આત્મા છે એવા આત્મજ્ઞાનિને પણ વધ કાલને વિષે જેવી પ્રથમ પ્રસન્નતા હતી તેવી પ્રસન્નતા મેળી નથી.

અનેક કારણ માટે ધર્મગ્રાહમાં બ્રહ્મનિષ્ઠ મુનિના વચને વિષે બ્રહ્મહત્યા કરતાં પણ અતિશે અધિક પાપ કહ્યું છે. તથા વિદેહ મુક્તના વધમાં પણ અતિશે અત્રિક દોષ નિશ્ચયે થાય છે એમ કહ્યું છે.

૪ મશ્નનો ઉત્તર—રાજાઓને પશુહિસાનું અવશ્ય કર્તવ્ય કદાપિ કાઠે છેજ નહીં. અને તે પશુહિસાજ ન કરવામાં આવે તો બલવાન્ શાસ્ત્રની આજ્ઞા પાઠી ગણાય પણ તોડી ન ગણાય એવાં પ્રમાણ હજારો છે.

વેદ ઇટલે (મંત્રબ્રાહ્મણયોર્વેદઃ) ઋગ્વેદસંહિતા, યજુર્વેદસંહિતા, સામવેદસંહિતા, અથર્વવેદસંહિતા તથા શતપથબ્રાહ્મણ વિગેરે બ્રાહ્મણ એ સર્વ વેદ કહેવાય છે, તેમાં પણ કોઈ જગાએ રાજાઓને તથા અન્ય મનુષ્યોને હિસા કરવાનું કહ્યું નથી ઉલટો હિસાનો નિષેધ અતિશે સ્પષ્ટ પળે છે.

તેમાં ઋગ્વેદના એતરેય બ્રાહ્મણમાં બીજી પંચિકાના પ્રથમ અધ્યાયમાં તથા બીજા અધ્યાયમાં તથા યજુર્વેદના શતપથના બ્રાહ્મણના નવમાં સ્કંડમાં યાગ કેતાં દેવ દેવીના પૂજનમાં અહિસાનુંજ પ્રતિપાદન કરેલું છે.

વેદમાં જે જગાએ પશુશબ્દ આવે છે તે જગાએ પિષ્ટપશુ ઇટલે ઢાંગેરના ચોખાનો ઘોટ તેનો કરવાનો કહ્યો છે. તથા અજવડે યજ્ઞ કરવો ઇટલે પૂજન કરવું તે જગાએ અજ કેતાં ત્રણ વર્ષની જુની ઢાંગર જેને ચેતરમાં વાવે તો ઊગે નહીં તેવી ઢાંગરવડે હોમાદિક કરવું એમ અર્થ કહ્યો છે. તે ઉપર પ્રમાણ—

મહાભારતના દાનધર્મને વિષે

શ્રૂયતે હિ પુરાકલ્પે નૃણાં વ્રીહિમયઃ પશુઃ ॥

યેનાયજંત યજ્ઞવાનઃ પુણ્યલોકપરાયણાઃ ॥ ૧ ॥

અજલ્લૈવાર્ષિકો વ્રીહિરિતિ ધનંજયઃ ॥

બહી શ્રુતિ કેતાં વેદ તેના અર્થને સ્મૃતિ અનુસરે છે ઇટલે વેદનો અર્થ અતીશે ગૂઢ છે માટે તેના અર્થને સ્મૃતિયો પ્રકાશ કરે છે.

(શ્રુતેરિવાર્થ સ્મૃતિરન્વગચ્છાદિતિ કાલિદાસઃ)

તે સ્મૃતિયોનો પણ એજ સિદ્ધાંત છે કે (નહિંસ્યાત્સર્વભૂતાનિ) કોઈ જીવ પ્રાણીમાત્રની હિસા ન કરવી.

બહી વેદના સારરૂપ ઉપનિષદ્ છે તેમાં પણ પ્રાણિમાત્રપર દયા રાખવી પણ તેને કષ્ટ થાય તેમ આચરણ ન કરવું. એવી રીતે કહ્યું છે પણ તેની હિસા કરવા કોઈ ઉપનિષદમાં કહ્યું નથી.

બહી છ શાસ્ત્ર છે તેમાં પણ હિસા કરવાનું કહ્યું નથી. તે છ શાસ્ત્રનાં મામ—

દ્વે ન્યાયે દ્વે ચ મીમાંસે સાંખ્યયોગૌ તથૈવ ચ

તે પ્રકારનાં ન્યાય શાસ્ત્ર છે તે એક પ્રાચીનન્યાય ને બીજું નવીનન્યાય, તેમાં ગૌતમ ઋષિ પ્રણીત સોઠ પદાર્થ બાંધી ને કાળદ ઋષિ પ્રણીત સાત પદાર્થ બાંધી. તેનો પળ એવો સિદ્ધાંત છે કે પદાર્થજ્ઞાન થકી મોક્ષી થાય છે. એટલે જે વસ્તુ જેવી છે તેને તદ્રત કેતાં તેમાં રહેલા યથાર્થ ધર્મ જાણવારૂપ જ્ઞાનથી સર્વ દુઃખમાત્રનો અંત થાય છે એનો માર્ગ એવો છે કે.

આત્મવત્સર્વભૂતાનિ યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ

પોતાની પેટે સર્વ ભૂત પ્રાણિમાત્રને દેખે તેજ દેખે છે એટલે બીજા તો દેખે છે તો પણ તે અંધ જાણવા. કેમ કે જેમ કોઈ પોતાને છેદન ભેદન કરે ત્યારે કેવું દુઃખ થાય છે તેવું દુઃખ બીજાને પણ છેદન ભેદન કરવાથી થાય. એ જાણે છે તે જાણકાર પુરુષો કહેવાય છે. માટે એવી રીતના જાણપુરુષો નિરપરાધી પશુને કેમ દુઃખ દે નજ દે. અને જ્યારે દુઃખ દેવાનો નિષેધ ન્યાયશાસ્ત્રને મતે થયો તો તે શાસ્ત્રને મતે પશુની હિંસા કરવાનો નિષેધ એની મેળેજ આવી ગયો.

અને વઢી કેટલાક વૈદીકપુરુષો એ કહે છે કે યજ્ઞમાં એટલે દેવદેવીના પૂજનમાં જે પશુની હિંસા કરી બલિદાન આપીએ છીએ તે પશુ સ્વર્ગે જાય છે અને મહાસુખી થાય છે. એવું બોલનાર કેવળ દાંભીક પુરુષો છે કેમ કે, જો એવું બોલનાર પુરુષ પોતાના મનમાં એમ નક્કી જાણે છે જે દેવદેવીના વલિદાનમાં વાપરવાથી સ્વર્ગે જવાય છે તો પોતાના અતિશે પ્રિય એવાં છત્રી પુત્ર પુત્રી તેમનાં ગલાં કાપીને તેમનો બલિદાનમાં ભોગ કેમ આપતા નથી. બાપડાં ગરીબ નિરપરાધી પશુને વઢાત્કારે કેમ મારી નાંખે છે.

માટે એ ન્યાયશાસ્ત્રનો મત નથી એ તો અન્યાય શાસ્ત્રનો મત છે. વઢી તે પ્રકારનું મીમાંસા શાસ્ત્ર છે તેમાં પૂર્વમીમાંસા અને ઉત્તરમીમાંસા તેમાં પૂર્વમીમાંસા જૈમિની ઋષિપ્રકૃત છે, ને ઉત્તરમીમાંસા વ્યાસમુનીપ્રકૃત છે. તેમાં પૂર્વમીમાંસામાં કર્મનું પ્રતિપાદન છે, ને ઉત્તરમીમાંસામાં જ્ઞાનનું પ્રતિપાદન છે. એ વે શાસ્ત્રનો પણ એવો અભિપ્રાય છે કે કોઈ પ્રકારના પ્રાણિની જાણી જોઈને હિંસા ન કરવી. અને અજાણે હિંસા થાય તો તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી શુદ્ધ થવું માટે તે શાસ્ત્રના આરંભમાં કહ્યું છે કે.

(અથાતો ધર્મજિજ્ઞાસા)

હવે ધર્મ જાણવાનો ઇચ્છા એટલે અહીંસા એ પરમ ધર્મ છે. ઇત્યાદિ ધર્મ પાઠવાથી ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે અને ચિત્તની શુદ્ધિ થયા પછી તે પુરુષ જ્ઞાનનો અધિકારી થાય છે; તે જ્ઞાનનો અધિકારી થયાપછી તેને જ્ઞાનોપદેશ કરવાને અર્થે ઉત્તમ મીમાંસા એટલે વ્યાસ સૂત્ર પ્રમુખ વેદાંત શાસ્ત્રનો જે ઉપર કહ્યાં છે તેનો અધિકારી થાય છે ત્યારે તેને.

(અથાતો બ્રહ્મ જિજ્ઞાસ)

હવે બ્રહ્મજ્ઞાન જાણવાની ઇચ્છા ઇટલે આત્માને અનાત્મા જે દેહાદિક તેનેજ જુદા જાણવા. તેનું કારણ એવુંજ છે કે તે ક્ષણભંગુર એવા દેહની માંસભક્ષણાદિ પાપાચરણ કરી પુટી ન કરવી. તેની પુટી કરનાર ને કોઈ કાલે આત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતુંજ નથી. આ પ્રકારનો મીમાંસા શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત જોતાં પળ પશુ હિંસાનો નિષેધ આવી ગયો કેમકે પાપનું આચરણ કરવાથી ચિત્તનું અતિશે મલીનપણું થાય છે અને મેલા ચિત્તવાળાને જ્ઞાનનો અધિકાર નથી. અને જ્ઞાન વિના મોક્ષ થતો નથી. માટે પશુ હિંસામાં તથા માંસ ભક્ષણમાં જરૂર પાપ રહેલુંજ છે.

ન હિ માંસં તૃણાત્કાષ્ઠાદુપલાદ્યાપિ જાયતે ॥

હનનાદેવજંતૂનાં જાયતે નાદ્યમસ્ત્યતઃ ॥ ૧ ॥

કેમકે માંસ જે તે તૃણ થકી તથા કાષ્ઠ થકી તથા પાષાણ થકી પળ ઉત્પન્ન થતું નથી. એ તો જંતુની હિંસા થકીજ ઉત્પન્ન થાય છે એ કારણ માટે પાપ છે.

અનુદ્વેજયતોજીવાન્ન ભયં ક્વાપિ વિચ્યતે ॥

ભૂતદ્રોઘુસ્તિવહામુત્ર ભયં નૈવ નિવર્ત્તતે ॥ ૨ ॥

જે પુરુષ જે કોઈ જીવ પ્રાણીમાત્રને ઉદ્વેગ કરતો નથી ઇટલે છેદન ભેદનાદિક કષ્ટને કરતો નથી તે પુરુષને કોઈ કાલે પળ ભય ઉત્પન્ન થતું નથી. જે જે પ્રાણીનો દ્રોહ કરે છે તેને આ લોકમાં ભયની નિવૃત્તિ થતીજ નથી. ઇટલે હિંસક પુરુષને આ લોકમાં તથા પરલોકમાં જરૂર દુઃખની પ્રાપ્તિ થશે. કદાપિ કાલે હિંસક પુરુષ પૂર્વના પુણ્યથી સુખી જીવો દેખાતો હશે તો પળ પરિણામે તેન પરલોકમાં અતિશે કષ્ટ ઉત્પન્ન થશે.

યદ્યત્ર સ્વાદકો નસ્યાન્ન તદા ઘાતકો ભવેત્ ॥

ન ક્રેતા નાપિ વિક્રેતા માંસસ્યાતો ન ભક્ષયેત્ ॥ ૩ ॥

જો માંસનો ભક્ષણ કરનાર ન હોય તો પશુનો હણનાર પળ ન હોય, અને માંસનો લેનાર ન હોય તો માંસનો વેચનાર પળ ન હોય માટે માંસ ભક્ષણ ન કરવું.

ધનેન ક્રયિકો હંતિ સ્વાદકશ્ચોપભોગતઃ ॥

ઘાતકો વધવધાભ્યાં માર્કંડેયો વ્રવીદિતિ ॥

માંસને વેચાતું લેનાર પુરુષ ધનવ્રટે પશુને મારે છે એમ જાણવું, અને માંસભક્ષક પુરુષ તેનો ઉપભોગ કરવાથી પશુને મારે છે એમ જાણવું, અને પશુઘાતક પુરુષ પશુને મારવાથી તથા બાંધવાથી પશુહિંસક છે, એમ એ ત્રણ પુરુષ સરખા પાતકી છે. એ પ્રકારે માર્કંડેય ઋષિનું કથન છે.

આહર્તા ચાનુમંતા ચ વિશસ્તા ક્રયવિક્રયી ॥

સંસ્કર્તા ચોપમોક્તા ચ સ્વાદકાઃ સર્વ એવ હિ ॥

મારવાને અર્થે પશુને આળી આપનાર તથા માંસને આળી આપનાર તથા તેની અનુમોદના કરનાર તથા તેને હણનાર તથા વેચનાર તથા વેચાતું હેનાર તથા તેનો ઉપયોગ કરનાર એ સર્વ પુરુષો નિષ્ણે માંસમશ્વકજ છે. અનુમંત શબ્દમાં આટલો વિશેષાર્થ જાણવો કે અનુમોદના કરનાર એટલે કોઈ રાજા પ્રમુખ મોટા માણસ કોઈ વિદ્વાન્ પુરુષને પૂછે કે અમુક પર્વને વિષે હું પશુહિંસા કરુંછું તે ઠીક છે? પછી તે વિદ્વાન્ કોઈનું મુખ્ય દાક્ષિણ્ય રાखીને અથવા માખ્ય રાखીને અથવા અંધપરંપરા देखીને અથવા પોતાની આજીવિકા પ્રતિષ્ઠામાં થશે એવું કાંઈક નુકસાન ધારીને અથવા અન્ય કોઈ કારણથી અનુમોદના કરે. અર્થાત્ હાજી હા સાહેબ આપવામાં બાપદાદાથી ચાલી આવતી પશુહિંસા યોગ્ય છે એમ પ્રકારની અનુમોદના કરે તેને પશુઘાતક જાણવો. કેતાં સ્વાટકી જાણવો પણ વિદ્વાન્ ન જાણવો તથા બ્રાહ્મણ ન જાણવો.

વઢી તે વિદ્વાનમાં પણ જે વિદ્વાન્ પશુનાં નાક કાન કાપવાનું કહેતા હોય તો સમર્થ રાજાઓએ તેજ વિદ્વાનનાં નાક કાન કાપવાં જોઈએ. કેમ કે એવી ગપ્પો છે તે કેવલ શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ નિર્મૂલ છે.

વઢી પાંચમું સાંસ્કૃતશાસ્ત્ર કપિલદેવપ્રણીત છે તેમાં પણ હિંસા કરવાનું કહ્યું નથી. કેમકે સાંસ્કૃતશાસ્ત્રમાં ચોવીસ તત્ત્વનું પૃથક્કરણ કહ્યું છે અને દેહના ભાવને દેહને વિષે સમજવા અને આત્માના ભાવ આત્માને વિષે સમજવા એટલેજ દુઃખ ને મિથ્યા ઇત્યાદિ દેહના ભાવ તે કદાપિ કાલે આત્માને વિષે ન સમજવા. અને સત્ ચૈતન્ય અને સુખરૂપ આત્માના ભાવ છે તે કદાપિ કાલે દેહને વિષે સમજવા નહિ. ઇત્યાદિ વિચારન જણાવનાર સાંસ્કૃત શાસ્ત્રને મતે પણ શરીર પુષ્ટિકારક માંસનો નિષેધ છે તો તેમાં પશુ હિંસાનો હેશ પણ આવેજ ક્યાંથી ઉલટું ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરી શરીર શોષણ કરવાનું એ મતમાં છે.

વઢી છઠું જે યોગશાસ્ત્ર તેમાં પણ હિંસા કરવાનું કહ્યું નથી તેમાં તો યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધ્યાન, ધારણા અને સમાધિ, એ અષ્ટાંગ યોગની વાર્તા છે તેમાં પ્રથમ યમ કહ્યો છે.

અહિંસાસત્યાસ્તેયાપરિગ્રહબ્રહ્મચર્યા યમાઃ ॥

એ પાતંજલ યોગશાસ્ત્રના સૂત્રમાં પણ પ્રથમ અહિંસાનું પ્રહણ કર્યું છે માટે જે અહિંસક પુરુષો છે તેનેજ યોગ સિદ્ધ થાય છે.

અત્રિસ્મૃતી

અહિંસા સત્યમસ્તેયં બ્રહ્મચર્યપરિગ્રહો ॥

ભાવશુદ્ધિર્હરેર્ભક્તિઃ સંતોષઃ શૌચમાર્દવામિત્યાદિ ॥

વઢી અત્રિઋષિણ પોતાની સ્મૃતિમાં યોગ સિદ્ધ કરનાર પુરુષનાં લક્ષણ લખ્યાં છે તેમાં પળ પ્રથમ અહિંસા ગણાવી છે. માટે યોગશાસ્ત્રનો મત પળ ઈવોજ સિદ્ધ થયો છે કે પ્રથમ અહિંસા ધર્મ પાઢવો.

યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતી અ. ૧ શ્લો. ૮

ઇજ્યાચારદમોઽહિંસા દાનસ્વાધ્યાયકમળામ

અયં તુ પરમો ધર્મો યદ્યોગેનાત્મદર્શનમ્ ॥

આ લોક પરલોકસંબંધી સુખ લેવામાં ચમત્કારી યોગસાધન બતાવનાર યોગશાસ્ત્રનું સર્વોપારી મુખ્યપણું છે ઈમ યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિનો સિદ્ધાંત છે તેમાં પળ અહિંસા કહી છે.

ઇજ્યા કેતાં યજ્ઞ કરવો ઈટલે દેવતાનું પૂજન કરવું તથા સદાચાર પાઢવો તથા અહિંસા વ્રત પાઢવું તથા સત્પાત્રમાં દાન આપવું તથા મળવું ને મળાવવું ઈ સર્વ સત્કર્મ છે. તેનીમધ્યે આ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ છે કે જે યોગશાસ્ત્રમાં કહેલા યોગે કરીને ઈટલે પૂર્વોક્ત અહિંસા-દિક સાધને કરી ચિત્તશુદ્ધિ કરીને યોગનું સાધન કરવાથી અનેક ઋદ્ધિસિદ્ધિ પ્રગટ થયા પછી શેવટ આત્મદર્શન પળ યોગથીજ થાય છે. માટે યોગારૂઢ થયો હોય તો પળ કામચાર ઈટલે મનમાં આવે તેમ હિંસાદિકનું આચરણ કરે તો (યોગારૂઢોપતત્યથઃ) તે પળ યોગમ્રદ્ધ થઈ અધોગતિને પામે છે.

આ પ્રકારે છ શાસ્ત્રને મતે હિંસાનો નિષેધ કર્યો.

૫ પ્રશ્નનો ઉત્તર—હિંસાની પ્રવૃત્તિ જો ન કરવામાં આવે તો કોઈ પ્રકારનો આપણિ કાલ આવવાનો હોય તો પળ તે નાશ પામે અને પુણ્યકર્મ કર્યું કહેવાય ઈમ બઢવાન શાસ્ત્રનાં પ્રમાણ છે.

શ્રીમદ્ભાગવતે ॥

તસ્માન્ન કસ્યચિદ્દ્રોહમાચરેત્સ તથાવિધઃ ॥

આત્મનઃ ક્ષેમમન્વિચ્છન્ દ્રોઘુર્વૈ પરતો મયમ્ ॥

જે પુરુષ પોતાનું સારું ઈચ્છે છે તેણે કોઈ કાલે પળ પારકો ઈટલે અન્ય પ્રાણિનો દ્રોહ ન કરવો. જે અન્ય પ્રાણિદ્રોહ કરે છે તેને પરથક્કી મય પ્રાસ થાય છે, ઈટલે તે પ્રાણિ અ ઢો-

ક્રમાં તથા પરલોકમાં જરૂર તેનું વૈર છે છે, માટે નારદજીએ પ્રાચીનવર્હિષ રાજાએ દિવ્યદ્રષ્ટિ આપી દેસાડબું છે કે હે રાજન્ અજ્ઞાન પળાથી પ્રથમ તેં જે જે જીવ યજ્ઞમાં મારેલા છે તે તારો કરેલો દ્રોહ સંભારી તેનું વૈર છેવા જો કેવી તૈયારી કરે છે કે, જે જે શસ્ત્રે કરીને જે જે પ્રાણિને માર્યા છે તે તે શસ્ત્રને ઘસી ઉજાડાં ધારવાડાં કરી તારી વાર જુવે છે. જે એ રાજા મરણ પામી અત્ર ક્યારે આવે કે એનું છેદન ભેદન કરી એનું માંસ ભક્ષણ કરવા મંડી પડિએ. આ પ્રકારનું થશે એવું પોતાનું દુઃખ સંભારી થરથર કંપ પામી મહાભય પામી હિંસાનો ત્યાગ કરી નારદજીનો શિષ્ય થઈ ઘણો સુખી થયો. તે કથા શ્રીમદ્ભાગવતના ચતુર્થ સ્કંધમાં કહી છે કે,

ભોભો પ્રજાપતે રાજન્ પશૂન્ પશ્ય ત્વયાધ્વરે ॥

સંજ્ઞાપિતાન્ જીવસંઘાન્ સ્મરંતો વૈશસં તવ ॥ **ઇત્યાદિ**

ભારતે મૌક્ષધર્મે

મહાભારતના મૌક્ષધર્મને વિષે જાજલી ઋષિ અને તુલાધાર નામે વણિક્ તેના સંવાદમાં (અધ્યાય ૮૦ માં) તથા ધર્મોછ વૃત્તિના સંવાદમાં (અધ્યાય ૯૦ માં) તથા યુમત્સેન સત્યવાદસંવાદમાં તથા વિશ્વગીત નામે ઇંદ્ર અશ્વમેધ કરવા માંડ્યો છે તેમાં આવેલા મહા મોટા ઋષિયો અને દેવતા તેમના સંવાદમાં (અધ્યાય ૧૫૪ માં) યજ્ઞમાં કેતાં દેવતાના પૂજનમાં સર્વથા હિંસાનો નિષેધ કર્યો છે. અને તે અંધપરંપરાથી ચાલી આવતી હિંસાનો ત્યાગ થવાથી રાજા પ્રજા સર્વે સુખી થાય છે. અને એવા ઉજ્જ્વલ દેવતાના પૂજન વિગેરે શુભ કૃત્યમાં હિંસાની પ્રવૃત્તિ કોણે કરાવી છે તેના ઉપર પણ ત્યાજ અધ્યાયમાં ૮૯ માં લખ્યું છે કે,

લુબ્ધૈર્વૃત્તિપરૈરાજન્નાસ્તિકૈઃ સંપ્રવર્તિતમ્ ॥

વેદવાદાનવિજ્ઞાય સત્યાભાસમિવાનૃતમ્ ॥ ૧ ॥

તથા—અવ્યવસ્થિતમર્યાદૈર્વિમૂઢૈર્નાસ્તિકૈર્નરૈઃ ॥

સંશયાત્મમિરઙ્યકૈર્હિંસા સમનુવર્ણિતા ॥ અધ્યાય ૧૨

તસ્ય તેનાનુભાવેન મૃગહિંસાત્મનસ્તદા ॥

તપોમહત્સમુચ્છિન્નં તસ્માદ્દિંસા ન યજ્ઞિયા ॥ અધ્યાય ૧૧

વ્યાખ્યાતશ્રાવ્યં શ્લોકો ભારતભાવદીપે (તટ્ટીકાયાં) ચાતુર્ધરનીલકંઠેન હિંસાશૂન્યસ્ય ધર્મસ્ય શ્રૈષ્ઠ્યં વક્તું હિંસ્રયજ્ઞનિંદાર્થો યમધ્યાયો આરભ્યતે તસ્ય સત્યસંજ્ઞસ્ય ઉજ્જ્વલવૃત્તિબ્રાહ્મણસ્ય તેન

**અનુભાવેન પ્રશું હત્વા સ્વર્ત પ્રાણોમીત્વમિપ્રાયેણ હિંસાસંકલ્પેના-
પીત્યર્થઃ । યજ્ઞિયા યજ્ઞાય હિતેતિ ॥**

દ્રવ્યના લોભી, નાસ્તિક વેદાર્થના અજાણ એવા મહાદુષ્ટ પુરુષોએ હિંસાનું પ્રવર્તન કર્યું છે. તે છે તો છોટું પળ સત્યાભાસ કેતાં સત્ય જેવું થઈ કહ્યું છે. તથા જે પુરુષ શાસ્ત્ર મર્યાદાથી વેગળા છે અને વસ્તુતા એ છે તો પોતે મૂઢ કેતાં મૂર્ખપણ પોતાને વિષે પરાણે વિદ્વત્તાનું અભિમાન ઠસાવે છે માટે વિશેષ મૂર્ખ એવા અને નાસ્તિક એવા અને શાસ્ત્ર સત્ય હશે કે નહીં એવા સંશયવાળા અને અમો યાજ્ઞિકછીએ એવું મિથ્યાઅભિમાન ધરાવનાર પુરુષોએ દેવતાનાં પૂજનમાં હિંસાનો પ્રવેશ કરાવ્યો છે. શિલોંછ ઘૃત્તિત્રાલો મહા તપસ્વી બ્રાહ્મણ હતો, પળ તેને એવો વિચાર થયો કે હું આ દેવતા પૂજનમાં પશુહિંસા કરુંતો સુખી થાઉં એવો વિચાર કર્યો તેથી તેનું મહાતપ હતું તે પળ નાશ પામ્યું. માટે આ કાઠના રાજા પ્રમુખ લોકોએ તો અવશ્ય વિચાર કરવો કે પૂર્વના કોઈક પુણ્યયોગ વડે આટલા સુખી છીએ તે પળ આ પ્રકારની પશુહિંસા કરીશું તો પૂર્વનું તપ પુણ્ય સર્વ શીઘ્રપણે નાશ પામશે. તેથી મહા મોટી આપત્તિમાં અકસ્માત્ આવી પડશે એવું ધારીને તે હિંસારૂપ અકાર્યનો એટલે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ કાર્યનો તત્કાલ ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે એમ બલવાન શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે તે ઉપર પ્રમાણે કે

યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતૌ અધ્યાય ૧ શ્લોક ૩૩૫

તવાહં વાદિનં ક્લીબં નિર્હતિં પરસંગતમ ॥

નહન્યાદ્વિનિવૃત્તં ચ યુદ્ધપ્રેક્ષણકાદિકમ ॥

પોતાનો દ્રોહ કરતો હોય તેનો દ્રોહ કરવો એવું શ્રુતિનું વચન છે. તેથી અપરાધીને મારતાં પછી તે આદરથી એમ બોલે કે મને મારશો નહીં હું તમારો છું તો તેને ન મારવો. કેમ કે તે પોતાનો થયો માટે તથા વિનિવૃત્તં કેતાં અપરાધીને મારવા લીધો પળ તે નાશભાગ કહે છે તો તેને ન મારવો એ પ્રકારનો રાજાઓને ધર્મ છે. તો પારકા પશુને પૈસા खरची પોતાનાં કરી તેનું પૂજન સત્કાર કરી બિચારો નિરપરાધી મરણના ભયથી નાશ ભાગ કરે તો તેને બચાવવાને ઘસડી લાવીને તેને મારવારૂપ મહાક્રૂર રાક્ષસી કર્મ કરીને તેમાં ધર્મ માનવો એ કેવલ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ દુષ્ટ કર્મ છે. પોતાના રાજ્યમાં જે જે પ્રાણી રહેતા હોય, તેને પોતાની પ્રજાને જાણી તેવું રક્ષણ કરવું પળ પીડન ન કરવું. એટલે નિરપરાધ દુઃખ ન દેવું જેમ કરવાથી રાજાને ઘણુંજ નુકશાન થાય છે.

તે યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિમાં કહ્યું છે અધ્યાય શ્લોક ૩૪૦

પ્રજાપીડનસંતાપાત્ સમુદ્ઘૃતો હૃતાશનઃ ॥

રાજ્ઞઃ કુલં શ્રિયં પ્રાણાં શ્વાદુગ્ધ્વા ન નિવર્તતે ॥

પોતાની નિરપરાધી રૈયતને પીડવાથી રાજાના કુલનો નાશ થાયછે એટલે એ રાજાના બંશનો ઉષ્ણદ થાય છે. તથા લક્ષ્મીનો નાશ થાય છે. છેવટ રાજાના પ્રાણ જાય છે એટલે એ રાજાને કમોતે મરવું પડે છે; જેમ અગ્નિ ઘાસની ગંજીને બાળે છે તેમ તે રાજાનાં સર્વસુખ બાળી મસ્મ કરે એવો શાસ્ત્રનો બઢવાન સિદ્ધાંત છે. વલી નાતતાયિવેષે દોષ:—એટલે સંપ્રામમાં મારવા આન્યો હોય તેને મારવો એમ ક્ષત્રિયોના ધર્મમાં છે પણ નિરપરાધી ગરીબ જીવોનાં ગળાં રહેસવાં ક્યા શાસ્ત્રમાં કહ્યાં છે? કોઈ શાસ્ત્રમાં નથી.

આતતાયિનઃ ઉક્તાઃ કાત્યાયનેન ॥

ઠદ્યતાસિ વિષામિશ્ચ શાપોદ્યતકરસ્તથા ॥

આથર્વણેન પ્રહંતાચ પિશુનશ્ચાપિ રાજનિ ॥

ભાર્યાતિક્રમકારી ચ રંધ્રાન્વેષણતત્પરઃ ॥

એવમાદ્યાન્વિજાનીયાત્સર્વાનેવાતતાયિનઃ ॥

જેને મારવામાં રાજાને દોષ લાગતો નથી એવા આતતાઈ પુરુષો, કાત્યાયન ઋષિએ ગણાવ્યા છે. તેમાં પણ કોઈ નિરપરાધી જીવ ગણાવ્યો નથી.

શ્રીમદ્ભગવત્ જેવાં પુરાણોમાં તો, અજ્ઞાની એવા અપરાધી જીવોને પણ ન મારવાં એવું છે—

યસ્તિવહ વૈ ભૂતાનામીશ્વરકલ્પિતવૃત્તીનામાધિવિક્તપરવ્ય-
થાનાં સ્વયં પુરુષેણ બ્રહ્માદિભાવેન વિધિનિષેધપૂર્વમુપકલ્પિતાવૃ-
ત્તિર્યસ્ય સઃ વિવિક્તપરવ્યથો વ્યથામાચરાતિ સ પરશંપકૂપે
તદભિદ્રોહેણ નિપતતિ તત્ર હાસૌ તૈસ્તૈર્જંતુભિઃ પશુપક્ષિમૃગસરી-
તૃપૈર્મશકયૂકામત્કુળમક્ષિકાદિભિર્યે કે ચાભિદુઃકાસ્તૈ સર્વતોભિ-
દુશ્માણસ્તમસિ વિહિતનિદ્રાનિવૃત્તિરલબ્ધાવસ્થાનઃ પરિક્રામતિ
યથા કુશરીરે જીવ ઇતિ ॥

ન બ્રહ્મદંડદુઃકલ્પસ્ય ન ભૂતભયદસ્ય ચ ।

નારકાશ્ચાનુગૃહ્ણંતિ યાં યાં યોનિમસૌ ગતઃ ॥

ભારતે દેવાન્ પ્રતિ મહર્ષિવાક્યમ્ । મોક્ષધર્મે અધ્યાય ૧૬૪

વીજૈર્યજ્ઞેષુ યદ્યવ્યમિતિ વૈ વૈદિકી શ્રુતિઃ ।

અજસંજ્ઞાનિ વીજાનિ છાગં નો હંતુમર્હથ ॥

नैव धर्मः सतां देव यत्र वै वध्यते पशुः

वायुपुराणे मत्स्यपुराणे च

यज्ञो बीजः सुरश्रेष्ठ येषु हिंसा न विद्यते ॥

त्रिविष परमं कालमुषितैरप्ररोहिभिः ॥

वायुपुराण अने मत्स्यपुराणनो तो एवो सिद्धांत छे के जेमां हिंसा नथी ते यज्ञ कहेतां देवता पूजन कहेवाय अने बीजुं तो, पेट पूजन कहेवाय. माटे तेमां एम कहुं छे के त्रणः वर्षनी नउगे एवी जुनी डांगर प्रमुख धान्य बीजवडे यज्ञ करवो के जेमां हिंसा न होय.

नारदपंचरात्रे चोक्तम्.

श्रुतिवदति विश्वस्य जननीव हितं सदा ।

कस्यापि द्रोहजनकं न वक्ति प्रभुतत्परा ॥ १ ॥

न तच्छास्त्रं तु यच्छास्त्रं वक्ति हिंसामनर्थदाम्

यतो भवात् संसारः सर्वानर्थपरंपरः ॥ २ ॥

अंतरंगं विजानाति भगवत्याः श्रुतेः स्वयम् ।

चराचरात्मा भगवान् नापरः कोपि तत्त्ववित् ॥ ३ ॥

आत्मवत्सर्वभूतानि आत्मज्योत्येवमब्रुवम् ।

भगवान्कथमत्रैनां हिंसामुपदिशेत्कचित् ॥ ४ ॥

श्रुति कहेतां वेद, मातुश्रीनी पेटे निरंतर जगतनुं हित थाय एवुंज वचन बोले छे, पण कोई जीव प्राणिमात्रनो द्रोह थाय एवुं वचन कहेती नथी. केमके ते श्रुति प्रभु तत्परा छे एटले जेम कोईनो द्रोह थाय तेम प्रभु कहेता नथी. तेम श्रुति पण कोईनो द्रोह थाय तेवुं वचन बोलती नथी, कोई जीवने दुःख देवुं एवुं वेद वचन होय तो नहीं हिंसा करवी एवुं वेदवचन होयज क्यांथी एटले जेमां हिंसा करवानं कहुं होय ते वेद वचन न कोवाय; पण एतो मांसभक्षक एवा राक्षसोनुं वचन कहेवाय ॥ १ ॥ वळी जे शास्त्रमां हिंसा करवानुं कहुं होय ते शास्त्रज न कहेवाय, अर्थात् एतो अशास्त्र कहेवाय केमके हिंसा अनर्थने आपनारी छे, एटले हिंसा करवाथी आ लोक परलोक संबंधी अनेक प्रकारनां कष्ट आवे छ; अन जेनी हिंसा करी छे ते प्राणि तेनुं वेर लेवा अनेक जन्मसूधी शस्त्रवडे करनारनुं माथुं कापे छे. माटे एने शस्त्र कहीए छीए, एम उत्तरार्धमां कहे छे. यतः कहेतां जे हिंसाथी सर्व अनर्थनी छे

પરંપરા જેને વિષે એવો સંસાર થાય છે. એટલે સંસાર સંબંધી સુખમાત્રનો નાશ કરનારી હિંસા છે, અર્થાત્ હિંસા કરવાથી પુત્ર નાશ પામે, સ્ત્રી નાશ પામે, ધન નાશ પામે, રાજ્યનો નાશ થાય, શરીરે કોઢ નીકળે, પતનો રોગ થાય, જ્યાં જાય ત્યાં અપમાન પામે इत्यादि જગત્માં જેટલાં જેટલાં દુઃખ કહેવાય છે તે સર્વ દુઃખ હિંસાથી પ્રસ થાય છે ॥ ૨ ॥

ભગવતી કહેતાં ભગવતની વાણીરૂપ શ્રુતિના અંતરંગ અભિપ્રાયને સ્થાવરજંગમના આત્મા એવા ભગવાન્ જાણે છે પણ બીજો કોઈ તે તત્વને જાણી શકતો નથી. શ્રુતિનો અભિ-પ્રાય કેવળ અહિંસાનું પ્રતિપાદન કરનાર છે એવા તત્વને બીજાથી યથાર્થ જાણી શકાતું નથી. ૧

શ્રુતિનો અહિંસારૂપ અભિપ્રાય છે તેને ભગવાન્ પોતે જાણે છે તેમાં કારણ દેખાડે છે કે—હે ભગવાન્ એમ કહે છે કે પોતાના આત્માની પેઠે સર્વભૂત પ્રાણીમાત્રને માનવાં. એટલે જેમ કોઈ પોતાને છેદન ભેદન કરે ત્યારે જેવું દુઃખ થાય છે તેવુંજ બીજાં પ્રાણીને છેદન કરવાથી થાય. માટે કોઈ પ્રાણિનો દ્રોહ ન કરવો, એમ ભગવાન કહે છે, તે ભગવાન આ વેદમાં કોઈ જગાએ પણ હિંસાનો ઉપદેશ કરેજ કેમ ! અર્થાત્ હિંસા કરવાનું વચન હોય તે ભગવદ્ વચન કહેવાય નહીં ॥ ૪ ॥ મનુસ્મૃતિનો પણ અહિંસારૂપ સિદ્ધાંત છે, તે સિદ્ધાંતને ભારતને વિષે મીષ્મ પિતાએ યુધિષ્ઠિર રાજાપાસે કહ્યો છે કે—

સર્વકર્મસ્વહિંસાં હિ ધર્માત્મા મનુરબ્રવીત્ ॥ મોક્ષધર્મે અ. ૧૨

અહિંસા સર્વભૂતેભ્યો ધર્મેભ્યો જ્યાયસી મતા ।

ન ભૂતાનામહિંસાયા જ્યાયાન્ ધર્મોસ્તિ કશ્ચન ॥

ધર્માત્મા એવા મનુ સર્વ કર્મને વિષે હિંસા ન કરવી એમ કહે છે. ભૂતપ્રાણિમાત્રની હિંસા ન કરવી એ ધર્મ સર્વ ધર્મ કરતાં અતિશે શ્રેષ્ઠ છે અહિંસાથી કોઈ મોટો ધર્મ નથી.

તથાચ વૃદ્ધપરાશરશ્વાહ ।

શૌચં પાત્રશ્રુદ્ધિશ્ચ શ્રદ્ધા ચ પરમા યાદ

અનંતતૃપ્તિક્ષ્ણાણિ એતદેવ ન ચામિષમ્ ॥

યસ્તુ પ્રાણિવધં કૃત્વા પિતૃન્માંસેન તર્પયેત્

સોઽવિદ્વાંશ્ચંદનં દગ્ધ્વા કુર્યાદંગારલેપનમ્ ॥

નારદશ્વાહ. (ભાગવતસપ્તમસ્કંધે અ. ૧૫)

ન દદ્યાદામિષં શ્રાદ્ધે ન ચાઘાદ્ધર્મતત્ત્વવિત્ ।

મન્યન્નૈઃ સ્યાત્પરાપ્રીતિર્યથા ન પશુહિંસયા ॥

નૈતાદૃશઃ પરો ધર્મો નૃણાં સદ્ધર્મમિચ્છતામ્ ॥

ન્યાસોદંડસ્ય ભૂતેષુ મનોવાકાયજસ્ય યઃ ॥

ભગવાન્ બાદરાયણો ભાષ્યકારઃ મહાવ્રતં વ્યાચલ્યો
સર્વદા ભૂતાનામનભિદ્રોહઃ અહિંસા જાતિદેશકાલસમયૈરનવચ્છિન્ના
અહિંસા મહાવ્રતમિત્યુચ્યતે ॥

પ્રશ્ન છઠ્ઠાનો ઉત્તર.

પશુ વધને બદલે કોઈ હિંસારહિત ક્રિયા કરીને પર્વ આશધર્મામાં આવે તો બલવાન્ શાસ્ત્રની સાચે સાચી આજ્ઞા માની ગણાય, તે વિધેના પ્રમાણ કહ્યામાં પ્રથમ આવ્યાં છે કે, પવિત્ર અન્નવડે જેની પરા કહેતાં ઉત્કૃષ્ટિ પ્રીતિ થાય છે એટલે દેવતાની પ્રસન્નતા થાય છે. તેવી પશુહિંસાથી થતી નથી. અને અહિંસા સમાન ઉત્કૃષ્ટી ધર્મ નથી. માટે શરીર, મન, વાણી એ ત્રિકરણ યોગવડે ભૂતપ્રાણિમાત્રની હિંસાનો ત્યાગ કરવો. એમ ભાગવત પુરાણમાં કહેલું નારદજીનું વચન (પાં. નં. ઉપલાના શ્લોક નદવાઈ૦ માંજુઓ)

યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતૌ અ૦ ૧ શ્લોક ૪-૫

પુરાણન્યાયમીમાંસા ધર્મશાસ્ત્રાંગમિશ્રિતાઃ

વેદાઃ સ્થાનાનિ વિદ્યાનાં ધર્મસ્ય ચ ચતુર્દશ ॥

મન્વત્રિવિષ્ણુહારીતયાજ્ઞવલ્ક્યોશનાંગિરાઃ

યમાપસ્તંબસંવર્ત્તાઃ કાત્યાયનવૃહસ્પતી ॥

પરાશરવ્યાસશંખલિખિતૌ દક્ષગૌતમૌ ॥

શાતાતપો વશિષ્ઠશ્ચ ધર્મશાસ્ત્રપ્રયોજકાઃ

યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે પુરાણ, ન્યાય, મીમાંસા, ધર્મશાસ્ત્ર, એ ચાર ૪ વેદ અને તેનાં અંગદ મઝી કુલ ૧૪ ચૌદ વિદ્યાનાં અને ધર્મનાં રહેવાનાં સ્થાન છે. અને મનુઆદિક સ્મૃતિઓ એ ધર્મશાસ્ત્ર છે, માટે પ્રથમ ગણાવેલા પુરાણમાં સર્વોપરી શ્રીમદ્ભાગવતનું પ્રમાણ આ પ્રશ્નઉત્તરમાં પ્રથમ દાખલ કર્યું છે. અને પશુને બદલે હોટનો પશુ કરી તેને મારે તો કાયિક હિંસાનો ત્યાગ થયો પણ મન વચનથી હિંસાની પ્રાપ્તિ થઈ પણ તે પુરાણના વચનમાં તો ત્રણ પ્રકારે હિંસાનો ત્યાગ કરવો લખ્યો છે.

મનુસ્મૃતૌ

શ્રુતિસ્તુ વેદો વિજ્ઞેયો ધર્મશાસ્ત્રં તુ વૈ સ્મૃતિઃ ।

श्रुति एटले वेद अने धर्मशास्त्र एटले स्मृति पूर्वे गणायेला ऋषिभोनां वाक्य तेने धर्म जाणवो. माटे याज्ञवल्क्य ऋषि पोतानो अभिप्राय केहे छे के,

महोक्षं वा महाजं वा श्रोत्रियाय निवेदयेत्

तट्टीका-मिताक्षरा-

लक्षणसंपन्नाय श्रोत्रियाय तत्प्रीत्यर्थं परिकल्पितोयं न तु दानायव्यापादनाय वा

कर्मणा मनसा वाचा यन्नाधर्मं समाचरेत्

अस्वर्ग्यं लोकविद्विष्टं धर्ममप्याचरेन्न तु ॥

तट्टीका मिताक्षरा.

धर्मं विहितमपि लोकविद्विष्टं लोकानभिशास्ति जननं यथा मधुपर्कं गोवधादिकं नाचरेत् । यस्मादस्वर्ग्यमग्निष्टोमीयवत्स्वर्गसाधनं न भवति ॥ ११५ ॥

देवतादिकने पशु आदिकनु अर्पण करवुं ते काई मारवाने अर्थे नथी. ते तो देवता-दिकने अर्पण कोरेला प्राणिने अभयदान आपवाने अर्थे छे. आ वस्तु देवादिक मोटा पुरुषनी थई छे. माटे एनो कोई अपराध कोरे नहीं, ते जीव निर्भयपणे आनंदमां रहे तने जोईने पशु आदिकने अर्पण करनार उपर ते देवादिक प्रसन थाय छे, माटे प्रीत्यर्थे कहेतां प्रीति अर्थे निवेदन करवो.

वळी आ पशुहिंसा शास्त्रविहित छे. ए पोताने मिथ्या धर्माभास जाणतो होय, तो पण ते धर्म, लोक विद्विष्ट कहेतां सज्जन पुरुषोने प्रशंसा करवा योग्य न होय तो तेनुं आचरण न करवुं, शरीर, मन, वाणीथी ते धर्मनो त्याग करवो, कैमके तेमांथी परिणामे सारुं फळ थतुं नथी.

तथा च बह्वचब्राह्मणे

तस्मादेव एतेषां पशूनां प्रयुक्ततमो यद्वजस्तेऽजगालभंत । सोजाशब्धादुदक्रामत्संज्ञां प्राविशत्तस्मादियं मेध्या भवत्तस्यामन्ववायन्तोऽनुगतो श्रीहिरभवदिति—वेदनुं शतपथ जेम ब्राह्मण छे तथा ऐतरेय ब्राह्मण छे तेमां बहुवचनामे ब्राह्मण छे तेमां तो घणी वात छे पण तेमांनो एक लेश मात्र दिग्प्रदर्शन आ प्रकारे छे के—सृष्टिना आरंभकालनी जे वात छे ते

નિરંતર લેવાતી નથી. ઇટલે અન્નની ઉત્પત્તિ થયા પહેલાની જે વાત છે તે અન્નની ઉત્પત્તિ થયા પછી ન લેવી એમ આ વેદની શ્રુતિનો તાત્પર્યાર્થ છે.

યજ્ઞાર્થ પશવઃ સ્વષ્ટાઃ અજેન યજેત્ ॥

ઇત્યાદિ વાક્યોને देखी मोह पामी भडकी मरता ब्राम्हणो, वेदना ब्राह्मणनो अर्थ तपासता नथीज केमक—अन्नमध, गोमेध, अश्वमेध, इत्यादि शब्दोमां જે मेध शब्द संभळाय છે. તે मेध ઇટલે એક જાતની કોઈ અદૃશ પવિત્રવસ્તુ જ યજ્ઞમાં खप આવે છે તે मेध पशुनी मध्ये अजनामे पशुमां रहेतो हतो त्यारे यज्ञ करनारे अजनું आलंभन कर्तुं ઇટલે યજ્ઞમાં વાપરવાને લેવા માંડ્યા. ત્યારે તે मेध तेमांथी उडीने अश्वमां पेठो त्यारे अश्वने आलंभन करवा लीधो. ने तेमांथी उडी गायमां पेठो त्यारे गायने आलंभन करवा लीधी. त्यारे मेध हतो ते अश्वमांथी उडीने अनक्रमे छेवट अन्ननी उत्पत्ति थया पछी अन्नमां प्रवेश करी ब्रीहि केहेतां डांगररूपे थयो. माटे हालमां पशने ठेकाणे अन्नનું ग्रहण करवું અને अजेन केहेतां न उत्पन्न थाय एवा धान्यवडे यजन करवું ઇટલે દેવતાનું પૂજન કરવું.

આ પ્રકારે સાક્ષાત્ વેદમાંજ પશ હિંસાનો નિષેધ ઉઘાડો દેખાતો છે. પળ તેને ના દેખીને શ્રુત્ત લોકોએ હિંસાનું પ્રવર્તન કર્યું છે તે ઉપર ભારતાદિકનું પ્રમાણ પ્રથમ દેખાડયું છે."

વલી (તેવી હિંસા રહિત શું શું) તેના ઉત્તરમાં.

ભારતે મોક્ષધર્મે.

पायसैः सुमनोभिश्च तस्यापि यजनं स्मृतम् ।

याज्ञियाश्च ये वृक्षा वेदेषु परिकल्पिताः ॥

यच्चापि किंचित्कार्त्तव्यमन्नं चोक्ष्यैः सुसंस्कृतम् ।

महत्सत्त्वैः शुद्धभावैः सर्वदेवाहमेव च ॥

દૂધપાક ઇટલે દૂધથી ઉત્પન્ન થયેલાં પદાર્થ વડે દેવપૂજન કરવું તથા યજ્ઞ કરવા યોગ્ય ઇટલે દેવ પૂજનમાં खप આવે એવા વૃક્ષ વેદમાં ગણાવ્યા છે. તેને વૃક્ષમાંથી તથા શેરડી રૂંચાદિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં પદાર્થો વડે તથા હોમાદિકમાં તેતે વૃક્ષની સમિધા વડે ઇટલે કાષ્ટવડે દેવકાર્ય કરવું. વઠી નવરાત્રને અંતે પૂજનમાંતો નવાન્ન કેહેતાં ડાંગર પ્રમુખ જે નવું અન્ન ઉત્પન્ન થયું હોય, અને શદ્ધ ભાવથી સારા પુરુષે ચોરૂઘાઈ પવિત્રાઈ પાલીને રાંધ્યું હોય તે સર્વ દેવતાના ભોગમાં खप આવેછે, એમ મોક્ષ ધર્મમાં કહયું છે વઠી શ્રીમદ્ ભાગવતમાં એવી કથા છે કે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પોતાને વસુદેવને ત્યાં જન્મ ધારણ કરવો હતો ત્યાર પહેલાં પોતાની માયાને (માતાને) એવી આજ્ઞા આપીકે તુંપણ (ગચ્છ દેવી વ્રજંમદ્રે) નંદર્જાના વ્રજ

પ્રભે જા અને ત્યાં જન્મ ધારણ કર અને તને લોક પૂજ્યો અને ઘણું સાન કરશે અને તારાં ઘણાં નામ થશે રૂપાદિ.

દુર્ગેતિ ભદ્રકાલીતિ વિજયા વૈષ્ણવીતિ ચ ॥

માયા નારાયણીશાની શારદેત્યંબિકેતિ ચ

અર્ચિષ્યંતિ મનુષ્યાસ્ત્વાં સર્વકામવરપ્રદાં ॥ રૂપાદિ

ભગવદ્વાક્યના પ્રતાપથી આ લોકમાં દેવીનું વહુમાન થયું અને વિજયા એવું પણ તે દેવીનું નામ છે, તેનું નવરાત્ર વ્રત છે તેને અંતે વિજયા દેવીનું પૂજન કરવાનું કહ્યું છે. માટે વિજયા દશમીનું વ્રત રાજા લોકોને શિક્ષિત કરવામાં ઘણું મદદગારી થાય છે. તેથી તે પર્વનું આરાધન કરવું પડે છે. અને સ્કંદ પુરાણના શ્રીકૃષ્ણજન્મ સ્કંધમાં એ દેવી પાર્વતીનો અવતાર છે. એમ કહ્યું છે માટે એ ઉજ્જલ દેવી છે પણ જેવીકે શિકોતરી-શાંપડી-ઉચ્છિષ્ટ ચંડાલિણી રૂપાદિ મહિન દેવીઓ જેવી એ દેવી નથી. માટે એની પૂજા આરાધના વિષે પશુહિંસા રહિત અનેક પ્રકારનાં શુદ્ધ બલિદાન આપવાં તે યોગ્ય છે અને તેથીજ તે દેવીની પ્રસન્નતા થાય છે. કારણ કે જે ઉત્તમ દેવતા છે તેનાં નૈવેદ્ય પણ ઉત્તમ છે તે સ્કંદ પુરાણના વાસુદેવ માહાત્મ્યને વિષે ગણાવ્યાં છે તે ત્યાંથી જો જો. બલી એ દેવીનું જેવું વિજયા નામ છે તેવું ભદ્રકાલી નામ પણ છે તે નામ પ્રથમ ગણાવ્યાં છે. તે ભદ્રકાલીને પણ પશુહિંસા કરી દશરા વિગેરે પર્વને વિષે બલિદાન આપવું તે પ્રીતિકારક નથી ઉલટું કોપકારક છે. તે ઉપર શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પંચમ સ્કંધના જડ ભરતના આલ્યાનમાં જુઓ તે રૂપાદિસનો અતિસંક્ષેપ અન્યપુરાણ ગ્રંથનો મતલબ દિગ્ગર્ધન કરવું કે રૂપાદિસનો તરનેવિષે ત્યાંના રહેનારા રાજા ભદ્રકાલીને અતિ પ્રસન્નતા કરવાને કોઈ વૈદિક વિદ્વાન્ પુરુષને વૃણ્યું કે મારે પુત્રાદિકનું સુખ નથી માટે આપણા ગામને સમીપે મંદિરમાં રહેલાં શ્રી ભદ્રકાલી દેવીની મારા ઉપર અતિશે પ્રસન્નતા થાય તેવું બલિદાન આપવાનું છે માટે દેવતાઓ? ત્યારે તેણે વિચાર કર્યો કે વેદમાં (પુરુષ પશુ માલમતે) પુરુષ પશુનું સ્મરણ પ્રથમ કર્યું છે માટે પશુનું બલિદાન આપવા કરતાં પુરુષ પશુનું બલિદાન આપવું તે શ્રેષ્ઠ છે. એમ વિચારીને કહ્યું કે-લક્ષ્મણવંત પુરુષ પશુને લાવી તેને સ્નાન, પાન, ખાન પુષ્કળ કરાવી વસ્ત્રાલંકારથી સુશોભિત કરી સુગંધી માન પુષ્પના ઘણાહાર પેહેરાવીને ભદ્રકાલી દેવિને બલિદાન આપોતો તમારું કાર્ય સિદ્ધ થાય. આ પ્રકારનું વચન સાંભળી પ્રસન્ન થઈ તે રાજાએ લક્ષ્મણવંત પુરુષ પશુને ધોળી લાવવાને પોતાના બુદ્ધિમાન ઘણા માણસને દિશોદિશ દોડાવ્યા તે વખત જડ ભરતજી પોતાના વડીલની આજ્ઞાથી ચેતરના કચારડામાં પાણીવાલી લાવવાનું કામ હાથમાં પાવડો ઝાલીને કરતા હતા; અતિશે ગ્રહ પુષ્ટ રૂપાલા અને જડ પુરુષની પેઠે જેમતેમ બોલી જેમતેમ કામ કરતા રાજ પુરુષોએ દીઠા; પણ તેમણે વિચાર કર્યો કે આપણા રાજાએ જેવાં લક્ષ્મણ કહ્યાં હતા તેવાં સર્વલક્ષ્મણ સંપન્ન પુરુષ છે એમ ધારી તેમને ઝાલી લાવી રાજાને અર્પણ કર્યા.

રાજાએ પણ પ્રથમ જાળેલા બિધિ સહિત તે પુરુષના સર્વ સંસ્કાર કરી કુટુંબસહિત વાજતે ગાજતે તેને ભદ્રકાલીના મંદીરમાં લઈ ગયા. ત્યાં પણ બ્રાહ્મણ લોકોએ હોમ હવનની સંપૂર્ણતા કરી બલિદાનની વચ્ચે તે પુરુષને પુષ્કલ શણગારીને ભદ્રકાલી દેવીની સન્મુખ ઉભા રાખ્યા. તે વચ્ચે જડભરતજી તો બ્રહ્મનિષ્ઠ છે માટે મરવાનો ભય ન રાખીને સારીપેટે રાજી-પણામાં ઉભા રહ્યા છે. અને ચારે પાસ રાજા પ્રમુખ લોકો ઉઘાડી તરવારો કરીને તે પુરુષ પશુનો વધ કરવાને ઉભા રહ્યા છે. બ્રાહ્મણ લોકોએ મંત્રાચ્ચારણમાં ગર્જનાઓ કરવા માંડી છે. અનેક પ્રકારનાં વાજીંત્રનો ધ્વનિ ચારે પાસ થઈ રહ્યો છે તે બલિદાન આપવાની વચ્ચે ભદ્ર-કાલી દેવીની એવો કોપ થયો કે પાપાણની પ્રતિમા ફાટીને તેમાંથી પોતે દેવી સાક્ષાત્ પ્રગટ થઈને પોતાના સહસ્રમુજાએ કરીને મારનાર લોકોની તરવારો તેમનાં હાથમાંથી ઝુટાવી લઈને તેજ તરવારો વડે તે સર્વ લોકનાં માથાં એકદમ કાપી નાખ્યાં. તે માથાંને દડાની પેટે આકા-શમાં ઉછાળીને પોતાની સહિયો સાથે રમત કરી એવી કથા છે. માટે ઉત્તમ પુરુષ પશુના બલિદાનથી ઇટલો બધો કોપ થયો તો બિચારાં ગરીબ અધમ પશુને મારી બલિદાન આપવાથી કેટલો બધો કોપ થશે તેનો વિચાર કરવો જોઈએ.

અનુશાસનિક પર્વણિ અધ્યાય ૧૧૫.

નાભાગેનોબરીષેણ ગયેન ચ મહાત્મના ॥

આયુનાથા નરણ્યેન દિલીપરઘુકુરુભિઃ ॥ ૬૮ ॥

કાર્ત્તવીર્યા નિરુદ્ધાભ્યાં બહુષેણ યયાતિના ॥

નૃગણ વિશ્વગશ્વેન તથૈવ શશંબિંદુના ॥ ૬૯ ॥

યુવનાશ્વેન ચ તથા શિબિનૌશા નરેણ ચ ॥

મુચુકુંદેન માંધાત્રા હરિશ્ચંદ્રેણ વા વિમ્બો ॥ ૭૦ ॥

શ્યેના ચેત્રેણ રાજેન્દ્ર સોમકેન વૃકેણ ચ ॥

રૈવતે રંતિદેવેન વસુના સંજયેન ચ ॥ ૭૧ ॥

એતૈશ્ચાન્યૈશ્ચ રાજેન્દ્ર રૂપેણ ભરતેન ચ ॥

દુષ્યંતેન કરૂષેણ રામાલર્કનરૈસ્તથા ॥ ૭૨ ॥

વિરૂપાશ્વેન નામિના જનકેન ચ ધીમતા ॥

એલૈન પૃથુના ચૈવ વીરસેનેન ચૈવ હિ ॥ ૭૩ ॥

इक्ष्वाकुणा शांभुना च श्वतेन सगरेण च ॥
 अजेन धुंधुना चैव तथैव च सुबाहुना ॥ ७४ ॥
 हर्यश्वेन च राजेंद्र क्षुपेन भरते न च ॥
 एतैश्चान्यैश्च राजेंद्र पुरा मांसं न भक्षितम् ॥ ७५ ॥
 शारदं कौमुदं मांसं ततस्ते स्वर्गं माप्नुयात् ॥
 ब्रह्मलोके च तिष्ठन्ति ज्वलमानाः श्रियान्विताः ॥ ७६ ॥
 तदेतदुत्तमं धर्मं महिंसा धर्मलक्षणम् ॥
 ये चरन्ति महात्मानो नाकपृष्ठे वसन्ति ते ॥ ७७ ॥
 मधु मांसं ये नित्यं वर्जयन्ति हि धार्मिकाः ॥
 जन्मप्रभृति मघं च ते सर्वे मुनयः स्मृताः ॥ ७८ ॥

अनुशासनिक पर्वणि अध्याय ११५

यस्तु वर्षशतं पूर्णं तपस्तप्येत्सुदारुणम् ॥
 यश्चैवं वर्जयेन्मांसं सममेत्तन्मतं मम ॥ ६२ ॥
 कौमुदं तु विशेषेण शुक्लपक्षे नराधिप ॥
 वर्जयेन् मधु मांसानि धर्मोऽह्यत्र विधीयते ॥ ६३ ॥
 चतुरोवार्षिकान्मासान्यो मांसं परिवर्जयेत् ॥
 चत्वारि भद्राण्याप्नोति कीर्त्तिमायुर्यशोबलम् ॥ ६४ ॥
 अथवा मासमेकं वै सर्वं मांसान्य भक्षयन् ॥
 अतीत्य सर्वं दुःखानि सुखं जीवेन्निरामयः ॥ ६५ ॥
 वर्जयन्ति मांसानि मासशः पक्षशोपि वा ॥
 तेषां हिंसा निवृत्तानां ब्रह्मलोको विधीयते ॥ ६६ ॥

इति सत्यम्

७ सातमां प्रश्नो उत्तर.

आ प्रश्नो उत्तर प्रथम प्रश्नोना उत्तरमां अतर्भत थई जाय छे; तो पण तेने अनुसरी काईक छुं छुं.

પશુવધ કરવાને બદલે તે પશુને નાક, કાન, કાપ્યાબિના પૂજન કરી અર્ચીત, ગુલાલ વિગેરે સૌભાગ્યવસ્તુથી અંકિત કરી ચિન્હવાળાં કરી, અભેદદાન આપી છૂટું મુકી દીધામાં આવે તો ક્રિયા સંપૂર્ણ થઈ ગણાય કોઈ શાસ્ત્રમાં પશુનાં નાક કાન કાપવાનાં કહ્યાં નથી. માટે શાસ્ત્રવચન રહિત નિર્મૂલ પોતાની ગાંઠનું ગપ્પું મારી મોઝાલોકને ભમાવવા એ વિદ્વાનનું લક્ષણ નથી. આ પ્રકરણને શોભાવનાર સ્મરણમાં આવેલાં સાહિત્યનાં બે કાવ્ય વિદ્વાન્ લોકની સેવામાં નિવેદન કરું છું.

તે કાવ્યનું સંગતિ કારણ આ પ્રકારનું છે કે—કોઈ જગાએ યજ્ઞ થતો હશે તેમાં હોમ-વાને પરાણે જ્ઞાલી આણે તો બોકડો પોતાની જાતના શબ્દો કરે છે. તેને જોઈ યજ્ઞ કરનાર રાજાએ ત્યાં ઓંચિતા આવેલા કોઈ તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષને પૂછ્યું કે આ બોકડો શું બોલતો હશે ? ત્યારે તે તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષે રાજાને પ્રતિબોધ કરી પશુને છોડાવવાવાસ્તે બે કાવ્ય કહ્યાં છે. જેમકે—

નાહં સ્વર્ગફલોપભોગતૃષિતોનાભ્યર્થિતસ્ત્વં મયા
સંતુષ્ટ સ્ત્રણભક્ષણેન સતતં સાધો ન યુક્તં તવ ॥
સ્વર્ગે યાસિ યદિ ત્વયા વિનિહિતા યજ્ઞે ધ્રુવં પ્રાણિનો
યજ્ઞં કિં ન કરોપિ માતૃપિતૃભિઃ પુત્રૈસ્તથાવાંધવૈઃ ॥ ૧ ॥

તે વખત કોઈ બોકડમાર વૃદ્ધ વિદ્વાન્ બોલ્યો કે એ બોકડાના નાક, કાન કાપીને કાઢી મૂકો. તેના જવાબમાં વઢી બોકડો બોલ્યો કે—

હે સાધો મમ કર્ણ નાસિકમલં છેત્તું વૃથા ભાષસે
કિં ન સ્વયંભિચારિણી પ્રિયતમાપુત્રોશ્ચ પુત્રસ્ય ચ ॥
સવસ્વગ્રહણોદ્યતસ્ય વિહિતશ્રૂણપ્રણાશશ્ચસુ—
માતૃશ્રાપિ કથં છિનત્સિ ન તતચ્છેત્તું ત વૈ વોચિતમ્ ॥ ૨ ॥

હે સાધુ તારું કુદ્ધવન છ એટલે તું ઉપરથી તો સાધુ કહેતાં સારા માણસ જેવો દેખાઉં છું પણ અંતરથી તો ઘણો મેલો અસાધુ છું. કેમકે મારા નાક, કાન કાપવાં તે અલં કહેતાં અતિશે વૃથા છે, શાથીકે અપરાધી હોય તેનાં નાક, કાન કાપવાં જોઈએ. અને હું તો નિર-પરાધી છું માટે તારા ઘરવાલાનાં નાક, કાન કાપવાં યોગ્ય છે. તેનાં કેમ કાપતો નથી એમ દેખાડે છે કે—તારી પ્રાણપ્રિયા સ્ત્રી તથા પુત્રી તે તો વ્યભિચારિણી છે. તથા તારો પુત્ર સર્વનું ધન ચોરવામાં તારા છે. અથવા તારી યદ્યપિ માત્ર ધનાદિ વસ્તુ તેને લેવાનો ઉદ્યોગ

કરે છે કેહેતાં સને મારી માણીને તારી માલકતા લેવાના ઉચોગમાં છે. અને તારી માલકિ-
ધવા બેન છે તે ગર્ભપાત કરે છે અને નાનપળથો તારા માપવિનાની ધયેલી તારી મા પળ એજ
કર્મ કરે છે તો પળ તેમનાં નાક, કાન કાપવાનું કેમ કહેતો નથી. માટે હવે તો તારાંજ
નાક, કાન કાપવાં યોગ્ય છે. અર્થાત્ તારું સ્વજન કુટુંબ જે જાણે દોષનું મત છે તેને શિક્ષા
કરાવતો તથી. અને હું જેવા અનાથ પામર નિરપરાધી જીવને મારવાને વિષે તુ તત્પર છે તેથી
જો નાક કાન છેદવાં યોગ્ય શિક્ષા કરવા રાજા ઇછતા હોય તો તનેજ કરવી ઘટે છે. ૩

આ પ્રકારનાં વચન સાંભળી રાજાએ પશુહિંસાનો ત્યાગ કરી હિંસક બ્રાહ્મણનું
મુખ પળ ન જોવું એવો નિયમ લેઈ તત્ત્વજ્ઞાનીનો સમાગમ કરી કાલે કરીને મોક્ષ પામ્યો. એવી
વાત વૃદ્ધપરંપરાથી સાંભળવામાં આવી છે આ કાલમાં પળ કેટલાક વિચારવા લાયક પુરુષો
કુકડાં વિગેરે પશુઓને કાંઈપણ ક્ષલ કર્યા વિના માતાને અર્પણ કરી તેને કોઈ મારે
નહિ એવા બંદોબસ્તથી રમતા મુકે છે. હવે આ અહિંસા નિબંધનો આરંભ વેદના પ્રમાણ આપી
કર્યો હતો તેમની સમાપ્તિ પળ વેદના પ્રમાણથી કરું છું. સર્વ પ્રમાણમાં વેદપ્રમાણ મુખ્ય છે
(વેદ પ્રમાણમ્) એમ પ્રસિદ્ધ છે માટે અને તે વેદમાં પળ સામવેદ મુખ્ય છે કેમકે ભગવ-
દ્રીતામાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કહ્યું છે કે:—

વેદાનાં સામવેદોઽહં ।

વેદ મધ્યે સામવેદ એ મારું સ્વરૂપ છે, તે સામવેદનું ઉપનિષદ્ કહેતાં સારરૂપ
(કેનોપનિષદ્-તસ્યૈવ અન્યન્નામ તલવરોપનિષદ્) છે. તે ઉપનિષદના ત્રીયા ખંડમાં
કહ્યું છે કે—

યોવા યતા મેવં વેદાપહત્યપાપ્માન મનંતે સ્વર્ગે લોકે
જ્યેયે પ્રતિ તિષ્ઠતિ ॥

હિંસાદિ પાપનો પરિહાર કરવાથી સ્વર્ગાદિક સુખ ભોગવાય છે. પળ પાપ કરી સુખી
થવાતું નથી. એવો વેદાદિક સર્વ શાસ્ત્રનો અભિપ્રાય સમજી અજ્ઞાનપણામાંથી બાલી આવતી
હિંસા કરવા રૂપ અંધપરંપરાનો પરિત્યાગ કરવો.

શાસ્ત્રિણા રામચંદ્રેણ દીનાનાથ સમુદ્ભુવા ॥

અહિંસાયાઃ પ્રબંધોયં રચિતોઽસ્તુ સતાંમુદે ॥ ૧ ॥

मदुक्तं शृणु राजेंद्र सार्थके तेऽपि नामनि एक मात्रापरित्यागा-
न्मोहनो माहनो भव ॥ २ ॥ खशरांक मृगांकाब्दे नभस्या
माहि वैक्रमे पूर्णकृतः प्रबोधोयं पशुहिंसा पराङ्मुखः ॥ १ ॥

शास्त्रि रामचंद्र दीनानाथ.

अमदाबाद हाल्लां मुंबई.

आ पुस्तकमांना अभिप्रायोना लेखोनी कापी
लखनारे घणीज अशुद्ध लखी हती. परंतु तेने अमोए
घणीज मेहनते यथामति शुद्ध करी प्रसिद्ध करी छे. तो
पण एमां मतिमांद्यथी अथवा प्रमादथी जे दोष रह्यो होष
तेनी कृपापर सूज्ञो क्षमा करी, सुधारी वांचशे. अने करेला
महत प्रयासनं साफल्य करशे एवी नम्र विनंति छे.

पशुवध निषेध.

भाग ३ जो.

ઉપસંહાર.

પશુવધ વંધ કરાવવા સંબંધમાં કરવામાં આવેલો પ્રયાસ.

ગયે વર્ષે દશરાના તહેવારો ઉપર હિંદુસ્થાનમાં જે પશુવધ થાયછે તે વંધ કરાવવાના હેતુથી આપણા દેશના તમામ દેશી રાજા મહારાજાઓ તથા જાગીરદારોને આ પશુવધ વંધ કરાવવા અર્થે લગભગ ૩૦૦ વિનંતીપત્રો ગુજરાતી, મરાઠી, હિંદી અને અંગ્રેજી ભાષામાં છપાવીને મોકલવામાં આવ્યાં હતાં જેની નકલ નીચે પ્રમાણે છે.

શ્રી જૈન શ્વતાંભ્વર કોન્ફરન્સ ઓફીસ

ચંપાગહી મુંબઈ,

તા.

૧૯૦

ગોબ્રાહ્મણપ્રતિપાલ, નિરાશ્રિતાધાર, આર્યભૂષણ, પ્રજાપાલક, ન્યાય-દયા-ક્ષમા-
આદિગુણાલંકૃત, ધર્મધુરંધર, મહારાજાધિરાજ મહારાજજી સાહેબ.

શ્રી શ્રી ૧૦૮

નીં ખીદમતમાં અરજ માલુમ થાયજે

જેમ અમે સાંભળ્યું છે તેમ દશરાના પવિત્ર અને ધાર્મિક દિવસોમાં હજુરના રાજ્યમાં પાઢા બકરાંઓનો વધ કરવામાં આવેલે.

દેવીને ભોગ આપીને સંતુષ્ટ કરવાના ઇરાદાથી આ વધ કરવામાં આવેલે, જેથી કરીને મહામારી [પ્લેગ] શીતલા, કોલેરા, આદિ દુષ્ટ બિમારીઓની આફતો વસ્તીમાં આવે નહીં; પરંતુ દર વરસ આવો વધ થતાં છતાં પ્લેગ, કોલેરા, શીતલા, તાવ, દુર્ભિક્ષ (દુકાળ) આદિ આફતો હિંદુસ્થાનમાં આવ્યેજ જાય છે. રાજાથી રંક સુધી સર્વેને પોતાના પૂર્વ જન્મના કર્માનુસાર સુખ દુઃખ ભોગવવું પડે છે, અને આ આફતો કેવળ મનુષ્યોના પાપોની શિક્ષારૂપ છે. આ પાપોથી બચવાને વાસ્તે માણસ નિરપરાધિ (નિર્દોષ) અવાચક (મુંગા) જાનવરોની હત્યા કરે આ કેવો ન્યાય ? શું આવા ન્યાયથી સર્વ શક્તિમાન પરમેશ્વર રાજી થશે ? કદી નહીં.

નામદાર અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં પણ વચ્ચતો વચ્ચત મરકી (પ્લેગ) બિગેરે બીમારીઓ આવેલે અને કુદરતથી નાબુદ થાયછે, તેવા રોગોની શાંતતા માટે કાંઈ પાઢા આદીનો પશુવધ થતો નથી; પરંતુ તંનદુરસ્તીના નિયમોને અનુસરવાના ઇલાજ લેવામાં આવેલે.

પશુવધ શાસ્ત્ર રીતિ નથી, આવો નિર્ણય મોટા મોટા વિદ્વાન શાસ્ત્રીઓની સમાજોમાં ઘણીએક વાર થઈ ચુક્યો છે, અને આવા અસહ શાસ્ત્રના અનુસાર કેટલાક ધર્મિષ્ઠ રાજ્ય કર્તાઓ આ પશુવધ પોતાની વસ્તીમાં સર્વથા બંધ કરાવી, તે જાનવરોની નેક દુવા પ્રાપ્ત કરીછે.

હજુર રહેમદિલ, બુદ્ધિમાન અને ન્યાયી હોવાથી અમારી અરજ છે જે દશરાના દિવસે આપના રાજ્યમાં પાઠા, બકરાં વિગેરેનો વધ બંધ કરવાનો હુકમ જારી કરવાની મેહેરબાની ફરમાવશો અને સનાતન આર્યધર્મની રક્ષા કરશો.—૧૪ અરજ.

હજુરનો દાનાનુદાસ,

(સહી) વીરચંદ્ર દીપચંદ

સી. આઈ. ઈ. જે. પી.

રેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરી.

આ વિનંતી પત્રોની સાથે પશુવધ નિષેધનો પ્રથમભાગ પણ ઘણીજ તાકીદથી જે જે ઠેકાણે ભાષા સમજી શકાય તેમ હતું ત્યાં મોકલવામાં આવ્યો હતો. આ તજવીજ દશરાના ત્રહેવારો ઘણાજ નજદીક આવ્યા ત્યારે કરવાનું બની શક્યું હતું કારણ કે અભિપ્રાયોનું પુસ્તક મેલવવામાં ઢીલ થઈ હતી. તો પણ ઘણીજ મેહનતે પ્રથમભાગ છપાવીને મોકલવામાં આવ્યો હતો.

દશરાના ત્રહેવારો પહેલાં ૧૧-૨૦ દિવસ પહેલાં જો આ અરજી અને પુસ્તક મોકલવાનું બની શક્યું હોત તો હાલ જે પરીણામ આવ્યું છે તેથીપણ વિશેષ પરીણામ આવી શકતે અને આવતે વર્ષે જો યોગ્ય વચ્ચે તજવીજ કરવામાં આવશે તો જરૂર વિશેષ લાભ થવા સંભવ છે.

પોતાને ત્યાં પશુવધ બંધ થયેલો એવા કેટલાંએક ઠેકાણેથી આવેલો ઉત્તર.

આ વિનંતી પત્રોના ઉત્તરમાં નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે ઠેકાણેથી પોતાને ત્યાં પશુવધ થતો નથી એવા ઉત્તરો આવ્યાં હતાં. તો આ રાજ્યકર્તાઓનો મુંગા અવાચક પ્રાણીઓ તરફની તેમની લાગણીને માટે અમે અંતઃકરણથી ઉપકાર માનીએ છીએ અને બીજા રજવાડાઓને પણ તેમને પગલે ચાલવા વિનંતી કરીએ છીએ.

મોરબીના ઠાકોર સાહેબ, વિજાવરના મહારાજા સાહેબ, ગોંડલના ઠાકોર સાહેબ, સાય-લાના ઠાકોરસાહેબ, બેથિલીના મહારાજા, ધ્રાંગધ્રાના મહારાજા સાહેબ, કોઠડા સાંગાણીના ઠાકોરસાહેબ, લીંબડીના ઠાકોરસાહેબ, પાટડીના ઠાકોરસાહેબ, ચંબાતના નવાબસાહેબ, માદીનાના મહારાજા સાહેબ, વરાવના રાજાસાહેબ, રાજૂલાના મહારાજા સાહેબ વિગેરે વિગેરે.

આ વર્ષના પ્રયાસનું થોડું પળ શુભ ફલ અમે ઉપર કહી ગયા તે પ્રમાણે આ વર્ષ મોડું થઈ ગયાથી આપણા દયાલુ રાજ્યકર્તાઓને આ સંબંધમાં યોગ્ય વિચાર કરવાને વખત મળ્યો હતો નહિ. અને તેથી કરીને ફક્ત નીચે જણાવેલ સ્થળો શિવાય બીજે ઠેકાણે આ વિનંતી પત્રોની અસર થયેલી જાણવામાં આવી નથી.

સ્વસ્થાન જાંબુવા, જામનગર, ડુંગરપુર, વાંસદા, રામપુરા, પાડીઆ, ગાંધી, વસાયતા વિગેરે.

પશુવધ નિષેધ અને વર્તમાન પત્રો.

અમારા તરફથી મોકલવામાં આવેલાં વિનંતી પત્રોના સંબંધમાં નીચે પ્રમાણે લેખો હિંદના જુદા જુદા ભાગના જાહેર વર્તમાન પત્રો જેવાકે, મુંબઈસમાચાર, અલ્ખારે સોદાગર, અલ્ખારે ઇસલામ, જામેજમશેદ, સયાજીવિજય, મોહિની, ગુજરાતમિત્ર તથા ગુજરાતદર્પણ, ગુજરાતીપંચ, જૈન, જૈનવિજય, ધી ઇન્ડિયન એડવર ટાઈસર, હિંદુ પોર્ટિયેટ, પંજાબ ટાઈમ્સ, એન્ડહોકેટ, રંગૂન ગેઝેટ, જબલપુર પત્ર વિગેરે પોતાનું મત પ્રગટ કરી આ દુષ્ટ રિવાજ તરફ પ્રજાનું ધ્યાન લેવું હતું જે માટે અમે અત્રે તેમના ઉપકાર માનીએ છીએ.

જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ.

પશુવધનિષેધ.

ભાગ ૩ જો.

નં. ૧

સ્વ. શ્રી મોરબી-હજીર આશીસ,

તા. ૨૬-૯-૧૯૦૬.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ તરફથી.

મિ. વીરચંદ દીપચંદ.

આપણા તરફથી તા. ૨૦-૯-૦૬ નો સૂચીપત્ર ખડાનેક નામદાર મહારાજા સાહેબ હજીરમાં પહોંચ્યો છે. તેના જવાબમાં ફરમાનથી લખવાનું જે આ સ્વસ્થાનમાં દશરાને દિવસે કોઈપણ જાતનો પશુવધ કરવામાં આવતો નથી; જેથી તે ખબર જાણી આપે ખુશી થવા જેવું છે. તા. સદર.

પ્રાણજીવન રાજપાલભાઈ.

હજીર શિરસ્તેદાર, સ્વ. મોરબી.

નં. ૨

વિજાવર

તા. ૨૪-૯-૦૬.

મહાશય,

આપકા પત્ર તા. ૨૦ સિતંબરકા શ્રી માનસવાઈ મહારાજા સાહિબ બહાદુરકી સેવામેં પહુંચા. આજ્ઞાનુસાર લિખતા હું કિં આ રિયાસતમેં કોઈ પશુવધ દશહરા (વિજયાદશમી) કો નહીં હોતા કિંતુ પશુકે બદલે કુમડાકા ફલ દેવકો સમર્પ કિયા જાતા હૈ વૈશ્નવી પદ્ધતિ પૂજનકી હૈ.

આપકા શુભચિંતક,

દુર્ગાપ્રસાદ.

પ્રાઈવેટ સિકતર.

[૨]

નં. ૩ ગોંડલ.

તા. ૨૫—૯—૧૯૦૬

સકલસોમ્યગુણગણાલંકૃત રા. રા. શેઠ વીરચંદ દીપચંદ.

સી. આઈ. ઈ. ઇત્યાદિ, મુંબઈ.

વિશેષ વિનંતી કે આપનો ચાલતા માસની તા. ૧૮ મી નો પત્ર અમારા નામદાર મહારાજ ઠાકોર સાહેબને મળતાં તેના ઉત્તરમાં અહીંના રાજ્યમાં દશરા કે એવા કોઈ માંગલિક દિવસોએ પાડા કે બકરાંનો વધ થતોજ નથી. એવા ખબર પોતાના સલામસાથે આપને આપવા તેઓ સાહેબનું ફરમાન થયેલું છે તે વિદિત થાય. તા. સદર.

લિ. સેવક.

મણીલાલ ગોવીંદરામના યથાચોગ્ય.

નં. ૪ સાયલા.

તા. ૨૦—૯—૧૯૦૬.

શેઠ વીરચંદ દીપચંદ.

સી. આઈ. ઈ. જે. પી.

મુંબઈ.

આપનો તા. ૧૮-૯-૦૬ નો પત્ર અમારા નામદાર ઠાકોરસાહેબ ઉપર આન્યો. જમા ટુંકા વિસ્તારથી દશરાનાં પવિત્ર દિવસે પશુવધ અટકાવવા વિગેરે માટે જે શિક્ષણતા બતાવેલ છે તેના સંબંધમાં પ્રત્યુત્તર લખવા ફરમાન થતાં આપને લખવા હુંસલે કે, આ સંસ્થાનમાં દશરા ચા કોઈ પણ દિવસે પશુવધ યાને જીવહિંસા મૂલથીજ કરવામાં આવતાં નથી.

આહું સ્તુતિપાત્ર પગલું જે આપે ભરેલું છે. તેને માટે આપને ધન્યવાદ ઘટતાં એ આપની ઉજવણ સુકીર્તિનાં ચિન્હો છે.

આ પ્રસંગે અમારે જણાવવાની જરૂર પડે છે કે, હાલમાં હિંદુસ્થાનમાં કેટલાક ભાગોમાં ગોવધ થતો કહેવામાં આવે છે તે તરફ આપે મજબુત ઉપાયો ગ્રહણ કર્યા હશે તો પણ એ વિષે ખાસ જરૂર જોઈતા ઉપાયો લેવા ભલામણ કરીએ છીએ. તા. સદર.

KALLIANJI.

આ. કારભારી-સાયલા.

[३]

नं. ५

BOBBILI.

25-9-1906.

SIR,

I am desired by the Maharajah of Bobbili to acknowledge your letter of the 21st instant and to inform you that there is no custom of sacrifices of animal to the goddess in these parts except in rural villages as you supposed.

Yours faithfully,

W. K. SARMA.

HAZUR WRITER.

Huzur Office,

नं. ६

DHRANGADHRA 21-9-6

The

Resident general secretary Jain
Swetambēr conference office,
Champagali, Bombay.

SIR,

I have the honour under instructions from His Highness the Maharaja Rajsahēb to acknowledge the receipt of your letter of the 18th instant and to state that the killing of an animal on the Dasara holiday was a religious rite performed in the Jhala family of the Rajputs whose head His Highness the Rajsahēb is, but that since his accession to the gadi, which went took place in December 1900, His Highness has prohibited this ceremony out of regard to the common principles of humanity so nobly cherished by the Jain community.

The right has ceased altogether in this state and I may remind you, that His Highness' action was myde the subject of a congratulatory address presented to His Highness when he visited Bombay in 1902 at a public Meeting of which you were the president.

I have the honour to be

Sir,

Your most obedient servant

Parshuram B. Purmarker

Private Secretary to

H.H. the Rajsahēb Dhraugadra.

नं. ७

सूनी राजधानि.

ता. १० अक्तूबर १९०६.

यथायोग्य श्रीकार्ष्णवर्क जैनश्वेताम्बर कॉन्फरन्स रेसिडेंट जनरल सेक्रेट्री साहिब.

आपका प्रेषित पत्र २३-९-१९०६ का प्राप्त होकर असीमाबहाद हुवा. सो धन्य-
वादादनन्तर जवाबन् तेहरी रहे के इस हमारे राज्यमें असी पचास व पचपन सालसे दश-
हरा आदि नवरात्रेकी देवी पूजामें पाडा वगैराके बलिदानकी रस्म मेरे पिताजी साहिबके सम-
यसे बिलकुल मोकूफ की गई है. जिसकी पुष्टिमें हमनेभी यथाशक्य सहायताकी और आइं-
दाके लिये भी इस कुरीतिके रोकनेमें तत्पर हुं. याने जहांतक मुमकिन् हे वकरां वगैरह
वेजवान् पशुओंके वध रोकनेका उपाय भी किया जाता है और उनकी रक्षाका ख्याल रखा
जाता है. और हमारी हरगीज ये: मनशा नहि है के किसी भी किस्मके वेजवान् पशुकी
हिंसा हो यतः यस्तु सर्वाणि भूतान्यात्मन्येवानुपश्यति ॥ सर्वभूतेषु चात्मानं ततो न विज-
गुप्सते ॥ अन्यच्च ॥ सर्वभूतेषु चात्मानं सर्व भूतानि चात्मानि ॥ समपश्यन् ब्रम्ह परमं
याति नान्येन हेतुना ॥ अतएव ॥ अहिंसा पूर्वको धर्मः यस्मात्सद्भिर्ददाहृतः ॥ इति ॥

परन्तु हमारे इन पहाडी राज्योंमें क्षत्रियजाति और विशेषतः शूद्रजातिकी आधिक्यता
हौनकी वजसे विजयादशमी आदि देवी पूजाके अतिरिक्त विवाहाऽऽदिक उत्सवोंमेंभी वक्तन्
फरवक्तन् बकरे आदि भक्ष्य जीवोंका वध कर्ते है. इस्को उक्त जातीय शस्त्रविद्याके संबंधमें
स्वजातीय धर्मख्याल कर्ते है. इस्के रोकनेपर ये उजर कर्ते हैं के यदि इस रस्मको बंद किया
जायगा तो शस्त्रसंचालन विद्याके त्यागसे हम और आइंदा हमारी सन्तती ऐसी बुजदिल
हो जायगी के भाछ वगेरह जंगली दरिंदे जानवरानसे अपनी मवेशी और खेतीवाडी जिसपर
हमारी जिंदगीका दार व मदार है रक्षा करनेमें असमर्थ हो जायगी. सो यदि जीवहिंसा
बंद करनेके लिये उक्त प्रजासे बलात् शस्त्र लेनेकी चेष्टा की जावे तो इस्से प्रत्यक्षतः तीन
हानि जे होती हैं (१) स्वजातिद्वेष, (२) प्रजाद्वेष (३) प्रजादुःख अगर इस्को एक
प्रकारका प्रजानाशभी कहा जाय तो इस्मे व्याजोक्ति और अत्युक्ति दोष नहीं है. क्योंकि श-
स्त्रोंके ही बलसे पहाडी प्रजागण दरिंदा व गुजन्दा जंगली जानवरानसे असी जान और विशेष-
तः खेतोंके अनाजकी रक्षा कर्ते हैं. परन्तु दृढ आशा की जासक्ती है के ज्यों ज्यों विद्याका
प्रचार वृद्धिको प्राप्त होता जायगा और साथ साथही अहिंसा परमोधर्मः । और योऽतियस्य
यदा मां समुभयोः पश्यतान्तरम् ॥ एकस्य क्षणिका प्रीतिरन्यः प्राणैर्विमुच्यते ॥ १ ॥
ऐसे ऐसे भयोत्पादक हिंसानिवृत्तिके सदुपदेशभी होते रहेंगे तो स्वतः प्रजावर्गके मनमें
दयाका अंकुर उत्पन्न होकर धीरे धीरे विद्युत्स्वरूप धारण करके इसकुं प्रथाके हिंसारूप

વૃક્ષકો છિન્નમિત્ત કરકે નિર્મૂલ કર દેગા. પરન્તુ ઇસમેં ઉચમકી આવશ્યકતા હૈ, સો મહાશય કરહી રહેહેં અપરંચ હમ આપકે લેખકો સ્વીકૃત કરકે કોટિષઃ ધન્યવાદા દનંતર જિન હમારે પંજાબપ્રાતકી રાજધાનીઓમેં અમ્રી રૂઢી કામના સિદ્ધિકે લિયે પાઠોંકા વક્ત્રત બલિદાન યા વેરહમીસે વધ હોતા હૈ અનેકે નામ સૂચનાર્થ જેલમેં દર્જ કરતે હૈં. નામ રાજધાની (૧) સુકેત, (૨) મરાઢી, (૩) કાંગડા જ્વાલામુખી, (૪) નાહન સમોર, (૫) ક્યોંઠ મજુગા—આદિ ઔર ઇસ પ્રાન્તકી છોટી છોટી ચન્દ્ર રાજધાની જે હૈ સો આપ ઇન નરેશોકી સેવામેં ઇસ પશુ કલેશ નિવારક પત્ર મેજનેકા યત્ન કરેં. ઔર કિસી સંસ્કૃતજ્ઞ ઉપદેશક પંડિત સાહિબકોમી ઇન નરેશોંકી સેવામેં મેજનેકા ઉચમ કરે. પરન્તુ ઉપદેશક સાહિબ ઇન રાજધાનીઓમેં જાનેસે પેશ્તર મુશ્તસે સાક્ષાત્કાર કરલેવે ક્યોંકે ઁન્કો ઇસ અમરમેં કુલન શેવ વ ફરાજમ ં ઇસ તર્ફકી રાહ વ રસ્મકે સમજાદિયે જાવે તાકે હમમી વેદાનુકૂલ ઁન્કી સહાયતા કર સકે બહુનાડ્લમ્બિજ્ઞેવિતિ ॥ સંવત્ ૧૯૬૩ કાર્તિક પ્ર૦ ૪ ॥

॥ મહારાણાદિ પદવાચ્ય મજ્જો દેશાધિપ દુર્ગાસિંહ વર્મણઃ હસ્તાક્ષરાણિ ॥

નં. ૮

કોટડાસાંગાણી.

મેહેરબાન વીરચંદ દોપચંદ સી. આઈ. ઈ. જી. પી.

ડેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરી સાહેબ શ્રી જેન સ્વેતાંબર કોન્ફ્રન્સઓફીસ—મુંબઈ. વિ. કે આપના તરફથી અહીંના ખુદાવિંદ ઠાકોરસાહેબ ઉપરના દેશી રાજ્યોમાં દશરાના પવિત્ર અને ધાર્મિક દિવસોમાં પાડા બકરાંને વધ થતો હોય તો તે બંધ કરાવાને હુકમ કાઢવા તથા સનાતન આર્યધર્મની રક્ષા કરવાનો ગયા માસના તા ૧૮ મી નો છાપેલો વિનંતીપત્ર મળ્યો છે, તેના જવાબમાં આપને લખી જણાવવાનું કે આપ જાણીને ખુશી થશો કે અહીંના રાજ્યમાં ઘણા વર્ષો થયાં તેવા દિવસોમાં પાડા બકરાંને વધ ખીલકુલ થતો નથી એટલુંજ નહિ પણ તેવા મુંગા પ્રાણીઓ તરફ ખુદાવિંદ ઠાકોર સાહેબની ઘણી દયાની વૃત્તિ રહેલી છે.

તેમજ ધર્મ તરફ તેઓ સાહેબની લાગણી પણ વિશેષ હોવાથી સનાતન આર્યધર્મની રક્ષા કરવા તેમજ ઉત્તેજન આપવાને માટે હુમેશાં તેમના તરફથી કોશીશ જારી રહેલી છે.

આપના તરફથી “ પશુવધના સંબંધમાં હિંદુશાસ્ત્ર શું કહે છે ” તે પુસ્તકનો ભાગ ૧ લો મળ્યો છે ને ભાગ ૨ જો તૈયાર થયે તે પણ મોકલાવવાની કૃપા કરશો. કારણ કે તેમાંથી પણ ઘણું જાણવાનું બની શકે તેવું છે. તા. ૩-૧૦-૦૬.

કારભારી—કોટડા સાંગાણી.

[૬]

નં. ૯ વારાહી,

તા. ૨૮-૯-૧૯૦૬.

મિ. વીરચંદ હોપચંદ, સી, આઈ, ઇ, જી, પી,
શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સના રેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરી સાહેબ.

આપનો તા. ૨૦-૯-૦૬ નો પત્ર મળ્યો-વાંચી ખીના બાણી. અવાચક પ્રાણીઓના રક્ષણાર્થે આપની પરોપકાર વૃત્તિ તથા જીવ પ્રવૃત્તિની લાગણી જોઈ અમને પારાવાર ખુશાલી ઉપજે છે અને તે ખાતર અમે આપને ધન્યવાદ તથા મુબારકી આપીએ છીએ. અને તેના સંબંધમાં આપને જણાવવાનું કે અમારા રાજ્યની અંદર દશરાની ક્રીયાઓની અંદર તેવો પશુવધ બિલકુલ કરવામાં આવતો નથી, એમ જણાવવાને અમે ખુશી ઉપજે છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ તેવો રિવાજ આ રાજ્યની અંદર પ્રથમથીજ નથી. તેવાં પ્રાણીઓની તરફ અમે બહુજ દયાની દૃષ્ટિથી જોવા ખુશી છીએ. આપની તન્દુરસ્તી ચાહું છું. આ તરફનું કામકાજ ખીજું લખાવશો-હાલ એજ.

નામદાર હજીર સાહેબનાં કરમાનથી.

લિ. સેવક.

Baxi.

Head clerk Warahi state.

નં. ૧૦ કટોસણા.

તા. ૧૬-૧૦-૦૬. મંગળ.

શ્રી જન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ ઓફીસ.

અ'પાગલી-મુંબઈ.

આપનો ગયા માસની તા. ૨૧ મીનો પત્ર મળ્યો. તેમાં પશુવધ શાસ્ત્ર રીતિ નથી એ વિષે વિવેચન કરી આપે જે મહાન્ કાર્ય બજાવવા ઉત્સાહ અને ખતથી મને જે ભલામણ કરી છે તે ખાતે હું આપનો અતઃકરણથી આભાર માનું છું.

અત્રે દશરાના તેહેવારમાં માતા આગળ પૂર્વના જડ ધાલી બેઠેલા અજ્ઞાન વિચારથી જે પશુવધ થતો હતો તેમને ગયા ત્રણ વર્ષથી હમેશને માટે બંધ કર્યો છે. અને

જ્યાં જ્યાં આ તેહિવારમાં માતા આગળ પશુવધ થતા માલુમ પડે છે, ત્યાં ત્યાં આગ્રહ પૂર્વક બંધ કરાવવામાં તજવીજ થાય છે. તે પશુ આપે સમયાનુસાર જે ચેતવણી આપી આપની ફરજ અદા કરી છે જેને માટે હું ધન્યવાદ આપું છું.

અમારા તાલુકામાં આ દશરાના તેહિવારમાં માતા આગળ થતો પશુવધ હમેશને માટે બંધ કરેલો છે તેનો દાખલો બીજાં રાજ્યો કે જ્યાં આવા તેહિવારમાં પશુવધ થતો હોય તેઓ લેશે એમ હું આશા રાખું છું. અને એટલા માટે આ દાખલો શ્રી જૈન પેપરમાં પ્રસિદ્ધ કરાવવા આપને હું ભલામણ કરું છું.

હું-છું-આપનો ઉન્નતી ચાહક.

Takhat sinhji K.

ઠાકોર શ્રી. તાલુકા કટોસણા.

નં. ૧૧

લીંબડી.

તા. ૨૭-૯-૧૯૦૬-ગુરુવાર.

મેહરબાન શેઠ સાહેબ.

વીરચંદભાઈ.

મુંબઈ.

દશરાના દિવસ ઉપર પશુહિંસા બંધ કરવાના સંબંધમાં આપનો તા. ૨૦ મીનો પત્ર નામદાર ખુ. હજુર સાહેબ શ્રીને નીઘા રેશન થયેલ છે. તે સંબંધમાં લખવાનું કે આપનું લખવું યોગ્ય છે. પરંતુ આ રાજ્યમાં તેવા પ્રસંગે કોઈ પણ પશુવધ મૂળથીજ કરવામાં આવતો નથી. તેથી તે બંધ કરવાપણુંજ નથી એ આપના ધ્યાનમાં આવશે.

તા-સદર,

લી. સે.

પ્રભાલ જીવણભાઈના સલામ.

સેક્રેટરી ઠાકોર સાહેબ-લીંબડી.

નં. ૧૨

પાટડી.

સ્વસ્તિશ્રી મુંબાઈ બંદર મહા શુભસ્થાને સર્વે શુભોપમા યોગ્ય શેઠજી વીરચંદ દીપચંદ સી. આઈ. ઇ. જે. પી. ની ચીરંજીવી. એતાન શ્રી પાટડીથી લખાવીત દરબર

શ્રી સુરજમલજીના રામરામ વાંચજો. વિશેષ આપનો પત્ર તા. ૧૮-૯-૦૬ નો દશરાના પવિત્ર અને ધાર્મિક દિવસોમાં પાડાં, બકરાંઓના વધ કરવામાં આવે છે તે બંધ કરવા વિગેરે સંબંધીનો આવ્યો તે વિષે જણાવવાનું કે આપે આવાં મુંગા પ્રાણી ઉપર હત્યા નહીં ગુજરવા બાબત જે પરીશ્રમ લીધો છે તે જાણી ઘણા ખુશી થયા છીએ. અમારા સ્ટેટમાં આવા મુંગા પ્રાણી ઉપર ઘાતકીપણું ગુજરવામાં આવતું નથી તે સહેજ જાણવા સારૂ લખ્યું છે.

અત્રે સર્વ કુશલ છે; આપની ખુશાલી ચાહીએ છીએ.

આ તરફનું કામકાજ બીન જુદાઈ લખશે. સા. ૧૯૬૨ ના આશો શુદ્ધ ૬ તા. ૨૪ માહે સપ્ટેમ્બર સને. ૧૯૦૬.

નં. ૧૩

ખંભાત.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સના જનરલ સેક્રેટરી સાહેબ તરફ સ્વસ્થાન ખંભાતના દિવાન તરફથી લખી મોકલવાનું એ જે આપનો છાપેલો કાગળ તા. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બરનો દશરાના દિવસે બકરાં પાડાનો વધ અટકાવવા સંબંધીનો નામદાર નવાબ સાહેબ બહાદુરને મલ્યો છે. તેના જવાબમાં આપને જણાવવાને મને ઉમંગ થયો છે કે દશરાના દિવસે બકરાં પાડા વધ કરવાનો અત્રે રિવાજ નથી. તે સાથે આપ જાણીને રાજ થશે કે આ મુસલમાની રાજ્ય છતાં આ રાજ્યોમાં ગૌ વધનો પ્રતીબંધ લાંબી મુદતથી કરવામાં આવ્યો છે. અને તેજ પ્રમાણે હજી સુધી પ્રતિબંધ કાયમ છે. તા. ૨૦-૯-૧૯૦૬.
દીવાન.

નં. ૧૪

Madena 28th September, 1906r

From

B. Raja Rajaswara Sathupati

Minor Raja of Ramnad.

To

The Secretary Shri Jayna Swetamber Conference

DEAR SIR,

Your letter asking to stop animal sacrifice during Dasara festivals at Ramnad to shree goddess Raj Rajaswari to hand. This custom has been

[९]

abandoned since 12 years under personal orders from H.H. the Jagad
Guru Maha Swamiji of Sringeri Mysore.

Many thanks for your kind and noble undertaking as my father to
whom you the letter died. I have taken the liberty of replying to you.

Yours truly,
B. RAJA RAJSWARA.
MINOR RAJA RAMNAD.

नं. १५

बराँव, करछन, इलाहाबाद.

१६-१०-१९०६.

श्रीयुत वीरचन्द दीपचन्द रेसीडेंट जनरल सेक्रेटरी श्री जैन श्वेताम्बर कान्फरन्स
समीपेषु. महाशय !

आपका पत्र सेवामें श्रीमान कुंवर राघव प्रसाद नारायण सिंहजी देव बरावाधिपतिके
उपस्थित किया गया. श्रीमानने कया ये लोगोकेँ जीव रक्षाके उद्योग करनेकी उपत्याधिक
प्रशंसा की और यह राज्य श्री रामानुजीय वैश्वकी है. यहां किसो पशुपक्षीका वध किसी
औसरमें नहीं होता. जीवोंपर दया करना इस मतका सिद्धान्त है-कमधिकम्

भवदीय

भैरवसिंह बर्मा.

नं. १६

राजूला.

प्रिय महाशय,

आपका खत पाया हाळ जानयस हमारे रियास्तमे किसी पशुका काम नहीं कराया
जाता. आपको यकीन रखना चाहिये कि यहां धर्मसे विरुद्ध कभी न होगा आपको यकीन
रखना चाहिये क्योंकि कोई सखस एसा काम करता है उसको सजाय जेहळकी जाती है
जंबाब पोचे:

RAO RAMPRASAD JAJIRDAR of kamtee. Rojowla.

[૧૦]

નં. ૧.

મુંબઈ સમાચાર.

મુંબઈ તા. ૨૧-૬-૧૯૦૬.

દશરાના પવિત્ર હિંદુ તેહેવાર ઉપર વહેમથી હિંદુ રાજ્યોમાં
ભોગ થઈ પડતાં પ્રાણીઓ તરફ દયાભાવ રાખવાની
કરવામાં આવેલી વાજબી અરજ.

દશરા એટલે કે આશ્વન શુદ્ધ દશમનો દિવસ હિંદુ ભાઈઓ વચ્ચે ઘણો શુકન ભર્યો અને પવિત્ર ગણવામાં આવે છે. હિંદુભાઈઓને કોઈ પણ સાહુસ ખેડવાનું હોય ત્યારે તેઓ તેની શરૂઆત કરવા માટે દશરાના દિવસ પસંદ કરે છે, કારણકે શ્રી સીતાજીને હરી જનારા રાવણ ઉપર શ્રી રામચંદ્રજી જે દિવસે ચઢાઈ લઈ ગયા હતા તે વિજ્યા દશમી અથવા દશરાનો દિવસ હતો. તે ઉપરાંત મહાભારતમાં પણ આ દિવસ માટે ઘણું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. મહાભારતના વિરાટપર્વમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે, પાંચ પાંડવોમાંના એક અર્જુને જે હથીયારોને એક વર્ષસુધી નહીં અડકવાની ખાધા લઈને સમડીનાં ઝાડ ઉપર સંતાડી રાખ્યાં હતાં તે આખું વર્ષ ખલાસ થયા પછી ઝાડ ઉપરથી વિજ્યા દશમીને દિવસે ઉતાર્યાં હતાં. અને તે પછી તેણે જે પરાક્રમ કરવા આરંભ્યો તેમાં તેને કૃતેહ મળી હતી. એ કારણોને લીધે વિજ્યા દશમીનો દિવસ ઘણો શુભ ગણવામાં આવે છે, અને તેથી તે દિવસે કેટલીક ધાર્મિક ક્રિયાઓ દાખલા તરીકે સમડી પૂજન વગેરે કરવાનો રિવાજ દાખલ થયો છે. સમડીનું પૂજન કરવાનું મુખ્ય કારણ એટલું જ છે કે તે ઝાડને પવિત્ર માનવામાં આવે છે, અને અર્જુને તે ઝાડ ઉપરથી હથીયાર ઉતારતાં પહેલાં તેની પૂજા કરી હતી. તેથી દરેક હિંદુરાજ તે દશમીને દિવસે સમડીના ઝાડનું પૂજન કરવાની ફરજ માને છે ઇતિહાસિક પુસ્તકો વગેરેમાંથી તેટલું મળી આવે છે, પણ તેની સાથે પાડા યા બકરાનો ભોગ આપવાનો રિવાજ ક્યારથી દાખલ થયો તે કાંઈ મળી શકતું નથી, અનુમાન માત્ર એટલું જ કહાડી શકાય છે કે જે કાળમાં બ્રાહ્મણો વેદાભ્યાસમાં નબળા પડતા ગયા ત્યારે નવા તત્વો ઉમેરીને પોતાનું સર્વોપરીપણું ટકાવી રાખવાની તજવીજ કરવા લાગ્યા, તે વખતમાં આ રિવાજ દાખલ થયો હશે. મહાકાળીના ભક્તો તે દેવીનો ભોગ ચઢાવવામાં જ પોતાનું કર્તવ્ય માને છે. અને બંગાળામાં ઢુગાં પૂજના એટલે કે વિજ્યા દશમીના દિવસે હજારો બકરાં મહાકાળીના નામે રહેસવામાં આવે છે તે આપણે જાણીએ છીએ. પણ હિંદુરાજ, મહારાજાઓ માત્ર બ્રાહ્મણોનાં ગુરૂપણાં હેઠળ કામ કરતા આવ્યા છે, તેઓએ દશરાના પવિત્ર દિવસે પશુવધ કરવાનો રિવાજ શા કારણે અને ક્યારથી પસંદ કર્યો તે નકી કહી શકાતું નથી. એટલું તો ચોક્કસ છે કે જે રાજકર્તાઓ તે રિવાજનું નિરૂપયોગીપણું જોઈ શક્યા છે તેઓ તે બંધ કરવામાં પછાત પડ્યા નથી; તો પણ હજુ ઘણા રાજકર્તાઓ આગલા વખતથી ચાલતો આવેલો રિવાજ બંધ પાડવાની જરૂર જોઈ અથવા હિંમત બતાવી શકતા

નથી. રાજાઓ એ પવિત્ર દિવસે દેવોને નામે પશુવધ કરે એટલે પ્રજાના કોઈ માણસા પણ તેમ કરે તે અટકાવવાનું બની શકે નહીં. કોળી, લીલ વગેરે જાતના લોકો પણ તે દિવસે ખાસ કરીને પાડાઓનો વધ કરે છે, અને તેથી જોકે પ્રજાના ઘણાક લોકોની લાગ, છીઓ દુખાય છે તો પણ તે ચલાવી લેવામાં આવે છે. તે રાજકર્તાઓ પાસે તેમની પ્રજા તરફથી ખાનગી રીતે અરજ કરવામાં આવતી રહી છે, પણ તે ઉપર ઘટતું ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નથી; જેનું કારણ ચાલતા આવેલા રિવાજને બંધ પાડવાની ઐનીચ્છાનુંજ આપણે જોઈએ છીએ. પ્રજાવર્ગના ચોક્કસ લોકો પોતાનાં ધાર્મિક જનકને અંગે એકાંતમાં ગમે તે રીતે કામ લે તે સામે બીજા ધર્મના લોકો વાંધો ઉઠાવી શકે નહીં; પણ એક ધર્મ-નિષ્ઠ રાજકર્તા તેવા વાંધા ભરેલા રિવાજને સ્વકૃત્યવડે ઉત્તેજન આપે તે સામેતો તેની પ્રજા વાંધો ઉઠાવે તે વાજબી ગણવો અને તે ઉપર ધ્યાન અપાવું જોઈએ.

પશુવધ કરવાના તે રિવાજ સામે જાહેરરીતે વાંધો ઉઠાવવાની શરૂઆત આશરે ચાર વર્ષની વાત ઉપર મુંબઈના કેટલાક હિંદુ અને જૈન ગ્રંથસ્થો તરફથી કરવામાં આવી હતી, પણ તે વખતે કેટલીક કઠંગી રીતે કામ લેવામાં આવ્યું હતું. છેક છેલ્લે દિવસે મુંબઈની ગેઘટી નાટક શાળામાં એક સલા ભરવામાં આવી હતી અને તેમાં ઠરાવ પસાર કરવાબાદ કેટલાક રાજકર્તાઓ ઉપર તારના સંદેશા મોકલવામાં આવ્યા હતા કે તેઓ પશુવધ કરશે તો પ્રજાની લાગણી દુખાશે. એક ખાનગી શખ્સ પણ એ જાતના ફરમાનને માન કરશે તો પ્રજાની લાગણી દુખાશે. એક ખાનગી શખ્સ પણ એ જાતના ફરમાનને માન કરવામાં આવી હતી, અને એક વખત મુંબઈમાં ચોકસ રાજકર્તાઓની હાજરીને લાભ લઈને એક ડિપ્યુટેશને તેમની મુલાકાત લીધી હતી જે વેળાએ વિવેક ભર્યો જવાબ વાળી ધ્યાન આપવાનું વચન આપવામાં આવ્યું હતું. જીવ દયાનો ઝુંડા ઉપાડનારા જૈનોએ તેની સાથે સાથે દર વર્ષે પોતાની કોન્ફરન્સોમાં દશરાને દિવસે કરવામાં આવતા પશુવધ માટે દીલગીરી જાહેર કર્યા કરી છે અને તે અટકાવવામાટે આગ્રહ કર્યો છે તે રીતે ચારેક વર્ષ માત્ર ઠરાવો કરવામાં પસાર થયા પછી આ વરસે જે વળણ જૈન કોન્ફરન્સના કારોબારીઓએ ધારણ કરી છે તે આગલાં બધાં પગલાંથી જુદા પ્રકારની અને પસંદ કરવા જોગ છે. જૈન કોન્ફરન્સના મુંબઈ ખાતેના રેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરીએ જુદા જુદા રાજકર્તાઓ ઉપર એક વિવેક ભર્યો પત્ર લખી અરજ ગુજારી છે કે સનાતન આર્યધર્મના રક્ષણાર્થે અને અવાચક નિરપરાધી જનવરોની હત્યા થતી અટકાવવા માટે તેઓ પોતાના રાજ્યમાં પાડા બકરાં વગેરેનો વધ બંધ કરવાનો હુકમ કાઢશે અથવા જારી કરશે. તે અરજ વિવેક સાથે અને ઘટતી દલીલો જોડે કરવામાં આવી છે. અને તે ઉપર ઘટતું ધ્યાન આપવાની જરૂર રાજકર્તાઓ સ્વીકારશે તો જૈન જેવી કોમને ખુશીજ કરવાનું કામ બજાવશે. ઘણા હિંદુ રાજકર્તાઓએ પોતે વધ કરવાનું બંધ કર્યું છે. અને બીજાઓ કરતા હોય તેમને પણ અટકાવવાનો હુકમ કાઢાયો છે. તેનો મોટો ભાગ ખુશી થયો છે. વળી પોતાના રાજ્યની હદમાં તેવો હુકમ કાઢી

ડવાની સંપૂર્ણ સત્તા તેઓ ધરાવે છે, જોકે કદાચ કોઈ સ્થાનિક સંજોગો જુદા હોવાને લીધે તેવો હુકમ નહિ કહાડવામાં તેઓ વાજબી રીતે કામ લેતા ગણી શકાય તે સત્તાનો ઉપયોગ કરવો ન કરવો તેનો આધાર રાજ્યકર્તાઓ અને તેમના સુકાનીઓ ઉપર રહે છે, પણ આપણે તો તેમને સૂચના માત્ર કરવાના અધિકારી છીએ, અને તે ઉપર તેઓ ઘટતું ક્યાન આપે એટલીજ આપણે ઉમેદ ધરાવીશું.

નં. ૨.

અખબારે સોદાગર.

મુંબઈ, તા. ૨૧-૯-૧૯૦૬.

દશરાના દિવસે પાડાનો થતો વધ તે અટકાવવાને હિંદુ રાજ્યોને જૈન અપીલ.

દશરાના હિંદુ તહેવાર ઉપર કરવામાં આવતો પશુવધ અટકાવવાને હિંદુ રાજ્યકર્તાઓને શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સના રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી મિ. વીરચંદ દીપચંદ સી. આર્ચ. ઈ. તરફથી કરવામાં આવેલી અરજી અમો અમારા ગઈ કાલના અંકમાં પ્રગટ કરી ગયા છીએ. દરસાલ હિંદુ ભાઈઓના એ સગણવંતા તહેવારને ટાંકણે મુંગા જાનવરોની કરપીણ કતલ કરવાના સેંકડો કમકમાટ ઉપજાવનારા બનાવો દેશી રાજ્યોમાં અને છે, અને દરસાલ તે કરપીણકતલ અટકાવવાને અનેક અરજીઓ દયા ધર્મને માનનારી' જીવદયાળુ જૈનકોમ તરફથી કરવામાં આવે છે; પરંતુ હજી તેનું જોઈએ તેવું મનમાનતું પરિણામ આવેલું નહીં જોઈ, કેળવાયેલા હિંદુવર્ગ ખરેખર દિલગીર થશે. કેલવણી અને સુધારા વધારાના આ. જમાનામાં વહેમ, અજ્ઞાનતા અને બીન કેળવણીના જંગલી જમાનાની માફક ધર્મને બહાને મુંગા પ્રાણીઓનો વધ કરવાના દહાડા હવે વહી ગયા છે, કારણકે કેળવાયેલી બુદ્ધિ, સાદી સમજ અને ધુજરી છુટાવનારું કામ કરવાને આજનો જમાનો સાફ ના પાડે છે. આજનો જમાનો કેલવણી રૂપી સુરજના બળવડે અંધકાર રૂપી અંધારાનો નાશ કરનારો છે, તેમ છતાં સુધરેલા જમાનાને નહા છાજતા બનાવો અને એ ખરે એક વિચિત્ર બીના છે. અમોને જણાવવાને સંતોષ ઉપજ છે કે અગાઉ દેશી રાજ્યોમાં પાડા, બકરાઓ વિગેરે મુંગા જાનવરોનો જે ધર્મચોકાર વધ કરવામાં આવતો હતો તે હવે મોટા પ્રમાણમાં બંધ પડ્યો છે. અને સાદી સમજ અને કેળવાયેલી બુદ્ધિ જ્યાં ત્યાં ફરી વલી છે; તો પણ કેટલાંક હિંદુ રાજ્યોમાં એ ઘાતકી રિવાજ હસતી ભોગવે છે, જે અટકાવવાને એ રાજ્યોના કેળવાયેલા નરપતિઓને દરેક પગલાં ભરવાં જોઈએ છે. દેવ દેવીઓને સંતોષ પમાડવાના નિયમથી આ મુંગા જાનવરોનાં જાનની ખુવારી કરવામાં આવે છે. અને એમ માનવામાં આવે છે કે

તેથી મરકી, ફેલેરા, શીતળા અને 'દુકાળ, વિગેરે ભય'કર આફતો નાબુદ થશે, પણ આ એક વિચીત્ર વહેમનું કારણ છે અને કોઈથી કેળવાયેલો રાજકર્તા તે વહેમને લેશ ભારથી વજન આપશે નહીં. જે ઠંકાણે વહેવાર ઉપાયો લેવા જોઈએ તે છોડી દઈને વહેમને શરણ થઈ, ગમે તેવા હુસી કહાડવા જોગ ઘલાલે હાથ ધરવામાં આવે, એજ હિંદુઓમાં તેમજ બીજી કેસોમાં લાંબો વખત થયાં જડધાલી જોડેલાં સંસ્કારોને પુરવાર કરી આપવાને પૂરતા છે. કેટલીક વાર આવા પ્રકારનો પશુવધ અમોએ ઉપર જણાવ્યું તેમ ધર્મને બહાને કરી તેને શાસ્ત્રસંમત જણાવવામાં આવે છે, પણ તેને લગતો નિર્ણય મોટા મોટા હિંદુ વિદ્વાન શાસ્ત્રીઓની સલામાં અનેકવાર થઈ ચુક્યો છે. અને ત નિર્ણયને અનુસરી રહેમદીલના કેટલાક હિંદુ રાજ્યકર્તાઓએ પોતાના રાજ્યમાં દશરાને દિવસે લાંબો વખત થયાં ચાલતા આવેલા પશુવધને બંધ કર્યો છે. ગોંડળના નામદાર ઠાકોર સાહેબ, જામનગરના નામદાર જામ સાહેબ, ધ્રાંગધ્રાના નામદાર રાજ સાહેબ, વગેરે દેશી રાજ્યકર્તાઓએ તેવું ડહાપણ ભરેલું પગલું ભર્યું છે. અને તેવું પગલું ભરી તેઓએ મુગાં જાનવરોની નેક દુવા સંપાદન કરી છે. અમારે આ તકે જણાવવું જોઈએ કે, કેટલાંક દેશી રાજ્યોમાં પશુવધ બંધ પડ્યો છે, તેનો મુખ્ય સળખ જૈન લાઘવોની એકસરખી ચાલુ લડતને આભારી છે. હજુબી જૈન લાઘવો આ લડત પૂરજોશ અને ઉલટથી ચાલુ રાખશે, તો તેનું દરેક રીતે ફતેહમંદ પરિણામ આવશે અને ઘણાં ખરાં દેશી રાજ્યોમાં પશુવધ થાય છે, તે પણ બંધ પડશે. જૈન કોન્ફરન્સના જનરલ સેક્રેટરી શેઠ વીરચંદ દશરાનો તેહિવાર આવી પુગતાં અગાઉ હિંદુ રાજ્યકર્તાઓને અરજી કરી જે ચેતવણી આપી છે, તે અમો વખતસરની લેખીએ છીએ. છેક છેલ્લી ઘડીએ ચાને બીજા શખ્દોમાં બોલીએ તો છેક ખારમે કલાકે જાગી તાર માર-ફતે દશરાને દિવસેજ અરજી કરવાનું પગલું ભરવા કરતાં આગમજથી આ પ્રમાણે કરવામાં આવેલી અરજી અલખતે પસંદ કરવા જોગ છે; કારણ કે તેથી તે ઉપર પુખ્ત વિચાર ચલાવવાને અને સાદી સમજ વાપરી તે ઉપર અમલ કરવાને પુરતો વખત રાજકર્તાઓને મળે છે. અમો ઈચ્છીશું કે પાડા બકરાંનો વધ બંધ કરવાનો હુકમ બહાર પાડી દેશી રાજકર્તાઓ પોતાના રહેમદીલનો અરજો ધડો લેવા જોગ દાખલો આપવાને હવે પછાત પડશે નહીં.

નં ૩.

અખખારે ઈસલામ.

મુ'બઈ, તા. ૨૧-૯-૧૯૦૬.

દશરાના દહાડે ચાલતી નિર્દય કત્તલ.

હિંદુ લાઘવોના દશરાના મોટા તેહિવારના દિને દેવીને સંતોષ રાખવાને બહાને બકરાં, પાડા વગેરેની નિર્દય કત્તલ દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં મોટા પ્રમાણમાં ચલાવવામાં

આવે છે. કાઠિઆવાડના કેટલાક હિંદુ રાજાઓ તરફથી પણ એવા ભોગો દશરાનાં દિવસે અપાતા હોવાથી અત્રેની શ્રી જૈન કોન્ફરન્સે તેનો અટકાવ કરવા એ રાજાઓને અપીલ ગુજરી છે. જે અમો અમારા ગઈ કાલનાં અંકમાં પ્રગટ કરી ગયા છીએ. એ ભોગો આપવાના બચાવમાં એવી દલીલ રજુ કરવામાં આવે છે કે, તે દેવીને સંતોષ કરવાના હેતુથી આપવામાં આવે છે કે, જેથી દેશમાં ઉડતા રોગો અને બીજી કુદરતી આફતો ફેલાવ પામે નહીં. કેટલાક વર્ષો થયાં આવા ભોગો અપાયા છતાં દેશના બુદ્ધાનુદા ભાગોમાં મરકી, કાલેરા, દુકાલ, ધરતીકંપ, રોલો, આગો વગેરેની આફતો પડ્યાજ કરે છે. જેથી હિંદુ ભાઈઓની ખાત્રી થવી જોઈએ કે એવા ભોગોની કોઈપણ તરફની અસર થતી નથી. હિંદુઓનો મોટો ભાગ અન્ન, ફલ, શાકનો ખોરાક ખાનારા હોય છે, તેઓ માંસના ખોરાકથી અલગ રહે છે; અને તેથી કુદરતી માંસ ખાનારા બીજી જાતો કરતાં મુ'ગા પ્રાણીઓના સંબંધમાં તેમની લાગણી વધારે દયાળુ હોય છે. એમ છતાં ખુદ હિંદુઓજ એક મોટા તહેવારના દિને એક ખોટા ધાર્મિક ઓઠા હેઠલ નિર્દોષ જનવરોની કતલ વર્ષો સુધી ચાલુરાખે એ જેટલું અજયબી ભરેલું છે તેટલુંજ હિંદુઓની જાનવરો તરફની દયા લાગણીને હીણરૂપતી લગાડનારું છે. કમનશીબે આ રીવાજને હિંદુ રાજાઓ તરફથી મોટું ઉત્તેજન મળે છે. તેઓ પોત પોતાના રાજ્યની હુદની અંદર, રાજ્યની તિજોરીના ખર્ચે મોટા પ્રમાણમાં જાનવરોનો વધ કરાવે છે, અને તેવા ભોગ આપવાની કીચોને મોટું રૂપ આપી તેમાં અંગતલાલ લે છે. રાજાઓ તરફથી જ્યારે આ નિર્દય રિવાજને એવું ઉત્તેજન આપવામાં આવે ત્યારે પ્રજા તેમને પગલે પગલે ચાલે તો તેમાં નવાઈ નથી. વર્ષો સુધી આ રિવાજ પુરજોરમાં ચાલ્યા બાદ કેલવણીના ફેલાવા સાથે આ કમકમાટ ઉપજાવનારી રસમ તરફ ધાર્મિક હિંદુ ભાઈઓનું ધ્યાન ખેંચાયું છે. અને તેઓ અને ખસુસ કરી જૈન ભાઈઓના સંબંધમાં આજ કેટલુંક થયું ચર્ચા ચલાવતા રહ્યા છે જેનું શુભ પરિણામ કેટલાક દાખલાઓમાં ખુલ્લું જણાઈ આવે છે. અને એવીજ રીતે જાનવરોની એ વધ સામેની ચક્રચાર ખંત અને કોશિશથી ચાલુ રાખ્યાથી વખતના વટેવા સાથે એ ભોગોના સંબંધમાં પ્રજામત તેઓ પોતા તરફ ખેંચવા શકતીમાન થશે અને રફતે રફતે મુ'ગા પ્રાણીઓ ઉપર ગુજરતું આ નિર્દય ઘાતકીપણું મોટા ભાગે હિંદુમાંથી નાબૂદ થયા વગર રહેશે નહીં.

નં. ૪.

જામેજમશેદ.

મુંબઈ તા. ૨૨-૯-૧૯૦૬.

દશરાના તહેવારો ઉપર મુ'ગા જાનવરોનો ભોગ.

મોરબીના ઠાકોર સાહેબનું સ્તુત્ય પગલું.

ગઈ તા. ૧૮ મીએ શીઘ્ર કવિ શંકરલાલ મહેશ્વરના પ્રમુખપણા હેઠળ મોરબી ખાતે

સરસ્વતી સમાજનો મેળાવડો લેગો મળ્યો હતો. જે વેળાએ દશરાના તેહેવારે ઉપર નિર્દોષ જનવરોનો ખીન જરૂરનો ભોગ અપાતો અટકાવનો હુકમ ઠાકોર સાહેબે બહાર પાડવાથી તેમનો ઉપકાર માનવા તથા ખીલ દેશી રાજાઓને જનવરોનો રિવાજ બંધ પાડવા અરજ કરવાનો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

નં. ૦ પ.

નિર્દોષી પ્રાણીઓનો વકીલ.

સાંજ વર્તમાન તથા અખબારે સોદાગર પ્રત્યે

મોકલેલો તેના પત્ર.

મુંબઈ, તા. ૨૨-૯-૧૯૦૬.

જીવહયાના હિમાયતીઓને સૂચના.

“ સાંજ વર્તમાન ” ના અધિપતિ જોગ:—

સાહેબ,

હિંદુ ભાઈઓનો દશરાનો તેહેવાર આવી પહોંચ્યો છે. હુમણું બે ચાર વર્ષ થયાં જોવામાં આવે છે તે મુજબ “ જીવહયા ” મતવાળા લોકો તરફથી શેઠ વીરચંદ્ર દશરાપર દેશી રાજાઓપર તેમનાં રાજ્યમાં થતો પાડાનો વધ અટકાવવા સાડું એક પત્ર લખી મોકલ્યો છે.

જ્યારે ‘ જીવહયા ’ વાળા લોકોથી દૂરદેશમાં વર્ષમાં એક દિવસ અજ્ઞાનપણાથી અથવા ધર્મોપણાથી થતો નિરપરાધી પ્રાણીઓનો વધ ખમી શકતો નથી અને તેને સાડું દોડાદોડ કરે છે, તો ખુદ મુંબઈમાં તેમના ગોયા મરોડાં આગળ વાંદરામાં બાણી જોઈને ધર્મ અથવા અજ્ઞાનનાં કંઈપણ બહાના વગર રોજ ભરવા સેંકડો નિર્દોષ પ્રાણીઓનો વધ ફક્ત માણસોનાં હોજરાં ભરવા સાડું થાય છે ને થતો આવે છે, તેથી કેમ લાગણી દુખાતી નથી. તથા તે વધ અટકાવવા અથવા ઓછો કરાવવા કેમ પગલાં ભરતા નથી તે કાંઈ સમજી શકાતું નથી.

વિદ્વાન માણસોનું તથા એ બાબતના અનુભવી ડાકટરોનું મત છે કે માણસને માંસાહારની જરૂર નથી. અને સામું એવો ખોરાખ ખાવાથી નુકસાન થાય છે, તેવા લોકોમાંથી— જીવહયા મતવાળામાંથી—હિંદના ખેતીના ઉદ્યોગમાં વપરાતા, તથા દુધાળાં જનવરોનો નાશ

ઓછા થતો જોવાને રાજ હોય તે લોકોમાંથી, અથવા બીજા પરોપકારી અથવા દેશ હિતચિંતક વગેરે લોકોમાંથી એવો કોઈ વીરપુરુષ નીકળશે કે આ નિર્દોષ પ્રાણીઓ તરફથી બાથલીડી આ દેશમાં નહીં તો શહેરમાં તેમનો થતો વધ અટકાવે અથવા ઓછા કરે.

શેઠ વીરચંદ તથા તેમના મિત્રો આ પત્ર ઉપર ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કરશે એવી આશા છે.

લિં

નિર્દોષ પ્રાણીઓનો વકીલ.

નં. ૬.

સયાજી વિજય.

વડોદરા, તા. ૨૭-૬-૧૯૦૬.

દશરાને દિને થતો પશુવધ.

કેટલાક સનાતન મતવાળાઓનું એવું માનવું છે કે યજ્ઞની અંદર વધ બલિદાન આપવું જોઈએ, નહિતો દેવીનો કોપ થાય અને તેથી અનેક રોગો અને આપત્તિનો ઉદ્ભવ થાય. સાધારણ સમજથી કહી શકાય તેમ છે કે દેવ અથવા દેવી પરમાત્માના એક અન્ય ઉત્તરતાં સ્વરૂપ રૂપે છે. અને સર્વ કોઈ પ્રાણી તેને બાળક રૂપે જ છે. પોતાના બાળકને મારી પોતાને લોગ આપવાને કોઈ માતા સંભોધે તો તે નવા યુગની નવાઈજ કહેવાય; તથાપિ આપણા ભોળા હિંદુઓનું તેવું માનવું છે, તે કોઈ ઓછા ખેદની વાત નથી. માંસલક્ષીને હિંદુશાસ્ત્ર અપવિત્ર ને શૂદ્રવત્ ગણે છે. એ જાણીતી વાત છે તથાપિ તેને માટે એવો બચાવ થાય છે કે ખાસ અમુક દિવસોને માટે દેવીને તે પ્રિય છે. વર્ષના મુકરર કરેલા દિવસેજ વર્ષોવર્ષ તેની પસંદગી એકજ ચીજ ઉપર ટકી રહે એ માનતાનું તો માત્ર કમઅલ્લના માટેજ કહી શકાશે. અમુક ચીજ ઉપર અમુકને વધુ પ્રીતિ હોય તે સંભવિત છે પણ તે અમુક દિવસેજ વખતો વખત થાય તે તો આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કીધા વિના રહે તેમ નથી. વળી વધુ આશ્ચર્યની વાત તો એજ છે કે માતાને પોતાના બાળકના વધની ઈચ્છા હોય છે !

અમુક દિવસે જોનો આહાર કરવામાં વાંધા નથી. તે અન્ય દિવસો માટે અપવિત્ર પણ કેમ ગણી શકાય ? આ સર્વ પરથી માલુમ પડે છે કે માત્ર હિંદુઓએ-બ્રાહ્મણોએ પોતાની અધર્મ સ્વાદિષ્ટ વૃત્તિનેજ આધિન થઈ આ કાર્ય શરૂ કીધું છે.

માતાને—સર્વ માતાઓને પોતાના અમુક પ્રકારના બાળક ઉપર રોશ હોય છે ! તેમ પણ આમાંથી પ્રશ્ન ઉભો થયા વિના રહેતો નથી અને તેથી કહી શકાય કે કદાચ કોઈ દિવસ વારા ફરતી બીજા બાળક (મનુષ્ય પ્રાણી) ઉપર પણ રોષ આવવોજ જોઈએ ! પણ અમારા બ્રાહ્મણો પોતાના હાથે પોતાનું ગળું કાપે તેવા નથી. “ પારકે ઘેર પનોતા ”

જેવું અમારા હિંદુભાઈઓનું વર્તન છે અને તેવી તુચ્છ બુદ્ધિથી હરહરમ્બેશ દરેક વર્ષે આવી રીતે હજારો નિર્દોષ પ્રાણીઓનો વધ થાય છે. “ શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ક્રનસ ” ના રેસિડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી અને ગુજરાતના જાણીતા સખાવતી અને સુધારક શેઠ મિ. વીરચંદ દીપચંદે આ બાબતમાં દેશી રાજાઓને અરજી મોકલેલી છે. આ અરજીની એક નકલ અમેને મળી છે તે ઉપરથી સમજાય છે કે તેઓની આ અરજીનું લખાણ ટુંકું પણ ખરા અંતઃ કરણની લાગણીનું છે.

જૈન મતનો “ અહિંસા પરમો ધર્મ ” આ એક મુખ્ય સિદ્ધાંત છે; અને તે સિદ્ધાંત સાથે આ બાબતનો પુરતો સંબંધ સમાવેશ છે તે જણાવવું જ બીન જરૂરી છે. સનાતની વૈષ્ણવ મહારાજો પણ ગોપ્રતિપાલક અને સર્વ પ્રાણીપર દયા રાખનાર તરીકે ઓળખાય છે. તેઓ પોતાના હાથમાં જ બાળ હોવા છતાં ગ્રાહ્યોને અટકાવે નહિ એ કાંઈ ઓછા ખેદની વાત નથી. હિંદુ ભાઈઓ અંતઃ કરણથી વિચારશે તો સહજ સમજાશે કે માત્ર આ એક મૂર્ખતા દર્શાવનાર કાર્ય જ છે. આવા બનાવો અન્ય તરફથી બને છે ત્યારે હિંદુ ભાઈઓ હૃદયલેદકતાના અસાધારણ ખુમાટા કરે છે. તો પોતાના તરફથી થતા આ કાર્યને સત્વર બંધ કરી દેવું જોઈએ.

કાઠિયાવાડ, લીંબડી, મોરબી અને વીરપુર ઇ. સ્ટેટોએ આ બાબતમાં તદ્દન અટકાયત કીધી છે, અને ઉત્તર હિંદમાં પણ કેટલાંક રાજ્યો તે માટે હિલચાલ કરી રહ્યા છે. પણ તેઓની પ્રજાપર કે તેઓની જાતપર દેવીકોપ કોઈ પણ પ્રકારનો થતો નથી; ત્યારે એથી ઉલટું અત્રે અસાધારણ ત્રાસ અનેક રીતે ઉદ્ભવે છે. આ સર્વ પરથી એ સહેલાઈથી સિદ્ધ થાય છે કે દેવીનો કોપ થાય ઇત્યાદિ માત્ર જ્રમ છે. અને પોતાની અજ્ઞાનતાજ પ્રદર્શિત થાય છે તો તેવા કાર્યને સત્વર અટકાવી સત્તાવાળાઓ અને ધર્માધિકારીઓ નિર્દોષ પ્રાણીઓના આશિર્વાદ લેવા સાથે પોતાનો ઉજવલ કીર્તિધ્વજ ચોતરફ ફરકાવશે.

નં ૦ ૭.

સયાજી વિજય.

વડોદરા, તા. ૨૯-૯-૧૯૦૬.

પશુવધ વિષે નાપસંદગી.

ક્ષત્રિય મરાઠા સભાની બેઠક તા. ૨૪ મીએ શ્રી. દિ. બ. આનંદરાવ ગાયકવાડના બંગલે મળી. તે વેળા જૈનસંઘના પણ ઘણાક ગ્રહસ્થો હાજર હતા. મે. દાદા સાહેબ માનેએ કહ્યું કે આજની સભાનો હેતુ દશરામાં જે બકરાં વગેરેનો પશુવધ થાય છે, તે બંધ કરવા સંબંધી વિચાર કરવાના છે. અને તેવીજ દીલસોજીનો રા. બા. ખાસેરાવજીનો આવેલો પત્ર વંચાયા પછી શ્રી. આનંદરાવે કહ્યું કે આજ ઘણા મેમ્બરો હાજર નથી માટે ફરી ખાસ સભા ભરી આ વિષે ઠરાવ કરવો અને આજે જોયો હાજર છે તેમણે આવો વધ ન કરવા મત દર્શાવવો જે વાત એક સરદાર શિવાય સર્વેએ માન્ય કરી હતી. આ ઠરાવ જાણી હિંદુ પ્રજા ઘણી ખુશી થઈ છે.

બકરાના બેલી.

તા. ૨૬-૯-૧૯૦૬.

દશરાની દેવીઓ પાડા બકરાંનો ભોગ લેવા હાજર થયાં છે.

શું હિંદુધર્મની મૂર્ખાઈ! શું દેશી રાજાઓની ઘેલછાઈ! દશરા જેવો પવિત્ર દિવસ હિંદુ તહેવાર તરીકે મન્યો છે. તે દિવસે પ્રજા આનંદ કલોલમાં કંસાર, ચૂરમાં અને વેડમી જમે છે. દેવીઓને નૈવેદ્ય ઘરે છે. શમીનાં પૂજન કરે છે. રોટ્ટોમાં રાજ્યસ્વારીયો નીકળી ઘોડાઓને ગામ બહાર પુરવાટ દોડાવે છે. ગાન, તાનની ધામધુમ થઈ રહે છે. આવા ઉત્તમ પર્વના દિવસે રાજાથી રાંક સુધી સર્વ કોઈ જીવાત્મા આનંદ પામે છે. જીવ ઉદ્ધાસમાં રાખે છે. ત્યારે તે દિવસ બિચારાં અવાચક નિરપરાધી મુગાં પ્રાણી પાડા બકરાનાં ગળાં બે ગુન્હે અમારા રજપુત બહાદુરોની સમશેરથી દેવીના નિમિત્તે દેવીના દેવલ આગળ રેસાય છે. તેઓ બેંબેના બરાડા પાડે છે, છતાં આ કૃપણકામ રાજાઓ હર્ષાનંદમાં કરે છે. આથી તમામ પ્રજા નારાજ, આખું મહાજન નારાજ, આખું સમગ્ર ગામ નારાજ છતાં શુદ્ધ ક્ષત્રિયોના હૃદય કેમ અવાચક પશુપ્રત્યે નિષ્ઠુર અને જડવત થતાં હશે !

પાડા અને બકરાંના વધથી દેવી પ્રસન્ન થાય છે, એમ તમામ રાજ્યકર્તાના હૃદયમાં કયા દુષ્ટ ધર્મગુરૂએ ઠસાવી દીધું હશે ! તે કાંઈ સમજાતું નથી. દેવીઓ બકરાં પાડાના ભોગ કદી લહેજ નહીં. એ નિશ્ચય સમજવું જો તેને બકરાં પાડા લેવા હોય તો પોતે જાતે લેત પણ તમારી સમશેરથી લેવરાવત નહીં. દેવીઓ દયાલુ હોય છે, મા બોલાય છે. તેઓ જો ભોગની તરશી હાત તો બકરાં પાડા જેવા ગરીબ પ્રાણીઓ ન લેત પણ સિંહ, ચિત્તા, વાઘ જેવાં પ્રાણીઓના ભોગ લેત. આ તો બધું રાજાઓના વહેમનુંજ પોગળ જેવાય છે. દેવીઓ પાડા બકરાંથી કદી પ્રસન્ન થવાની નથી. એ વધથી કાંઈ રાજ કરાજી થતી નથી. નાહક આવા પવિત્ર દિવસે પશુઓના વધ એ કુદરતના કાયદા વિરૂદ્ધ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે મહાન પાપ ગણાય છે એમ શાસ્ત્રો કહે છે.

હાલમાં સુધરેલો જમાનો છે. અમારા રાજા બહાદુરો કોલેજમાં વિદ્યાદેવી પ્રાપ્ત કરી કેળવાયા છે. પુરાણધર્મનું, પોપકલાનું કેવું પોગળ છે તે કોલેજમાં લઘુતી વખત સારી રીતે જાણી શક્યા છે. અને તેથી પાડા બકરાંના વધના વહેમથી ઘણા રાજાઓ હવે મુક્ત થયેલા અમો જ્ઞેય છે. પરંતુ હજી કેટલાક રાજાઓ કેળવાયેલા છતાં આ ખોટા વહેમમાં ધુસારી પાડાં બકરાં દશરાને દિવસ મારે છે એ ખરેખર અયોગ્ય કામ મહાજનની લાગણી દુઝાયા જેવું છે.

જો દેવી બકરાં પાડાના વધથી પ્રસન્ન થઈ રાજાઓનું કુશળ કરતી હોય તો પછી અમારા ઘણા રાજાઓ કાળને સરણ થાય છે તે કદી ન થાત. તેઓનાં શરીર દેવી અમર કરત. માણસ પ્રસન્ન થતાં પણ શરીર રક્ષણ કરે છે. તો પછી દેવી કેમ રાજાને મરવા

દે ? એજ તપાસો. આ તો દેવી ભકતોએ ખોટો વહેમ ઠસાવ્યો છે. વગર ગુન્હે પશુ મારવું એ રાજાને શીર નાહક પાપ ગણાય. માટે સૂત્ર અને શાસ્ત્રા રાજાઓ આપ આ ખોટો વહેમ ઇશ્વર અથ્થ છોડી દો ? દેવીઓ તમારીપાસે પાડા બકરાં માગતી નથી. દેવીની ઇચ્છા અને શક્તિ હશે તો પોતાને હાથેજ તેના પ્રાણ લેશે ? નાહક માંસભક્ષક દેવી ભકતોએ માંસ ખાવાના સ્વાદથીજ અમારા પવિત્ર રાજાને પાપિષ્ઠ બનાવી પોતાનું ઓઝરું ભરવું છે. શિવાય બીજું કંઈ જોવાનું નથી. એમ અમારી તો ખાસ માન્યતા છે. માટે અમારા ક્ષત્રિયકુળદીપક રાજાઓએ દીર્ઘ ખ્યાલ કરી દશરાના દિવસનો પવિત્ર તહેવાર આવા પ્રાયશ્ચિત્તના રૂપમાં ઉજવવા જરૂર નથી. મોરબી નરેશ સર વાઘજી બહાદુર, ગોંડલ ઠાકોર શ્રી સર ભગવતસિંહજી બહાદુર અને ધ્રાંગધ્રા નૃપ અજીતસિંહજી જેવા સુધારક નૃપોએ ગાદીપર બેઠા પછી આ વધ બંધ કર્યો છે, તો તેઓ શું સુખી નથી ? તપાસો સુખી છે. માટે આ ખોટો વહેમ નૃપતીઓએ છોડવો જોઈએ.

બકરાનો બેલી.

નં ૦ ૯.

મોહિની.

કનોજ, તા. ૨૧-૯-૧૯૧૬.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કાંફેસકે રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી દ્વારા એક આબેદન પત્ર હમ્ને પ્રાપ્ત હવા છે, જિસ્કે દ્વારા ભારતીય નૃપતિ ગણાકી સેવામં વિજયાદશમી મહોત્સવ પર પશુવધ ન કિંપજાનેકી પ્રાર્થના કીઈગઈ છે. આશા છે કે હિન્દુ નૃપતિ ગણા કનફેસકી પ્રાર્થના પર ધ્યાન દે કર હિંસાકી પૃથાકો દૂર કરનેકી ચેષ્ટ કરેં ગે.

નં ૦ ૧૦.

ગુજરાત મિત્ર તથા ગુજરાત દર્પણ.

સુરત, તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૧૬.

દેશી રાજ્યોમાં દશરા નિમિત્ત થતો પશુવધ.

હિંદુ ભાઈઓના વિજયા દશમીના ચાને દશરાના પવિત્ર ધાર્મિક તહેવાર પ્રસંગે દેશી રાજાઓ તરફથી થતા પશુવધ વિરૂદ્ધ ઘણી ચર્ચા ચાલે છે. અને વર્તમાનપત્રોમાં એ સંબંધી લખાણો થઈ જૈનમંડળો તરફથી પણ દેશી રાજાઓને પશુવધને અટકાવ કરવાનો આગ્રહ થાય છે, તેની અસર કેટલાક દેશી રાજાઓને અત્યાર આગમચ થયલી જોઈ સંતોષ ઉપજે છે. આ વર્ષ પણ એ તહેવાર નજદીક આવવાથી શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફેસના રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી મિ. વીરચંદ દીપચંદ સી. આ. ધ.

તરફથી જે રાજ્યમાં એ રીવાજ હસ્તી ધરાવે છે ત્યાંના રાજકર્તા જોગ પશુવધ કરવામાં અયોગ્ય હિંસા સમજી એ રિવાજ બંધ પાડવાની વિનંતી કરનારો એક પત્ર મોકલવામાં આવ્યો છે જે ઉપર દરેક રાજ્યકર્તાએ પૂરતો ગોહર કરવાની જરૂર છે.

કેટલાંક દેશી રાજ્યો એવાં છે કે પશુવધ કરવામાં અયોગ્ય હિંસા સમજી અમુક દિવસોએ જીવહિંસા નહીં કરવાના હુકમો બહાર પાડ્યા છે તેજ રાજ્યોમાં વિજય દશમીના તહેવાર પ્રસંગે પશુવધ થાય છે, જેથી “ કાજી કહેનેકા મગર કુછ કરનેકે નહીં ” તેવું થાય છે, તે મોટે એવાં રાજ્યોએ પ્રજાના મોટા ભાગના અને તેમાં ખાસ કરી જૈન કોમના વિચારને અને લાગણીને માન આપી જીનો ચાલતો આવેલો એ કૂર રિવાજસંબંધે બીજી રાજ્યોની માફક તર્ક કરવાની જરૂર છે. પશુવધ એ કારણથી થતો કહેવાય છે. જેમાનું એક એ છે કે એ દિવસે અજીને શમીટક્ષ ઉપર સંતાડેલા હથીયારો ઉતારીને દુર્યોધનના લશકરને હરાવ્યું હતું અને હરણ કરેલી ગાયોને પાછી વાળી હતી, તથા રામ-અંદ્રે રાવણ ઉપર એ દિને ચઢાઈ કરી વિજય મેળવ્યો હતો. તથા બીજી કારણ દેવીને ભોગ આપીને સંતુષ્ટ કરવાનું છે. હાલમાં દેશી રાજ્યોને દુશ્મન સામે ચઢાઈ લઈ જઈ ઉપર જીહત મેળવવાનો વખત નથી તેથી એ દિવસે હથીઆરનું પૂજન કરી સુલેહના વખતમાં નિર્દોષ બકરાં અને પાડાઓનો વધ કરવામાં હથીઆરનો ઉપયોગ કરવો એ જાણુન કામ છે. ને દેવીને ભોગ આપીને સંતુષ્ટ કરવાનો ધરાદો પણ હાલના સુધરેલા જમાનામાં નહીં માનતા જોગ ગણાશે તેમજ તે શાસ્ત્રીય રીતીએ પણ નથી, એવો નિર્ણય ઘણી વખત મોટા મોટા વિદ્વાન શાસ્ત્રીઓની સલાઓમાં થઈ ચુક્યો છે. અને તેને અનુસરી કેટલાક રાજ્ય કર્તાઓએ એ પશુવધ સર્વથા બંધ કરાવી અવાચક જન-વરોની દુવા લીધી છે, તે મુજબ જે રાજ્યોમાં એ રિવાજ હજી ચાલુ હોય તે રાજ્યોમાં પશુવધનો અટકાવ કરી નિર્દોષ પ્રાણીઓનો ભોગ લેતા દેશી રાજ્યો અટકે એવું ઈચ્છવામાં આવે છે.

નં. ૧૧.

દશરાને દિવસે દેશી રાજ્યોમાં થતો પશુવધ અને જૈન કોન્ફરન્સ.

ઉત્તર હિંદમાં મોટા દેશી રાજ્યોમાં તેમજ ગુજરાત કાશિયાવાડનાં કેટલાંક નાનાં રાજ્યોમાં દશરાના પવિત્ર તહેવારને દિવસે જ્યારે રાજકર્તાઓની સ્વારી ચઢે છે ત્યારે કે દેવીના હવન વખતે બકરાં અને પાડાનો નિર્દયતાથી વધ કરવામાં આવે છે. દેવીને પ્રસન્ન કરવાનું તેમજ મહામારી, પ્લેગ આદિ ઉડતા અને ચેપી રોગોને અટકાવવાનું બહાનું આ વધના કારણે રૂપે આગળ ધરવામાં આવે છે. હવે આ વધની રૂઢી સશાસ્ત્ર છે એમ જો કહેવામાં આવતું હોય તો તેમાં પણ મોટો મતભેદ છે. તંત્રશાસ્ત્રના વામ અને દક્ષિણ એવા બે સંપ્રદાય છે. તેમાં વામમાર્ગની અમુક ક્રિયામાં મધ માંસની વપરાશનો નિષેધ કરેલો નથી પરંતુ વામમાર્ગ કોઈ પણ રીતે મુક્તિને અપાવી શકતો નથી.

તેથી જેઓ મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છાથી ધર્મકાય કે યજ્ઞયાગાદિ કરે છે તેઓ વામ માર્ગની ક્રિયાઓને બદલે દક્ષિણ માર્ગની ક્રિયા આચરે છે. સંસારની ક્ષુદ્ર મનઃકામનાની સિદ્ધી માટે જેઓ વામ માર્ગની ક્રિયાઓ કરે છે તેઓની માન્યતા પણ ખરી છે કે કેમ? હાલના તર્કવાદના જમાનામાં એક જખરો તકરારી વિષય છે કે નિરપરાધી અવાચક પશુનો નિષ્કારણ કૂરપણાથી વધ કરવો તે નિર્દયની પરિચીમા છે. તે અપરાધના ગંભીરપણા આગળ ખાનગી હાજતની કે મનો વાસનાની પરિતૃપ્તિનું બહાનું કેવળ હસવા સરખું અને ધિક્કારવા યોગ્યજ ગણાય છે. માટે હાલના કેળવણીના અને સુધારાના રોજ વધતા જતા ફેલાવાના સમયમાં દશરત્ને દિવસે થતા પશુવધનો રિવાજ એકદમ બંધ પડવ જોઈએ છીએ. હાલ ઘણા દેશી રાજાઓએ કેળવણી સંપાદન કરેલી છે. તો પણ તેઓ આ કૂર અને વહેમ ભરેલો રિવાજ હજી ચલાવે જાય છે, તે અમને તો ખચીત બહુ અભયબ જેવું લાગે છે. ઓણનો દશરત્ને દિવસ હવે નજીક આવ્યો છે તે તકનો લાભ લઈને જૈન કેન્દ્રસના જનરલ સેક્રેટરી શઠ વીરચંદ દીપચંદે આ સંબંધની એક અરજ તૈયાર કરી છે. જેની એક નકલ તેમણે અમને મોકલી છે. જે જે દેશી રાજ્યોમાં હજી દશરત્ને દિવસે પશુવધ થાય છે ત્યાંના નૃપતિઓ તરફ તે અરજની નકલો તેમણે મોકલીને અરજ કરી છે કે પશુવધનો રિવાજ નિર્દયતા અને વહેમ ભરેલો છે. એટલુંજ નહિ પણ સનાતન આર્યધર્મની વિરુદ્ધ જનારો છે માટે તે બંધ કરાવવાની મહેરબાની થવી જોઈએ છીએ. જૈન કેન્દ્રસના સેક્રેટરીની ઉપરની અરજના વાજબી-પણા વિષે બે મત છેજ નહિ તેથી તેમાં સમસ્ત આર્યપ્રજાની અનુમતિ છે. માટે અમે આશા રાખીએ છીએ કે, સમજી અને સુશિક્ષિત દેશી રાજાઓ તેનાપર ઘટતું ધ્યાન આપીને તેમના રાજ્યમાં ચાલતો પશુવધનો રિવાજ હમેશને માટે બંધ પાડશે. ભણેલા ગણેલા રાજાઓ પણ જો વહેમી રિવાજો અને રૂઢીઓના બંધનમાંથી મુક્ત થવાની બહેર હિંમત નહિ બતાવે તો પછી પ્રજાને દીલાસો મળવાનું કશું સ્થાન રહેશે નાહ. વઢવાણના મહુમ રાજા દાણરાજજી જેઓ એક બહુ સુધરેલા અને આગળ પડતા વિચારના તથા સ્વતંત્ર રીતિ કૃતિના નૃપતિ હતા. તેમણે આ પશુવધનો રિવાજ તેમની કારકીદમાં બંધ પાડ્યો હતો. તેથી જૈન પ્રજાજ નહિ પરંતુ સમસ્ત હિંદુપ્રજા તેમની ઘણી અહેશાનમંદ થઈ હતી, પરંતુ દાણરાજના મરણ પછી તેમના અનુગામીના રાજ્યમાં હાલ પૂર્વનો રિવાજ ચાલુ કરવામાં આવ્યો છે. તે હાલના રાજકર્તાની એક બતની નિર્બળતા અને વહેમીપણાનો પૂરાવો છે. સુધરેલા દેશી રાજાઓમાં આવી નિર્બળતા અને વહેમાંધતા ઓછી થએલી જોવાને અમે ઇન્તેજાર છીએ અને તેટલા માટે અમે ઇચ્છીએ છીએ કે હવે પછી જે જે રાજ્યોમાંથી આ જંગલી રિવાજ નાબુદ થાય તેમાં તેનું પુનરાવર્તન ન થાય તેની કાળજી ખાસ કરીને રાજ્યકર્તાઓ અને તેમનાં પ્રકૃતિ મંડળો રાખશે

ગુજરાતી પંચ.

અમદાવાદ, તા. ૨૩-૯-૧૯૦૭.

દશરાનો પશુવધ-શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્કરન્સની અપીલ.

દશરાના માંગલિક અને પવિત્ર દિવસે કેટલાંક દેશી રાજ્યોમાં પાડા અને બકરાંનો વધ કરવાનો ઘણો દુષ્ટ રિવાજ ચાલતો આવ્યો છે. આ ઘાતકી રિવાજનો અટકાવ કરવા દેશી રાજ્યોને ઘણીવાર વિનંતીઓ કરવામાં આવી છે ત્યારે એકાદ બે જગોએજ તેના ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે. શિવાયનાં સ્થળોએ તે રિવાજ ચાલુજ છે. અમને એધને સંતોષ થાય છે કે અવાચક પ્રાણીઓની થતી આ હિંસા અટકાવવા આ વર્ષે શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્કરન્સે કાંઈક પગલું ભર્યું છે. અમારા ઉપર મોકલી આપવામાં આવેલા ગળો ઉપરથી જણાય છે કે જે રાજ્યોમાં આવો વધ થાય છે ત્યાંના રાજકર્તાઓને કોન્કરન્સના રેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરી મિ. વીરચંદ દીપચંદની સહી સાથે છાપેલા વિર-સિપત્રો મોકલવામાં આવ્યા છે, તેમાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—દેવીને ભોગ આપીને સંતુષ્ટ કરવાના ઇરાદાથી આ વધ કરવામાં આવે છે, જેથી કરીને પ્લેગ, શીતળા, કોલેરા, આદિ દુષ્ટ બિમારીઓની આફતો વસ્તીમાં આવે નહીં; પરંતુ દરવધ આવો વધ થતાં છતાં પ્લેગ, કોલેરા, શીતળા, તાવ, હુકાળ આદિ આફતો હિન્દુસ્થાન નમાં આવેજ ભય છે, રાજથી રંક સુધી સર્વને પોતાના પૂર્વજન્મના કર્મોનુસાર સુખદુઃખ ભોગવતું પડે છે અને આ આફતો કેવળ મનુષ્યોના પાપોની શિક્ષારૂપ છે. આ પાપોથી બચવાને વાસ્તે માણસ નિર્દોષ અવાચક જનવરોની હત્યા કરે આ કેવો ન્યાય ? શું આવા ન્યાયથી સર્વ શક્તિમાન પરમેશ્વર રાજી થશે ? કદી નહીં. ના. ઇંગ્રિજ સરકારના રાજ્યમાં પણ વખતો વખત પ્લેગ વિગેરે બીમારીઓ આવે છે અને કુદરથી નાબુદ થાય છે. તેવા રોગોની શાંતતા માટે કાંઈ પાડા આદીનો પશુવધ થતો નથી, પરંતુ તન્દુરસ્તીના નિયમોને અનુસરવાના ઇલાજ લેવામાં આવે છે. પશુવધ શાસ્ત્રીતે નથી, આવો નિર્ણય મોટા મોટા વિદ્વાન શાસ્ત્રીઓની સલાહોમાં ઘણીવાર થઈ ચુક્યો છે. અને આવા અસલ શાસ્ત્રના અનુસાર કેટલાક ધાર્મિક રાજ્ય કર્તાઓએ આવો પશુવધ પોતાની વસ્તીમાં સર્વથા બંધ કરાવી, તે જનવરોની નેક દુવા પ્રાપ્ત કરી છે હજુર રહેમ દિલ, બુદ્ધિમાન અને ન્યાયી હોવાથી અમારી અરજ છે જે દશરાના દિવસે આપના રાજ્યમાં પાડાં બકરાં વિગેરેનો વધ બંધ કરવાનો હુકમ જારી કરવાની મહેરબાની ફરમાવશો અને સનાતન આર્ય ધર્મની રક્ષા કરશો. શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્કરન્સે ગુજરાતી આ અરજ વખતસરની છે. પાડાં અને બકરાનાં વધને લીધે કોઈપણ પ્રકારનું સુખ થતું નથી, પરંતુ નિર્દોષ પ્રાણીઓનો સંહારકારણ વિના કરવામાં આવે છે અને તે કૃત્ય કમકમાટ ઉપજાવે તેવું છે. અમારા દેશી રાજ્ય કર્તાઓનો ઘણો ભાગ કેળવણીનો સંસ્કારી થએલો

છે અને ખરા પૂજ્ય તથા પાદશા છે તે ખરાખર સમજવા લાગ્યા છે. તા હવે આશા રખાય છે કે પોતાના રાજ્યમાં આ ધોરકૃત્ય હવેથી થતું ન રહે એવા ઉપાયો તેઓ તુરત ચોજશે. અવાચક પશુઓના બહારે આ પ્રમાણે ઉતરવા સારૂ શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સને કૃત્તિ શાખાશી આપીએ છીએ. અને ઈચ્છીએ છીએ કે દેશી રાજ્ય કર્તાઓને તેણે કરેલી અપાલ નિર્ણયક બાબ નહીં.

નં. ૧૩

જૈન!

અમદાવાદ, તા. ૨૩-૭-૧૯૦૬.

દશરાનો વિજયવંત દિવસ પશુ હિંસાથી કલંકિત ન કરવાના

જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સના રેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરીનો વિજ્ઞાપિત પત્ર.

હિંદુ કથાઓ તથા ઈતિહાસ ઉપરથી સ્પષ્ટપણે પ્રતીત થાય છે કે દશરાનો વિજયવંત દિવસ હિંદુ તહેવારોમાં એક અલૌકિક તહેવાર છે. અને તે મહાન દિવસ આપણા પ્રાચીન આર્યોનું જાહોજલાલી તથા ઉન્નતીની ઉત્કૃષ્ટતાની આંખી કરાવવાને નિર્મળ આયના રૂપ છે. પાંડવોએ તથા રામે એ વિજયવંત દિવસે જય મેળવી નગરમાં પ્રવેશ કર્યાનો એ દિવસ એક જાહેર ઢંઢેરા રૂપ હોઈને તેને રાજ્યભક્ત પ્રજા વિજયા દશમી કહી તહેવાર પાળતી આવી છે, એવા માંગલીક પરમ કલ્યાણકારી અને આનંદ વર્ધક દિવસને કેવી રીતે ઉજવવો જાઈએ તેને લગતી પુરાણોમાં અનેક વાર્તાઓ દર્શાવેલી છે. આ દિવસ આર્ય પ્રજાની રાજકીય ઉન્નતીના ઉદયનો મહાન દિવસ છે. અને જેવો આર્ય પ્રજાને રાજકીય સવાલોમાં પછાત પડેલી ચિતરવાનો પ્રયાસ કરે છે તેઓને હંસરાના દિવસની મૂળ નેમ એક સચોટ જવાબ છે. આર્યાવર્તની જાહોજલાલીનું દશરાનો દિવસ એક કેંદ્રરૂપ છે. અને તેથીજ એ રાજ્યકીય વિજયવંત દિવસ ભારત વર્ષમાં સામાન્ય રીતે આદહાદ વર્ધક પર્વ તરીકે થવાય છે. હજારો વર્ષ અને અનેક રાજ્યક્રાંતિઓ થયાં છતાંપિ આ મહાન રાજકીય દિવસનો મહિમા ગૌણ પણ રૂપે પ્રત્યેક ભારત વાસીના મનમાં ખીજાંકુરરૂપે રહેલો છે એજ ખતાવી આપે છે કે આ મહાન દિવસનું મહાત્મ્ય કેટલું અને કેવું નૈસર્ગિક છે, ક્ષત્રિયકુળ ભૂષણ રઘુનંદન રામે પ્રજાને ત્રાસ આપી ધર્મકાર્યમાં વિદ્ધ નાંખનાર ઈક્ષ્વ, રાજેન્દ્ર, રાવણાદિ દેવનો સંહાર કરી સામ્રાજ્યની સ્થાપના કરી પ્રજામાં “રામ-રાજ્ય” ની અનુપમ મૂઠાપ પાડી વિજયનો પાટો વગડાવી જે દિવસે વિજય શ્રીરંગ દર્શાવ્યો હતો તેજ દિવસ આ દશરાનો અથવા વિજયા દશમીનો છે; મૂળ તાત્પર્ય એ છે કે એ મહાન શુભ દિવસ વિજયનો આનંદ પ્રદર્શિત કરવાનો છે. પ્રજામાં આંગણે આંગણે ધરોધર વિજય પતાકારૂપ તોરણો ખાંધી, વાવટાવો લટકાવી પૂર હર્ષમાં વર્ધનો આ એકજ દિવસ રાજ પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ દર્શાવવાને નિયત થયેલો છે. આ ખરંપરા પ્રાચીન

સમયથી અસ્ખલીત રીતે ચાલી આવે છે, અને એજ પ્રમાણે કાં રજપુત રાજા મહારાજાઓ કે કાં મુસલમાન બાદશાહોના રાજ્ય અમલમાં પણ થઈ રહ્યું હતું. તહેવારનો મૂળ હેતુ નષ્ટ થતાં “ સાપ ગયાને લીસોટા રહ્યા ” એ કહેવતને અનુસરીને પ્રજા પીરિત દુશ્મનો ઉપર વિજય મેળવવાની તો શક્તિ નષ્ટપ્રાય થવાથી, મનુષ્ય જાતને દરરોજના વ્યવહારના કામમાં ઘણા ઉપયોગી પશુઓ ઉપર સમશેરની પટ્ટાબાજી અજમાવાનો શરમ ભરેલો રિવાજ દેખાદેખી રાજા મહારાજાઓ અને બાદશાહાઓએ સ્વીકાર્યો. કાળબળે પ્રજા પણ વહેમોની જાળમાં સપડાઈ જવાથી આ ચાંડાલ કૃત્યમાં સામેલ થઈ, જેથી રાજા પ્રજાના એકત્ર જોસથી મૂળ અભિપ્રાય હાલમાં ઊડી ગયો અને આધુનિક ક્ષત્રિય કુળના કહેવાતા રાજા મહારાજાઓ તથા મુસલમાન નવાબ અમીરો પણ તકવારની અજમાયસ કરવા લાગ્યા અને તેનેજ શુરાતની શીખવાની શાળા ગણવા લાગ્યા. કેળવણીના અભાવે કરી પ્રજામાં ધર્મ તત્વોના જ્ઞાનનો અજ્ઞાનરૂપ અંધકાર છવાતો ચાલ્યો. જેથી સ્વાભાવિક આપત્તિઓ પડતાં તેનો પ્રતિકાર કરવાને બદલે માતા અને ભૂત પિશાચોને આવી વિપત્તિઓના આપનાર અધિષ્ઠાતા દેવગણો તેને ખુશ કરવા પોતાનું બલિદાન આપવાને બદલે મુંગા પ્રાણીઓ તરફ દૃષ્ટી ફેંકી નિરાધાર અવાચક પશુઓને હણવા લાગ્યા.

કેટલાક નરાધમો પવિત્ર વેદમાં પશુયજ્ઞનો વિધિ વિકૃત ગણ્યાની હીવાના સઘ સ્વાર્થની ખાતર વાતો કરતાં શરમાતા નથી. વેદમાં એવા કોઈપણ યજ્ઞની આજ્ઞા આપવામાં આવી નથી. તેના પુરાવામાં ધરમપુરના માજી ડૉક્ટર રા. રા. પ્રાણજીવનદાસ મહેતાએ થોડા વખત પહેલાં હિંદુ શાસ્ત્રીઓના મેળવેલ અભિપ્રાય રજૂ કરી શકાશે, એ સઘળા શાસ્ત્રીઓ માતા કે કોઈ દેવને પશુભોગ આપવાની તથા હિંદુધર્મમાં તેની આજ્ઞા હોવાની સાક્ષી ના પાડે છે. એટલુંજ નહીં પણ શ્રી ગોરધન મઠના હાલના શંકરાચાર્ય શ્રીમદ પરિત્રાજકાચાર્ય સ્વામી જગન્નાથતીર્થ કે જેવો સંસ્કૃત જ્ઞાનમાં ઘણા પ્રવીણ ગણાય છે અને જેમણે ગયા કુંભના મેળા વખતે હિન્દુસ્થાનના મળેલા વિદ્વાનોની સભામાં ઉત્તમ પ્રકારનું ધાર્મિક ભાષણ આપ્યું હતું તેઓ શ્રી પશુયજ્ઞની કે પશુવધની હિંદુશાસ્ત્રમાં ક્યાંઈ પણ આજ્ઞા આપ્યાનું પોક્કારીને ના પાડે છે. સનાતન હિંદુધર્મના કેટલાક દુરાચારીઓ થોડા વર્ષ પહેલાં આ પાપિષ્ઠ કર્મની હીમાયત કરતા હતા. પરંતુ પાશ્ચાત મ્લેચ્છ સંસ્કૃત વિદ્વાનોએ તેઓની પાપિષ્ઠ વૃત્તિને પ્રાણીજન્ય પ્રેમના પુનિત જળથી ધોઈ નાંખી, છે, અને તેથી હવે આ પશુવધના કૃર રિવાજની કોઈ હિંદુ બચ્ચો હિમાયત કરવાને મેદાન પડે તેમ નથી, તો પણ આ કૃર ઘાતકી, નિર્દય, નિલંબ્ય અને અમાનુષિક રીવાજ હજી પણ કેટલાંક દેશી રાજ્યોમાં વિન્યા દશમીના માંગલિક દિવસે પ્રચલિત રહેલો દૃષ્ટિ ગોચર થાય છે. રાજ્ય કુમારોને તેમના રાજ્યકર્તા તરીકેના ધર્મ આપે, અને સાંપ્રત સમયને અનુકૂળ આવે એવી તેઓની સ્થિતિ સાચવનારી કેળવણી નામદાર સરકાર તરફથી આપવી શરૂ થઈ છે, અને જણાવતાં પરમ હર્ષ થાય છે કે ઘણાખરા રાજ્યકર્તાઓએ આ કેળવણીને કીર્તિવંત કડી નિરપરાધી પશુઓ અને સ્વયં શકતીની તુલના કરાવી છે, અને આ વહેમી, ધર્મ-

બ્રહ્મ, ધર્મપતિ તથા અમાનુષિક રૂઢીનું નિકંદન કરવાને જાગૃત કર્યા છે, છતાં હજી ઘણા રાજ્યકર્તાઓ આ દુષ્ટ રિવાજને છોડી દેવાને વહેમ અને ધર્મના આદોલનમાં ત્રિશંકુની ગતિમાં રહેલા છે. રાજ્યકર્તા કોમ જોડે માંસાહારી છે, પણ તેઓ આવા વહેમી વિચારોથી પશુહિંસા કરનારી નથી. રાજ્યનીતિનું શિક્ષણ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહે છે કે રાજ્યે સખળના જીવમથી નિર્જાનું હુમેશાં રક્ષણ કરવું જોઈએ. આ રાજ્યધર્મ પણ કેટલાક રાજ્યો પાળતા જણાતા નથી. આમાં અમે તેઓનો વિશેષ દોષ કહાડવાને પગલર થતા નથી, કારણકે પ્રજાપણ કેળવણીના અભાવે વહેમોને તણ શકી નથી, દીવાનો, કારભારીઓ તથા સ્વાર્થ સાધુમંત્રીમંડળ પણ હાજી હા કરનાર આસપાસ વીંટળાએલ હોવાથી રાજ્યકર્તા આ પુરાણા રિવાજને છોડવા જેટલી નૈતિક હીમત બતાવી શકતા નથી. “યથા રાજ તથા પ્રજા” એ કહેવત ઠીક છે પણ જમાનાની ખુબી એવી પણ છે કે “યથા પ્રજા તથા રાજ” એમ પણ થયેલું આપણે આધુનિક કાળમાં આપણી ચક્ષુએ નિહાલીએ છીએ. સુભાગ્યે શનૈઃશનૈઃ પ્રજા તથા રાજમાંથી અસાનરૂપ અંધકાર કેળવણીરૂપ સૂર્યના પ્રકાશથી અદૃશ્ય થતો જાય છે અને તેથીજ આશા રખાય છે કે નજીકના લવિષ્યમાં કુદરતે માણસોને પશુઓનો જે હવાલો સોંપ્યો છે તેને બની શકતી રાહત આપવાને મનુષ્યની પક્ષપાતિ બુદ્ધિ ટળી જઈ નિઃસ્વાર્થ અને પરોપકાર બુદ્ધિ અવશ્ય ઉદ્ભવશે વિજયાદશમીના તહેવાર ઉપર પાડાઓ બકરાંઓ અને ઘરેલુ પ્રાણીઓનો ફક્ત વહેમી વિચારોથી તથા ધર્મના જીડા બહાના તળે વધ કરવામાં આવે છે. તેવા વધના પાપથીજ આ પવિત્ર ભારત ભૂમિની કંગાળ સ્થિતિ થઈ પડી હોય તે સંભવિત છે. એ નિશ્ચય છે, માટે દેશના ઉદયની તથા આબાદીની જે કોઈ હિંદીવાન અંતરમાં અભિલાષા રાખતા હોય તેઓએ આ થતા પશુવધના નિર્દય કામને અટકાવવાનો અવશ્ય પ્રયત્ન આદરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ શરૂઆત કરવી જોઈએ.

કલકત્તાની કાલીમાતાને દશરાને દિવસે અપાતો બકરાનો ભોગ સુધરેલા બંગાળીઓને માથે ન ધોવાય તેવુંજ કાળું કલંક છે, અને અમોને આશ્ચર્ય થાય છે કે આવા સુધરેલા જમાનામાં આગળ વધેલા બંગાળીઓ આવી રક્ત તૃષાતુર કાળી માતાને સંતુષ્ટ કરવા અવાચક પ્રાણીઓની નિર્દય કતલ ચલાવી બંગાળી પ્રજાને પાપકર્મમાં ડુબાવી માતાને વિશેષ કૃષ્ણરંગી ચિતારવાની રાક્ષસી રૂઢીને હજી પણ કેમ અનુમોદતા હશે તેની સમજ પડતી નથી. બાળલગ્નની તથા વિધવા પુનર્લગ્નની દયાની ખાતર હિંમાયત કરનારા વિદ્વાન બંગાળીઓને પામર પશુઓની દયા આવતી નથી એ કેવું શોચનિય છે, તે અમારા વાંચકો ફિટકારથી વિચારશે. ગુજરાતના રાજ્યકર્તાઓ તથા પ્રજા કાંઈક જાગી છે અને પ્રાણી રક્ષકના હિંમાયતીઓ તે પ્રાણીને અભયદાન આપવાની તકલીફ લેતા રહે છે તેથી ઘણા રાજા મહારાજાઓ પ્રાણીઓની દયા ખાવા લાગ્યા છે. જૈન શ્વેતાંબર (મૂર્તિપૂજક) કોન્કર-સ રથપાયા પછી નકામો જીવહિંસા થતી અટકાવવાનો શુભ પ્રયત્ન થવા લાગ્યો છે તે જોઈ દરેક દયાળુ મનુષ્યનું અંતઃકરણ આનંદ ઉદ્ભવે.

મહાસાગરમાં ડુબતું હશેજ. દશરાનો વિજયવંત દિવસ સમીપમાં આવ્યો છે તેની યાદી આપી જૈન શ્વેતાંબર કોન્કર-સના રેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરી શેઠ વીરચંદ દીપચંદ સી. આઈ. ઇ. તરફથી દેશી રાજ્યકર્તાઓને દશરાના તહેવાર ઉપર પશુવધ ન કરવાનો (વજ્રપિત પત્ર પાઠવવામાં આવ્યો છે, જે જૈનકોમની મુગાં પશુઓ તરફની કેટલી કાળજી છે તે દર્શાવે છે. તેથી એ પત્ર અમે સદાબરો નીચે આપીએ છીએ જે આ પુસ્તકના લાગ જીભના શરૂવાતમાં આવી ગઈ છે. તે વાંચી વિદિત થશે. અને પરમાત્માને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે અમારી જૈન સમાજના એ વયોવૃદ્ધ મંત્રીનો પ્રયાસ સફળ થાય અને પવિત્ર આર્યાવર્તની અહિંસા ધર્મના ઉદ્દોગની વૃદ્ધિ થાય તથા દેશીરાજ્યોના મનમાં પરમાત્મા સદુબુદ્ધિ પ્રેરી માનવકુળને ભૂષણરૂપ જે દયા તે તેઓના મનમાં ઉદ્ભવિત કરે. આમીન.

નં. ૧૪

જૈન વિજય.

મુ'બઈ, તા. ૧૬-૯-૧૯૦૬.

દશરાનો દિવસ અને જૈનોની તે તરફ દયાની લાગણી.

જમાનાનું કે ધર્મનું વાતાવરણ ગમે તે દિશા તરફ વળેલું હોય તો પણ એ તો ઘણું ખુશી થવા જેવું છે કે કોઈ પણ ધર્મના અનુયાયીઓ દયાધર્મને સૌથી ઉચું અને ઉત્તમ સ્થાન આપતા જાય છે. આપણો દેશ આર્ય કહેવાય છે અને હજી પણ તેમાં જેઓ આર્યાવર્તનું જે અભિમાન દર્શાવે છે તે અમારા ધારવા અને માનવા પ્રમાણે આવી દયાધર્મની ઉત્તમ લાગણીને લઈનેજ છે. જે દેશમાં પ્રાણી માત્ર તરફ દયાની લાગણી જોવામાં પણ આવતી નથી તેને આપણે અને બીજા બધાઓ એમ એક આવાજે કહીએ છીએ કે યુરોપ અને અમેરિકા જેવા અનાર્યદેશમાં પણ વેળટરીઅનો મોટા પ્રમાણમાં વધતા જાય છે, અને જેમ જેમ તે વિશેષ વિશેષ સમજતા થશે તેમ તેમ તેઓ પ્રાણીપર પોતાની લાગણી એક સરળી દર્શાવ્યા વગર રહેશે નહીં. બધા ધર્મમાં એ ફરમાન છે. એટલુંજ નહિ પણ જેઓ જડવાદ કહેવાય છે. અને ધર્મ કે ઇશ્વર કોઈ પણ માનતા નથી તેઓ એમ જરૂર કહેશે કે પ્રાણીમાત્રપર દયા એ એક ઉત્તમ નીતિ છે, જડવાદિઓ નીતિને માન આપનારા છે અને તેમાં પ્રાણીમાત્ર તરફ દયા એ એક ઉત્તમ નીતિ તેઓ માને છે. આ પ્રમાણે દયા એ દરેક સમજી અને વિચાર કરનારા માણસના હાડમાંનો એક ઉત્તમ ગુણ અને સિદ્ધાંત છે.

આમ છે છતાં ધર્મના નામે ઓછી હિંસા થાય છે એમ નથી. કેટલાએક માંસગૃધી લોકોની કુદ્ધ લાલસાને લીધે કેટલાએક સોળા લોકોને એ લોકોએ ધર્મને નામે હિંસા કરવાને પ્રેર્યા છે. અને એવી રીતે કેટલીક વખતે માતાઓ કે હલકા દેવ દેવીઓ આજીવ

બિચારાં મુ'ગા અને નિરપરાધી પ્રાણીઓને વિનાકારણ હુલાલ કરી નાંખવામાં આવે છે. મુસલમાની રાજ્યમાં જ્યારે લોકોને પોતાની માલમતાની રક્ષણની ભારે ફિકર લાગી હતી ત્યારે ધર્મના નામે અને જીલમમાંથી કે રોગોમાંથી બચવાને માટે ખોટી આશાઓ આપી સ્વાર્થી ધર્મગુરુઓ તરફથી આવી રીતે માંસ ચડાવવાની પ્રવૃત્તિ ચાલુ થઈ હોય તો તે સંભવિત છે.

દશરાના દિવસે પણ એજ રીત મુજબ કોણબણે કેવા હેતુથી બિચારાં નિરપરાધી પંચેન્દ્રિ અને ઉપયોગી પાડા જેવા પ્રાણીઓને વધ કરવામાં આવે છે. એક નિરપરાધી માણસને કોઈ વિનાકારણ શક્તી ચલાવી મારી નાખવાને કોઈ રીતે હકદાર નથી. અને તેવું અપકૃત્ય જો કોઈ કરે છે તો તે ફાંસીની સજાનો ગુન્હેગાર ગણાય છે ત્યારે સરખો આત્મા ધરાવનાર બિચારા અબોલ પંચેન્દ્રી તીર્થંચ પ્રાણીની ફરીયાદ કોઈ ન સાંભળે, તેની વકીલાત કોઈ ન કરે અને કેવળ નિર્દોષ જીવને પોતાના બળનો ગેર ઉપયોગ કરી મારી નાખવામાં આવે એ શું માણસ જાતને માટે ઓછું ખેદકારક છે !

પાડાનો વધ કરવામાં અંધ શ્રદ્ધાળુ ગમે તે ધર્મનું બાનું કાઢવામાં આવતું હોય તો પણ તેથી તે નિર્દોષ પ્રાણીની લાગણી અતીશે દુઃખાય છે એમ જેઓ સમજી શકે છે તેઓ એમ કદી પણ નહીં કહે કે એ ધર્મનું ફરમાન કોઈ કાળે હોઈ શકે ! કોઈપણ જીવની લેશમાત્ર લાગણી દુઃખાય તેને જો ધર્મ કહેવાતો હોય તો અત્યારે કુદરતી રીતે અને શાસ્ત્રના આધારે જેને ધર્મના ફરમાનો કહેવાય છે તે બધા જીવો હોવા જોઈએ અને જો તેમ નથી તો પછી કોઈપણ રીતે પારકાના આત્માને હુલાવવો તે એક મોટા પાપનું અને અધર્મનું કૃત્ય છે એમ વગર વિલંબે કબુલ કરવું પડશે.

એમ કહેવાય છે કે દશરાને દિવસે પાંડવ અને કૌરવની લડાઈ થઈ હતી. અને તે વખતે હજારો જીવોની હિંસા થઈ હતી પાંડવોની જીત થઈ હતી અને કૌરવો હાર્યા હતા. માતાજી અને શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ એ દિવસે પાંડવો બહુ પ્રસન્ન થયા હતા. માટે તે દિવસે પાડાનો ભોગ આપી માતાને પ્રસન્ન કરવા જોઈએ. વળી તેઓને પ્રસન્ન કરવા માટે નોરતાના નવ દિવસ સુધી તેના ગુણ ગાવા—અને દશમે દિવસે પ્રસન્ન કરવા. એમો સમજી શકતા નથી કે હુનીયામાં માણસને વિચાર હશે કે નહિ. એક ઢોર પણ સામાન્ય નજરથી સિંધે માર્ગે ચાલ્યું જાય છે, અને કોઈને પણ ઈજા કરતું નથી તો પછી માણસ જેવી જાત પોતાની જાતને પડતી મૂકી પાડા અને બકરાં જેવા અબોલ નિર્દોષ પ્રાણીઓની કમ-કમાટી ઉપજાવે તેવી હિંસા કરી માતાને પ્રસન્ન કરવાનો ડાળ ઘાલે એથી મૂર્ખતા અને ઘેલાઈ બીજી કંઈ હોઈ શકે ! જે માતા પ્રાણીનો જીવ લઈને પ્રસન્ન થાય છે. એ માતા તરફથી બીજી આશાઓ બાંધનારા મૂર્ખાઓ હજી આપણા દેશમાં વાસ કરે છે એ આપણા દેશને માટે ઓછું ખેદ કારક નથી ! જો આવા વિચાર વગરના અને મૂર્ખલોકો આ દેશમાં ઓછા હોય અને તેની જગ્યાએ કાર્યાકાર્ય કે યોગ્યાયોગ્યના કાંઈક વિચાર કરી પોતાનું વર્તન કરનારા પુરૂષો હોય અથવા પ્રાણીમાત્રના હક તેમને સરખા કુદરત

તથી મળવા જોઈએ એટલું પણ જો સમજતા હોય તો આ દેશ આવી છેક અધમ-સ્થિતિએ પહોંચ્યો ન હોત ! એમ એમ નથી કહેતા કે તમે દેવીને માનો નહિ, તમે તેના ખુશીથી ગુણગાન કરો, તેના પગમાં પડો, અને તની આશિષ માગો, પણ તે એટલેથી તમારી માતાઓ પ્રસન્ન થતી નહિ હોય તો તે માતા પ્રાણીને લોગ લેતાં કોઈ દિવસ તમારો પોતાનોજ લોગ લઈ જશે એમ તમને કેમ ડર લાગતો નથી ?

અમને વિશેષ અભયળીતો એ ઉપરથી લાગે છે કે આપણા માનવંતા ગોંડળ, જામ-નગર વિગેરેના મહારાજાઓએ એ દુષ્ટ રિવાજ બંદ કરવાથી કયા ઉપર એ લોગની તૃષ્ણાવાળી માતાએ કોપ કીધો ? એવા દાખલા કોઈ અંધ શ્રદ્ધાળુ હાલ બતાવશે, અને બ્યારે તેવું નથી ત્યારે બિચારા પાડા જેવા પંચેંદ્રિ નિર્દોષી જીવને બચાવવાનું પુન્યકરી સ્વર્ગનો માર્ગ લેવાની તમને કેમ બુદ્ધિ સુઝતી નથી ? પરમાત્મા અને એ તમારી માતા તમને સદ્બુદ્ધિ સુબંદે અને પાડાને મારી તમે ઘોર નર્કમાં જતાં બચી જતાં અટકો એવી અમારી તમારા તરફ કડ્ડણ જનક આશીષ છે.

આપણા જૈન ધર્મના શાસ્ત્રમાં દશરાનું પર્વ હોય એમ અમારા જાણવામાં નથી. અને આપણા જૈન લાઇઓ કે જેઓ બધા જીવો તરફ એક સરખી દયાની લાગણી ધરાવે છે. તેઓ માતાને લોગ આપવાના ખોટા રિવાજમાં કદીપણ સામેળ થાય કે તેને લેશ સાત્ર અનુમોદન આપે એમ માનવું એ એક તદ્દન ભુલ ભરેલું છે. તો પણ આપણા લાઈઓને પણ સંસર્ગને લઈને લડાઈઓ કરવામાં અને હિંસાને ઉત્તેજન મળે તેવી રીતે તે દિવસ પસાર કરવાને કાંઈક ચડસ લાગ્યો હોય છે. એમ દક્ષિણ તરફના લાગમાં અમોએ અનુભવ્યું છે. તે દિવસે ગાડીઓની, ઘોડાઓની, અને બળદની દોડધામ કરી મુકે છે. બિચારાં મુંગા પ્રાણીઓને પોતાની રંમત ખાતર માર મારવામાં આવે છે એ અજ્ઞાનતાને લીધે અમો ઘણેજ ખેદ પ્રદર્શિત કરીએ છીએ. અને આવા પર્વમાં લાગ નહિ લે તો એટલુંજ નહિ પણ આપણાથી જ્યાં સુધી એ બિચારા જીવોની સર્વોશી દયાન વાળી શકાય ત્યાં સુધી આપણે એ દિવસ આપણામાટે મોટા શોકના કારણરૂપ ગણવો જોઈએ.

જે દેશી મહારાજાઓએ આવી રીતે થતો નિર્દોષ પાડાનો વધ દૂર કરવાને સ્તુતિપાત્ર ઠરાવ કરી પોતાની ફરજ બજાવવા ઉપરાંત આપણાપર ઉપકારની લાગણી દર્શાવી છે, તેઓને અમો અંતઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને આપણી માયાળુ પ્રીતીશ સરકારને અને બીજા દેશી રાજાઓને નમ્રતા ભરેલી અરજ ગુજરીએ છીએ કે તેઓ પણ એ પ્રમાણે ઠરાવ કરી બિચારાં પ્રાણીઓના જીવ હાંસલ કરી અમારાપર મોટો ઉપકાર કરશે. પરમાત્મા ધર્મને નામે આવી હિંસા કરનારા અંધ શ્રદ્ધાળુ જીવને સદ્બુદ્ધિ આપો.

ધો ઈન્ડીયન એડવર ટાઇમ્સ.

અમદાવાદ, તા. ૨૨-૯-૧૯૦૬.

દેશી રાજ્યોને દશરાનો પવિત્ર તહેવાર હિંદુ લોકોમાં દશરાના દિવસને એક મોટા તહેવાર ગણવામાં આવે છે. તે પવિત્ર દિવસને સૌ આનંદસહ ગાળવાને તૈયારી રહેલ હોય છે. પરંતુ તે દિવસે પ્રાણીઓનાં જીવ ઘણાંજ ગભરાયલા હોય છે. કુદરતે એક નાનામાં નાના જીવથી તે મોટામાં મોટા સર્વ જીવોને સરખી બક્ષીસો આપેલી છે. છતાં દશરાના જેવા પવિત્ર દિવસે ધર્મને બહાને બકરાં, પાડા જેવાનાં વધ થતા હોવાથી પ્રાણીઓ ઉદાસીન રહે છે, ધર્મને બહાને મોટાં પ્રાણીઓનાં રૂધિર વિનાકારણે દેવો આગળ લહેવરાવવામાં આવે છે. તે ત્રાસ જનક વાત સાંભળી કયા વિચારવંત જનનું હૃદય નહિ પીગળે. અક્રશોસ ? અક્રશોસ ? શું ધર્મ જે દુર્ગતિમાં પડતા અટકનાર છે ધર્મનાં કાર્યજ અધોગતિમાં લઈ જવાનાં દરવાજા ખુલ્લા મુકે ? કેટલાંક દેશી રાજ્યોમાં આશો શુદ્ધ ૮ તથા આશો શુદ્ધ ૧૦ નાં રોજ પ્લેગ, કોલેરા, શીતલા, વિગેરે દુષ્ટ બીમારીઓ આવે નહીં તેથી દેવીને સંતુષ્ટ કરવા આવા નિરપરાધી અવાચક મુંગા પ્રાણીઓનો વધ કરવો એ શું ન્યાય ? શું આથી પરમેશ્વર રાજી થશે. જરા નહિ. આજે આપણે થોડા વખતથી દશરા જેવા પવિત્ર તહેવારોએ મુંગા પ્રાણીઓનાં વધ થતાં સાંભળીએ છીએ, પરંતુ તેથી જરા પણ આફતો દૂર થઈ સાંભળી છે ? હુમેશાં વધતીને વધતી આફતો આવતી જોઈએ છીએ ત્યારે એનું શું કારણ કહું ? કહીશ કે અવાચક પ્રાણીઓનો વધજ છે. રાજથી રક સુધી સર્વને પોતાનાં પૂર્વ જન્મના કર્મોનાં સુખદુઃખ લોગવવું પડે છે ને જે આફતો આવે છે તે મનુષ્યોનાં પાપોની શીક્ષાજ છે. પ્રાણીઓને મારવામાં પુણ્ય હોય તો “ અહિંસા પરમો ધર્મ : ” એ સૂત્ર કેવી રીતે આર્યધર્મમાં ઉત્કૃષ્ટ પદ પામ્યું. કેટલાંક લોખા અંધ શ્રદ્ધાળુ મનુષ્યો કહે છે કે માતાનું કરોડું છે, તો નહિ કરીએ તો માતાને કુકું પડશે. અરે જે માતા તમે મહા દયાળુ, લકત વતસલ, આખી સૃષ્ટિની જનેતાં રૂપ માનો છો તે પોતાનાં એક બાળકનાં રૂધિર પાનથી સંતુષ્ટ થશે ? તમે તે માતાને તમારા ધર્મને આપ્યા આર્યો વર્તને આવા દુષ્ટ કર્મથી કલંક લગાડો છો.

કેટલાંક રાજ્યોમાં “ જૈન કોન્ફરન્સની ” વખતો વખત અરજીઓથી આવા દુષ્ટ રીવાજો બંધ થયેલા છે. ત્યાં શું તેથી દેવ, દેવીઓએ અસંતુષ્ટ થઈ આફતોમાં ગરક કરેલ છે ?

આવા નિરપરાધી મુંગા ઉપયોગી પ્રાણીઓને વિના કારણે મારી નાંખવાનાં રિવાજથી રાજ, મહારાજને ગોબ્રાહ્મણ પ્રતિપાલ-નિરાશ્રીતાધાર-બ્રહ્મપાલક-ન્યાય-દયા-ક્ષમા વિગેરે વિગેરે “ ઈલ્કાઓ આર્ય તનુજેમારફતે માતાએ મોકલ્યા હશે ? આગળ શું આવા વાજ હતા ? પુરાણો તપાસતાં આવા દાખલા કોઈ મળી આવતા નથી. પશુવધ એ

શાસ્ત્ર રીતિ નથી. હુમો રાજા મહારાજાઓને વિનંતી કરી શું કે હિંદુઓનાં તહેવારોના દિવસે પશુવધ કરનારી સલાહ આપનાર શાસી પાસે આર્યમાતા તરફથી મળેલાં ઇલકાઓનો અર્થ કરાવવો !

હિંદુ રાજાઓ એકદમ આવા રિવાજને દેશવટો આપી મુંગા અવાચક પ્રાણીઓનાં જીવ ઉગારી સનાતન આર્યધર્મની રક્ષા કરશેજ ? એવું ધારી અમને આ પ્રસંગે અલખવાની જરૂર જણાય છે. આમીન.

નં. ૧૬

ધી કોરોનેશન એડવર ટાઈઝર.

તા. ૨૮-૧૦-૧૯૦૬.

દશરાને દિવસે દેશી રાજ્યોમાં થતો પશુવધ.

દર વર્ષે દશરાના માંગલિક તહેવારો નજીદીક આવતાં કેટલાક દેશી રાજ્યોમાં ધર્મને બહાને દશરાના માંગલિક દિવસ ઉપર બકરાં, પાડા તથા બીજા મુંગા અને નિર્દોષ જાનવરોના થતા વધનો અટકાવ વિષે દેશી રાજાઓની જાહેરમાં અરજ કરવામાં આવે છે. જે ઉપરથી કેટલાક દેશી રાજાઓએ પોતાના રાજ્યોમાંથી એ ઘાતકી રસમ દૂર કરી મુંગા અને નિર્દોષ જાનવરોના થતા વધને અટકાવ્યો છે. પરંતુ હજી કેટલાંક રાજ્યોમાં તેવો રિવાજ નાબુદ થયો નથી તેવાં રાજ્યોને દશરાના માંગલિક તહેવારો આ વરસ પણ પાસે આવતા હોવાથી કેળવાયલા દેશી રાજાઓએ અસલી વહેમથી ચાલતો આવતો રિવાજ દૂર કરવા જાહેર વર્તમાન પત્રોની અરજ ઉપર ધ્યાન આપી તેઓ પોતાના રાજ્યોમાં ધર્મને બહાને મુંગા અને નિર્દોષ પ્રાણીઓના થતા વધને અટકાવી તે રિવાજ નાબુદ કરશે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

નં. ૧૭

ADVOCATE OF INDIA.

Bombay. Date. 28-9-1906.

The "Hindoo Patriot" has the following on the subject of the sacrifice of animals.

A very timely appeal has been issued by the Bombay Jain Svetambe Conference to Hindoo ruling chiefs on the Subject of animal sacrifice. The appeal is to forbid the killing of any animals during the "Pujahs." We trust the appeal in the name of religion and humanity will have its effect. In Bengal at least, the practice of sacrificing animals on religious

occasions is slowly dying out. Still in important temples a fearful number of animals is sacrificed all through the year. The priestly classes ought to condemn the barbarous and inhuman practice, which has crept into Hindu religious ceremonies along with many other evils scarcely less gross and offensive to the senses as well as to religious feelings. The very idea of winning the favour of the Most High by killing before Him and in His name His own creatures, is so preposterous that it is a wonder that the practice has not altogether ceased in these days of advanced education and diffused shastraic knowledge. There ought to be an agitation set on foot by the educated public to bring the intensely conservative pandit and priestly classes to their senses and effect the abolition of the cruel, loathsome and sinful practice.

१८

THE RAGOON GAZETTE.

Date. 27-9- 906.

Animal sacrifices in India.

The jain conference has addressed an appeal to Hindoo chiefs to abstain from the offering of animal sacrifice. The appeal says:—

As heard by us, offerings in the shape of male buffaloes and goats are offered to please and satisfy the goddess on the sacred and religious Dashera holidays in your Highness' territory may not suffer from plague, cholera, smallpox and other kindred terrible curses on man. But we beg to submit that notwithstanding the annual recurring offerings to the goddess these terrible visitants are only the punishment of the wicked actions of humanity. Can it be called just and fair to offer dumb, innocent, pitiable animals to escape these? Can the Almighty be pleased in this way? The British dominions also are visited by the same terrific curses which disappear in due course of nature, but no such sacrifices are ever offered for the pacification of these curses in British territories. Only sanitary measures are adopted for the pacification of these visitants. Animal offerings are not scientific or according to scriptures, which decision has very often been arrived at and testified to by able and learned pandits and some human rulers following true scriptures have secured the blessings of these dumb creatures by totally prohibiting such sacrifices in their territories. We request your highness who is kind hearted, intellectual and a lover of justice, to forbid the killing of any animals on the Dashera holidays and thereby protect the "Dharma".

THE HINDOO PATRIOT.

Calcutta, Dated. 24-9-1906.

A very timely appeal has been issued by the Bombay Jain Swetamber Conference to Hindoo ruling Chiefs on the subject of animal sacrifices. The appeal is to forbid the killing of any animals during the pujahs. We trust the appeal in the name of religion and humanity will have its due effect. In Bengal at least, the practice of sacrificing animals on religious occasions is slowly dying out. Still in important temples a fearful number of animals is sacrificed all through the year. The priestly classes ought to condemn the barbarous and inhuman practice which has crept into Hindoo religious ceremonies along with many other evils scarcely less gross and offensive to the senses as well as to religious feeling. The very idea of winning the favour of the Most High by Killing before Him and in His Name His own creatures, is so preposterous that it is a wonder that the practice has not altogether ceased in these days of advanced education and diffused shastraic knowledge. There ought to be an agitation set on foot by the educated public to bring the intensely conservative pandit and priestly classes to their senses and effect the abolition of the cruel, loathsome and sinful practice.

PUNJAB TIMES.

Rawalpindi, Dated-21-9-1906.

A REFINED DUSSEERAH.

Dusserah and Holi are equally important Hindoo holidays when the festivities are always in their full swing. People had come to degrade the very morality of these events, and the curse had extended to such a degree that a reform was more than necessary. On the occasion of a Dasserah or a Holi, you would see the majorities of the public maddened with enthusiasm and carrying on their enjoyments to the extent of shameful immoderation in all conceivable directions. Money on such occasions is spent lavishly and the major portion of it goes towards the so called enjoyments in the form of dances and drink. The after effects of all this are in several cases the abominable contagion contracted at an opportune moment but which results into a sad predicament. In fact the things had gone so bad and the pinch of immorality had grown so high that many a respectable family had to undergo untoward circumstances as a sequel to the demoralised way of pleasure making.

We are however glad to notice in this connection that a daparture for the good has been made at Rawalpindi and would like the other big towns to follow the example. It appears that Lala Uttamchand who is by the way, a young man of much public spirit and actions, unheeded by the opposition offered to him, has given a particularly reformed form to the festivities of Dusserah which will be followed year after year and would no doubt impart a very healthy form to the occasion.

In brief a coming feature for this year and the years to follow has been given the form of a tournament of sport for all comers which evidently means a most useful occupation of the time for young folks and a regular treat for onlooker. Just compare the significance of this event with the immoderate and immortal bearing of the Dasserah festivities, in common and you would at once realise the change for the good. We would publish the result of the events hereafter which consist of cricket and football competitions, Tug-of-war, Kabbadi, 100 yards race, quarter-mile race, long and high jumps, putting the weight, sack and three legged races and the Blindman's buff.

The competing teams for the cricket play in the following order.

24th September, S. N. Government High School, versus, D. A. V. High School (a).

25th September, Winners of (a) versus, U. S. Mission High School.

---

८. २१

JUBBULPORE POST.

Di. 21-9-1906.

The Jain "Swetamber Conference" has sent us a Copy of a appeal addressed to Hindoo Chiefs, begging them to stop animal Sacrifices in their territories on the Sacred day of Dasra. The object of these Sacrificies is to keep away plague, Cholera and small-pox and the Conference point to the fact that these Visitations occur notwithstanding the Slaughter that takes place for the propitiation of the goddess and suggests, with good reason that, the Sanitary Measures adopted in British territory may be followed with better results. The appeal is a reasonable one and we hope it will have the desired effect.

